

ŠASEN

ISTORIJA
DRUGOG
SVETSKOG RATA

1-1-1693/14

ŠASEN

an an

ISTORIJA DRUGOG SVETSKOG RATA

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА УД

БЕЗ. ГАД

бр. I-1-1693

МУ128

Naslov dela u originalu

Général L.-M. Chassin

HISTOIRE MILITAIRE
de la
SECONDE GUERRE MONDIALE
1939 — 1945

Nouvelle édition revue et augmentée avec trente-sept cartes

Ouvrage couronné par l' Académie Française

*

Sa francuskog preveo
pukovnik

MILISAV Đ. PERIŠIĆ

SADRŽAJ

	Strana
Predgovor našem izdanju	XI — XVIII
Predgovor generala De Latr de Tasinjija	XIX — XX
Uvod	1
I. — Događaji koji su prethodili ratu	1
II. — Opšte odlike sukoba	4
— Opšta strategija	4
— Preimućstva ofanzive	5
— Strategija tenkovskih jedinica	6
— Taktika tenkovskih jedinica	8
— Avijacija u bici	9
— Vazdušnodesantne trupe	11
— Sredstva veze	11
— Uloga mornarice	12
— Usavršavanje naoružanja i nova oružja	13

PRVI DEO

PERIOD MUNJEVITOG RATA

(od septembra 1939 do juna 1941)

Glava I. — Rat u Poljskoj (od 2—28 septembra)	19
— Obostrane snage	19
— Nemački plan	21
— Operacije	21
Glava II. — »Čudan rat« — Finska—Norveška (septembar 1939 — maj 1940)	28
— Pomorske operacije od septembra 1939 do maja 1940	29
— Rusko-finski sukob (30. novembar 1939 — 12. mart 1940)	32
— Rat u Norveškoj (9. april — 9. jun 1940)	34

	Strana
Glava III. — Rat na Zapadu (10 maj — 25 jun 1940) — — —	42
— Početni raspored i plan manevra — — —	42
— Napad na Holandiju — — — —	46
— Operacije u Belgiji — — — —	49
— Izbijanje Nemaca na more i opkoljavanje severnih savezničkih armija — — — —	52
— Bitka na Somi i u Šampanji — — — —	54
Glava IV. — Bitka za Englesku (avgust 1940 — maj 1941) — — —	66
Glava V. — Operacije u Severnoj Africi i na Srednjem Istoku — — —	81
— Rat u Libiji — — — —	81
— Operacije u Istočnoj Africi — — — —	87
— Operacije na Srednjem Istoku (aprili — avgust 1941)	92
Glava VI. — Sile Osovine osvajaju Balkan — — — —	98
— Italijanski napad na Grčku — — — —	98
— Rat na Balkanu (od 6—30 aprila 1941) — — — —	100
— Osvajanje Krita (od 20—31 maja 1941) — — — —	114
— Posledice nemačkih pobeda — — — —	119
Glava VII. — Rat na moru — — — —	120
— Bitka za Atlantik i bitka za Sredozemlje — — — —	120

D R U G I D E O

POSLEDNJE POBEDE SILA OSOVINE

(od 22 juna 1941 do 12 novembra 1942)

Glava VIII. — Rat protiv Rusije — — — —	129
Glava IX. — Prva ruska zimska protivofanziva 1941/42 — — —	153
Glava X. — Operacije u Libiji (od 18 novembra 1941 do 3 septembra 1942) — — — —	161
Glava XI. — Japanska agresija na Pacifiku — — — —	174
— Geografski položaj zaraćenih strana — — — —	179
— Japanska ofanziva — — — —	183
Glava XII. — Operacije u Rusiji (1942) — — — —	195
Glava XIII. — Bitka kod Staljingrada — — — —	210
Glava XIV. — Rat u Kini od 1931 do 1943 — — — —	222
Glava XV. — Rat na moru i u vazduhu — — — —	233

T R E Ć I D E O

SAVEZNIČKA PROTIVOFANZIVA

(od 12 novembra 1942 do 12 januara 1945)

	Strana
Glava XVI. — Proterivanje sila Osovine iz Afrike — — —	(247) ✓
Glava XVII. — Ruske protivofanzive u toku zimskih operacija 1942/43. god. — — — — —	270
Glava XVIII. — Operacije u Italiji (od 10 jula 1943 do 21 septembra 1944) — — — — —	281
— Operacije na Siciliji — — — — —	281
— Operacije u Italiji — — — — —	285
Glava XIX. — Nemačka ofanziva kod Orela i rusko nadiranje u 1943/44 — — — — —	296
Glava XX. — Stanje Nemačke uoči savezničke ofanzive u letu 1944 — — — — —	319
Glava XXI. — Otvaranje Drugog fronta ✓ — — — — —	327
Glava XXII. — Ruske ofanzive u 1944 godini — — —	349
— Letnje ofanzive — — — — —	349
— Likvidiranje Baltičkih zemalja — — — — —	355
— Ruska ofanziva na Balkanu i u Madžarskoj — — — — —	357
— Napad na Budimpeštu — — — — —	362
Glava XXIII. — Period zastoja na Zapadnom frontu i diplomatski događaji — — — — —	368
Glava XXIV. — Operacije na Dalekom Istoku — — —	396
— Saveznička protivofanziva na Pacifiku ✓ — —	396
— Rat u Kini 1943/44 — — — — —	415
— Operacije u Burmi (od juna 1942 do januara 1945) — — — — —	420
Glava XXV. — Rat na moru i u vazduhu u Evropi — — —	427

Č E T V R T I D E O

ZAVRŠNI NAPAD

(od 12 januara do 2 septembra 1945)

Glava XXVI. — Nemačka uoči završnog napada — — —	443
Glava XXVII. — Završni napad u Evropi — Prva faza (od 12—23 januara 1945) — — — — —	454

Glava XXVIII. — Završni napad u Evropi — Druga faza (od 23 februara do 24 marta 1945) — — — — —	466
Glava XXIX. — Završna faza u Evropi (od 24 marta do 8 maja 1945) — — — — —	487
— Operacije na Zapadu — — — — —	488
— Operacije na Istočnom frontu — — — — —	510
— Pomoćni frontovi — — — — —	525
— Predaja neprijateljskih snaga — — — — —	531
Glava XXX. — Kraj vazdušnog rata u Evropi — — — — —	535
Glava XXXI. — Teškoće kod oslobođenih naroda i diplo- matski događaji — — — — —	541
Glava XXXII. — Operacije na Dalekom Istoku (januar maj 1945) — — — — —	552
— Operacije u Kini — — — — —	552
— Oslobođenje Burme — — — — —	553
— Pripreme za završni napad na Japan — — — — —	558
Glava XXXIII. — Završni napad na Japan (od 8 maja do 14 avgusta 1945) — — — — —	567
— Dovršenje osvajanja Okinave — — — — —	567
— Poslednje operacije u Kini — — — — —	569
— Operacije na Filipinima — — — — —	573
— Operacije na Borneu — — — — —	575
— Kraj operacija na Pacifiku — — — — —	577
— Operacije u Burmi — — — — —	579
— Operacije protiv Japana — — — — —	581
— Operacije u Mandžuriji — — — — —	588
Opšti zaključak — — — — —	597
Dodatak:	
Operacije 1 francuske armije — — — — —	601
Oslobođenje Beograda — — — — —	605
Prilozi:	
A. — Ratni napor u svetu za vreme Drugog svet- skog rata — — — — —	619
B. — Američki i neprijateljski gubici — — — — —	623
C. — Statistički podaci o vazdušnom ratu — — — — —	624
D — Podaci o američkoj mornarici — — — — —	624
E. — Podaci sa Istočnog fronta — — — — —	626

	Strana
F. — Borbeni poredak Saveznika na Zapadnom frontu pre završne ofanzive — — — — —	629
G. — Jačina i sastav oružanih snaga za vreme bitke za Filipine — — — — —	632
H. — Jačina i sastav savezničkih snaga u Burmi 1944/45	632
I. — Pregled američkih vazduhoplovnih snaga u toku Drugog svetskog rata — — — — —	634
J. — Raspored kopnenih i vazduhoplovnih američkih snaga na Pacifiku na dan kapitulacije Japana (14 avgusta 1945) — — — — —	637
K. — Raspored američkog strategiskog vazduhoplovstva na dan kapitulacije Japana — — — — —	638
L. — Jačina i sastav savezničkih snaga na frontu u Italiji — — — — —	639
Pregled važnijih šifrovanih naziva za pojedine operacije u toku Drugog svetskog rata — — — — —	640
Bibliografski pregled — — — — —	643
<hr/>	
Objašnjenja nekih pojmove, geografskih naziva i ličnosti iz Drugog svetskog rata — — — — —	646
Registar — — — — —	687

PREDGOVOR NAŠEM IZDANJU

Izdavanjem Šasenove *Istorije Drugog svetskog rata* »Vojna biblioteka« podmiruje prve potrebe za jednim sveobuhvatnim delom, prikladnog obima, koje sadrži zbivanja u prošlom ratu kako na kopnu i moru, tako i u vazduhu. Memoarska literatura koja je dosad objavljena kod nas prikazala je pojedine delove rata, dok je celina prošlog rata, uzročno i hronološki povezana, još uvek ostala neobjavljena.

U inostranstvu je učinjeno više pokušaja da se u celini sažeto obrade svi događaji prošlog rata. Analizom tih inostranih dela svuda su uočene izvesne nepotpunosti i istoriske netačnosti, naročito u pogledu obrade rata na Balkanu, Istočnom frontu, u Kini, Burmi, itd.

Jasno je da je za svestranu naučnu obradu istorije jednog tako složenog, prostorno i vremenski ogromnog rata, kakav je bio prošli, period od proteklih deset godina još uvek nedovoljan. Potrebno je mnogo više vremena da bi se prikupila, sredila i proučila sva istoriska građa koja se usled posleratne situacije u svetu još dobrim delom čuva u zatvorenim arhivama, pa da se tek onda doneše objektivan sud istorije po svim mnogobrojnim političkim i vojnim zbivanjima Drugog svetskog rata. Jasno je i to da će se takva istorija moći očekivati tek pošto budu i svi narodi obradili svoje nacionalne vojne istorije i time sami izložili, ocenili i utkali svoje napore u okviru opštih napora,

učinjenih sa obe strane fronta, u toj dugo i strašnoj borbi koja je bila zahvatila skoro ceo svet. Stoga se takva obrada istorije, naravno, ne može očekivati ni u delu generala Šasena, koje se pojavilo i u svom drugom, dopunjeno i proširenom izdanju, nagrađenom od strane Francuske akademije.

Ali ono što će u ovom delu biti od naročite koristi za čitaocе jestе ukupnost i hronološki tok događaja prošlog rata. U lako pisanoj knjizi čitalac će sagledati: političke događaje u svetu od dolaska Hitlera na vlast pa do početka rata; zatim, operacije u Poljskoj; rat u Finskoj i nemački prepad na Norvešku; zauzimanje Holandije, Belgije i Francuske; operacije u Africi, Sredozemlju i na Balkanu; operacije na Istočnom frontu; rat u Kini; japski prepad na Perl Harbor i ostale operacije na Pacifiku; desant u Normandiji i operacije do susreta Saveznika na Elbi; kapitulaciju Nemačke; završne operacije na Dalekom Istoku i kapitulaciju Japana. Pored toga, posvećena su posebna poglavља ratu na moru i u vazduhu. Na kraju knjige dato je više pregleda sa interesantnim podacima o ratnom naporu zaraćenih strana; o jačini i sastavu oružanih snaga, njihovoј organizaciji komandovanja po ratištima i frontovima; naoružanju i ratnoj produkciji; potapanjima na moru i gubicima na kopnu i u vazduhu. Iza pregleda nalaze se objašnjenja i registar svih potrebnih geografskih naziva, pojmove, događaja i ličnosti, što će sve čitaocu olakšati snalaženje u obimnoj materiji.

Sa zadovoljstvom smo u ovom delu pročitali potvrdu istoriske istine po pitanju Trsta i Gorice: »Na jugu su delovi jugoslovenskih snaga prvi ušli u Trst i Goricu (30 aprila 1945). Trupe maršala Aleksandera ušle su u ove gradove tek posle nekoliko dana...«*) Ali smo isto tako

*) Strana 548 (u originalu 446).

zažalili zbog izvesnih nedostataka i netačnosti u odnosu na naš Narodnooslobodilački rat. Stoga je »Vojno delo« jednim svojim pismom ukazalo autoru na sva takva mesta u knjizi. U svom odgovoru autor se ljubazno saglasio sa potrebom ispravki i sâm poslao izvesne ispravke, izvinjavajući se, da su mu u vremenu pisanja ovog dela nedostajali potpuniji podaci o našem Narodnooslobodilačkom ratu. U isto vreme autor je poslao i svoj poseban članak o Beogradskoj operaciji, u kome je još 1947 godine pisao o našoj Narodnooslobodilačkoj armiji, i koji je objavio u časopisu *Revue de l'Armée Française*, № 20 od oktobra 1947, sa željom da se doda prevodu njegove knjige pošto se unesu potrebne ispravke. Zato zahvaljujemo autoru na nastojanju da svoje delo upotpuni podacima o svima naporima i doprinosu naših naroda za zajedničku pobedu nad fašizmom.

Međutim, i pored unetih ispravki, u knjizi je ostalo još netačnih konstatacija i nepotpuno obrađenih mesta.

Što se tiče prostora, koji je našem ratu posvećen, mi ne bismo imali naročitog prigovora. On je srazmeran prostoru posvećenom velikom broju ostalih svetskih zbivanja koja ispunjavaju knjigu. Ali mi moramo istaći da naš Narodnooslobodilački rat, u celini, nije dovoljno izražen u okviru drugih frontova i posebnih ratišta, niti su uloga i doprinos naše Narodnooslobodilačke vojske zaslužno istaknuti, mada je ovaj nedostatak donekle popravljen dodatkom članka o Beogradskoj operaciji.

Pa i pored navedenih nedostataka, ovako sređen pregled celokupnog Drugog svetskog rata korisno će poslužiti kao baza za dalje proučavanje ostalih dela o prošlom ratu i izvlačenje potrebnih pouka. Ovo utoliko pre što se i autor dela u većini slučajeva uzdržao od davanja preuranjenih i definitivnih sudova o istoriskim događa-

jima. Umesto toga, više je pažnje posvećeno hronološkom sređivanju građe i opisu bitaka i operacija, kao i važnijih diplomatskih događaja i sastanaka šefova velikih savezničkih sila. Sem toga, ovo je prvo delo ove vrste koje se o prošlom ratu javlja u našoj literaturi i pokazuje kako se u inostranstvu gleda na pojedine događaje Drugog svetskog rata.

Odeljak *Opšte odlike sukoba i zaključak na kraju knjige* privući će posebnu pažnju čitaoca. Tu nam pisac iznosi svoja gledišta o strategiji, preimcućstvu ofanzive, upotrebi oklopnih jedinica, avijacije i vazdušnodesantnih trupa, o mornarici, sredstvima veze, novom oružju, itd. Ceo odeljak pretstavlja rezultat razmišljanja na osnovu analize događaja Drugog svetskog rata i posleratnog razvoja tehnike i proizvodnih snaga u svetu. Mada ima zaključaka sa kojima se čitalac ne mora slagati, ovaj odeljak pruža korisnu analizu vojne misli u prošlom ratu i potstiče na razmišljanje o poukama za budućnost.

Pisac je ubedljivo objasnio uzroke početnih savezničkih neuspeha, a potom postepeni preokret u odnosu zaraćenih snaga sve do konačnog poraza Hitlera i Japana. On se zalaže u odbrani francuskog ratnog plana za bitku 1940, dokazujući da je plan bio »bar sa naučne tačke gledišta potpuno ostvarljiv«, i da je do katastrofe došlo usled slabe pripreme i rđavog izvođenja, ali nam ne govori o drugim vojnim i političkim uzrocima koji su doveli do onako brzog sloma francuske vojske. S druge strane, interesantno je pišćevo tvrđenje, po analogiji Šlifenovog ratnog plana koji je 1914 doveo do Marne, da su Englezi i Francuzi mogli i 1940 godine gušćim posedanjem »otvara« između Sedana i Anversa da osuđete nemački plan.

Vazduhoplovstvu i tenkovskim snagama pridat je realan značaj. Međutim, piščevi zaključci o nemogućnosti

odbrane Poljske, Francuske i drugih zemalja zahtevaju mnogo potpuniju analizu i podležu ozbiljnoj kritici. Uostalom, oni su u suprotnosti i sa pišćevim tvrđenjem da je nemački plan 1940, u odnosu na Francusku, mogao da se osujeti.

Isto tako, mi se ne slažemo ni sa zaključkom u pogledu gubitaka u prošlom ratu na strani zapadnih saveznika, jer se realan zaključak o gubicima u ovom ratu može izvući samo pošto se uzmu u obzir i analiziraju gubici na svima frontovima i ratištima protiv zajedničkog neprijatelja. Ovo utoliko pre, što je poznato da su i saveznički gubici u pojedinim fazama operacija u Severnoj Africi i Italiji bili srazmerno vrlo veliki i pored velike tehnike kojom su raspolagali.

Slažemo se sa piscem da novopojavljeni sredstva — reaktivni avioni, dirigovani projektili, atomske bombe i druga — nisu mogla da se dovoljno isprobaju u prošlom ratu, te se zaista treba čuvati od »pripremanja za prošli rat«, koji se, ipak, mora brižljivo proučavati i iz koga treba izvlačiti realne zaključke.

*

General L. M. Šasen je poznat kao vrlo plodan vojni pisac. Pored mnogobrojnih članaka i studija, objavljenih po vojnim časopisima, i dela koje donosimo u prevodu na naš jezik, napisao je i ova dela:

- *Odlučujuća oružja istorije* (»Les Armes décisives de l'histoire«);
- *Strategija i atomska bomba* (»Stratégie et bombe atomique«);
- *Antologija francuskih vojnih klasika* (»Anthologie des Classiques militaires français«);

— *Uspesi Mao Ce Tunga od 1921—1945* (»L'Ascencion de Mao Tsé-Tung 1921—1945«);

— *Pobeda Mao Ce Tungove Kine, 1945—1949* (»La Conquête de la Chine par Mao Tsé-Tung, 1945—1949«), i druga.

General Šasen (Guillaume, Jean, Max) rođen je 26 aprila 1902 godine u Bordou. Po svršenoj gimnaziji, studio je 30 septembra 1919 u Pomorsku akademiju iz koje je izišao 1. oktobra 1921 sa činom poručnika korvete. 1926 godine odlazi u hidroavijaciju gde svršava izviđačko-osmatrački, a potom i pilotski kurs. U decembru 1936 godine završio je padobranski kurs i dobio diplomu padobranca u činu vazduhoplovног majora. Po završetku Više ratne škole u Parizu, zauzimao je razne važne položaje u Komandi vazduhoplovstva. U vremenu od 1. septembra 1940 do 10. septembra 1941 komandovao je u Africi jednom vazduhoplovnom grupom. Učestvovao je u pokretu otpora u Severnoj Africi i u operacijama u Tunisu. 16. juna 1943 postavljen je za drugog pomoćnika načelnika štaba Komande vazduhoplovstva, a 1944 komandovao je 31 bombarderskom eskadrom. Posle toga, opet služi u štabovima u činu pukovnika i generala, a 15. maja 1948 postavljen je za komandanta Centra vazduhoplovnih škola i komandanta 3. vazduhoplovne oblasti. 20. jula 1949 dobiјa čin vazduhoplovног general-potpukovnika i od 7. juna 1951 do 1. jula 1953 komanduje francuskim vazduhoplovstvom na Dalekom Istoku. Od 1. oktobra 1953 komanduje Teritorijalnom protivavionskom odbranom Francuske.

Pored vojnih škola, general Šasen je završio i fakultet političkih nauka.

Pri prevođenju ovoga dela nastojalo se da se dâ što tačniji izgovor stranih imena i geografskih naziva. S druge strane, da bi se čitalac mogao poslužiti i nekim stranim leksikonom ili enciklopedijom, kod svih težih slučajeva, gde se smatralo da će to čitaocu biti od koristi, dat je u zagradi i naziv u originalu.

Ovako je postupljeno zbog toga što bi pravilan izgovor stranih imena i geografskih naziva pretstavljaо ozbiljnu poteškoću ako bi se ta imena pisala samo onako kako se u originalu dotočnog jezika pišu. S druge strane, ako bi se pisalo samo našom fonetikom, čitalac bi znao pravilan izgovor, ali bi mu bez originalne transkripcije bilo otežano snalaženje u stranoj literaturi, a naročito kada bi želeo da izvesne podatke proveri ili upotpuni pomoću nekog stranog rečnika ili enciklopedije. Istina je da ovo dvostruko pisanje, makar to bilo samo pri prvom susretu sa dotočnim imenom, unekoliko tehnički usložava tekst, ali su olakšice velike,* jer se time čitaocu omogućava da se posluži i nekom stranom kartom ili atlasom.

Pukovnik
Milisav D. Perišić

*) Evo nekoliko primera:

- *Auchinleck* (britanski general *Okinlek*, a ne Očinlek, kako se često pogrešno izgovara i piše);
- *Huntziger* (francuski general, poreklom iz Alzasa, čije se ime izgovara *Ensiže*);
- *Aisne* (reka severno od Marne koju treba kod nas izgovoriti *Ena*, analogno Seni, Mezi, Roni, Soni, i dr.);
- *Laon* (grad u Severnoj Francuskoj, koji se izgovara *Lan*, a ne Laon);
- *Gamelin* (francuski general *Gamlen*), itd.

PREDGOVOR GENERALA DE LATR DE TASINJIJA

Svojim delom »Vojna istorija Drugog svetskog rata« general Šasen daje vrlo dragoceni doprinos upoznavanju poslednjeg svetskog sukoba koji je iskravio celu Zemljinu kuglu. Naslov njegovog dela odgovara sadržini: ono zaista obuhvata istoriju, i to svetsku istoriju prošloga rata. Ovde su izloženi svi ratni događaji, na svima ratištima, na kopnu, moru i u vazduhu. Pisac nam zaista daje jednu sveopštu sintezu u pravom smislu te reči.

Uostalom, reč »vojna« koju je general Šasen upotrebio da bi okarakterisao svoju »istoriju« dobila je danas znatno širi pojam i zato je pisac namerno izlazio iz okvira čistih operacija. On nam u isto vreme prikazuje početak i razvoj gigantskog ratnog napora koji su zaraćene strane učinile na svima poljima: mobilizacije, naoružanja, fabrikacije raznih sredstava, istraživanja, pronalazaka i dr. Pisac nam zaista sa sigurnošću i majstorskom tačnošću izlaže »ukupan zbir« svih volja i sredstava oba bloka koja su se bila digla jedan protiv drugog. On nastoji da istakne sve veću i veću nadmoćnost Ujedinjenih nacija, i dokazuje da je još od kraja 1942 godine, od onog časa kada je jednom saveznička mašina stavljena u pokret — krah Osovine bio neizbežan.

No, pisac ne zanemaruje ni ljude. Moralna snaga, kaže on, bila je ta koja je omogućila Ujedinjenim naci-

jama da »čine čuda«. I da bi dokazao ovo tvrđenje, on neprestano uzima za primer našu zemlju. Posle poraza u 1940, on nam jednostavno ali itekako rečito opisuje Francusku koja neće da se potčini. On nam prikazuje naše vojнике kako se bore u Somaliji, u Etiopiji, u Feznu, u Tripolisu, u Tunisu, u Italiji, doprinoseći svakim danom sve više opštem uspehu. Najzad, on nam oživljava epopeju francuske oslobođilačke vojske koja je sama oslobođila trećinu nacionalne teritorije, forsirala Rajnu i Dunav i istakla svoje zastave na osamdeset hiljada kvadratnih kilometara Velikog Rajha. Ona je i svečano potvrdila svoju Pobedu 8 maja 1945 u Berlinu, kada je Kajtel u prisustvu Francuske potpisao akt priznanja totalnog hitlerovskog poraza.

U redovima ove knjige stručnjak će, kao i čitalac koji je slabo upoznat sa ratnim stvarima, pronaći važna pitanja za razmišljanje. Prvi će naći potvdu da su, uprkos tehničkom razvoju i novinama, osnovni principi, kao što su iznenadenje, grupisanje i sasređivanje napora po vremenu i prostoru ili energičnost u eksploataciji, sačuvali svu svoju vrednost. Drugi će pronaći razloge za samopouzdanje i nadu; on će videti kako je u tom svetskom sukobu Francuska, iako skrhana i porobljena, zasluzila da odigra bitnu ulogu u pobedi Ujedinjenih nacija i, blagodareći svojim najboljim sinovima, sama uspela da reši svoju nacionalnu sudbinu.

General De Latr*)

*) General de Lattre de Tassigny unapređen je u čin maršala posle svoje smrti (umro 17 januara 1952). — Prim. prev.

U V O D

I. — DOGAĐAJI KOJI SU PRETHODILI RATU

Još od dolaska Hitlera na vlast, kad je 30 januara 1933 postao kancelar Rajha, bilo je jasno da je svetski mir ugrožen. Vođa (*Führer*), koji je očevidno imao za cilj rušenje Versajskog ugovora, potajno se uljuljkivao u bezumnom snu o svetskoj dominaciji.

Pošto je sebi osigurao absolutnu moć u Nemačkoj, raspuštajući sve političke partije još marta 1933 i uništavajući sve svoje protivnike, pa čak i one u nacističkoj partiji (noć »dugačkih noževa« od 30 juna 1934), Hitler je protiv svojih budućih žrtava otpočeo neprekidan »rat nerava«, pokušavajući da svoje neprijatelje sa Istoka i Zapada digne jedne protiv drugih. On je 14 oktobra 1933 bučno napustio Društvo naroda i ponovo zaveo opštu vojnu obavezu. U isto vreme otpočelo je i ponovno naoružavanje Nemačke.

7 marta 1936 Hitler je raskinuo Lokarnski ugovor i, koristeći se razdorom koji je između demokratskih sila stvorilo pitanje Etiopije, prešao Rajnu i okupirao celu Rajnsku Oblast (*Rhénanie*) bez ikakve smetnje od strane Francuske koju su Englezi slabo podržavali. Otada su se nasilja počela redati jedno za drugim. 25 novembra 1936 Nemačka i Japan potpisuju Pakt protiv Kominterne. Italija se 6 novembra 1937 priključuje Paktu. 17 decembra iste godine i Musolini napušta Društvo naroda. Građanski rat u Španiji daje Hitleru i Dućeu priliku da uz male žrtve osiguraju pobedu Franka, uvežbavajući pri tom svoje trupe i isprobavajući svoje naoružanje.

Ohrabren slabošću svojih protivnika, Hitler nastavlja sa iskorišćavanjem situacije: 12 marta 1938 osvaja Au-

striju i proglašuje njeno pripajanje Nemačkoj (*Anschluss*). Francuska i Engleska, vodeći politiku smirivanja po svaku cenu, sprečavaju Čehe da se odupru agresiji. Sastanak u Minhenu (29. septembra 1938), koji je pripremio Musolini, primorao je Čemberlena (Chamberlain) i Daladjea (Daladier) da popuste zahtevima Hitlera koji je tada izjavio, kao i posle okupacije Rajske Oblasti i Anšlusa, da više nema teritorijalnih ambicija u Evropi.

Za vreme ove krize engleska i francuska politika popuštanja znatno je ohladila njihove odnose sa Rusijom. Sve male nacije izgubile su poverenje u zapadne demokratije. Hitlerova moć je rasla sve više i više.

Mada je Čemberlen imao poverenja u datu reč diktatorovu, Hitler nije dugo oklevao da Englezima već s proleća 1939 otvori oči zauzećem Čehoslovačke i ulaskom u Prag 15. marta. Samo mesec dana docnije njegov italijanski saveznik je osvojio Albaniju (7 aprila 1939).

Zapadne nacije, nenaoružane i uvidajući svoju slabost, nisu ni reagirale. Međutim, pokušale su i poslednji napor da stvore neki »front mira« (*front de la paix*). Engleska i Francuska su dale svoje vojne garancije svim nacijama na Istoku, a naročito Poljskoj (13. aprila 1939).

Uskoro zatim Hitler je raskinuo sa Poljacima ugovor o nenapadanju (28. aprila 1939) i otkazao pomorski ugovor sa Englezima. 22. maja 1939 zaključio je potpun savез sa Musolinijem i odmah otpočeo sa novim klevetama protiv Poljske zahtevajući Dancig i »Koridor«.

Ključ cele situacije bio je u Rusiji. Oba su protivnika to shvatila. Hitler, i pored svoje sile, nije bio u stanju da vodi rat na dva fronta. I tako, privremeno napuštajući svoje antikomunističke teorije, Hitler je pokušao da pregovara sa Staljinom kome su Francuska i Engleska takođe bile poslale svoju misiju (10. aprila 1939). Međutim, vojne garancije koje su Ruši zahtevali za baltičke zemlje Anglo-Francuzi su odbili, dok, sa druge strane, Poljaci ni pod kakvim uslovima nisu hteli da puste ruske trupe na svoju teritoriju, pa čak ni u slučaju rata sa Nemačkom.

Hitler, koji je prvo želeo da raščisti situaciju na zapadu, odbio je Rusima sve što su tražili. Sa svoje strane, Rusi su računali da će rat protiv Anglo-Saksonaca strašno oslabiti Nemačku i dati Rusiji vremena da se pripremi za neizbežnu borbu.

Iz svih ovih razloga SSSR i Nemačka su 19 avgusta 1939 potpisali trgovinski ugovor, a 23 avgusta i pakt o nenapadanju.

Za diktatora je put bio sloboden. On je i ovog puta bio podelio svoje neprijatelje. 1. septembra 1939, bez objave rata, napao je Poljsku. Poljska se tada pozvala na Anglo-francusko-poljski ugovor o međusobnoj bezbednosti, i na osnovu njega su Francuska i Engleska 1. septembra zatražile od Nemačke da povuče svoje trupe.

Pošto Hitler nije zadovoljio zahteve francuske i engleske note, Velika Britanija je izjavila da se počev od nedelje, 3. septembra u 11.00 časova, nalazi u ratnom stanju sa Nemačkom. Istoga dana u 17.00 časova, istu je izjavu dao i Daladje u ime Francuske.

Od 3 do 6. septembra su veliki dominioni Britanskog Carstva: Australija, Novi Zeland, Južna Afrika i Kanada posli za metropolom u borbu protiv zajedničkog agresora.

Saobrazno postojećim ugovorima između dva velika Saveznika, sve suvozemne francusko-engleske oružane snage stavljene su pod komandu francuskog generala Gamlena (Gamelin), dok je general Žorž (Georges) komandovao Severoistočnim frontom. General Vegan (Weygand) bio je vrhovni komandant francuskih snaga na Srednjem Istoku, a general Noges (Nogues) u Severnoj Africi.

Sa nemačke strane, general fon Brauhič (Brauchitsch), koji je nasledio fon Friča (Fritsch) 4. februara 1938, bio je vrhovni komandant vojske, pod vrhovnim zapovedništvom Hitlera i generala Kajtela (Keitel) kao načelnika štaba Vrhovne komande oružanih snaga.¹⁾ 30. avgusta stvoren je u Nemačkoj, pod pretdsedništvom Geringa, nov Savet odbrane u koji su kao članovi ušli: Hes, Frik, Funk, Lamers i Kajtel.

¹⁾ Oberkommando der Wehrmacht, skraćeno OKW = Vrhovna komanda oružanih snaga.

1 septembra Italija je izjavila »da neće uzeti inicijativu u vojnim operacijama«, a Hitler je pisao Musoliniju da »za trenutak nema potrebe za italijanskom vojnom pomoći«. Ostale evropske nacije, kao i Turska i Japan, dale su izjave striktne neutralnosti.

Drugi svetski rat, uprkos svemu, bio je otpočeo.

II. — OPŠTE ODLIKE SUKOBA

Opšta strategija

Što je Nemačka u početku Drugog svetskog rata postigla onako sjajne uspehe, ona to ne duguje, suprotno opštem mišljenju, nekim genijalnim izumima na polju strategije, pa čak ni na polju tehnike. Naprotiv, blagodareći samo sistematiziranju i doterivanju već postojećih metoda, uz pomoć svoje izvanredno organizatorske sposobnosti i discipline koju je zahtevala od svih, Nemačka je uspela, bar u periodu »munjevitog rata«, da Saveznicima nametne metode koje su inače oni pronašli.

Isto tako, Nemci se nisu pokazali ništa naročito bolji ni u pogledu izrade planova. Treba se energično boriti protiv predrasude prema kojoj je francuski plan za bitku 1940 već u samom sebi nosio klicu poraza. Naprotiv, ovaj plan, posmatran bar sa naučne tačke gledišta, bio je potpuno ostvarljiv.²⁾ Nažalost, on je bio slabo pripremljen i rđavo izведен, te je otuda i usledila poznata katastrofa.

U strategiskom pogledu, principi su večni i ništa novo nije moglo biti pronađeno. Faktori pobjede uvek su isti: iznenađenje, brzina i sila. Isto tako, sve se bitke svedu, počev od one kod Kane pa do one kod Rura, svode na jedan jedini tip — tip »opkoljavanja«.

Ovaj opšti tip bitke deli se na dva osnovna oblika.

Prvi je bio onaj kod Kane gde je opkoljavanje izvedeno na oba krila sa svojom varijantom (bitka kod Loj-

²⁾ Vidi predgovor Strategikusa u delu *La Guerre des Cinq Continents* (»Rat na pet kontinenata«).

tena, Austerlica ili Šarleroа) где је било опколјавање само једног крила.

Други облик битке састоји се у пробоју центра (битка код Арбеле), а потом у опколјавању раздвојених крила пробијене војске. Оваки су начини Немци применили у Француској 1940. године.

Најважнији услов за успех оваквих маневара је правилна подела и распоред снага. Гроф Шлифен, творац немачког плана из 1914. смatraо је да обухватно крило мора бити најмање седам пута јаче од крила око кога се okreће. Нјегове последње речи на самртном одру биле су: »На-ро-чи-то не мојте ослабити десно крило«,*) што је требало да буде за Молткеа, нјеговог нesреéног наследника, једна опомена које се он, на среćу Француза, није дрžao. Исто тако, да су Енглази и Французи 1940. године запосели »теснac« између Седана и Анверса довољном густином трупа, они су могли да осујете немачки план.

У области тaktike, напад путем infiltriranja i elastičnu odbranu izmislili su Francuzi. Prvi teoretičar upotrebe oklopnih divizija bio je general de Gol (de Gaulle). Upotreba avijacije u sadejstvu sa suvozemnim trupama ili samostalno odlično je proučena na француској i engleskoј Ratnoј školi. У области mornarice Nemci su nas takođe само kopirali.

Ali marljivost sa којом су Nemci produbili francuske идеје до у танчине и створили наоружање и потребно ljudstvo za njihovu upotrebu, дала им је у почетку sukoba ogromno preimุćstvo.

Preimуćstva ofanzive

У овом погледу Nemci су искористили одлике modernog rata које су povratile ofanzivi preimуćstva izgubljena u ratu 1914 — 1918 godine. Neprekidni frontovi sa odbrannom rame uz rame iščezli su. Strategija je ponovo uzela slobodan zamah koji se ispoljio u nizu perioda pokreta

*) Po nekim podacima ова rečenica u originalu glasi: »Macht mir den rechten Fliegel stark«. — Prim. prev.

na bojnim poljima dubine više stotina kilometara i nizu perioda zastoja, za vreme kojih je potreba za pregrupisavanjem snaga i reorganizovanjem pozadine dovodila do poziciskog rata iz 1916 godine.

~~riska~~ Preimuproćstvo ofanzive proizašlo je iz sledećih tehničkih usavršavanja: masovne upotrebe tenkovskih jedinica i motorizovane pešadije, presudnog učešća vazduhoplovstva u kopnenoj bici (prenos trupa, bombardovanje, napad trupa na zemlji, padobranstvo) i, najzad, usavršavanja na polju radiotelegrafije i radiotelefonije.

Ovom novom oružju odbrana je mogla suprotstaviti samo dosta slaba tehnička sredstva, kao: protivtenkovske rovove, betonske zaklone i, naročito, minska polja, tj. uglavnom utvrđene položaje koji nisu nikad imali neprolazne prepreke da se na njih sigurno osalone. I zaista, u toku rata 1939 — 1945 sve su utvrđene linije obiđene. Branioci nemačkih utvrđenja u Sarskoj Oblasti predali su se bez borbe 1945, isto kao i branioci Mažinovljeve linije 1940 godine.

Strategija tenkovskih jedinica

Što je ofanziva blagodareći upotrebi tenkova mogla da savlada i najjače prepreke, protivno mišljenju nekih teoretičara, glavni je razlog u povećanju brzine napada u odnosu na brzinu gađanja defanzivnog oružja. Do rata 1914 pešaci su nastupali brzinom od 2 km na čas, trpeći vatru od oružja koje je ispaljivalo otprilike po dva metka na minut. Ali, od uvođenja mitraljeza pešak je nastupajući istom brzinom nailazio na oružje čija je brzina gađanja povećana najmanje na 400 metaka u minutu, a time je i verovatnoća da bude pogoden bila povećana 200 puta. Otuda je proizašla apsolutna nadmoćnost defanzive nad ofanzivom. 1940 godine tenk je u napadu nastupao brzinom od oko 20 km na čas. Oklop ga je štitio od mitraljeskih zrna. Mogli su da ga unište jedino protivtenkovski topovi čija je brzina gađanja bila oko 20 metaka na minut. Odnos brzine gađanja prema brzini kretanja u napadu ponovo postaje ravan jedinici, kao što je bio, reci-

mo, u doba Carstva.*³) Ofanziva je ponovo dobila sve uslove za uspeh.

Vraćajući, dakle, preimrućstva napadu, tenk je pomoću svoje brzine iz osnova izmenio i fazu eksploracije uspeha.

1918 godine pešaci su se u napadu kretali peške. General čiji bi položaj bio probijen, bio je siguran da njegov protivnik ni u kom slučaju neće moći da pređe više od 20 km na dan, čak i kad ne bi naišao ni na kakav otpor. Prema tome, on je znao gde je trebalo postaviti rezerve za pariranje neprijateljskog uspeha. Otsek »koji treba zapušti« na pravcu otvorene breše mogao se lako odrediti samo ako se raspolagalo dovoljnim sredstvima. Najdalje na 20 km pozadi prvobitnog fronta, već se mogao obrazovati novi front.

Upotreba tenkova dovela je do revolucije u ovoj fazi bitke. Uprkos primene »ježeva«, sada se jedan moćan i uspeli probor može paralizati tek na *nekoliko stotina kilometara*. Na taj način osuđene su suviše male zemlje, kao i Francuska ili čak, kako se to docnije videlo, i Nemačka. Pa i Rusija, samo da je imala površinu Poljske, bila bi još u prvom naletu cela okupirana.

Svaka veća ofanziva, bilo saveznička ili nemačka, dostizala je dubinu od 400 km. Maršal Staljin je protiv »munjevitog« udara 1941 imao svoje strategiske rezerve oko Lenjingrada, Moskve i Kijeva. Isto tako, 1945 godine, general Guderijan, videći da mu je front na Visli probijen, postavio je rezerve pozadi Odre!

Prema tome, ovaj rat je retko imao periode ravnoteže. Obično je jedna strana napádala i uspevala da probije front. Druga, ukoliko je mogla da izbegne opkoljavanje, povlačila se što je brže mogla.³⁾ Komunikacioni pravci pobedioca postaju sve duži, snabdevanje prestaje da pristiže, tenkovi ostaju u defektu. Ofanziva počinje da malaksava i — staje. Tada nastupa period zastoja u

^{*)} Misli se na Napoleonove ratove. — Prim. prev.

³⁾ U bici kod Orela i Kurska, 1943 godine, Crvena armija je, međutim, uspela da još u začetku uguši veoma moćnu ofanzivu nemačkih tenkovskih snaga.

kome svaka strana priprema moćna sredstva neophodna za novi napad.

Jedine odbrambene metode koje vrede, takođe omogućavaju tenkovi. To je preventivna ofanziva, čak i sa slabim sredstvima, »munjeviti« protivudar, izvršen na susednom otseku onoga koji je napadnut: metod veoma teško izvodljiv, ili, najzad, ofanziva na nekom udaljenom sektoru, koja može primorati protivnika da pregrupiše svoje snage.

Taktika tenkovskih jedinica

Taktika upotrebe tenkovskih divizija počiva na većnom principu, čiju nam vrednost naročito potvrđuju Napoleon, Klauzevic i Ludendorf, a to je — imati poražavajuću nadmoćnost na odlučujućoj tački. U tom cilju koristi se brzina i vatrena moć tenkova za izvođenje brze koncentracije pozadi fronta dodira, u punoj tajnosti, a potom za izvođenje gromovitog udara na veoma uskom delu fronta.

Ova je doktrina nazvana doktrinom »težišta« (Schwerpunkt) ili doktrinom »proboja« (trouée). Kada se prvim tenkovima postigne proboj, vrši se širenje breske opkoljavajući trupe koje se nalaze levo i desno. Kada se breska dovoljno proširi, pušta se drugi talas tenkovskih jedinica, koji juri napred svom brzinom, izbegavajući jačke tačke koje ne može da obori. Za ovim talasom uvodi se motorizovana pešadija koja likvidira rejone otpora i dovršava opkoljavanje prednjih armija.

Slaba tačka ovoga metoda leži u međuprostoru koji se nalazi između tenkovskih jedinica i pešadije koja ide za njima.

Generali koji su za vreme munjevitog rata 1940 — 1941 bili pređeni od tenkova, opkoljeni sa svih strana, bez veze sa susedima i pozadinom, smatrali su, prema dotadašnjim shvatanjima, da je njihova situacija očajna i predavalji su se misleći da se tu više ništa drugo ne može učiniti.

Rusi su bili prvi koji se nisu držali ovoga pravila. Njihove armije, pređene od nemačkih tenkova, odbile su

da se predaju. One su, maršujući na istok i održavajući čvrstu vezu između jedinica, nastojale da se ponovo dokopaju svoga fronta, a podlegale su samo posle pravih opsada koje su privezivale mnogobrojne neprijateljske snage i izlagale vrhove tenkovskih kolona velikoj opasnosti da i sami budu opkoljeni.

Otuda su i sami Nemci počeli da primenjuju isti metod govoreći o »pokretnim kazanima« koji se povlače na zapad. I zaista, uprkos propagande, velike uništavajuće bitke izuzev na kraju rata, bile su veoma retke u toku Drugog svetskog rata.

Avijacija u bici

Danas se, po priznjanju samih nemačkih komandanta, zna od kakvog je uticaja na samu bitku bila saveznička ~~strategiska~~ avijacija; rezultati koje je postigla zahvaljujući ogromnoj brojnoj nadmoćnosti mogu se podeleti u tri glavne grupe:

- moralno dejstvo na neprijatelja rušenjem velikih centara;
- smanjenje ratnog potencijala napadnute zemlje;
- uništenje saobraćaja.

Ako rezultati dobijeni na prvi način ne mogu da budu izračunati, sigurno je da je drugi, a naročito treći način dejstva bio presudan, i to naročito u poslednjoj fazi rata.

Izolovanje bitačne prostorije, kada se striktno sprovodi, sprečava neprijatelja da uputi pojačanja, a isto tako onemogućava trupama u povlačenju da izbegnu da budu opkoljene od pobedioca. Tako je u toku bitke u Normandiji zarobljeno 250.000 Nemaca.

Usled savezničkog bombardovanja Nemačke, od početka 1945 na zapadu od Hanovera nije uopšte postojao železnički saobraćaj. Skoro svi saobraćajni objekti (mostovi, železničke raskrsnice, vijadukti) bili su porušeni. Nijedno motorno prevozno sredstvo nije moglo danju da saobraća bez ozbiljnog rizika. Čak i noćni saobraćaj postao je veoma otežan.

Na svakom hijerarhiskom stepenu starešina raspolaze velikim brojem sredstava: od starinskog telefona i njegove savremene braće teletipa i belinografa, preko motocikla, brzih automobila za kretanje po svakom terenu i aviona za vezu, sve do radiofonije i televizije. Na taj način, jedna trupa nikada nije potpuno izolovana. Ona uvek može da javi svoje stanje, da traži potrebnu pomoć i označi položaj neprijatelja.

Primenjena u pronalaženju neprijateljskih aviona, radiodetekcija je spasla Englesku za vreme Blitz-a*). U mornarici je ona omogućila pratiocima konvoja da nanose teške udarce neprijateljskim podmornicama. Prilikom vazdušnih napada radiodetekcija je omogućila »slepa bombardovanja« kojima je upravljanu sa velikih otstojanja.

Najzad, u bici na kopnu moderna sredstva za vezu omogućila su obrazovanje homogenih grupa raznih rođava vojske: tenkova, artiljerije, pešadije i aviona, koji su uvek mogli da se uzajamno obaveštavaju i da prema okolnostima najbolje koordiniraju svoju akciju.

Uloga mornarice

U novom ratu uloga mornarice je ostala ista kao i u poslednjem sukobu: s jedne strane zaštita, a s druge, napad na životne saobraćajne linije neprijatelja.

Sredstva za napad su isto tako ostala ista: podmornice i avioni, ali upotrebljeni sa novom taktikom. Isto tako, važnu ulogu u bici za Atlantik odigrali su avioni sa velikim radijusom dejstva.

Međutim, najveća revolucija koju je ovaj rat izvršio u pomorskoj veštini je glavna uloga koju su u pomorskim bitkama odigrali nosači aviona; u bici za Atlantik nosač aviona je pobedio jata podmornica, koje je admiral Denic (Doenitz) po dvadeset bacao u napad na konvoje. To je postizano pronalaženjem podmornica i napadom na njih bombama, kako iz aviona za izviđanje, tako i iz onih za bombardovanje.

*) Period vazdušnog napada koji je prethodio »nameravnom« nemačkom desantu u Englesku. — Prim. prev.

Na Pacifiku je nosač aviona bio takođe taj koji je osakatio američku flotu kod Perl Harbora (Pearl Harbor), a potom joj omogućio da postigne definitivnu nadmoćnost nad japanskom flotom menjajući iz osnova izgled pomorskih bitaka.

Izuzimajući bitku kod Surigaoa i neuređene borbe oko Gvadalkanala, od 1942 godine nijedan top sa bojnih brodova nije ispaljen na brod iste klase. »Pomorske« bitke su se odigravale na nekoliko stotina kilometara otstojanja a da nije ni dolazilo do dodira između dve flote. Bitke su se sastojale u napadu na protivničku flotu pomoću torpednih aviona i bombardera koji su poletali sa svojih nosača aviona. U napadu su se ove vazduhoplovne snage sukobljavale sa neprijateljskim lovcima i protivavionskom odbranom sa brodova. Jasno je da su nosači aviona bili glavni ciljevi, a da su bojni brodovi i moderne krstarice imali ulogu poniznih slугe koje su im omogućavale manevar i štitile ih svojom vatrom.

Otuda je jasno zašto su Amerikanci, koji su započeli ovaj rat sa sedam nosača aviona, završili rat sa preko stotinu ovakvih brodova! Tako je malo-pomalo nosač aviona postao »glavni brod« (capital ship) svih flota u Drugom svetskom ratu.

Usavršavanje naoružanja i nova oružja

Prvo »tajno oružje«, koje su Nemci upotrebili 1939 godine, bila je magnetska mina koja je savezničkim brodovima nanela teške gubitke. Poslednje je bilo »V-2«, čudovište od dvanaest tona koje se penje do 100 km visine, dostiže brzinu od 6.000 km/č i može da nosi tonu eksploziva na stotine kilometara.

Sem toga, Nemci su u toku rata jedno za drugim konstruisali bombe sa padobranom, minijaturne tenkove kojima se upravlja pomoću radija, »V-1« i reaktivne avione.

Uprkos postignutih rušenja, nijedno od ovih »tehničkih iznenađenja« nije omogućilo Nemcima da zabeleže neke velike uspehe, bilo zato što su Saveznici odmah

pronašli protivsredstva, kao protiv magnetske mine, bilo zato što su se ta oružja pojavila isuviše dockan, onda kada su Rajhu već nedostajale neophodne sirovine.

Saveznički naučnici, pak, sa svoje strane, blagodareći svojoj nadmoćnosti na polju radiotehnike, uspeli su da izrade radiolokatorski i televiziski uređaj pod opštim imenom »Radar« koji je učinio ogromne usluge kako u defanzivnim, tako i ofanzivnim vazdušnim i pomorskim operacijama. On je naročito pomogao Britancima da dobiju Bitku za Englesku, kao i onu za Atlantik. Najzad, ostvarenjem i upotrebom prve atomske bombe Sjedinjene Američke Države su primorale Japan, koji je inače već bio jako ugrožen, da definitivno napusti borbu. Atomska bomba se na taj način javlja kao sredstvo sposobno da znatno izmeni uslove jednog novog svetskog sukoba.

Sem tehničkih iznenađenja, u toku šest godina sukoba vođena je i oštra borba za bolje naoružanje. Ona je bila najžešća kod tenkova. Na tom polju prešlo se od lako i neoklopljenog tenka sa nepokretnim topom 37 mm na ruski tenk »T-34« od dvadeset šest tona i 76 mm u tu-reli, da bi se, najzad, došlo do tenkova tipa »Staljin« od pedeset tona sa topom od 122 mm i tenka »Kraljevski tigar« od šezdeset sedam tona sa dugačkim topom 88 mm i oklopom od sto pedeset milimetara specijalnog čelika. Tenk je, kao i bojni brod, postao delo kompromisa između protivrečnih faktora: brzine, oklopa, pokretljivosti i naoružanja.

Ali nije dovoljno da se dobije samo kvalitet tenkova, već je potreban i broj. Nemačke tenkove »Tigar« i »Kraljevski tigar« nadvladali su »Šermani« iako su bili slabiji. Isto tako, reaktivne avione pobedili su saveznički lovci koji su imali manju brzinu, ali su bili daleko brojniji. Najzad, ni jednosedne i dvosedne podmornice, kao ni one za daleka krstarenja, snabdevene »Schnörkel«-om (cev za dovođenje vazduha koja je omogućavala podmornici da nedeljama ostane pod vodom), nisu mogle da spreče jata savezničkih aviona i pratećih brodova da odnesu konačnu pobedu.

PRVI DEO

PERIOD MUNJEVITOГ RATA

(septembar 1939 — jun 1941)

G L A V A I

RAT U POLJSKOJ

(od 1—28 septembra 1939)

OBOSTRANE SNAGE

(Skica 1 na str. 27)

Dok je berlinska vlada nastojala da obmane svetsku javnost žaleći se na poljske »provokacije«, njene oružane snage izvodile su, pod vidom manevra, brzu koncentraciju severno i južno od Poznanske izbočine sa jednovremenim transportovanjem trupa morem u Istočnu Prusku. Već od 20 avgusta sve je bilo spremno za dejstvo.

Na istočnom frontu je nemačka oružana sila (*Wehrmacht*) imala, pod vrhovnom komandom fon Brauhiča, 5 armija postavljenih u dve grupe:

— *Severna grupa armija*, pod komandom generala fon Boka (von Bock), imala je u svom sastavu 2 armije*) pod komandom generala: fon Klugea (von Kluge) u Pomeraniji, i fon Kihlera (von Küchler) u Istočnoj Pruskoj, sa ukupno 20 pešadijskih i 1 tenkovskom divizijom;

— *Južna grupa armija*, pod komandom generala fon Rundšteta (von Rundstedt), sastavljena od 3 armije pod komandom generala: fon Blaskovica (von Blaskowitz, 7 pešadijskih divizija), u Šleskoj; fon Rajhenaua (von Reichenau, 9 pešadijskih i 2 tenkovske divizije), u Gornjoj Šleskoj i Severnoj Moravskoj i fon Lista (10 pešadijskih,

*) Armije su imale sledeće redne brojeve: fon Klugea — 4, fon Kihlera — 3, fon Blaskovica — 8, (po Gerlicu, — 6), fon Rajhenaua — 10 i fon Lista — 14. — Prim. prev.

2 tenkovske i 1 motorizovana divizija) pred Moravskim otvorom i u Slovačkoj.

Ukupno, nemačka Vrhovna komanda koncentrisala je 1.200.000 vojnika raspoređenih u 64 divizije, od kojih je bilo 5 tenkovskih¹⁾, 4 motorizovane i 3 brdske. Ali, od ove 64 divizije bilo je samo 52 razvijeno, dok su druge ostale u armiskim ili opštoj rezervi.

Poljska vlada, koja se stalno nadala da će izbeći rat, uzdržavala se do poslednjeg trenutka da naredi opštu mobilizaciju. Stoga je u početku napada mogla da izbaciti protiv skoro 70 nemačkih divizija samo 15 pešadijskih divizija i 6 konjičkih brigada umesto 42 divizije, koje je mogla imati da je blagovremeno izvršila mobilizaciju.

Ove divizije obrazovale su 6 armija i nekoliko zaštitnih odreda, sve pod vrhovnom komandom maršala Riđ-Smiglija.

Glavne snage, jačine 3 armije, postavljene u Šleskoj i Poznanjskoj oblasti, imale su kordonski odbranbeni raspored, koji se protezao od Krakova do Bidgošća. Njih su sačinjavale:

— Krakovska armija, pod komandom generala Romela i

— Poznanjska armija, pod komandom generala Kutrzeba.

Dalje, severni deo fronta, koji su branile Torunjska armija (general Bortnovski) i Modlinska armija (general Przedrziminski) zatvarao je dolinu Visle i obezbedivao Varšavu sa severa. Južni deo fronta (Karpatska armija pod generalom Fabricijem) protezao se između reka Dunajec i San. Najzad, dve operativne grupe (Narevska, pod generalom Mlot-Fizalkovskim, i Grodnovska, pod generalom Olšina-Vilčinskim) bile su raspoređene duž graničnog fronta prema Istočnoj Pruskoj i potpomagale su i štitile desno krilo Torunjske armije. Ukupno, ove snage imale su oko 23 pešadijske divizije i 10 konjičkih brigada skoro bez ijednog tenka i aviona. Najzad, rezerve su ima-

¹⁾ Nemačka tenkovska divizija obično je imala 14.000 ljudi, 450 tenkova, 3.000 motornih vozila, 442 mitraljeza, 135 bacača, 72 protivtenkovska oruđa i 24 haubice.

le da budu između Lođa, Kijelca i Tarnova, ali nisu ni bile obrazovane.

Štabovi, starešinski kadar i trupe su se odlikovali zaista vojničkim vrlinama i visokim moralom. Ali, dok su pešadisko naoružanje i oprema bili odlični, artiljeriji je nedostajalo teških, kao i protivavionskih oruđa i municije. Pored toga, ovoj zastareloj armiji naročito su nedostajali tenkovi i avijacija. Ona je imala samo jednu mehanizovanu diviziju, a njena vlada je, izgleda, nipođaštavala rezultate koje može da postigne jedan masovni vazdušni napad.

NEMAČKI PLAN

Cilj nemačke Vrhovne komande bio je da uništi Poljsku armiju u što kraćem roku, u jednoj opkoljavajućoj bici klasičnog tipa.

Da bi postigla ovaj cilj, ona će pokušati da smrvi svog protivnika огромним kleštimi čiji su se kraci, polazeći iz Moravske i Istočne Pruske, zatvarali prvo kod Varšave, a zatim, novim manevrom, kod Brest-Litovska.

U ovom cilju nemačka Vrhovna komanda će iskoristiti: svoju ogromnu nadmoćnost u tenkovima i avijaciji, prirodnu slabost za odbranu zapadne granice Poljske, greške koje je neprijatelj učinio u razvoju svojih snaga, kao i preimcućstva koja daje okupacija čehoslovačke teritorije za obuhvatanje boka poljskih armija u Poznanjskoj oblasti.

OPERACIJE

Uprkos svoje munjevite brzine, rat u Poljskoj se može podeliti u tri faze:

— *prva*, koja je okarakterisana početnim vazdušnim napadom, probijanjem frontova i opkoljavanjem centralnih poljskih armija (od 1-9 septembra);

— *druga*, manevr za zatvaranje obruča kod Brest-Litovska (od 9-17 septembra); i

— *treća*, sovjetsko učešće i opsada Modlina i Varšave (od 17-28 septembra).

Prva faza
 (od 1—9 septembra 1939)

Od samog početka operacija nemačko vazduhoplovstvo je bilo nadmoćno. Nemačka obaveštajna služba, vrlo dobro organizovana, pribavila je podatke o jačini poljskog vazduhoplovstva koje je ukupno imalo 900 aparata. Od ovih je bilo moderno samo 300 lovaca »PZL«. Nemci su, takođe, znali da njihov neprijatelj raspolaže veoma malim brojem protivavionskih oruđa: 200 oruđa srednjeg i 200 malog kalibra najraznovrsnijih modela, bez modernih sredstava za vezu.

U ovakvim uslovima, Gering (Goering) je od svoje 4 raspoložive vazdušne flote upotrebio samo 2: 1-vu, pod komandom generala avijacije Keselringa (Kesselring), (komandno mesto Kenigsberg), i 4-tu, pod komandom generala avijacije Lera (Löhr), (komandno mesto Beč), sa ukupno 2.050 modernih aparata. Ostalo vazduhoplovstvo bilo je predviđeno za Zapad.

Nemačko vazduhoplovstvo otpočelo je sa gotovo potpunim uništavanjem poljske avijacije na zemlji napadajući je na aerodromima, a naročito u vazduhu, blagodareći svojoj poražavajućoj nadmoćnosti u pogledu tehničkih osobina aparata. Zatim se prešlo na dezorganizovanje poljskog železničkog saobraćaja, presecanje svih komunikacija koje vezuju poljsku armiju sa pozadinom, kao i na napade kolona na maršu, rezervi, artiljeriskih položaja i betonskih utvrđenja. Avioni za obrušavanje imali su, pred ovako slabom neprijateljskom protivavionskom odbranom, laku, ali veoma važnu ulogu.

I tako, dok je avijacija vršila definitivno čišćenje, a dve nemačke grupe armija, probivši poljsku odbranu severno i južno, ostvarivale prvo zatvaranje klešta, dotle su poljske armije Kutrzeba i Šilinga na centru preduzele besmislene rejbove konjicom u Nemačku i Slovačku.

Na severu je armija fon Klugea presekla »Koridor«, izoljujući 3 poljske divizije, i 2 septembra izbila pred Bidgošće i Grudzijač, dok je armija fon Kihlera 3 septembra uveče zauzela Mlavu.

Bitka je trebala da se završi, ali su Nemci izgleda bili umorni od stalnih napora koje su neprekidno imali za proteklih osamnaest dana. Tenkovi su zastali očekujući dotur goriva, a i pešadija koja se nalazila na nekoliko dana marša pozadi njih.

Tako su Rusi bez otpora zauzeli Vilnu i Brest-Litovsk 19., Korel i Bjalistok 20., a 21. septembra ušli su u Lavov.

Poslednji poljski bastion bio je jež Modlin — Varšava u kome su se prikupili ostaci raznih poljskih armija i koji se uz pomoć stanovništva ogorčeno branio. Opsada će potrajati još šesnaest dana, mada je usled bombardovanja i nehatnosti civilnih vlasti bilo nestalo vode, gasa i osvetljenja.

Najzad, Varšava je kapitulirala 27., a Modlin 29. septembra, dok se admirал Unrug, koji se borio na polostrvu Hel, predao 1. oktobra.

Iako se korpus generala Kleberga održao do 6. oktobra, a gerilski otpor produžio do aprila 1940. godine, rat u Poljskoj bio je završen. Pored herojstva Poljaka, ovaj rat je pokazao svetu moć tenkovskog oružja i presudnu ulogu vazduhoplovstva u modernom ratu. Zapadne sile, nažalost, daće suviše veliku ulogu u ovom porazu rđavom početnom rasporedu snaga od strane poljske Vrhovne komande i, suviše uverene u zaprečnu moć Mažinovljeve linije, neće izvući iz ovoga prvog »munjevitog rata« sve potrebne pouke.

28. septembra Nemačka i SSSR su podelili Poljsku. Usvojena granica išla je »Kersonovom linijom«, sem kod dve strategiske izbočine, učinjene u korist Rusa istočno od Bjalistoka i južno od Lavova.

Hitler je 5. oktobra kao pobedilac ušao u Varšavu i anektirao Zapadnu Poljsku, obrazujući od Varšavske oblasti »Generalni guverneman«. Poljska vlada pobegla je u Rumuniju, a zatim u Englesku, dok se u zemlji pobedenoj ali ne beznadežnoj, obrazovao snažan pokret otpora.

12. oktobra Hitler je ponudio Zapadnim silama uslove za mir koje su one bez oklevanja odbile. »Čudan rat« (»drole de guerre«) imao je da počne.

G L A V A II

»ČUDAN RAT«

FINSKA — NORVEŠKA
(septembar 1939 — maj 1940)

Utrenutku objave rata francuska vojska je imala povoljne uslove da pokuša probor »Sigfridove linije«, pošto su glavne nemačke snage bile angažovane u Poljskoj.

I zaista, francuska Vrhovna komanda, bojeći se da nemačko vazduhoplovstvo — čiju je ogromnu nadmoćnost poznavala — bombardovanjem železnica i napadom na konvoje ne ometa našu koncentraciju, ograničila se već od 6 septembra samo na hvatanje dodira sa neprijateljem na »ničijoj zemlji« (*no man's land*) — prostoru između Mažinovljeve i Sigfridove linije, od Rajne do Mozela.

10 septembra Francuzi su zauzeli šumu Varnt na nemačkoj teritoriji, zapadno od Forbaha, i napredovali nekoliko kilometara: istočno od reke Sare, u rejonu na luksemburškoj granici, severoistočno od Biča i u Bienvaldu. Nemci su se povukli na spoljna utvrđenja Sigfridove linije i operacije su se ograničile na artiljeriske dvoboje sve do kraja rata u Poljskoj.

Tada su Nemci koncentrisali 60—70 divizija na Zapadu i posle dva napada sa obe strane reke Sare, 16 i 17 oktobra, povratili su ovu izgubljenu teritoriju i otklonili opasnost koja je trenutno pretila Sarbrikenu. Ne primaajući borbu, francuske armije su se povukle iza graničnog fronta. Pokreti su bili završeni krajem oktobra.

Od oktobra 1939 do maja 1940 obostrane snage bile su neaktivne, sem nekih akcija patrola i manjih samostalnih odreda. Nemačko vazduhoplovstvo, iako nadmoćno, iz diplomatskih razloga uzdržavalo se od bombardovanja neprijateljske teritorije, zadovoljavajući se proterivanjem naših izviđačkih aparata iz nemačkog vazdušnog prostora, u početku čak i ne napadajući ih.

Britansko vazduhoplovstvo vodilo je »rat« letaka koje je bacalo noću po celoj Nemačkoj pozivajući nemacki narod na pobunu protiv Hitlera.

Engleski ekspedicioni korpus, pod komandom lorda Gorta, koji je u početku imao 4 divizije, a polovinom zime bio pojačan na 6 divizija, neometano je poseo do-deleni mu otsek na Severnom frontu. Njega je podržavao jedan deo britanskog vazduhoplovstva (Air Component) u jačini od jedne eskadre lovaca i jedne eskadre za izviđanje. U isto vreme, da bi bar delimično ublažili zastrašujuću slabost francuske avijacije, Englezi su smestili na francuske terene u Šampanji jednu formaciju sastavljenu od bombardera »Fairey-Battle« i »Bristol-Blenheim« i lovaca (Air Advanced Striking Force), koja je stavljena na raspolaganje Glavnoj komandi francuskog vazduhoplovstva.

Ovaj mirni period bio je očevidno fatalan za moral francuskih trupa koje su nervoznije i teže se drže u neaktivnosti nego nemačke trupe. Francuska Vrhovna komanda, držeći se uporno defanzivnog stava, zadovoljavala se pripremanjem, bez mnogo energije, zaprečnih položaja između severnog kraja Mažinovljeve linije (sektor Monmedija) i Severnog Mora.

U toku ovog »čudnog rata« jedino su pomorske operacije bile interesantne.

POMORSKE OPERACIJE OD SEPTEMBRA 1939 DO MAJA 1940

Od početka rata, 3. septembra u 11.00 časova, britanska flota otpočela je sa blokadom Nemačke. U isto vreme, britansko vazduhoplovstvo pokušalo je da eliminiše nemačku flotu napadom na Vilhelmshafen i Brunsbitel na ulazu u Kilski kanal. Napad je izveden po užasnom vremenu, iz veoma niskog leta, bombama

sa upaljačima za usporeno dejstvo, pri čemu su oštećene dve džepne krstarice u zalivu Jade i Brunsbitelu.

Već od 4 septembra nemačke podmornice su stupile u akciju, torpedujući bez opomene poštansko-putnički brod *Athenia*, na četiri stotine kilometara od Donegala, a ubrzo zatim otpočela su svakodnevna potapanja mnogobrojnih trgovачkih brodova. Britanski Admiralstab je na ovo odgovorio zavođenjem snažno branjenih konvoja i proširenjem nadležnosti Obalske komande (*Coastal Command*) i na Severno More.

Eskortni brodovi, snabdeveni »Asdic« aparatima za otkrivanje podmornica elektro-magnetskim putem, potopili su znatan broj neprijateljskih podmornica. Obe zaraćene strane položile su minska polja i preduzele stroge mere da se spreči ratno krijumčarenje u jednom kao i u drugom pravcu.

17. septembra 1939 u Lamanšu je od strane jedne nemačke podmornice torpedovan i potopljen nosač aviona *Courageous*, pri čemu je stradalo pet stotina ljudi njegove posade.

U oktobru mesecu pojačale su se podmorničke akcije protiv neutralnih brodova, a naročito protiv norveške trgovачke flote. 14. oktobra je jedna nemačka podmornica, i pored postojećih zaprečnih mreža, uspela da se probije u zaliv Skapa-Flo prateći jedan britanski kontratorpiljer koji je ulazio u luku. Tu je torpedovala *Royal Oak*, stari bojni brod od 29.000 tona klase *Royal Sovereign*, a zatim je uspela da neometano izide iz luke i da se vrati u Nemačku.

18. novembra 1939 Čerčil, prvi lord Admiraliteta, objavio je da je potopljeno najmanje 13 nemačkih podmornica od oko 60 koliko ih Nemačka ratna mornarica ima, a da engleski gubici u tonaži od početka rata iznose 250.000 tona od ukupno 21 miliona tona. Englezi su, sa svoje strane, potopili ili zaplenili 57.000 tona neprijateljske tonaže i zaplenili 400.000 tona krijumčarene robe. 26. novembra je pomoćnu krstaricu *Rawalpindi* od 16.800 tona potopila u Severnom Moru džepna krstarica *Deutschland* posle sjajne borbe.

Posle britanskog razočarenja od 12 decembra 1939 kada se čulo da je veliki nemački trgovac brod *Bremen* uspeo da se iz Amerike vrati u Nemačku a da ne bude presretnut, nastala je 14 decembra velika radost povođom pomorske bitke u Rio de la Plati između džepne krstarice: *Graf Spee* i 3 britanske krstarice: *Exeter* od 8.000 tona i *Ajax* i *Achilles* od po 7.000 tona. Uprkos slabijem kalibru, koristeći se svojom brzinom i vešto manevrišući uz pomoć dimnih zavesa, 3 britanske krstarice su uspele da se sa obe strane dovoljno približe nemačkoj krstarici, koja, pod unakrsnom vatrom, nije mogla da iskoristi ukupnu nadmoćnost svoje artiljerije. Gađanje britanske krstarice bilo je izvrsno, uspešno regulisano od strane aviona sa krstarice *Ajax*, koji je bio uspeo da uzleti, dok je vatra sa *Graf fon Spee*-a bila veoma neprecizna. Ozbiljno oštećen, *Graf fon Spee* se povukao u Montevideo gde ga je 17 decembra potopila posada, a njegov komandant, kapetan bojnog broda Langsdorf, izvršio samoubistvo. Ova sjajna pobeda, postignuta zahvaljujući jedino hrabrosti i veštini engleskih mornara, ponovo je podigla moral Saveznika.

U toku idućih meseci nastavljen je podmornički rat u kome su Nemci imali izvestan uspeh. Oni su tada upotrebili i svoje prvo tajno oružje »magnetnu minu«, koju su polagali na dno mora i koja bi sama eksplodirala čim bi joj se približila velika masa metala. Ali, Saveznici su brzo uspeli da pronađu protivsredstvo oblažući brodove »pojasom za razmagnetisanje«, i prvo Hitlerovo tajno oružje, kao što će to biti i sa sledećim, nije bilo duga veka. 13 januara 1940 ministar francuske mornarice Kam-pinči izjavio je da je od početka rata potopljeno oko 30 nemačkih podmornica³⁾, a da je prosečno mesečno potapano samo 184.000 tona savezničkog brodovlja umesto 309.000 tona iz 1917—1918 godine.

8 januara su ukupni gubici Saveznika iznosili 562.000 tona (Britanska Imperija: 500.000, Francuska: 62.000) i 339.000 tona neutralnih država od ukupno 21 miliona tona brodova u službi. Ali, blagodareći zaple-

³⁾ Broj potopljenih nemačkih podmornica mnogo je preuveličan; 9 ih je svega bilo potopljeno u 1939 godini.

njivanju i zarobljavanju neprijateljskih brodova u novoj gradnji, britanski gubici sveli su se samo na 134.000 tona.

17 februara 1940, u fjordu Josing u Norveškoj, engleski razarač *Cossak* gonio je i napao nemačku pomoćnu krstaricu *Altmark* koja je, protivno međunarodnim pravilima, bila prešla u neutralne vode mada je transportovala nekoliko stotina engleskih mornara — ratnih zarobljenika — iz Montevidea za Nemačku. Krstarica *Altmark* je bila brzo uhvaćena i engleski mornari oslobođeni. Nemačka je tvrdila da su Englezi povredili norvešku neutralnost i duga rasprva nastavljena je sve do momenta nemačke invazije na Norvešku.

10 marta 1940 Englezi su objavili da su od 4 miliona tona nemačke trgovачke flote zaplenili ili potopili 300.000 tona, dok je 1 milion tona zadržan u neutralnim vodama.

Najzad, 8 aprila, britanska i francuska vlada obaveštile su Norvešku da su postavile tri minskna polja u njenim teritorijalnim vodama da bi se sprečio prolaz brodovima nemačke trgovачke mornarice. Norveška vlada je protestovala. Sutradan, 9 aprila 1940, Nemačka je izvršila invaziju Norveške.

RUSKO-FINSKI SUKOB

(30 novembar 1939 — 12 mart 1940)

Prethodni događaji

Za vreme dok je na Zapadnom frontu u »čudnom ratu« i dalje vladala neaktivnost, izbio je na izgled drugostepeni sukob na suprotnom delu Evrope.

Uprkos paktu koji je, kako je izgledalo, vezivao Rusiju sa Nemačkom, čim je okončan nemačko-poljski sukob, Rusija je otpočela svoje pripreme za odbranu od eventualne Hitlerove agresije. U tom cilju Rusija je zaključila ugovore o uzajamnoj pomoći sa Estonijom, Letonijom i Litvom koje su joj dale pomorske i vazduhoplovne baze, kao i obalske baterije na glavnim tač-

kama Finskog i Riškog Zaliva, naročito Baltiski, Dago, Ezel, Ventspils (Windau) i Ljepaju (Libau).

Sprovodeći ovaku politiku sa ciljem da omogući odbranu Lenjingrada, jednog od najvećih ruskih gradova, u slučaju iznenadnog napada, Rusija je zatražila od Finske ispravku granice na Kareliskoj Prevlaci i kod Petsama. Sem toga, Rusija je tražila da uzme pod najam bazu Hange koja bi u zajednici sa bazom Baltiski na jugu omogućila sigurno zatvaranje Finskog Zaliva.

Kako su svi ovi zahtevi bili odbijeni, to je 30 novembra 1939 godine rusko vazduhoplovstvo otpočelo sa bombardovanjem Viborga (Vijpuri) i Helsinkija, a trupe Crvene armije prešle su granicu na Kareliskoj Prevlaci. Američka vlada se ponudila da posreduje, ali su Sovjeti to odbili.

Operacije

U početku ovoga rata, potcenjujući svoga protivnika, Rusi su mobilisali samo Lenjingradsku vojnu oblast (oko 300.000 vojnika). Ali zimsko doba, koje nije dozvoljavalo upotrebu tenkovskih snaga kojima je raspolagala Crvena armija, začim jačina utvrđenja Manerhajmove linije, kao i obučenost i požrtvovanost Finaca učinili su pretstojeći zadatak mnogo težim no što je to u početku sovjetsko komandovanje prepostavljalo.

U toku celog decembra 1939 Rusi su uzalud pokušavali da probiju front na Kareliskoj Prevlaci. U mesecu januaru 1940 oni su slabijim snagama pokušali da probiju centar u pravcu Botniskog Zaliva. Međutim, u dve bitke kod Suomusalmija (31 decembra i 8 januara) bili su odbijeni sa teškim gubicima. U ovim sukobima finski smučari izveli su vrlo uspele manevre opkoljavanja.

Staljin je tada odlučio da preduzme nužne mere. Trupe Crvene armije dobine su jaka pojačanja tako da su uskoro brojale 600.000 ljudi prema otprilike 300.000 Finaca.

Napad na zapadni deo Prevlake bio je ponovo preduzet početkom februara 1940 jakim snagama i velikim brojem artiljerije. Već 10 februara kod Sume, između Finskog Zaliva i jezera Vuoksi, ostvarena je breša u

Manerhajmovoj liniji. 17 februara pala su mnogobrojna utvrđenja, a Rusi su, upotrebivši padobrance, izvršili napad na finsku pozadinu. 18 februara maršal Manerhajm bio je primoran da povuče svoje trupe na drugu liniju odbrane, u blizini Viborga. Od toga trenutka bitka je bila izgubljena.

Na ostalom delu fronta Finci su još imali uspeha u svojoj odbrani, naročito severno od jezera Ladoge, ali su na glavnom sektoru 24 februara izgubili grad Koivisto i morali da evakuišu Viborg, koji je Crvena armija zauzela 2 marta. 9 marta je ruski desant severozapadno od zaliva Viborga još više otežao situaciju.

Finska armija, koja je pretrpela teške gubitke, bila je na kraju svojih snaga. Finska vlada je popustila i 12 marta 1940 potpisana je u Moskvi mir koji je zadovoljio gotovo sve početne ruske zahteve.

Ugovor o miru

Finska je Rusiji ustupila Karelisku Prevlaku sa Viborgom i severnu obalu jezera Ladoge, na centru oblast Kuolajaro i na severu deo zaliva Petsamo, izuzev pristaništa. Ona je, dalje, ustupila Rusima za trideset godina pristanište Hange sa pravom da u njemu podignu pomorsku i vazduhoplovnu bazu.

Finski rat bio je naročito značajan zbog toga što je, slabo proučen, potpuno obmanuo evropske nacije, podrazumevajući tu i Nemačku, u pogledu stvarne jačine Crvene armije koja je uopšte bila potcenjena.

Stoga je ovaj rat, besumnje, mnogo uticao na docnjiju Hitlerovu odluku da napadne SSSR.

RAT U NORVEŠKOJ (9 april — 9 jun 1940)

Rešen da napadne Zapadne sile koje su sistematski odbijale sve njegove ponude za mir, Hitler je htio, preno što otpočne munjeviti rat, da sebi osigura strategiske baze na desnom boku.

Imajući Dansku i Norvešku kao bazu, njegove podmornice i avioni mogli bi da napadaju Englesku preko

uskog Severnog Mora, a da brodovi lakše umaknu blokadi. Ove dve zemlje obrazovale bi severni bastion »Evropske tvrđave« koju je Hitler sanjao da stvori.

On je žudeo za njihovim bogatstvima: norveškom trgovачkom flotom od 1.000 brodova sa 30.000 mornara, zatim za piritom, molibdenom, bakrom, hromom i boksitom. Uostalom, on se nadao da će pobediti i bez borbe. On ima dovoljno pristalica u Norveškoj, te će i kralj, pod pretnjom, popustiti. Operacija će, dakle, biti laka: savezničko polaganje minskih polja u norveškim vodama poslužiće kao povod.

Obostrane snage

Ne računajući na neki ozbiljan otpor, Nemačka je otpočela napad na Norvešku samo sa 2 divizije uz podršku 2.500 aviona.

Norveška vojska je vojska zemlje od 3 miliona stanovnika, koja je uživala blagodeti mira već sto i pedeset godina. Ona je imala 6 slabo opremljenih divizija, bez tenkova, bez protivtenkovskih oruđa i bez protivavionske artiljerije, sem jednog jedinog protivavionskog puka od 60 oruđa u južnom delu zemlje. Vazduhoplovstvo, takočeći, nije ni postojalo: imalo je svega 45 izviđačkih i 4 lovačka aparata. Ratna mornarica imala je 4 krstarice od 3.500 tona, 7 razarača, 25 torpiljarki, sve starijih modela. Obalska odbrana bila je takođe zastarela i sa nedovoljnom posadom.

Ovako brojno slabe snage nisu bile čak ni u stanju bojne gotovosti. Mobilisane su tek noću 7/8 aprila, a da bi se izbeglo prerano objavljivanje vesti, naređenje za mobilizaciju nije izdato ni preko radija ni preko telefona.

Početak dejstva

8 aprila, u 23.23 časa, prve granate pale su na utvrđenja u Oslo Fjordu. Norveška vlada, okupljena iste noći, saznala je da se jedan deo nemačkih brodova približuje prestonici dok su drugi već prešli obalske odbrambene linije kod Bergena, Kristijansanda, Arendala, Stavangera, Trondhjema i Narvika. Cela norveška obala

bila je jednovremeno napadnuta. U 4.00 časa nemački poslanik u Oslu, dr Brauer, predao je ultimatum svoje vlade, tražeći punu slobodu akcije u cilju »zaštite« norveške teritorije od svakog britanskog upada. Norveška vlada jednodušno je odbila ove »mere zaštite«.

Događaji 9 aprila

Norveški otpor iznenadio je Nemce. 9 aprila, prilikom napada na Oslo, artiljerija sa fora Oskarsborga potopila je tešku krstaricu *Blücher* koja je prenosila visoke nemačke vojne i civilne ličnosti, kao i članove Gestapoa. Pre no što su ih neutralisali nemački bombarderi, isti topovi potopili su još jednu nemačku krstaricu.

9 aprila Oslo su zauzele nemačke vazdušnodesantne trupe spuštene na civilni aerodrom Fornebu u predgrađu prestonice. Pre nego što se predala, posada vojnog aerodroma Kjeler pružila je herojski otpor daleko nadmoćnim neprijateljskim snagama. 3.000 nemačkih vojnika ušlo je drumom u Oslo, a u toku nekoliko dana pristigla pojačanja su taj broj povećala na jednu diviziju.

Istoga dana su nemačke trupe, maskirajući se francuskom zastavom, zauzele Kristijansand ne ispalivši nijedan metak. Vazdušnodesantne trupe zauzele su aerodrom Sola, kod Stavangera — najveći u celoj Norveškoj. Ovaj uspeh obezbedio je Nemcima vladanje norveškim nebom.

Narvik, Bergen i Trondhjem takođe su jedno za drugim zauzeti od strane jakih nemačkih pomorskih snaga, uprkos žestokom otporu malih severnih garnizona.

Bilans ovoga dana — 9 aprila — bio je katastrofalan za Norvežane; vazduhoplovstvo je desetkovano, dok je ratna flota izgubila gotovo sve brodove i sva svoja pristaništa. Neprijatelj je zauzeo veće gradove, aerodrome i glavne radiostanice i presekao sve telegrafske i telefonske linije.

Istoga dana je i cela Danska bila okupirana od strane trupa pod komandom fon Falkenhorsta. Slaba milicija ove zemlje od 4 miliona stanovnika nije ni mogla da pruži neki otpor. Nemci su prešli granicu Šlezviga u isto

vreme kada su se iskrcavali u Kopenhangenu i Midelfartu. 9 aprila uveče sve je bilo svršeno.

Povlačenje kralja i vlade

Norveška, međutim, nije htela da se preda. 9 aprila ujutru kralj je napustio Oslo dok su još vođene borbe za aerodrome. Za njim je išlo 20 kamiona koji su nosili zlato Norveške banke. Kralj se sa vladom povukao u Hamar gde je odmah dobio od Velike Britanije i Francuske obećanje za hitnu pomoć. Zatim je hitno morao da krene u pravcu istoka, za Elverum, jer su ga gonile nemачke motorizovane trupe.

Za ovo vreme je u Oslu, Hitlerov sluga Kvisling naimenovao sebe za pretsednika vlade, što je kralj Hakon energično odbio da prizna.

Besani, Hitler je osudio kralja na smrt i naredio da ga avijacija goni kroz sva mesta kuda bude prošao i koja su zbog toga sravnjena sa zemljom. Hakon je najzad pobegao u Tromze, na krajnjem severu, gde je ostao do 7. juna, kada se ukrcao na brod i otplovio za Englesku da i dalje nastavi borbu.

Vojne operacije u Norveškoj svele su se na dva francusko-engleska pokušaja za iskrcavanje: jedan kod Trondhjema, a drugi kod Narvika. Od njihovog uspeha i razvoja zavisila je sudbina rata u Norveškoj.

Operacije na jugu

Operacije na jugu, koje su trajale od 11 aprila do 1. maja, odigrale su se oko pristaništa Trondhjema čiji je izvanredan fjord omogućavao zaklon znatnim pomorskim snagama i predstavljaо strategisku tačku prvoklasne važnosti. Po svom geografskom položaju i mreži komunikacija koje se zrakasto pružaju na sever do Narvika, na istok do Švedske i na jug za Oslo, Trondhjem je pravo srce Norveške.

Engleska i Francuska, rešene da održe data obećanja, hteli su da povrate grad po svaku cenu. Savezničko komandovanje je odlučilo da izvrši iskrcavanje na dva mesta i da grad napadne sa severa i juga.

Iskrcavanje na jugu

3 britanska bataljona, pod komandom generala Morgana, iskrcala su se 18 aprila kod Andalenesa, malog mesta na oko 50 km jugozapadno od Trondhjema. U cilju spajanja sa trupama iskrcanim na severu, ovi bataljoni su nadirali uz dolinu Romša. Međutim, bili su primorani da promene svoj plan i da krenu u pomoć norveškim snagama koje je bio napao mnogo nadmoćniji neprijatelj.

Sada se radilo o trupama nemačkog generala Falkenhorsta koji je nadirao pravo na sever goneći kralja Hakona. 11 aprila prodirale su četiri nemačke kolone u unutrašnjost zemlje. Prva je doprla do Ajdsvolda, južno od jezera Mjosa. Druga je obišla jezero sa istoka i doštigla 18 aprila Hamar kao i Elverum u dolini Ostera. Treća kolona dostigla je Henefos i produžila dolinom Haling. Ona je pojačana novoiskrcanim trupama kod Dranmena. Četvrta kolona krenula je na jug i u toku idućih petnaest dana u okolini Stavangera, Bergena i Kristijansanda savladala niz malih utvrđenih garnizona koji su davali ogorčeni otpor.

Ukupne snage ove četiri kolone iznosile su 2 do 3 divizije. Veći deo njihovih snaga bio je prikupljen pred Ajdsvoldom gde je general Ruge, novoimenovani Vrhovni komandant norveških snaga, bio izabrao svoje položaje. Ne želeći da tu vodi otsudnu borbu, Ruge se povukao duž obe obale jezera Mjosa. Nemci ga gone i 18 aprila dostižu Hamar, istočno, i Gjovik, zapadno od jezera. Obe kolone su se 22 aprila spojile i zauzele Lilehamer u dolini Gudbranda.

Tu su ih presrele engleske trupe pod generalom Morganom⁴⁾. Bitka je otpočela 23 aprila kod Tretena, severno od Lilehamera. Anglo-Norvežani, koji nisu imali ni tenkova, ni artiljerije ni protivavionskih oruđa, bili su smrvljeni masovnim bombardovanjem nemačke avijacije. Oni su uspeli da se pregrupišu kod Ote i Kvama, gde su se odigrale ogorčene borbe 25, 26 i 27 aprila. Me-

⁴⁾ Stavljen 22 aprila pod komandu general-majora Pedžeta (Paget) koji se iskrcao u Andalenesu 25 aprila uveče.

đutim, ove borbe uspele su samo da nešto uspore nemacko nadiranje u dolini Gudbranda. Fon Falkenhorst dostigao je 30 aprila Dombas. 1 maja su Britanci napustili Andalenes koji je bio u ruševinama i gde je kapituliralo 25.000 Norvežana.

Iskrcavanje na severu

16 aprila su britanski brodovi iskrcali u Namsosu 4.000 engleskih regruta pod komandom general-potpukovnika Karton de Vjerta (Wiart). Ove su trupe pojačane 19 aprila dolaskom 4.500 Francuza pod komandom generala Odea (Audet). U sastavu ovih snaga bili su i odredi alpiskih lovaca.

Anglo-Francuzi, čije su trupe takođe bile bez artillerije, tenkova i protivavionskih oruđa, kao i trupe generala Pedžeta, spuštali su se ka Stejnjkjeru. Međutim, delovi nemackih snaga uspeli su 20 aprila da se iskrcaju severno od ove varoši, da udare Engleze u bok i da im nanesu teške gubitke. Posle Stejnjkjera uništen je bombardama Namsos, što je sprečavalo snabdevanje i pojačavanje trupa. 26 aprila je general Ruge sastavio sa francuskim i engleskim komandantima plan za preuzimanje Stejnjkjera, ali su generali Ode i Karton de Vjert dobili naređenje od svojih vlada da napuste Norvešku, i norveške jedinice, lišene pomoći, kapitulirale su. Nemci su ostali gospodari Trondhjema, gde je stari for Hegra sa svojom posadom od 150 ljudi pod komandom majora Holtermana davao otpor sve do 6 maja.

Operacije na severu

Narvik, krajnja tačka čuvenog »gvozdenog puta«⁵⁾, bio je centar poprišta bitke na severu.

9 aprila je 9 nemackih razarača ušlo u fjord Narvika. Oni su potopili norveške bojne brodove *Eidsvold* i *Norge* koji su, međutim, uspeli da unište i jednu od njih.

⁵⁾ Tako se naziva železnička pruga koja vezuje Narvik sa švedskim rudnicima gvozdene rude kod Kiruna.

hovih jedinica. Pukovnik Sundlo, komandant Narvika, bio je intiman prijatelj »pretdsednika« Kvislinga i predao je grad bez borbe generalu Ditlu koji ga je okupirao sa 400 vojnika. Nacističke snage brojale su oko 2.000 planinskih lovaca koji su došli iz Štajerske i Koruške i bili raspoređeni na raznim tačkama po fjordu. Drugih 2.000 vojnika, transportovanih morem, i 1.000 spuštenih padobranaca došli su da ih pojačaju.

10 aprila je 5 engleskih razarača ušlo u fjord Oftoten i napalo nemačku eskadru. Došlo je do velike pomorske bitke: Englezi su izgubili *Hunter* i *Hardy*, ali su neprijatelju pričinili ozbiljne štete. 13 aprila bitka je nastavljena i 8 nemačkih razarača je potopljeno. Preko 35 ratnih brodova raznih narodnosti potonulo je u dubine fjorda kod Narvika.

Čim se učvrstio u Narviku, general Ditl je preduzeo akciju protiv snaga generala Flajšera koji se sa 6 norveškom divizijom bio utvrdio u blizini grada Grattangena. Nemci su zauzeli grad i izradili snažna utvrđenja koristeći ispresecanost i teškoće planinskog zemljišta.

14 i 15 aprila se 15.000 ljudi anglo-francuskih trupa iskrcalo na ostrvo Harstad, 25 km severno od Narvika, u pomoć generalu Flajšeru. Ove trupe su sačinjavali alpiski loveci, vojnici Stranačke legije, Poljaci i škotski grednadi. To su većim delom bile planinske trupe, bolje opremljene i bolje obučene od onih koje su učestvovali u bici kod Trondhjem. Francuske trupe su bile pod komandom generala Betuara (Béthouart), koji je u ovoj operaciji odigrao glavnu ulogu. Brigadni general*) Frezer komandovao je britanskim, a general Flajšer norveškim trupama. Celokupne snage bile su pod komandom admiraala lorda Korka i Orerija (Cork and Orrery), čiji je pomoćnik bio general Makizi (Mackezy). Ovaj ekspedicioni korpus bio je ojačan jednom grupom lovaca britanskog vazduhoplovstva koju je na lice mesta prebacio nosač aviona *Glorious*. Na povratku za Englesku *Glorious-a* je potopio *Gneisenau*.

*) Čin brigadnog generala u vojskama Velike Britanije i SAD je niži od general-majora. — Prim. prev.

Trupe su izgradile aerodrom kod Bardufosa i general Makizi odlučuje da napadne nemački zapadni bok od Gratangena ka Bjerkviku i Elvergardsmoenu pa da odatle zauzme Narvik, dok će njegovo levo krilo napasti Nemce preko planinskog zemljišta u blizini Bjene-fjela na železničkoj pruzi koja vezuje Narvik sa Švedskom, prisiljavajući tako Nemce na kapitulaciju ili na povlačenje u Švedsku.

30 aprila desno krilo generala Flajšera povratilo je Gratangen.

Napad na Narvik otpočeo je 1 maja. 13 maja trupe su potpomognute novim jedinicama alpiskih lovaca i sa dva bataljona Stranačke legije koje je engleska flota iskrcala u Bjerkviku. Ove snage odbacile su Nemce na istok gde ih je delom zahvatilo Flajšerovo levo krilo. 26 maja u podne Francuzi su obrazovali prvi mostobran, a 28 maja Narvik je bio povraćen blagodareći zajedničkom naporu norveških, francuskih i poljskih snaga, snažno potpomognutih od strane britanske flote koja je neprestano tukla neprijateljske položaje. Nemci su se povukli iz Nigaarda. U trenutku kada su se već pripremali da se prebacu u Švedsku i da dozvole da ih Švedani interniraju, savezničke trupe su dobile naređenje da prekinu borbu da bi je nastavile u Francuskoj. Ukrcavanje je izvršeno od 3 do 7 juna, a 9 juna je general Ruge objavio kapitulaciju Norveške i izjavio da će se borba nastaviti na drugim frontovima.

Gubitak Norveške, koji je Hitleru dao baze za njegovo vazduhoplovstvo i podmornice, teško je uticao na dalji tok rata. Ovaj gubitak još jedanput je pokazao presudan uticaj vazduhoplovstva čije je i samo prisustvo onemogućilo akciju engleske flote koja otada nije više bila u stanju da uputi velike jedinice u Severno More i da zatvori Skagerak.

No, Englezi, koji su ipak dobili veliku norvešku trgovacku flotu, shvatili su lekciju. Oni su posvetili veliku pažnju razvoju svoga vazduhoplovstva koje će biti zlatan ključ pobeđe.

G L A V A III

RAT NA ZAPADU

(10 maj — 25 jun 1940)

POČETNI RASPORED I PLAN MANEVRA

Zauzećem Danske i Norveške sve je bilo spremno za nemački napad na zapad.

Pomisao na nedavne pobeđe davala je Hitleru veliko samopouzdanje. On je računao da se još jedanput koristi inicijativom i iznenađenjem koje bi bacilo francuski Generalstab u očajanje i haos slične onima koji su tako uspešno onemogućili poljsko i norveško komandovanje. On je, najzad, znao da ima ogromnu nadmoćnost i brojnu i u naoružanju, a naročito u avijaciji i tenkovima.

10 maja Hitler je naredio početak ofanzive na zapadu.

Obostrane snage

Protiv nemačkih snaga, koje su u početku brojale 104⁶⁾ divizije (od kojih 10 tenkovskih) i 3.500 aviona, Saveznici su imali 81 pešadijsku diviziju (70 francuskih, 10 engleskih i 1 poljsku), 13 tvrđavskih divizija (bez transportnih sredstava), 5 konjičkih i 6 tenkovskih divizija i 1.500 aviona. Osim toga, Saveznici su računali i na pomoć 22 belgijske i 8 holandskih pešadijskih divizija.

No, ove cifre samo donekle pokazuju nemačku nadmoćnost. Ustvari, dok je svih 3.000 nemačkih tenkova bilo formirano u divizije i sposobno za vođenje savremene

⁶⁾ Ovaj se broj do 23 juna povećao na 142 divizije.

borbe, od francuskih 2.300 tenkova bilo je samo 930 u tenkovskim divizijama, a samo 500 jedva naoružano za protivtenkovsku borbu. Prema tome, u pogledu borbene snage, ne računajući ostale bitne faktore: brzinu, radijus dejstva i naoružanje, u kojima su Nemci bili izrazito nadmoćniji, odnos je bio 6 : 1.

Ista takva nadmoćnost postojala je i u pogledu kvaliteta nemačke avijacije koja je brojala 1.000 lovačkih aparata protiv francuskih 420, i 2.000 bombardera protiv francuskih 100, od kojih su 64 bili stari modeli, upotrebljivi isključivo za noćna bombardovanja. I pored pomoći britanskog vazduhoplovstva, francuski avioni imali su da se bore u odnosu 1 : 5.

Najzad, dok su Englezi u vremenu od 2 septembra do 10 maja prebacili na kontinent samo 10 divizija, Nemci su formirali i opremili 43 nove divizije.

Svi ovi faktori zajedno: brojna slabost, slabost materijala, nesposobnost za brzi manevar, uslovljavali su raspoloženje i grupisanje francuske vojske. Ona je morala da razvije što više svojih snaga, a da smanji rezerve. Frontalna borba mogla je da se primi, ali je bilo neophodno da se u borbu bace sve snage, i to od prvog dana.

Saveznički plan manevra

Saveznici su znali da im kad-tad pretstoji odbijanje nemačkog napada koji će biti izvršen preko Holandije, Belgije i Luksemburga. Oni su imali da biraju između ova dva rešenja:

1. — sačekati udar na francuskom tlu, tj. na tačno određenim i relativno utvrđenim položajima; ili,
2. — ući u Belgiju sa dvostrukim ciljem: sprečiti uništenje 22 prijateljske belgiske divizije i zaštititi obalu prema Engleskoj.

Generalisimus Gamlen se posle dužeg ustezanja odlučio za drugo rešenje i ovako precizirao defanzivni plan:

- armije Lorena i Alzasa da brane istok;
- armije na severu (ukupno 23 pešadiške, 5 konjičkih i 3 tenkovske divizije), imajući pozadi sebe 6 divizi-

ja⁷) koje su im obrazovale oslonac, i 7 pešadijskih i 3 tenkovske divizije u rezervi, izvršiće zahođenje oko Mezijera u cilju izbjivanja na liniju: Anvers — Namir — Meza (manevr »Dila«), dok će krajnje levo krilo francuskih snaga jurnuti ka Holandiji u cilju obezbeđenja bar njenih zapadnih oblasti (manevr »Breda«).

Ovakav plan isključivao je svaku pomisao na povlačenje; nikakva druga odbrambena linija nije bila predviđena. S druge strane, njegovo izvršenje bilo je dovedeno u pitanje odredbom po kojoj Saveznici nisu smeli da uđu u Belgiju bez poziva belgijske vlade, a ova je pokazivala da ustvari više drži do neutralnosti nego do svog opstanka, pa nije dozvolila čak ni sastanke generalštabova pre nemačkog napada. I tako će francuska vojska na teritoriji Belgije morati da bije jednu od najopasnijih bitki u susretu, na slabo poznatim i slabo pripremljenim položajima.

Bitačni poredak

S nemačke strane, pod Hitlerovom vrhovnom komandom, načelnik štaba Vrhovne komande oružane sile (Ober Kommando der Wehrmacht) bio je general-pukovnik Kajtel. Vrhovni komandant vojske bio je maršal fon Brauhič, a načelnik štaba Vrhovne komande vojske (Ober Kommando des Heeres) bio je general Halder. Mornarica je bila pod komandom admirala Redera, a vazduhoplovstvo pod maršalom Geringom. Nemačke snage prema zapadu bile su podeljene u 3 grupe armija: »A«, »B« i »C«.

Sigfridovu liniju držala je grupa »C« pod komandom general-pukovnika fon Leba, sastavljena iz 2 armije: 1-va armija (general-pukovnik fon Vicleben) od 15 divizija, na otseku od Mozela do Rajne i 7-ma armija (general Dolman) od 4 divizije, na otseku duž Rajne.

Od Mozela do Holandije nalazile su se Grupe armija »B« i »C«.

Od Holandije do Ahena (Eks la Šapela) bila je Grupa armija »B« (general-pukovnik fon Bok) od 2 armije: 18 armija (fon Kihler) od 9 divizija, od kojih su jedna

⁷) 4 engleske i 2 francuske.

tenkovska (9-ta general Hubicki) i jedna motorizovana obrazovale Šmitovu armisku grupu. Pravac dejstva bio je Boa le Dik — Tilburg — Anvers — Gan. 6 armija (fon Rajhenau) od 18 divizija, od kojih su 2 tenkovske (16 tenkovski korpus, general Hepner) i jedna motorizovana. Pravac dejstva: Sen Trond — Tirlemon — Armantijer. 2 vazdušna flota (general Keselring) potpomagala je grupu armija fon Boka.

Od Ahena do Treva nalazila se Grupa armija »A« (general-pukovnik fon Rundštet). Ova je grupa imala najvažniji zadatak i sastojala se iz 5 armija, od kojih su 3 bile u prvom ešelonu. Idući sa severa na jug, to su bile: 4 armija (fon Kluge) od 12 divizija, od kojih 2 tenkovske: 15 tenkovski korpus fon Hota (5 i 7 tenkovska divizija). Pravac dejstva: Sen Vit — Marš — Dinan — Aven — Le Kato — Kambre — Ara; 12 armija (fon List) od 16 divizija, od kojih 5 tenkovskih i 3 motorizovane. Pravac dejstva: Bitburg — Monterme — Verven. 5 tenkovskih i 3 motorizovane divizije obrazovale su armisku grupu fon Klajsta, koja je imala da izvede otsudan probor i bila sastava: 41 tenkovski korpus (general Rajnhard): 6 i 8 tenkovska divizija; 19 tenkovski korpus (Guderijan): 1, 2 i 10 tenkovska divizija; i Vittershajmov motorizovani korpus sastava: 2, 13 i 19 motorizovana divizija. Najzad, 16 armija (fon Buš), koja je dejstvovala pravcem ka Semoji i Sedanu i imala 10 pešadijskih divizija. U drugom ešelonu bile su 2 armija (fon Vajks) i 9 armija (fon Straus). 3 vazdušna flota (general Šperle) potpomagala je grupu armija fon Rundšteta.

Sa francuske strane, od mora do Longvija, bile su pod komandom generala Žorža, komandanta Severoistočnog vojišta (fronta), sledeće snage:

— 1 grupa armija⁸⁾ generala Bilota (Billotte), prema snagama fon Boka i fon Rundšteta;

— 2 grupa armija generala Pretla (Prételat), prema snagama fon Leba, od Longvija do Rajne i dalje do Selestata;

— 3 grupa armija generala Besona (Besson), prema otvoru kod Belfora.

⁸⁾ Groupe d' armée № 1.

Snage generala Bilota, koje će podneti glavni udar, imale su sledeći raspored:

— 2 armija (general Ensiže) imala je da zatvori prolaz između Sedana i Longvija. Njen je zadatak bio da svojom konjicom usporava nadiranje Nemaca između francuske i luksemburške granice, a potom da drži južne izlaze iz Ardena.

— 9 armija (general Korap), dalje prema zapadu, imala je da drži reku Mezu od Namira do Mezijera zaključno. Njena konjica, isturena napred, trebala je da usporava nadiranje neprijatelja i da omogući pešadiji posedanje leve obale Meze.

— 1 armija (general Blanšar), levo od 9 armije, bila je raspoređena od Namira do Vavra, oko 20 km jugoistočno od Brisela. Ona je imala tešku ulogu — da svojim tenkovima zatvori otvor kod Žamblua i da pojača belgijsku vojsku.

Dalje na severu bila je engleska armija (lord Gort) koja je držala reku Dilu između Vavra i Luvena.

I, najzad, na krajnjem levom krilu, bila je 7 armija (general Žiro, Giraud), koja je trebala što pre da zauzme ušće reke Esko i da pomogne Holanđane kod Brede.

2 grupa armija bila je sastavljena od 3 armije (general Konde, Condé), koja je držala front od Longvija do Buleja, 4 armija (general Reken, Requin), na frontu od Buleja do Sargemina i 5 armije (general Bure, Bourret), od Sargemina do Selestata.

I, najzad, 3 grupa armija imala je 8 armiju (general Garšeri, Garchery) i razne tvrđavske jedinice. Ona je držala front između Selestata i planine Jure.

Granična bitka (Skica 2 na str. 48)

IZGOVOR I RAZLOZI ZA NAPAD NA HOLANDIJU

10 maja 1940, pred zoru, nemačke divizije su bez ikakvog prethodnog obaveštenja prešle holandsku, belgisku i luksemburšku granicu pod izgovorom da postoji

neki »tajni sporazum« po kome su Saveznici dobili pravo da okupiraju Holandiju, Belgiju i Luksemburg.

Laž je bila očevidna. Nemci su već odavno pripremali agresiju na Holandiju, jer im je ova operacija pružala trostruku korist:

- mogućnost opkoljavanja savezničkih armija jednim širokim obuhvatnim manevrom kroz Holandiju i Belgiju, zahodeći oko Luksemburške granice;

- posedovanje aerodroma na holandskoj i belgiskoj obali sa kojih bi nemački lovci mogli da vrše zaštitu svojih bombardera nad Engleskom, i

- izglede da u oslobođenim zemljama nađu životnih namirnica i osnovnih sirovina u kojima je Nemačka jako oskudevala.

Napad na Holandiju

Holandija sa svojim skoro ravničastim zemljишtem nije laka za odbranu, te je za moćnu Nemačku armiju predstavljala lak plen. Međutim, ona nije bila sasvim bez odbrambene organizacije. Jedna linija položaja naslanjala se na tok reka Ijsel i Meze, protežući se između Cvola i Mastrihta, ali nije predstavljala neku moćnu prepreku. Holanđani su raspolagali i jednim drugim odbranbenim sredstvom koje je moglo biti veoma efikasno: veštačko plavljenje velikih površina holandske teritorije. Ove poplave trebalo je da stvore ostrva otpora koja bi nemački tenkovi teško mogli da savladaju.

Međutim, svi planovi holandskog vrhovnog komandovanja bili su poremećeni upotrebom nemačkih padobranaca i akcijom moćne pете kolone u unutrašnjosti zemlje. Raspolažući vojskom od 400.000 vojnika za odbranu 450 km fronta, Holanđani nisu imali dovoljno jakih garnizona da bi držali ključne tačke u unutrašnjosti zemlje. Pored toga, mobilizacija u trenutku nemačkog napada još uvek nije bila završena.

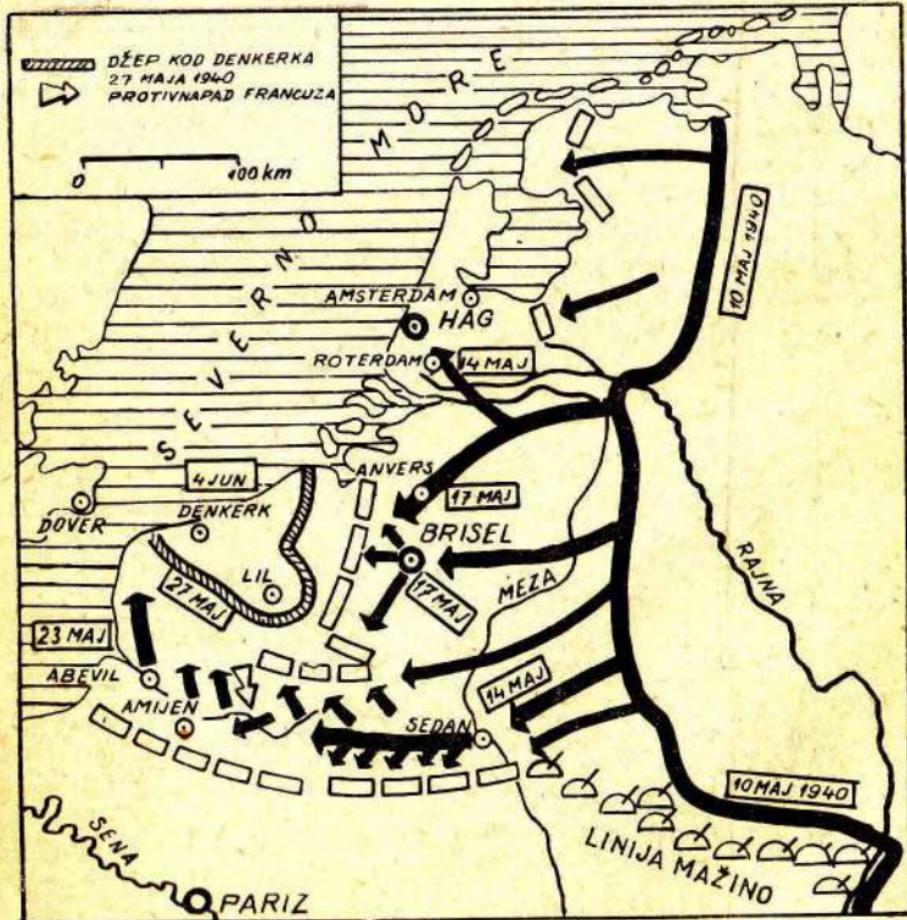
10 maja 1940, u ranim jutarnjim časovima, ogromni talasi nemačkih aviona, kojima su Holanđani mogli suprotstaviti samo 450 aparata, nadleteli su zemlju spuštajući padobrance na sve strategiske tačke i bombardujući centre otpora. Za nekoliko časova svi su aerodromi

(a pored ostalih i onaj kod Roterdama) bili u rukama neprijatelja.

Sutradan je uprkos hrabrog zalaganja britanskog vazduhoplovstva nastavljeno spuštanje padobranaca iza holandskih linija odbrane.

Na granici je Maastricht bio zauzet još prvoga dana. Holanđani su morali brzo da napuste liniju reka Ijssel i Mas te su Nemci, prelazeći Ijssel preko netaknutog mosta kod Arnhema, mogli da projure u pravcu Utrekta.

Posle dva dana nemački tenkovi su zauzeli četiri južne holandske oblasti. Dok je jedna kolona probijala

Skica 2. — Operacije u Holandiji i Flandriji
(10 maj — 4 jun 1940)

liniju Grebe koja je štitila Utrecht, jedna druga tenkovska kolona prodirala je u Severni Brabant i spojila se sa vazdušnodesantnim trupama u rejonu Roterdama.

14 maja je na krajnjem zapadnom delu oblasti Brabant bio zauzet Rozendaal. Od početka napada Nemci nikako nisu prestajali sa bombardovanjem naselja. Rotterdam je bio opustošen za dvadeset minuta, a više hiljada stanovnika pobijeno ili ranjeno.

Ukratko, glavni odbranbeni položaji, kojima je pretilo opkoljavanje sa severa, nadiranjem u pravcu Utrehta, bili su izloženi neodljivom pritisku na centru, a sa juga ih je potpuno zaobišla 9 tenkovska divizija.

U toku noći 14/15 maja vrhovni komandant ponudio je predaju svoje vojske i 15 maja 1940 u 11.00 časova potpisana je kapitulacija.

Kraljica Vilhelmina i kraljevska porodica spasle su se na jednom britanskom razaraču. Jedan drugi željeni plen takođe je umakao tevtonskoj pohlepnosti, a to je impozantna holandska trgovačka flota koja je jako doprinela pobedi savezničke stvari: 500 brodova sa ukupno 2.750.000 tona i 15.000 mornara uspeli su da se dokopaju Engleske.

Operacije u Belgiji

Kao i Holandija, Belgija je ostala striktno neutralna sve do nemačkog napada, ali je bila bolje pripremila svoju odbranu, a njena vojska, čija je mobilizacija bila preduzeta još avgusta 1939, pretstavljala je organizovaniju i moćniju snagu od holandske vojske. Odbranbene organizacije bile su takođe bolje izvedene. Glavna odbranbena linija, zaštićena nizom isturenih položaja za usporavanje neprijateljskog nadiranja, išla je duž reke Meze i oslanjala se na jaka utvrđenja Namira, Liježa i Eben-Emaela. Druga značajna odbranbena linija išla je od Anversa prema Namiru prolazeći preko Luvena i Vavra. Ova linija bila je relativno jaka; imala je betonske kazematе i protivtenkovsku odbranu.

10 maja, pošto su prešli holandsku granicu, Nemci su se dokopali Mastrihta i ulazeći u Belgiju uspeli da pređu Albertov kanal koristeći most kod Vroenhovena koji Bel-

gijanci nisu mogli blagovremeno da dignu u vazduh. For Eben-Emael bio je brzo zauzet uz pomoć padobranaca koji su se naoružani bombama i bacacima plamena spustili jedrilicama na krovove utvrđenja. Drugog dana napada nemački delovi bili su na nekoliko kilometara zapadno od Liježa i u predgrađu Tongra. Na taj način, glavna linija belgijske odbrane bila je obidena. Sam Lijež pao je 13 maja.

Međutim, savezničke trupe, mada jako ometane masovnim dejstvom nemačke avijacije, pojurile su u pomoć belgiskoj vojsci izvodeći manevre »Dila« i »Breda«. Još 12 maja Ziro je izbio na liniju Termont — Tilburg, a britanske trupe na Dilu; najzad, obezbeđujući marš 1 armije, Konjički korpus je uhvatio dodir sa Nemcima u rejonu Tongr — Lijež. Međutim, južno od glavnog otseka, nemački tenkovi su pre nego što je armija Korapa mogla da solidno posedne levu obalu Meze, izbili na Mezu od Namira do Dinana.

Proboj na centru

Posle brzog napredovanja preko belgijske ravnice i potisnuvši konjicu 9 francuske armije, tenkovska divizija generala Romela prešla je Mezu kod Hua (Houx), između Dinana i Namira, u toku noći 12/13 maja 1940, udarajući tako klin između 1 i 9 francuske armije. Protivnapad, koji je preduzet 13 maja uveče, nije uspeo da uništi mostobran.

Istog dana je Guderijan, pošto je prešao Ardene koji su važili kao neprolazni za tenkove i odbacio pozadi reke Semoje konjicu Ensižeove (Huntziger) armije, obrazovao novi mostobran južno od Sedana potiskujući levo krilo 2 armije, demoralisano obrušavajućim napadima »Štuka«.

Najzad, na centru proboga, Rajnhardove tenkovske jedinice takođe su prešle reku Mezu kod Montermea, između Fimeja i Šarlevila. Ceo front između Namira i Sedana bio je razbijen. Sedan je zauzet a da nisu ni porušeni svi mostovi u njemu. 9 armija je potpuno skrhana; nemački tenkovi su jurili ka pristaništima Lamanša u dva paralelna pravca: Sedan — Amijen — Abevil i Hirson — Kambre — Aras — Le Tuke.

Iza tenkova išla je motorizovana pešadija generala von Lista, koja je zaposedala strane tako stvorenog probora i proširivala ga pritiskom na sever i jug.

Bio je to klasičan primer manevra kod Arbele: probor na centru, a potom obuhvat svakog krila. Znajući vrednost Mažinovljeve linije, Nemci su udarili tačno iznad njenog severnog grudobrana, a potom su pristupili izvođenju obuhvata u dve faze: prvo obuhvat severnog, a potom južnog dela.

Prvi neuspeli protivnapadi

Situacija, međutim, strategiski nije izgledala nepovoljna. Nemački probor bio je svega 50 km dubok. Desno, Mažinovljeva linija se držala. Levo, general Blanšar se povlačio u redu na liniju At — Mobež. Trebalo je, dakle, samo zaustaviti dalje širenje breše, a zatim preći u ofanzivu u cilju otsecanja »rukavičinog prsta« (»le doigt de gant«), što je uzalud pokušavano idućih dana. Jer, dok su nemački tenkovi lako probijali francuske linije, francuski tenkovi su nailazili na jaku protivtenkovsku odbranu i na masovne napade »Štuka« koji su istina više izgledali strašni nego što su bili efikasni.

14 maja, međutim, dok je jedan francusko-engleski napad iz vazduha na trupe na Mezi zaustavio za jedan trenutak Nemce na otseku Sedana, naši su tenkovi u jednom protivnapadu u pravcu severo-istoka, ka Mezijeru bili odbijeni.

6 rezervna armija generala Tušona (Touchon) i 9 armija (sada postala armija Žiroa) razvijene su da bi zatvorile prodor između reka Sambre i Ene. Ali, vreme je prolazilo a nemački tenkovi su napredovali punom brzinom. Trebalo je da se raspoloživi tenkovi uvedu u brze protivnapade, ali ih nije bilo dosta i uvek su stizali isuvlaže dockan.

15 maja je 1 oklopna*) divizija teško stradala kod Filipvila. 2 oklopna divizija bila je vraćena unazad da

*) U cilju jasnije razlike, pisac je nemačke tenkovske divizije nazvao »panzer« (tenkovske), a savezničke »cuirassée« (oklopne), te će se i u prevodu zadržati ovi izrazi. — Prim. prev.

čuva mostove na Oazi. Jedino je oklopna grupa pukovnika de Gola, pod imenom 4 divizije, uspela u svom napadu od 15 maja, u rejonu Marl — Mon — Korne, na bok armije fon Rundšteta.

IZBIJANJE NEMACA NA MORE I OPKOLJAVANJE SEVERNIH SAVEZNIČKIH ARMIJA

Sve je bilo kasno. Na severu se 1 grupa armija u dodiru sa neprijateljem na celom frontu postepeno povlačila uprkos neprijateljskih pokušaja prodora, kojim je težio da zabije klinove između engleskih i francuskih trupa. 17 maja uspela je 1 grupa armija da se postavi na liniju At — Mons — Mobež, mada su vojnici bili zamenjeni, a gubici ozbiljni.

General Gamlen, stalno nastojeći da zapuši brešu, poverio je generalu Freru (Frére) novoformiranu 7 armiju sa zadatkom da zatvori dolinu Oaze postavljajući se od Perona do Kusija (Coucy). Ali, još pre nego što je ova armija stigla na svoje mesto, sve je bilo ponovo izgubljeno. 18 maja su nemačke tenkovske snage potisnule 9 armiju na sever i zarobile generala Žiroa i njegov štab. Pošto je 9 armija razbijena, Nemci su prešli reku Oazu, spustili se niz Somu i 19 maja izbili pred Amijen. Situacija je postala očajna.

19 maja je generala Gamlena smenio general Vegan koga je pretdsednik Pol Reno bio pozvao iz Sirije. 20 maja general Vegan je htio da se sastane sa generalom Bilotom, ali je 21 maja saznao da su Nemci već u Abevilu. Na severu je 20 maja zauzet Kambre, dok je Aras zaobijan. 21 maja čela nemačkih tenkovskih kolona, posle 350 km prevaljenih za 11 dana, izbila su na Lamanš.

Savezničke armije bile su razdvojene.

Poslednji pokušaj generala Vegana

Nemački manevr se sada sastojao u defanzivnom držanju južne strane probijenog hodnika, obrazujući međutim mostobrane na Somi za predviđenu docniju ofanzivu, i u dovršetku opkoljavanja i uništavanja armija na severu u jednoj džinovskoj bici tipa Kane.

Saveznički protivmanevar, koji je zamislio Vegan, sastojao se u jednovremenom udaru sa severa i juga u cilju presecanja nemačkog hodnika između Bapoma (Bapaume) i Šôna (Shaulnes).

Nazalost, propao je i ovaj poslednji pokušaj. S jedne strane, francuski napadi su otpočeli dockan i bez energije, a često i bez povezanosti, dok su Nemci, s druge strane, savladali kako francuske tenkove, tako i iznurenje francuske trupe.

Najzad, 21 maja u automobilskoj nesreći poginuo je general Bilot; zamenio ga je general Blanšar, i sve je to još više otežalo i inače tešku situaciju francuske vojske.

Dok su 22 maja delovi engleskih trupa odbili Nemce od Arasa, a 21 pešadijska divizija napadala u pravcu Kambreja, izostao je veliki napad na jug koji su trebale, 26 maja, da izvedu 2 engleske i 3 francuske divizije. Ustvari, Nemci su 25 maja probili belgijske linije na pravcu Kambreja i zapretili da otseku lorda Gorta od mora. Da bi zaušio stvorenu brešu na svom levom krilu, lord Gort je upotrebio svoje 2 divizije, dok se Blanšar, odustajući od protivnapada, morao da zadovolji organizovanjem povlačenja na liniju: kanal reke Aa — reke Lis — Ipr — Diksmid — Njepor. Belgijanci su držali Leopoldov kanal i reku Lisu od Zebriža do Kurtreja, a Englezi francusku granicu na delu Rube — Turkoan — Lil.

Svaka pomisao na protivnapad bila je sada napuštena. 3 nemačke tenkovske divizije naterale su na more u jedno jedino pristanište za ukrcavanje — Denkerk — više od jednog miliona ljudi: 9 britanskih i 15 francuskih divizija, kao i celu belgijsku vojsku sa svima pozadinskim jedinicama.

Denkerk (25 maj — 3 jun 1940)

Otada se nizao poraz za porazom.

26 maja Nemci su doprli do Rulera (Roulers) i Ipra. Belgijanci su, razbijeni, položili oružje 27 maja, otkrivajući time levo krilo Engleza koje su isuviše dockan obaveštili o svom izlasku iz dalje borbe. Koncentrični neprijateljski napadi na Betin i Turkoan zatvarali su postepeno francusku izbočinu kod Lila. 3 ili 4 divizije, koje

su se s mukom spasle, postavile su se na reci Lisi. Druge 4 divizije, uhvaćene u klopu, više dana su se hrabro borile i prilikom predaje neprijatelj im je odao vojničke počasti.

28 maja otpočela je evakuacija Denkerka. Ostaci francuskih armija su se požrtvovano borili da bi zaštitili povlačenje. Nemci su napadali na Berg i Firn, a zatim su osvajali stopu po stopu sve do samih prilaza Denkerku, gde su 3 i 4 juna poslednja ukrcavanja izvršena pod vazdušnim bombardovanjem.

Blagodareći heroizmu britanskog vazduhoplovstva koje je »čistilo« nebo oborivši 300 nemačkih aviona dok je izgubilo samo 130, francusko-engleska flota, po cenu velikih gubitaka, uspela je da spase 337.000 ljudi od kojih 112.000 Francuza i 225.000 Engleza. Sav materijal morao je da bude ostavljen.

Saveznici su u bitkama na Mezi i na severu izgubili 24 pešadiške, 2 konjičke, 3 lake mehanizovane i 1 oklopnu diviziju.

Pored toga, preko 9 evakuisanih britanskih divizija više neće učestvovati u borbama u Francuskoj. Ukupno, više od jedne trećine savezničkih organizovanih oružanih snaga bilo je izbačeno iz stroja.

BITKA NA SOMI I U ŠAMPANJI

Obostrane snage

Tako je, početkom juna, general Vegan imao svega 43 pešadiške, 3 oklopne i 3 konjičke divizije koje su se razvukle od mora do Longiona, u blizini Longvija (Longwy). Pored toga, nije se trebalo zavaravati o vrednosti ovih jedinica. 2 oklopna divizija imala je samo 86 tenkova, a 3-ća svega 50, što je činilo šestinu broja tenkova jedne nemačke tenkovske divizije. 3 konjička divizija imala je svega 40 auto-mitraljeza. Zajedno, one su imale oklopnih vozila manje nego jedna oklopna ili konjička kompletna divizija.

S druge strane, više pešadijskih jedinica bilo je u toku formiranja. Njih je potpomagalo 17 »tvrdavskih« divizija

koje su bile popunjene rezervistima starijih godišta, a nije bilo moguće prebaciti nijednog čoveka sa frontova u Lorenu, Alzasu ili na Alpima.

Francuski Generalstab počeo je da se uljuljuje iluzijama. On se nadao zastoju u operacijama, jer Nemci treba da predahnu, a možda će oni upraviti svoje napore ka Engleskoj, a ne na jug Francuske.

Međutim, situacija je bila vrlo jasna. Za vreme dok je vođena bitka kod Denkerka, savezničke trupe, koje treba da biju konačnu bitku, nisu bile u stanju ni da protejeraju Nemce iz mostobrana na južnoj obali reke Some. Stoga je bilo veoma malo verovatno da će one moći da se odupru napadu svih nemačkih oružanih snaga kada bude likvidiran mostobran kod Denkerka i kada se lavina oslobođenih tenkova baci na Veganovu liniju.

Nemačka je, međutim, već 4 juna izvršila popunu svih svojih tenkovskih divizija i htela je da konačno raščisti sa francuskim snagama.

Posle Denkerka je nemačko komandovanje promenilo raspored svojih snaga. *Grupa armija »C«* ostala je na Sigfridovoj liniji.

Grupa armija »B« (fon Bok) protezala se od Lamanša do Fima (Fismes). *18 armija* (fon Kihler): 6 do 8 pešadijskih divizija, vršila je osmatranje obale Lamanša. *4 armija* (fon Kluge) sa 12 divizija, među kojima 1 tenkovska grupa (fon Hot) od 5 i 7 tenkovske i 2-ge motorizovane pešadijske divizije, protezala se od Lamanša do Amijena, a *6 armija* (fon Rajhenau) sa 20 divizija, među kojima 2 tenkovske grupe (fon Klajsta: 9 i 10 tenkovska i 13 motorizovana pešadijska divizija, i grupa Hepnera: 3 i 4 tenkovska divizija) od Amijena do Soasona, i, najzad, *9 armija* (fon Štraus): 8 pešadijskih divizija, od Soasona do Remsa.

Grupa armija »A« (fon Rundštet) imala je u početku 2 armije. *2 armija* (fon Vajks) sa 8 pešadijskih divizija držala je front od Fima do Nevšatela. *12 armija* (fon List), na frontu od Nevšatela do Ardenskog kanala, imala je 16 pešadijskih divizija i 2 tenkovska korpusa (39 tenkovski korpus Šmita: 1 i 2 tenkovska i 29 pešadijska motorizovana divizija i 41 tenkovski korpus Rajnharta: 6 i 8 tenkovska i 20 pešadijska motorizovana divizija) pod ko-

mandom generala Guderijana. 11 juna Nemci su uveli u akciju između Manta i Ornoj-Vilera 18 armiju fon Kihlera.

Sa francuske strane, na dan 1 juna 1940, raspored snaga bio je sledeći:

2 grupa armija generala Pretla držala je Mažinov-ljevu liniju i Rajnu;

3 grupa armija generala Besona (10 armija generala Altmajera; 7-ma generala Frera i 6-ta generala Tušona) imala je da brani pravce Amijen — Pariz i Lan (Laon) — Pariz;

4 grupa armija generala Ensižea, novoformirana, imala je 4 armiju generala Rekena i 2 armiju generala Frejdenberga. Ona je imala da zatvori pravce: Retel — Šalon na Marni i Sedan — Klermon an Argon.

Na Somi i kanalu reke Ene raspored je bio toliko razvučen da su trupe mogle odigrati samo ulogu delova za osiguranje, pošto je na frontu od 240 km bilo kordon-ski razvučeno 17 divizija, tj. po 1 divizija na svakih 15 km. Dalje na istok, sve do Longiona, gustina posedanja iznosila je po 1 diviziju na 10 km fronta. Pored slabosti ovakvog rasporeda, jedinice su oskudevale u naoružanju, naročito u protivtenkovskim sredstvima, a ljudstvo je bilo na kraju svoje moći.

Francuska Vrhovna komanda, izvlačeći malo dockan pouke iz proteklih događaja, uvela je novu taktiku odbrane, nazvanu taktikom zatvorenih oslonih tačaka, koju su docnije Nemci kopirali u Rusiji pod imenom »taktike ježeva«. Ove oslone tačke, postavljene duž pravaca verovatnog nadiranja neprijatelja, imale su da izdrže po više dana, pa čak i kada su opkoljene, pod uslovom da budu dobro snabdevene, jer prilikom neprijateljskog napada mogu da otvaraju vatru u svima pravcima. Dobro zaštićene od tenkova, one su ih prisiljavale da ih obilaze i da tako padaju pod vatru susednih »ježeva«. Topovi 75 mm do maksimuma su iskorišćeni za borbu protiv tenkova. Novim instrukcijama reorganizovana je protivavionska odbrana i vojnicima je pokazano da je stvarno mala opasnost od napada »Štuka« na rastresit i dobro maskiran raspored trupa.

Nemački napad (5 — 11 jun 1940)
(Skica 3 na str. 58)

5 juna se nemačka lavina sručila na slabu francusku liniju od mora do ušća kanala reke Elete u reku Enu. 5 juna u podne je glavni pritisak bio u oblasti Perona, gde su se oslone tačke održale, ali je od Amijena do mora cela Soma upuštena. Uveče, oko 19.00 časova, dve velike kolone generala fon Boka dospele su do Moreja (Moreuil) i Roja (Roye).

6 juna je nemačko nadiranje nastavljeno uprkos protivnapadu generala Tušona koji je morao da preuredi svoje jedinice na južnoj obali reke Ene (Aisne). Položaji ispred Amijena i Perona držali su se, ali je levo krilo popustilo i tek s mukom se zadržalo na reci Breli (Bresle). Protivnapadima se uzalud pokušavalo da se oslobođe oslone tačke koje su, opkoljene, do kraja davale ogorčen otpor.

7 juna stvorena breša od 15 km između Hornoja (Hornoy) i Poa (Poix) srušila je front na Somi. Tenkovske divizije su se upravile na Forž lez O (Forges-les-Eaux) i na Ruan. 10 armija je kod Omale (Aumale) presećena na dva dela. 2 ili 3 divizije su odbačene na zapad i najzad zarobljene kod Sen Valeri an Ko (Saint-Valéry-en-Caux). S druge strane, reka Ena je forsirana kod Soasona. Branioći kanala Kroza jedva su izbegli opkoljavanje povlačeći se u toku noći 7/8 na masiv Lasinji.

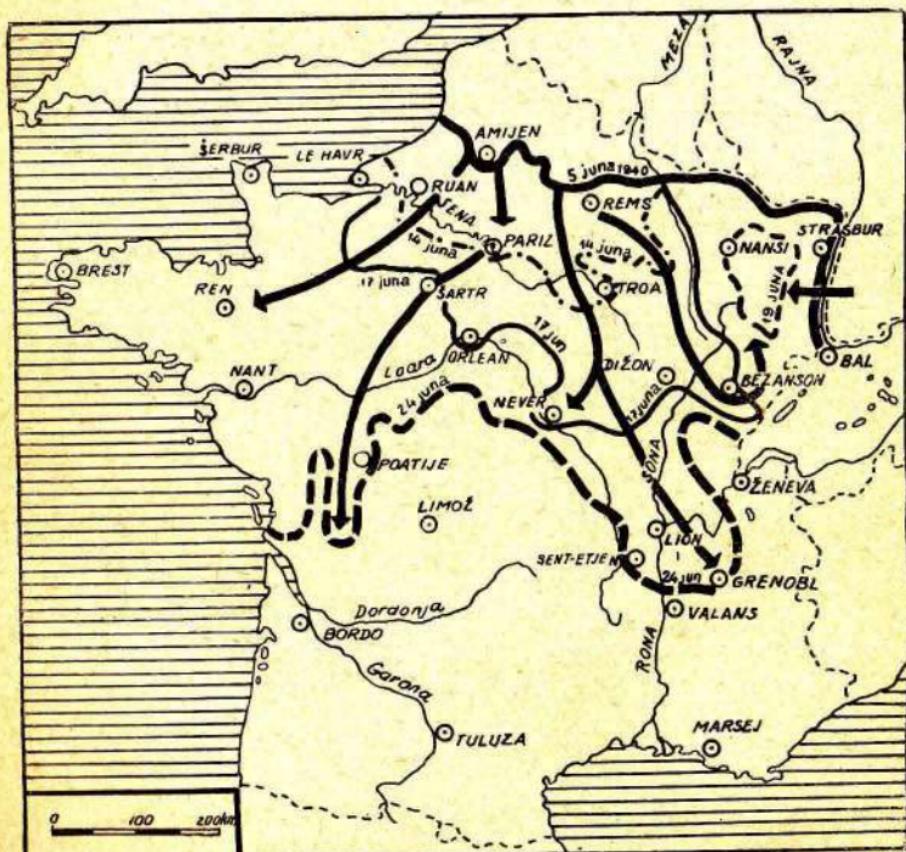
Od 8 do 11 juna situacija se pogoršala. 10 armija više nije postojala. Nemci su držali Senu od Vernona do Ruan-a i na levoj obali odmah obrazovali mostobrane.

Desno je 7 armija generala Frera izvršila uredno povlačenje na Oazu između Kompijkenja i Šantija, ali je pri prelazu reke morala da ostavi na severnoj obali gotovo sav materijal i veliki deo svoga ljudstva. 11 juna uveče ona se s mukom postavila između Šantija i reke Urka.

Dalje na istoku je 6 armija izgubila 10 juna Viler Kotre (Villers-Cotteret). Nemački tenkovi su dostigli Šato Tijeri (Château-Thierry). 11 juna se general Tušon povukao na Marnu, južno od Remsa i kod Ferte sir Marn.

Francuske divizije, od početka napada bez smene,
bile su na kraju svoje moći.

Već 9 juna ofanziva se prenela i na Šampanju. Francuska vlada preživljavala je teške časove. Engleska nije mogla da uputi svu svoju avijaciju u Francusku. Ministri su počeli napuštati Pariz kad su saznali da su Nemci, uprkos teškim gubitaka, uspeli da obrazuju mostobran sa obe strane Retela.

Skica 3. — Operacije u Francuskoj, II faza od 5—24 juna 1940

10 juna su nemački tenkovi, polazeći iz ovoga mostobrana, prešli u napad, ali su bili odbačeni od strane jedne oklopne grupe generala Buisona. Ali, zbog povlačenja 6

armije u toku noći 10/11 juna, general Buison je morao takođe da otstupi. 11 juna pao je i Rems. 4 i 6 francuska armija su se spojile na Marni. 2 armija je povila svoje levo krilo na Grandpre i Dan sir Mez (Dun-sur-Meuse).

Situacija 11 juna 1940

11 juna je situacija bila beznadežna. Francuzi su pretrpeli veoma teške gubitke u Ijudstvu, naoružanju, opremi i vozilima. Između Mažinovljeve linije i Lamanša ostalo je samo još 9 normalnih i 9 lakih⁹) divizija, 11 divizija sa brojnim stanjem smanjenim za 50% i ostaci još 9 desetkovanih divizija. Drugim rečima, na dan 4 juna je francuska operativna vojska na 450 km fronta pretstavljala vrednost od svega 24 iscrpljene divizije protiv 46 nemačkih divizija. Kao što se vidi, 22 divizije su se istopile u bici za svega sedam dana.

Od Longiona do Jure bilo je još 16 divizija od kojih su 12 bile tvrđavske, nesposobne za savremenu borbu, jer nisu imale transportnih sredstava te nisu mogle manevrovati.

S druge strane, nemačke tenkovske divizije se bacaju u napad, a pozadi njih stoji na raspoloženju još 100 nemačkih divizija.

12 juna je general Vegan video da je francuska vojska na severoistočnom frontu poražena. On je o tome obavestio francusku vladu koja je, s obzirom na obaveze prema Engleskoj, odbila da traži primirje.

Opšte povlačenje armija

Da bi se izbegla kapitulacija glavnih snaga, francuska Vrhovna komanda je odlučila da preduzme postepeno povlačenje na liniju: reka Orna — Alanson — Loara — Morvan — Kot d' Or-Jura. Mažinovljevu liniju braniće samo posadne trupe.

⁹) Tip umanjene divizije koji je uveden za vreme reorganizacije francuske vojske na Somi.

Povlačenje 10 armije na zapad (od 12 — 18 juna 1940)

Ostaci armije generala Altmajera, koji su izbegli da budu zarobljeni kod Sen Valeri an Ko, povukli su se ka Renu (Rennes) gde su, na taj način, na centru stvorili džep između Evreja (Evreux) i Pasi sir Era (Pacy-syrs-Eure). Pasi je zauzet 14 juna. 15 i 16 juna nastavljeno je povlačenje na reku Divu (Dives). Konjički korpus, koji je imao zadatak da održava vezu sa armijom na centru, zadržavao je neprijatelja na pravcu Šartr — Šatoden — Bloa. 17 juna je raspored snaga bio razvučen do krajnosti i nije mogao da spreči infiltraciju nemačkih tenkova u pravcu le Mana, Anžera i Vira.

18 juna se infiltriranje pretvorilo u bujicu, tako da su tenkovi osvojili celu oblast Kotantena i Bretanje. Štab 10 armije zarobljen je u Renu. Jedino se 3 korpus, pod komandom generala de la Loransija, sa jednim odredom konjice povukao ka Nantu.

Prodiranje Nemaca na jugo-istok (od 12 — 18 juna 1940)

Dok je fon Kihler osvajao Bretanju, fon Rajhenau je sa svoje strane 12 i 13 juna, uspeo da napravi dubok prodor sa obe strane planine kod Remsa i na otseku Eperneja.

Armija generala Tušona bila je predvojena na pravcu Monmiraj — Sezan — Romili. 4 armija generala Rekena bila je takođe rascepka poplavom nemačkih tenkova koji su nadirali u pravcu Šalona i Vitri le Fransoa. Druge tenkovske snage potisnule su 2 armiju generala Frejdenberga na Ornen, prešle reku i dokopale se Sen Dizijea. 14 juna stvoren je veliki prodor koji je neprijatelj brzo eksplatisao uprkos mestimičnog otpora. Nemci su doprli u blizinu Montroa, Sansa, Troa, Šomona, Nevšataoa... Dalje su prodirali ka Neveru i Bezansonu. Otada su gradovi padali zapanjujućom brzinom. 15 juna pali su Klamsi, Grej, Vezul (Clamecy, Gray, Vesoul), a 16 juna i Bezanson. 17 juna, padom Pontarlijea, završen je manevr opkoljavanja koji je istočnim armijama presekao otstupnicu na jug i zarobio ih. Francusko komando-

vanje je preduzelo neke pokušaje, ali je sve to bilo neizvodljivo, jer je reka izbeglica onemogućila svaki pokret trupa.

Evakuacija Pariza i povlačenje u unutrašnjost

Novi komandant Pariske armije, general Hering, mislio je da će moći da sačuva prestoniku uz pomoć generala Frera i njegove 7 armije. Pariz je, dakle, imao da se brani. Ali se ova odluka nije mogla ostvariti zbog dubokog nemačkog prodora preko Sene i Marne. Pored toga, 7 armija je povlačeći se na Kompijenj i Šantiji izgubila mnogo ljudstva i veliki deo naoružanja i opreme. Ona je 12 juna dobila naređenje da se povuče južno od Marne i izvršila je ovaj pokret boreći se sa neprijateljem koji ju je pratio u stopu.

14 juna Pariz je proglašen za otvoren grad, a 15 juna general Beson je naredio povlačenje na Loaru. Ovaj pokret je izведен u strahovitom neredu i uz velike gubitke. Tako je, naprimjer, 3 pešadijski puk izgubio sve bacače 60 mm i sva protivtenkovska oruđa i došao na severnu obalu Loare samo sa 5 mitraljeza i 2 bacača 81 mm. 18 juna su Nemci zapadno od Orleansa prešli i Loaru.

17 juna je maršal Peten, koji je dan ranije smenio Pol Renoa na položaju pretsednika vlade, zatražio primirje i objavio da se svi gradovi sa preko 20.000 stanovnika imaju smatrati »otvorenim gradovima«.

Poslednje operacije u unutrašnjosti

(od 18 — 25 juna 1940)

Još od 15 juna primenjena je nova taktika koja nije više imala za cilj da zaustavi Nemce, već samo da ih što je moguće više uspori da bi se olakšalo povlačenje. Tako je nastao manevr »čepova«.

Na zapadu je general de la Loransi (Laurencie) bio u Nantu sa 3 korpusom i konjičkim odredom koji su uspeли да izbegnu opkoljavanje u Bretanji.

Na centru je grupa armija generala Besona imala 7 armiju, delove 6 i ostatke 4 i 2 armije. Ona se takmičila

u brzini sa Nemcima koji su se već infiltrirali u doline Alijera i Sone.

Na istoku je 2 grupa armija generala Pretla bila opkoljena u trouglu Strasbur, Komersi, Belfor.

General Beson je morao da se povlači da bi izbegao opkoljavanje svojih krila. On je odlučio da se dokopa Centralnog Masiva oslanjajući se redom na reke: Šer, Endru, Krezu i Vjenu. Na istoku, 19 juna, Nemci su zaузели Viši i Roan pošto su prešli Centralni kanal kod Digoena. Na zapadu su Nemci naišli na snažan otpor kod Tura koji su branile kolonijalne trupe pod komandom generala de la Loransija i kod Somira gde su se slušaoci Konjičke škole herojski branili. 19 juna su Nemci ušli u Nant koji je bio proglašen za otvoren grad. 20 juna prodrli su istočno od Tura gde su uz velike gubitke slomili levo krilo 7 armije i razbili 3 divizije. Posle toga su izbili na reku Endru kod Šatijona i Bizansea (Buzançais).

Dalje, na istoku, Nemci su prodrli u Monlison (Montluçon) i Riom. 21 juna su se 4 i 7 armija držale zapadno od Monlisona, ali je nastavljeno napredovanje neprijatelja ka Tuaru (Thouars) i Šoleu (Cholet) uлево, i ka Klermonferanu i Isoaru udesno. 22 i 23 juna Nemci su ušli u Rošfor, Roajan i Sent i približili se Sent Etijenu gde su ih zadržali ostaci 4 armije i delovi teritorijalnih trupa.

Uostalom, otkada je traženo primirje, Nemci su usporili svoje nadiranje. 24 juna bilo je nekih borbi u dolini Rone. Pao je Turnon. 25 juna, na dan potpisivanja primirja, 4 armije koje su se povukle na Centralni Masiv imale su svega 65.000 ljudi, dok je sav materijal bio izgubljen.

Poslednje operacije na istoku

Na istoku su trupe generala Pretla vodile ogorčene borbe da bi izbegle opkoljavanje. Ali je već 15 juna 7 nemačka armija prešla reku Rajnu skupo plativši taj prelaz. U toku noći 15/16 juna tvrđavske trupe koje su branile reku povučene su u podnožje Vogeza (Voges). 18 juna 8 armija generala Lora (Laure) pokušala je da probije nemačke linije u pravcu Bezansona. Taj zadatak

dobio je 45 korpus generala Daja (Daille), pomognut 67 poljskom*) divizijom. Uprkos sjajnih borbi kod Sen Hapolita (Saint-Hippolyte), korpus je bio zaustavljen od strane nemačkih tenkova. 19 juna, ostavši bez municije, 45 korpus je prešao u Švajcarsku. Za šest dana je Poljska divizija izgubila 100 oficira i 4.000 boraca.

S druge strane, Nemci su 17 juna obrazovali mostobran u Alzasu kod Rajnau Gersthajma (Rheinau-Grestheim). Dalje na severu, 3 i 5 armija zadržavale su neprijatelja uprkos tenkova i avijacije. 19 juna pali su Belfor, Lir (Lure) i Liksej (Luxeuil).

21 juna je zarobljen general Lor, koji je vodio borbu kod sela Brese sve dok je imao municije. Uveče su Nemci objavili da su 3, 5 i 8 armija (oko 500.000 ljudi) zarobljene sa svojim komandantima. Prema tome, na istoku je ostalo samo 10.000 ljudi. Posade Mažinovljeve linije borile su se sve dok nisu saznale za primirje, za koje su čule tek krajem meseca. Tada su i one položile oružje.

Operacije na Alpiskom frontu

10 juna je Italija objavila rat Francuskoj. To je bio »udarac nožem u leđa« (»Coup de poignard dans le dos«). General Orli, komandant francuske Alpske armije, imao je pod svojom komandom 3 divizije i 40 bataljona tvrđavskih strelaca. Međutim, ove slabe snage bile su mu dovoljne da zadrži 1, 4 i 7 italijansku armiju koje su se od 10 do 18 juna zadovoljavale samo nekim manjim pokusušajima prepada koji nisu uspevali.

Od 18 do 25 juna otpočeo je italijanski napad i doštigao vrhunac svoje žestine 24 juna, i to na severu u dolinama Taranteze i Morijene i na jugu između Otiona (Authion) i mora. Posmatrano u celini, neprijatelj je svuda odbačen, a tačke koje je opkolio održale su se sve do primirja.

Međutim, Alpiska armija imala je da se bori i u dolini Rone niz koju su nadirale nemačke snage sa kojima je ona došla u dodir 18 juna severno od Liona koji je bio proglašen za otvoren grad. 19 juna Nemci su po-

*) Divizija obrazovana od Poljaka. — Prim. prev.

tisnuli ka Izeru grupu generala Kartijea i, od 21 do 25 juna, uzalud su pokušavali da se nasilno probiju preko Vorepa (Voreppe), na pravcu za Grenobl. Ipak, oni su uspeli da pređu Ronu preko mosta kod Kiloza (Culoz) i nastave prodiranje ka Anesiju (Annecy) i Šamberiju (Chambery).

Najzad, 25. juna je prestala borba: uprkos slabosti svojih snaga francuska Alpiska armija je ispunila svoj zadatak.

Mornarica i vazduhoplovstvo

Za vreme operacija u Francuskoj mornarica je održala slavnu ulogu u odbrani i evakuaciji Denkerka. U Sredozemnom Moru ona je pred Denovom izazivala italijansku flotu, ali nije uspela da je prisili na borbu.

Pred brzim nemačkim napredovanjem ona je napustila pristaništa metropole tako da je primirje zateklo glavne jedinice raspršene u Plimautu, Mersil Kebиру, Kazablanki, Dakaru, Aleksandriji i For de Fransu (Fort-de-France).

Što se tiče francuskog vazduhoplovstva, ono je bilo jače na kraju rata nego u početku i brojalo je 800 modernih aparata prve linije spremnih za borbu.

Na inicijativu generala Vijmena (Vuillemin) 600 od ovih aparata preletelo je Sredozemno More od 17 do 22. juna s namerom da nastavi borbu u Severnoj Africi.

U toku šest nedelja rata francuski avijatičari su izgubili 406, a oborili 1.123 nemačka aparata. Ovo znatno slabljenje nemačkog vazduhoplovstva besumnje se odrazilo na ishod bitke za Englesku.

Primirje

22. juna 1940. u Retondu (Rethondes), u istom vagonu u kome je Foš 1918 nametnuo pobedenoj Nemačkoj volju Saveznika, morali su francuski opunomoćnici da prime Hitlerove uslove: hitno obustavljanje neprijateljstva, razoružanje armija, predaja ratnog materijala¹⁰⁾ i okupi-

¹⁰⁾ Ratni brodovi i vojni avioni imali su da se razoružaju i parkiraju.

ranje od strane Nemaca dve trećine francuske teritorije (takozvana »demarkaciona« linija išla je od Ženeve na Dol, Mulen, Burž, zatim železničkom prugom Pariz — Bordo, koja je ostajala u okupiranoj oblasti, pa preko Mon de Marsana izbijala na špansku granicu).

Francuska je morala da izdržava okupacione trupe od 400.000¹¹⁾ ljudi. 1.500.000 francuskih zarobljenika Nemci su zadržali kao taoce dok se ne zaključi mir! Francuzima je ostavljena »armija primirja« od 100.000 vojnika, nekoliko vazduhoplovnih eskadrila i ratna flota za koju se nemačka vlada »obavezala da je ne upotrebljava«.

24. juna, u blizini Rima, potpisano je slično primirje i sa Italijom, koja je dobila pravo upotrebe Džibutija i demilitarizaciju Maretove linije i jedne zone koja se prostirala 200 km od granice Tripolisa.

25. juna, u 3.55 časova, znak »prekid paljbe« objavio je kraj rata na francuskom frontu. Velika Britanija ostala je sama pred pobedonosnom nemačkom oružanom silom.

¹¹⁾ Cifre nisu precizirane u Retondu.

G L A V A IV

BITKA ZA ENGLESKU

(avgust 1940 — maj 1941)

Sutradan po padu Francuske situacija za Engleze izgledala je očajna i mnogim nepristrasnim posmatračima. I zaista, Velika Britanija je bila potpuno otsećena i zahvaćena ogromnim kleštim koja su polazila od Kap Norda do Uesana (Ouessant) preko obala Norveške, Danske, Holandije, Belgije i Francuske. Njeno vazduhoplovstvo i protivavionska odbrana bili su sasvim slabi. Britanska armija, koja nikad nije ni bila jaka, izgubila je kod Denkerka skoro celokupno moderno naoružanje i opremu. Moglo se u to vreme čak zapitati da li će i moral zemlje izdržati. Pred njom Nemačka, koja je raspolagala pobedonosnom i jedva nešto načetom vojskom od 150 pešadijskih i 12 tenkovskih divizija, i vazduhoplovstvom u naponu svoje moći od 3.000 aparata prve linije. Jedini engleski aduti, ali moćni, bili su: nepobeđena Domovinska flota (Home Fleet), ogromni protivtenkovski rov koji je pretstavljaо Pa de Kale, britansko vazduhoplovstvo i mogućnost brzog raspolađanja ogromnim izvorima Imperije.

Ceo svet je očekivao invaziju i pitao se da li će podleći i poslednja nada slobodnih nacija,

Međunarodna situacija

Nemačke pobjede duboko su impresionirale sve evropske narode. Neutralni su sve više popuštali Hitlerovim zahtevima.

Uprkos aneksiji Besarabije i Severne Bukovine od strane Sovjetskog Saveza, 28. juna 1940., Rumunija je već od 4. jula prišla uz sile Osovina, dajući vlast progermanskoj vladi na čijem je čelu bio Žigurtu.

Švedska je 5. jula odobrila tranzit nacističkog ratnog materijala kroz svoju teritoriju. Grčka i Turska su, uprkos svoje veze sa Velikom Britanijom, potvrdile svoju volju da ne učestvuju u sukobu. Španija je zauzela preteći stav i izjavila da sebe smatra moralnim saveznikom Nemačke. Najzad, 3., 5. i 6. avgusta, Sovjetski Savez je pripojio sebi republike Litvu, Letoniju i Estoniju, dok je sa Finskom potpisao trgovinski ugovor.

U Americi je javno mnenje otvoreno ustajalo protiv intervencije u Evropi. Pukovnik Lindberg, kao i izvesni francuski šefovi, smatrao je Englesku izgubljenom. Isto tako, čak i Demokratska, Ruzveltova partija, izražavala je želju da ne učestvuje u evropskom sukobu.

U Aziji, naprotiv, engleska diplomacija je zabeležila važan uspeh. Pristajući privremeno na zatvaranje Burmanskog puta, Čerčil je izbegao rat sa Japanom. Danas je jasno koliko bi on bio katastrofaln u to vreme!

Međutim, horizont je bio mračan i jedino nepokolebljiva vera omogućila je britanskom premijeru da odabiće posredne predloge za mir koje mu je učinio Hitler u svom govoru od 19. jula u Rajhstagu. Hitler je mislio da će poraz Francuske automatski dovesti Englesku do polaganja oružja i, krajem juna 1940., ništa nije bilo pripremljeno za pokušaj invazije, džinovske operacije koja je zahtevala poseban i naročito proučen ratni materijal. Stoga su se, čim je Engleska javno manifestovala svoju odluku da nastavi rat, Nemci bacili svom žestinom na posao: na brzinu su po celoj okupiranoj teritoriji izradili uzletišta (bandes de décollage), hangare, radiostanice, a po svim pristaništima su gradili desantne splavove i dereglije (chalands). Za mesec dana sve je bilo spremno za izvođenje plana koji se sastojao prvo u zadobijanju apsolutnog gospodarenja u vazduhu da bi se potom potopila ili neutralisala britanska flota i, najzad, izvršio desant na englesku obalu sa divizijama nemačke oružane sile (Wehrmacht).

Već početkom avgusta 1940 maršal Keselring, komandant 2 vazdušne flote, a i Gering lično, objavili su da će veliki vazdušni napad ubrzo otpočeti.

Britansko vazduhoplovstvo, sa svoje strane, pripremalo se da dočeka udar. Njegova dva glavna aduta bila su:

- valjanost pilota i kvalitet lovačkih aparata, i
- primena otkrivanja — detekcije neprijateljskih aviona i brodova elektromagnetskim putem (Radio Direction Finding)¹²⁾, koje je omogućilo da se uvek tačno odredi mesto i broj napadačevih eskadrila, čime je prestala potreba za isturanjem »a priori« lovačkih patrola radi obezbeđenja iz vazduha, što je dovelo do velike uštede snaga u avijaciji. Stoga se pouzdano može reći da je radar dobrim delom doprineo zadobijanju bitke.

Organizacija »Borbene komande« (Fighter command)

Organizacija »Borbene komande«¹³⁾ bila je zaista cdlična. Lovačka avijacija Veleike Britanije bila je podeljena u 3 grupe, teorijski namenjene za zaštitu, i to: prva, za Škotsku i Severnu Englesku, druga, za srednji i treća, za južni deo Ostrva.

Duž engleske obale bilo je preko 20 radarskih stanica koje su na otstojanju od preko 100 km otkrivale položaj i broj neprijateljskih vazdušnih ekspedicija. Svi su ti podaci, sređeni, unošeni na veliku »situacionu kartu« u Borbenoj komandi, koja je, prema pravcima naleta, dodjivala neprijateljske ekspedicije jednoj od tri grupe. Komanda lovačke grupe obaveštena na isti način o svemu što se odnosi na njen otsek, naređivala je poletanje potrebnom broju lovačkih eskadrila i vodila ih pomoću radiofonije sve do momenta susreta sa neprijateljem.

¹²⁾ Poznatiji pod američkim imenom »Radar« koji je primenjen i u borbi protiv podmornica, u borbama na moru i u vazduhu, u protivavionskoj odbrani, kao i pri bombardovanju. Princip je u korišćenju odbijenih ultra-kratkih elektromagnetskih talasa od metalnih predmeta.

¹³⁾ Komanda lovačke avijacije pod kojom je stajala i obaveštajna radioslužba.

Na taj način, nije bilo nikakvog gubitka u vremenu niti besciljnog poletanja, već se ostvarivala savršena ekonomija snaga, a naročito skoro potpuna sigurnost da će se postići iznenadjenje neprijatelja, pa ma kakve mere predostrožnosti on preduzeo.

Obostrani vazduhoplovni materijal

Engleska vazduhoplovna industrija već odavno se trudila da pruži kvalitet i, na sreću slobodnih naroda, pred sam rat uspela je da ostvari dva tipa značajna po njihovom naoružanju, njihovim performansama i manevarskoj sposobnosti: »Spitfajer« (Spitfire) i »Hariken« (Hurricane).

Supermarinski »Spitfajer« bio je neposredan naslednik hidroaviona koji su omogućili Engleskoj da dobije čuveni Šnajderov pehar. Blagodareći svom izvanrednom motoru i svojim čuvenim elipsastim krilima, aparat je imao maksimalnu brzinu od oko 585 km/č, kao i oklop spreda i pozadi za pilota i 8 mitraljeza u krilima koji su gađali van elisnog polja. Njegove manevarske sposobnosti bile su zaista savršene, iste kao i kod Hauker (Hawker) »Harikena«, isto tako dobro naoružanog i dobro zaštićenog, ali mu je maksimalna brzina bila malo manja, ispod 530 km/č. Na početku bitke za Englesku britansko vazduhoplovstvo raspolagalo je sa 640 lovaca većinom »Harikena«.

Nemačko vazduhoplovstvo je aparatima ovakvih osobina suprotstavilo svog jednomotornog lovca — »Messeršmit 109«, naoružanog sa 4 mitraljeza i sa brzinom od 530 km/č, i dvomotorni »Messeršmit 110« sa jačim naoružanjem (2 topa i 4 mitraljeza) i većom brzinom (585 km/č), ali sa znatno manjom manevarskom sposobnošću. Ovi aparati, čiji je osnovni zadatak bio uništenje britanskih lovaca, pratili su, u cilju obezbeđenja, bombardere za obrušavanje »Junkers 87« (385 km/č) i »Junkers 88« (500 km/č), kao i bombardere za bombardovanje iz horizontalnog leta »Hajnkel 111« (440 km/č) i »Dornijer 17« (490 km/č).

Prema tome, problem za englesku lovačku avijaciju sastojao se u tome da »angažuje« nemačke lovce iz

pratnje sa delom svojih snaga, a sa ostatkom da napadne i uništi nemačke bombardere nesposobne da se sami brane.

Engleska odbrana aktivirala je i svoju protivavionsku artiljeriju, koja je bila malobrojna ali dobro uvežbana i precizna, i postavila zavesu od zaprečnih balona na najvažnijim tačkama u zemlji. Već juna 1940 preko 500 zaprečnih balona obezbeđivalo je London.

Prva faza ofanzive ✓

Napad na konvoje i pristaništa

(od 8 — 18 avgusta 1940)

8 avgusta su Nemci bez uspeha izveli svoj prvi napad sa 200 aviona na dva engleska konvoja na pučini kod ostrva Vajta (Wight) i Burnemauta (Bournemauth). Uspeli su po cenu teških gubitaka da potope samo dva trgovačka broda.

Čitavih deset dana Nemci su napadali pristaništa i aerodrome na južnoj obali angažujući 16 i 18 avgusta do 500 aviona. Njihova se taktika sastojala u tome da prvo njihovi lovci izvrše diverzije napade na obali i time izazovu poletanje engleskih lovaca, pa da tek posle 30 do 40 minuta izvrše pravi napad. No britansko vazduhoplovstvo brzo je doskočilo ovom manevru. Ono je protiv neprijateljskih »Meseršmita« dizalo najviše polovinu svojih lovaca, a drugu polovinu je čuvalo za napad na bombardere koji su leteli u gustim formacijama na visini od 2.000 do 4.000 m i bili lak plen.

Na ovaj način bili su više puta napadani i pretrpeli su velika rušenja gradovi: Portsmaut, Portland, Vajt, Vejmaut, kao i svi aerodromi u južnom delu Engleske: Duvr, Dil, Hauking, Lajpn, Bigin, Hil, Tangmir, pa sve do Krojdona. Aerodromi su, međutim, brzo dovođeni u ispravnost i bili su uvek upotrebljivi. Na kraju desetog dana vazdušne ofanzive nemačko vazduhoplovstvo je bilo izgubilo oko 450 aparata, dok je britansko vazduhoplov-

stvo imalo samo 153 oborena aparata, sa kojih je spaseno 60 pilota. Ovo je bio težak udarac za Keselringa.

$$\frac{450}{N} \div \frac{153}{E} (60 \text{ pilote})$$

Druga faza ofanzive ✓

Bombardovanje aerodroma u unutrašnjosti

(od 19 avgusta do 5 septembra 1940)

Pred ovako teškim gubicima nemačko vazduhoplovstvo je izmenilo svoju taktiku i povećalo broj lovaca a smanjilo broj bombardera. U isto vreme, ono je promenilo ciljeve napada i stavilo u prvi red lovačke aerodrome u unutrašnjosti. Ali je i tu pretrpelo osetne gubitke: izgubilo je 400 aparata prema 219 britanskih sa kojih je spaseno 132 pilota. Rezultati su bili razočaravajući. Engleski lovci, uprkos svoga teškog zadatka (od 8 avgusta do 5 septembra diglo se u vazduh 4.523 patrole), ostali su uvek gospodari engleskog neba.

$$\frac{400}{N} : \frac{219}{E} (130 \text{ pilota})$$

Treća faza ofanzive ✓

Napad na London

(od 6 septembra do 5 oktobra 1940)

7 septembra je sa 250 aparata izveden prvi napad na britansku prestonicu koji je izazvao požar u jednom delu dokova. Napadi su ponovljeni 9, 11 i 13 septembra. 15 septembra dnevni napadi su dostigli vrhunac kada je 500 nemačkih aparata doprlo, u dva talasa, nadistočne i južne četvrti Londona iako su ih prethodno bile napale 21 eskadrila engleskih lovaca. Rezultat ovog značajnog dana bio je rđav za Geringa: Englezi su oborili 56 aparata, a izgubili samo 25 sa kojih je spaseno 13 pilota.

$$\frac{56}{N} : \frac{25}{E}$$

Neprijatelj je sa nesmanjenom tvrdoglavostu nastavio do kraja septembra svoje dnevne napade na London. Ali, svakim napadom moral je padao, utoliko više što su gubici neprestano rasli, dok su britanski gubici redovno opadali.

Četvrta faza ofanzive

Povlačenje nemačkog vazduhoplovstva

(od 6 do 31 oktobra 1940)

Počev od 6. oktobra neprijatelj je prestao sa dnevnim bombardovanjem prestonice i prešao na noćne napade. Postepeno, njegovi su napadi postali sve slabiji i ređi, jer su gubici i dalje bili ozbiljni: 233 prema 104 britanska aparata.

Tako je, može se reći, krajem oktobra vazdušni munjeviti rat bio izgubljen, a bitka za iznuravanje otpočela.

Rezultati

U toku vazdušnog munjevitog rata protiv Engleske (»blitz-a«) Nemci su postigli sasvim razočaravajuće rezultate: desetak potopljenih brodova, izvestan broj aerodroma onesposobljenih samo za nekoliko dana, znatna rušenja u samom Londonu u kojima je uništeno više hiljada kuća i najzad, 14.280 mrtvih i 20.235 ranjenih.

Ako je britansko vazduhoplovstvo izgubilo 733 aparata (i samo 375 pilota), nemačko vazduhoplovstvo je izgubilo, od 8 avgusta do 31. oktobra, 1.733 aparata, pri čemu su ga gubici posada najviše pogodili.

Nijedno vazduhoplovstvo na svetu ne bi moglo podneti takve gubitke. Zato je moralo da se prestane sa »blitz-om«. Engleska pobeda spasla je slobodu sveta. Vazduhoplovcima, koji su je izvojevali, Čerčil je odao čuveno priznanje: »Nikada toliko mnogo ljudi nije toliko dugovalo tako malom broju svojih ljudi.«

Otklonjena opasnost invazije

Ako je herojska borba engleskih lovaca mnogo doprinela da se nemačka Vrhovna komanda odluči da odustane od svoje namere da izvrši invaziju Engleske, i Bombarderska komanda¹⁴⁾ je jednim delom doprinela ovoj pobedi. Nemci su bili, u toku jula i avgusta, pri-

¹⁴⁾ Bomber Command = Komanda pod kojom je stajala sva bombarderska avijacija u Engleskoj.

premili u pristaništima Francuske, Belgije i Holandije čitavu flotu za invaziju koja je imala naročito veliki broj specijalnih motornih dereglij, dugih 45 m, koje su mogle da pristaju sa svih strana duž cele obale. Nemačke trupe izvodile su vežbe u iskrcavanju, mada su pokazivale očevidnu odvratnost prema ovoj vrsti operacija. Ogroman broj teretnih brodova, remorkera, brzih izviđačkih čamaca i podmornica bio je koncentrisan od Havra do Roterdama. Transportni avioni za prenos trupa i jedrilice bili su kamuflirani na aerodromima.

I tako, dok je Domaća garda (Home guard), u jačini od preko milion i po ljudi, vežbala u Engleskoj, rešena da pobedi ili izgine, Bombarderska komanda je 5 septembra prešla u ofanzivu i rasturila u pristaništima duž evropske obale nemačke dereglike i teretne brodove. Neke od nemačkih trupa, iznenađene ovim napadom na svojim vežbama, pretrpele su teške gubitke.

Pred ovim novim porazom, nemačka Vrhovna komanda, napuštajući ideju iskrcavanja, zahtevala je od vazduhoplovstva da pređe na rat za iznuravanje.

Vazdušni rat za iznuravanje

Cilj vazdušnog rata za iznuravanje bio je da se ne prestanim napadima na osetljive tačke postepeno rastroji otporna moć Velike Britanije. Te tačke bile su: pristaništa, industriski centri i velika naselja. Ova poslednja napadana su bez ikakvog vojničkog cilja, ne da bi se postigao neki vojnički cilj, već jedino da bi se oslabio moral stanovništva.

I tako su, za vreme cele zime 1940/41, engleska pristaništa bila podvrgnuta masovnim i neprekidnim bombardovanjima, naročito: Portsmaut (imao 792 uzbune), Sautampton, Bristol, Plimaut i Liverpul.

Od industriskih centara najviše su napadani: Birmingham, Glazgov, Bristol, Šefild, Mančester, Kardif, Svensi i, najzad, Koventri, koji je u toku noći 14/15 novembra bio bombardovan od 400 bombardera koji su na grad bacili 225 tona bombi. Ove cifre, koje danas izgledaju vrlo male, bile su u ono vreme prevelike.

Najzad, uzimajući kao izgovor šest rejdova koje je Bombarderska komanda izvršila od 21 avgusta do 6 septembra na Berlin, Nemci se nisu ustezali da za ciljeve napada uzmu i civilno stanovništvo. Sâm London dobio je u toku oktobra 1940 oko 1.000, a u novembru 750 tona bombi. Svake noći dolazilo je oko 200 bombardera nad grad; sirene su zavijale, grmljavina od eksplozija odjekivala, požari besneli, vodovodne cevi prskale, električna struja se prekidala... Stanovnici Londona slušali su, iznad svojih glava, u mračnom nebu, zujanje neprijateljskih motora. Oni su znali da gore britanski noćni lovci, blagodareći sve savršenijej radarskoj službi, obavljuju dobar posao. Njihov moral, uprkos teškog iskušenja, nije popustio. Međutim, u maju 1941 više od 20% kuća u Velikoj Britaniji bilo je pogodeno, a gubici su se peli na 41.650 poginulih i 48.073 ranjena.

No, malo-pomalo, nemačko vazduhoplovstvo, kome je Hitler dao i druge zadatke na Iстоку, smanjilo je svoja dejstva. Od decembra 1940 do maja 1941 London je izdržao samo 8 jačih napada. U toku noći 16/17 aprila pogodjena je i katedrala Sv. Pavla. Najzad, poslednji teroristički napad izveden je noću 10/11 maja po jakoj mesecini Vestminsterabej, Parlament i Britanski muzej bili su pogodeni, ali je oboren 33 neprijateljska bombardera. Moral britanskog stanovništva je izdržao. Pristaništa, arsenali i fabrike produžile su da rade i, uprkos napada, industrijska proizvodnja i pomorski saobraćaj stalno su se povećavali.

Nemačko vazduhoplovstvo je izgubilo igru. Najgora za Nemačku bilo je to što je pokazala Engleskoj strašne mogućnosti vazdušnog bombardovanja. Kao neki bumerang*), oružje koje je Nemačka bacila, vratiće joj se jednog bliskog dana da joj zada smrtni udarac.

Ofanziva britanskog vazduhoplovstva

Još za vreme dok se vodila odbrambena vazdušna bitka nad Engleskom, britansko vazduhoplovstvo otpočelo

*) Bumerang je staro australisko oružje u vidu luka, koje ima svojstvo da se odbija od cilja i samo vraća na mesto odakle je bačeno. — Prim. prev.

je sa napadima. Istina, teško je uočiti neki sistematski plan u vazdušnim akcijama koje su u ovo vreme vođene protiv Nemačke. Mnoštvo i raznovrsnost neprijateljskih ciljeva koje je trebalo uništiti, s jedne strane, i ograničen broj britanskih aparata prve linije, sa druge strane, naveli su Engleze da podešavaju svoj rad prema prilikama i tuku ciljeve koji su najopasniji u datom momentu. I zaista, Bombarderska komanda, sa svega 150 »Velingtona« prve linije i nekoliko stotina srednjih i lakih bombardera, bila je očevidno slabija od svog protivnika. Prvi hitan zadatak za Engleze bio je, dakle, da razviju svoju vazdušnu flotu povećanjem proizvodnje i nabavkama u inostranstvu. Drugi zadatak se sastojao u obuci hiljade pilota. Tako je još juna 1940 stupio na snagu »Imperijalni plan obuke« (Empire Training Scheme). Mladići, upućeni jula 1940 u Kanadu, mogli su da otpočnu sa bombardovanjem Nemačke tek 1 januara 1942, jer je ukupna obuka trajala 18 meseci. Blagodareći svojoj veri u krajnju pobedu, Englezi su mogli da pristanu na ovako težak i dugoročan ulog.

Za to vreme oni će istrajati sa onim što imaju, i već od jula meseca otpočeli su sa svojim napadima na neprijateljsku teritoriju. Njihovi ciljevi su bili u toku jula: aerodromi i fabrike aviona, rafinerije i rezervoari benzina, pomorske i hidroavionske baze, pristanišni uređaji, nagomilani desantni brodovi duž cele obale Severnog Mora i Lamanša (Ostende, Teksel, Rotterdam, Bulonj, Le Havr, Denkerk), fabrike i skladišta municije, železničke pruge i plovni kanali, naročito u Rurskoj Oblasti u kojoj je napadom od 15 jula oštećen kanal Dortmund — Ems.

U toku avgusta i septembra, nastojeći da već tada parališe vazduhoplovnu industriju Rajha, poremeti saobraćaj i smanji rezerve goriva, britansko vazduhoplovstvo izvodilo je represalije na Berlin kao odgovor na napade nemačkog vazduhoplovstva na engleska pristaništa. Napad koji je izведен 6 septembra trajao je više od dva časa. Svakoga dana su rasterivane koncentracije desantnih brodova, jer je već krajem jula bilo predznaka da neposredno pretstoji nemački pokušaj iskrcavanja. Veći deo

snaga engleske avijacije bio je angažovan u odbranbenoj borbi protiv nemačkog vazduhoplovstva, te je ona nad Rajhom mogla da vrši samo uz nemiravajuće letove slabim snagama. Jednim od ovih napada zahvaćen je i brod *Scharnhorst* koji je jače oštećen.

Rđavo vreme koje je besneto u toku oktobra sputalo je vazdušne operacije. Međutim, Rurska Oblast i Berlin ostali su omiljeni ciljevi srednjih bombardera tipa »Blenhajm«. Oni su 9 septembra izveli jedan napad na Esen kojim su naneli velike štete Krupovim fabrikama. 12 i 14 septembra bombardovan je Berlin.

U toku poslednja tri meseca 1940 Bombarderska komanda izvršila je preko hiljadu napada na Rajh: 175 na industriske objekte, 245 na aerodrome i hidroavionske baze, 300 na saobraćaj (strategiske puteve, kanale, velika skladišta) i 280 na razne vojne objekte.

Pred kraj 1940 godine ona je počela takozvani »rat protiv lokomotiva«; 8 decembra bombardovan je depo u Minhenu; tada je prvi put bombardovana rafinerija Lojna kod Lajpciga, kao i Škodine fabrike u Čehoslovačkoj, a bombardovanjem Fijatovih fabrika u Torinu i Milanu ukazana je pomoć grčkim trupama koje su Italijani napali 27 oktobra.

Za vreme od dva meseca — novembar i decembar 1940 — Hamburg je izdržao 24 časa napada, Keln — 22, Duisburg — 17, Berlin — 16, Bremen — 15, Vilhelms-hafen — 14 i, najzad, Esen i Kil — 13 časova.

U decembru mesecu, po jakim snežnim vejavicama, Bombarderska komanda i Komanda obalske avijacije¹⁵⁾ još su bombardovale podmorničke baze na norveškoj i francuskoj obali, kao i gradilišta desantnih brodova. Najzad, neposredna opasnost bila je otklonjena. Bitka za Englesku je dobivena.

Posledice bitke

Bitka za Englesku obeležila je prvu prekretnicu u ovom svetskom ratu. Odustajući od invazije Engleske, Nemačka je sebe osudila na rat iznuravanja u kome će

¹⁵⁾ Coastal Command = Komanda obalske avijacije.

propasti. Otada će vreme raditi protiv nje, a malo-pomalo snage slobodnog sveta iskovaće oružje potrebno za dobijanje pobeđe. Uviđajući da će rat biti dug, Hitler je izmenio svoje planove. Da bi uništio Veliku Britaniju, on je namislio da udari po njenim komunikacijama i bazama. Pritom, on je prethodno sebi osigurao podršku Japana, kao i neutralnost dvoje »velikih« koji još nisu bili stupili u arenu: Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država.

Berlinski pakt

27 septembra 1940 Nemačka je zaključila u Berlinu sa Italijom i Japanom pakt na deset godina, prema kome se države potpisnice obavezuju da se međusobno pomažu svima sredstvima ako bi jedna od njih bila napadnuta od strane neke još nezaraćene sile. Ova je odredba, očevidno, ciljala na SSSR i SAD. Hitler je imao dvostruki račun:

a) U vojnem pogledu, Japan je trebao da parališe Sovjetski Savez ugrožen jednovremeno u Evropi i na Daljem Istoku. Japanske snage, znatno popravljajući svoj strategiski položaj, moći će da koriste pomorske i vazdušne baze Tonkina, koje su im stavljenе na raspoloženje ugovorom od 22 septembra, zaključenim sa vladom u Višiju, posle ultimatuma od 19 septembra.¹⁶⁾ One će, na taj način, ugrožavati i anglo-saksonske sile na ratištu Daljeg Istoka.

b) U ideološkom pogledu, žudnja sila Osovine za hegemonijom skrivala se pozadi parole o »novom poretku« o čijim se blagodetima trubilo putem štampe i radija na sve četiri strane sveta.

No ta smisljena mahinacija nije uspela. Ona nije zaplašila ni SAD ni Engleze. Sjedinjene Američke Države preduzele su vojne mере i stavile embargo*) na izvoz robe za Japan čije je snabdevanje neophodnim ratnim sировинама u iznosu devet desetina zavisilo od Amerike.

¹⁶⁾ Vidi dalje, Drugi deo, glavu XI.

*) Međunarodni pravni izraz za zabranu izvoza neke robe ili zabranu brodovima da ulaze u luke ili konfiskovanje brodova i slično. — Prim. prev.

Englezi, sa svoje strane, poošteli su svoj stav i 18. oktobra 1940 ponovo otvorili Burmanski put.

Novi poredak

Trojni pakt i »novi poredak« postali su baza nemačke diplomacije. Berlinski pakt postavljao je princip otvorene saradnje svih nacija, ali je zahtevao da ta saradnja bude obavezno usmerena u pravcu probitačnom za direktonojum tri sile. Na taj način, prilaskom ovom paktu, zemlje su se *de facto* potčinjavale Nemačkoj, Italiji i Japanu.

Rumunija je bila prva žrtva ove mahinacije. Pozvana u Beć 30. avgusta 1940, prisiljena je od strane fon Ribentropa i grofa Čana da Mađarskoj ustupi dve trećine Transilvanije. Karol je abdicirao u korist svoga sina Mihaila, a Antonesko je postao vođa pod titulom »Conducator«. 7. oktobra su nemačke trupe zauzele Rumuniju čija je celokupna privreda prešla pod kontrolu Rajha. Sovjetski Savez nije protestovao. U oktobru došao je red na Mađarsku i Jugoslaviju na koje je primenjen sličan metod i svim njihovim izvorima stavljeni su na raspoloženje Rajhu.

Pošto je Istočna Evropa otada bila potčinjena Rajhu, isti je upro svoje poglede na Zapad, naročito na Francusku u kojoj mu je Petenova »Nacionalna revolucija« izgledala kao povoljan teren za razvoj nemačkog »novog poretku«. Taj novi teren je delikatniji, a poduhvat teži. U Parizu su održani dugi pripremni pregovori i 24. oktobra došlo je do sastanka maršala Petena i kancelara Hitlera u Montoaru. 28. oktobra je Laval, koji se istakao kao pobornik francusko-nemačke saradnje, naimenovan za ministra spoljnih poslova.

Prva reagiranja demokratskih sila

I zaista, u svima slobodnim zemljama čuli su se herojski glasovi.

18. juna 1940 je general de Gol uputio iz Londona svoj čuveni poziv pod čijim se uticajem formiraju začeci jedne nove armije, nove mornarice i nove avijacije. Jedna za drugom kolonije su prešle na stranu Slobodne Fran-

cuske: u avgustu — Novi Hebridi, Čad, Kamerun, Kongo i Ubangi; u septembru — posedi u Indiji, Taiti, Markijska Ostrva i Nova Kaledonija; u novembru — Gabon. Francuski posedi u Okeaniji korišćeni su tada za odbranu Australije, a Francuska Ekvatorijalna Afrika i Kamerun korišćeni su za snabdevanje anglo-američkih snaga na frontu u Libiji. Međutim, pokušaj priključenja Francuske Zapadne Afrike od 23 i 24 novembra 1940 propao je u Dakaru. U toku pomorske bitke Englezi su pretrpeli osetne gubitke među kojima i 2 oštećena bojna broda (*Barhom i Resolution*).

U Sjedinjenim Američkim Državama, uprkos izolacionista, pronicljivije vodeće ličnosti jasno su videle nemačku opasnost. I zaista, ako bi nemačke snage došle u Dakar ili Maroko, i ako bi se podmornička akcija pojala, sigurnost Američkog kontinenta bila bi odmah dovedena u pitanje.

Pretsednik Ruzvelt je to shvatao i, 2 septembra, potpisao sa Velikom Britanijom ugovor o bazama i razaračima na osnovu koga je Engleska ustupala Sjedinjenim Američkim Državama pod zakup na 99 godina vazdušne i pomorske baze na: Novoj Zemlji, Bermudskim i Bahamskim Ostrvima, na Antilima i u Engleskoj Gujanici. U zamenu za to, američka vlada ustupila je britanskom Admirilitetu 50 razarača da bi pojaćala zaštitu engleskih konvoja. Dalje, 16 septembra 1940, Vašington donosi odluku o opštoj vojnoj obavezi, spremi se da pozove u vojsku 16 miliona ljudi, daje pretsedniku ovlašćenja da rekvirira fabrike ratne industrije i određuje 16 milijardi za budžet narodne odbrane.

Od toga trenutka Nemci su videli da je Ruzvelt njihov smrtni neprijatelj i da bi njegov ponovan izbor za pretsednika značio brzo stupanje Sjedinjenih Američkih Država u rat. Zato su nemački agenti činili velike napore da spreče njegov izbor. Međutim, 5 novembra 1940 je veliki demokratski lider ponovo izabran sa velikom većinom. I tako je prvi put u istoriji Sjedinjenih Država jedan politički vođa po treći put postao pretsednik. No

američki narod je bio osetio koliko je »FDR«¹⁷⁾ jasno gledao na stvari i da je samo on u stanju da drži kormilo u buri koja je zahvatala ceo svet.

I tako, uz odobravanje svoje zemlje, Ruzvelt je u jednom svom govoru definisao evropski sukob kao borbu demokratskih ideja protiv ropstva. Malo-pomalo on je pridobio svoje zemljake za ideju sve veće i veće pomoći Engleskoj i, 17 decembra 1940, izložio u Vašingtonu osnovne crte svoga plana. Velika Britanija će dobiti, na ime zajma, ratni materijal pod uslovom da ga posle rata vrati ili zameni. Budućnost za staru Englesku postajala je svetlija.

¹⁷⁾ Popularna skraćenica za Franklina Delano Ruzvelta.

G L A V A - V

OPERACIJE U SEVERNOJ AFRICI I NA SREDNJEM ISTOKU

RAT U LIBIJI

Još od ulaska Italije u rat, 10 juna 1940, situacija za Engleze u Severnoj Africi izgledala je veoma teška. Po sle poraza Francuske, njene severno-afričke baze bile su primirjem neutralisane, tako da je Britanska Imperija raspolažala u zapadnom delu Sredozemlja samo Maltom i Gibraltarom. Uži deo Sicilijanskog Kanala kontrolisan je u potpunosti od strane fašističkih pomorskih i vazdušnih snaga koje su bazirale na Siciliji i u Tripolisu.

Na granici Egipta stajala je pod komandom maršala Balboa¹⁸⁾, a od 2 jula 1940 pod komandom maršala Gracijaniju, jaka italijanska armija koja je brojala 200.000 vojnika i imala jaku artiljeriju, nekoliko stotina tenkova i 400 modernih aviona.

Italijanska mornarica, dobro potpomognuta avijacijom, sprečavala je Engleze da bez velikog rizika upućuju preko Sredozemnog Mora pojačanja za Egipat. Zato se moralo odlučiti na zaobilazan put preko Rta Dobre Nade, tj. zameniti put od 3.600 km koji se prelazi za 8 dana ogromnim zaobilaznim putem od 20.000 km za koji je trebalo 50 dana. Jedino su teški bombarderi mogli leteti direktno iz Engleske do Gibraltara i dalje, od Gibraltara

¹⁸⁾ Vanredni italijanski izveštaj od 29 juna 1940 objavio je da je maršal Balbo poginuo u vazdušnoj borbi sa britanskom avijacijom nad Tobrukom. Međutim, već sutradan, britansko Ministarstvo spoljnih poslova objavilo je da »Britansko vazduhoplovstvo nema nikakve veze sa padom aviona maršala Balboa«.

do Malte i od Malte za Egipat, ali bez tovara bombi i ikakvog drugog tereta.

U samom Egiptu Englezi su imali od svojih trupa jedva 36.000 ljudi koje je potpomagalo 170 aviona zastarelog tipa. Engleska flota, istina, koja se sastojala od eskadre iz Aleksandrije i one iz Gibraltara, bila je ozbiljan adut, ali su joj potpuno nedostajali moderni brodovi. Njenih 6 starih bojnih brodova bili su slabi prema italijanskim bojnim brodovima od »35.000 tona«, koji su ih prevazilazili kako u brzini tako i u naoružanju.

U ovakvoj situaciji trebalo je očekivati napad italijanskih snaga iz Libije na Egipt dok bi, u isto vreme, snage vojvode od Aoste, prikupljene u Etiopiji, preduzele ofanzivu na Kartum. No, slaba organizacija i nedostatak elana kod fašističkih trupa, kako na jednom tako i na drugom pravcu, omogućili su Englezima da »izdrže« potrebno vreme do dolaska pojačanja. Tek od momenta kada je Hitler poslao u Libiju svoj »Afrički korpus«, borba je postala teška i Englezi su pretrpeli teške poraze. Međutim, blagodareći svojoj svetskoj koncepciji strategije, koja je uvek umela da postavi na pravo mesto svako ratište, Britanci su krajem proleća 1941 uspeli da održe »nerešen rezultat« u Libiji i da sebi u Africi obezbede potpunu pobedu.

Uslovi borbe

Uslovi borbe u Libiji bili su sasvim specijalni. To je bio rat u pustinji, gde je celokupno snabdevanje: i oružjem, i municijom, i hranom, pa čak i vodom, moralo da se dotura iz baza koje su bile udaljene na stotine kilometara pozadi fronta. Jedina železnička pruga koju su bili izgradili Englezi išla je samo do Mersa Matruha. Baze engleskih trupa nalazile su se u Egiptu. Međutim, od Aleksandrije do Soluma, na granici Tripolisa, ima 550 km. Sem toga, uporišta su bila veoma retka i na velikom međusobnom otstojanju. Kada je jedno od njih bilo izgubljeno, trebalo se zaustaviti bar na sledećem, povlačeći se što brže kroz pustinju. Najzad, sama obala je veoma nepristupačna i ima samo dva mala pristaništa dostojna

ovog imena: Tobruk i Bengazi. Sve u svemu, Libija je pretstavljala veoma pogodno ratište za izvođenje strateških manevara velikih razmera pomoću motorizovanih snaga. Zbog svoga pustinjskog terena, Libija je bila veoma povoljna za onu stranu koja je mogla da iskoristi svoju vazdušnu nadmoćnost za mitraljiranje i bombardovanje neprijateljskih kolona u pokretu koje nisu imale mogućnosti da se kamufliraju.

Prvi period rata u Libiji, 1940—1941, imao je ove tri glavne faze:

- a) početni italijanski napad na Sidi Barani (septembar — decembar 1940);
- b) Vevelova (Wavell) ofanziva (decembar 1940 — februar 1941); i
- c) Romelova (Rommel) protivofanziva (mart — april 1941).

Italijanski napad

U početku operacije Italijani su i pored svoje velike nadmoćnosti izgubili dva meseca u ništavnim čarkama u rejonu graničnih utvrđivanja: Sidi Azeiz i For Kapueo, koje su Englezi zauzeli u početku operacije, a koje su Italijani povratili tek 17 avgusta po cenu velikih žrtava.

Gracijanijeva ofanziva otpočela je 13. septembra sa znatnim snagama. Solum i Mersajd zauzeti su istog dana, a Bug Bug 15. septembra. Dve mehanizovane kolone ušle su 16. septembra u Sidi Barani gde su se utvrdile umesto da nadiru dalje. Ostajući u mestu, one su bile napadane od strane britanske avijacije i brzih odreda.

Vevelova ofanziva (9 decembra 1940)

U toku dva meseca ništa se značajno nije dogodilo u »Zapadnoj Pustinji«. Međutim, u Egipat su pristizala pojačanja. Čerčil se nije ustručavao da tamo uputi i jedinu tenkovsku diviziju kojom je još raspolagala Velika Britanija posle katastrofe kod Denkerka. Australija i Novi Zeland uputili su cvet svoje omladine sa generalima Blamey (Blamey) i Frijberg (Freyberg). Iz Indije su takođe

pristizale snage koje su dočnije pojačale 8 britansku armiju.

Veliki je napor bio učinjen i u pogledu vazduhoplovstva i tenkova.

Lakim bombarderima »Blenhajm« i zastarelim lovčima »Gladijator« došlo je u pomoć preko Centralne Afrike 175 novih aviona: »Glen Martin« (američki) i »Wellington« i »Hariken« (engleski).

Tenkovi »Valentajn«, »Matilda« i »Krjužeder« sa svojim topom 37 mm u pokretnoj kupoli bili su bolji od italijanskih »M 33« i »M 11« sa nepokretnom kupolom i teškim mitraljezima.

Međutim, 9 decembra 1940, kada je general Vevel preduzeo napad, njegova armija nije brojala više od 30.000 boraca, te je njegova ofanziva imala više preventivni karakter sa ciljem da dezorganizuje neprijateljske pripreme za napad i dobije u vremenu dok ne pristignu nova pojačanja.

Postignuti rezultati već prvim borbama prevazišli su sva očekivanja. Posle tajno izvedenog i veoma napor-nog marša kroz pustinju, Britanci su potpuno iznenadili Italijane kod Sidi Baranija koji je pao 10 decembra, a Gracijani je u neredu evakuisao egipatsku teritoriju ostavljajući pobediocu 40.000 zarobljenika i znatan ratni materijal.

General Vevel je tada odlučio da do kraja eksploratiše svoj početni uspeh da bi uništio što veći deo neprijateljskih snaga, i da se, po mogućству, dokopa Kirenajke, čija bi dva pristaništa — Bengazi i Tobruk — bila veoma korisna za britansku flotu.

16 decembra zauzet je Solum, a 18 decembra dostignuta je Bardija gde su Italijani pokušali da dadu otpor. Ali, opkoljeni sa svih strana, tučeni britanskom avijacijom koja je gospodarila nebom, bombardovani sa mora od strane britanske flote; kapitulirali su 5 januara 1941, pošto su im otstupnicu za Tobruk bile presekle trupe Slobodne Francuske. Ovde su Italijani izgubili još 40.000 vojnika palih u zarobljeništvo. Vevelov marš bio je ota-da trijumfalан. Tobruk je dostignut i opsednut. Prevoj Halfaje pao je 17, a sam Tobruk 22 januara, dok je Der-

na zauzeta 30 januara. Najzad, i Bengazi je kapitulirao 6 februara; cela Kirenajka bila je u rukama Engleza. 7 februara predao se u Soluku italijanski general Bergoncoli, zvani »električna brada«. Time je bila završena operacija u Kirenajki.

Za to su vreme trupe pukovnika Leklera (Leclerc), upućene od jezera Čada pod komandom pukovnika Kolona d' Ornano, (Colonne d' Ornano), izvršile sjajan i plodonosan reid kroz pustinju na oaze Fezana, zauzevši Murzuk 15 januara i Kufru 1 marta 1940.

Na taj način, general Vevel je u roku od dva meseca napredovao 400 km, oslobođio Egipat i osvojio Kirenajku, zarobio 130.000 neprijateljskih vojnika, 1.240 topova i 400 tenkova, i to sve po cenu veoma malih gubitaka u-prkos znatne brojne slabosti.

No, Nilska armija je bila na kraju svoje moći. Njoj je bilo nemoguće da ide dalje. Međutim, pobednik u Libiji i Kirenajki, koji je takođe imao vrhovni nadzor i nad operacijama u Istočnoj Africi, pravilno je cenio da je prvenstveni zadatak bio uništenje italijanskih snaga u Etiopiji, jer one nisu mogle dobijati pojačanja. Postignuti uspeh nad ovim snagama bio bi definitivan.

Stoga je on, odmah posle pobede kod Sidi Baranija, uputio u Sudan, generalu Platu (Platt), 4 indisku diviziju koja je omogućila da se preduzme napad u pravcu Keren¹⁹⁾ u Eritreji.

Romelova protivofanziva

(24 mart 1941)

27. MAJ

Pred opasnošću koju je za Nemce pretstavljaо dolazak Engleza u pristaništa Tripolisa, Nemci su odlučili da učine veliki napor da bi Englezima preoteli gospodarenje nad Sredozemljem i pripremili napad na Suec.

Ova se operacija ispoljila, s jedne strane, u vidu intervencije nemačkog vazduhoplovstva i prebacivanja Romelovog »Afričkog korpusa« u Tripolitaniju a, s druge strane, u napadu na Balkan i ostrvo Krit.

¹⁹⁾ Izvođenje ove operacije vidi dalje (Operacije u Istočnoj Africi, str. 87.)

Početkom januara 1941 prvi put se na Sredozemlju pojavilo nemačko vazduhoplovstvo sa svojom vazdušnom flotom sastavljenom, uglavnom, od bombardera za obrušavanje »Ju-87« i »Ju-88« pod komandom generala Gajslera (Geisler).

10 januara napadnut je jedan engleski konvoj pred Maltom. Nosač aviona *Illustrious* bio je pogoden tako da je jedva doplovio do luke La Valet. Krstarica *Southampton* je potopljena, a *Gloucester* pogodjena. U toku celog januara 1941 Malta je tučena neprestano; njene podmornice i avijacija bile su neutralisane tako da je »Afrički korpus«, sastavljen od dve tenkovske i 1 motorizovane divizije, mogao u februaru, praćen jakom eskadrom lovaca, da se preze u Afriku. Sve ove snage stajale su pod komandom generala Romela.

Nemački tenkovi bili su »Mark-IV« naoružani topom 75 mm. »Afrički korpus« imao je takođe i čuvene protivtenkovske topove 88 mm, koji su činili čuda protiv engleskih slabo oklopljenih tenkova »Valentajn«. Same trupe bile su elitne, dobro uvežbane za vođenje borbe u specijalnim pustinjskim uslovima. Najzad, i komandant je bio smeо general i čovek sposoban za velike poduhvate.

Za vreme dok se »Afrički korpus« pripremao za napad, engleska vlada je naredila Vevelu da uputi jedan deo svojih snaga u Grčku. Istina, bilo je neophodno da Velika Britanija, čak i bez izgleda na pobedu, pritekne u pomoć hrabroj grčkoj vojsci. To je bila važna politička odluka. Vevel je smatrao da će imati vremena da privuče iz Etiopije ka fontu u Kirenajki 4 indisku i jednu južnoafričku diviziju pre nego što Romel pređe u napad. I tako je uputio u Grčku deo svoje inače slabe armije (1 tenkovsku brigadu i 3 pešadijske divizije). Na nesreću, Romel, koji je još 22 februara došao u dodir kod El Ageile sa Vevelovim isturenim brzim odredima, nadirao je mnogo brže nego što je to njegov protivnik računao. Stoga je, kada je Romel 24 marta otpočeo napad, imao protiv sebe jednu znatno smanjenu armiju, koja je bila slabija, kako brojno tako i u materijalu, od njegovih snaga.

Udar je bio fatalan za Engleze. 4 aprila 1941 izgubljen je Bengazi, a Derna 8 aprila. Tobruk je bio opsednut

i obiđen, ali njegova posada, dobro snabdevena, nije mogla biti savladana i uspela je da se održi više meseci dok je, najzad, nije oslobođio Okinlek (Auchinleck) svojom ofanzivom. Bardija je pala 12 aprila 1941, ali je i Vevel, najzad, dobio svoja pojačanja iz Etiopije i sa Bliskog Istoka, dok je general Romel, takođe na kraju svoje moći, mogao dospeti samo do Soluma na egipatskoj granici. Prema tome, prva runda anglo-nemačkog dvoboja u Libiji završila se nerešeno.

OPERACIJE U ISTOČNOJ AFRICI (Skica 4 na str. 90)

U Istočnoj Africi događaji su drukčije tekli. Tamo je borba, koja je završena 27 novembra 1941 predajom tvrđave Gondar, jasno istakla nedostatke i slabosti italijanskih snaga.

I zaista, Musolini je imao u Etiopiji, čim je rat objavljen, armiju od preko 200.000 ljudi, sa artiljerijom od 400 oruđa i avijacijom od 200 modernih aparata.

Protiv ovako jakih snaga Englezi su u početku mogli da protivstave jedva 9.000 vojnika bez tenkova i artiljerije. Docnije, računajući sva dobijena pojačanja sa severa i juga, engleske snage nikad nisu prešle preko 7 divizija koje je potpomagalo oko 150 raznovrsnih aviona i pedesetak tenkova.

Međutim, blagodareći vrednosti trupa Britanske Imperije i njenih Saveznika, među kojima treba pomenuti francuske oružane snage, potpuna pobeda krunisala je britanske napore.

Postignuti uspeh imao je dupli značaj: prvo, Osovina je pretrpela težak poraz, što je u pogledu morala bilo veoma važno u vremenu kada su Englezi, sami protiv sila Osovine, gomilali neuspехе; i, drugo, što je pobeda u Etiopiji dala Britaniji punu kontrolu nad Crvenim Morem, a to je omogućilo Amerikancima, koji su ga već od 8 aprila 1941 brisali iz zone ratnog poprišta, da Britaniju snabdevaju preko pristaništa Por Sudan i Masauah, kao i da pojačanjem Nilske armije spreče italijansko-nemački nalet na Suec.

- Operacije u Istočnoj Africi mogu se podeliti u tri faze:
- prolazna faza italijanskih uspeha (juli — novembar 1940);
 - osvajanje Italijanske Eritreje, koncentričan mars na Adis Abebu i kapitulacija vojvode od Aoste (januar — maj 1941), i
 - likvidiranje poslednjih bastiona otpora (maj — novembar 1941).

a) Italijanski napad

15 jula 1940 izvršile su italijanske snage u Eritreji napad na Anglo-egipatski Sudan. Blagodareći svojoj velikoj nadmoćnosti, one su zauzele prigranična mesta Kasalu i Galabat, a 8 jula Kurmuk.

Posle toga, trupe su se zaustavile, jer se odustalo od prodiranja ka Kartumu pre sezone kiša.

U cilju obezbeđenja kontrole nad južnim ulazom u Crveno More i postizanja nekog uspeha radi ovog prestiža, Italijani su preneli težište akcije na jedno drugo vojiste i 4 aprila 1940 napali na Britansku Somaliju sa snagom od 25.000 ljudi podeljenom u tri kolone. Britanska posada, koja je brojala manje od dve hiljade ljudi »Somalskog kamilarskog korpusa« (»Somaliland Camel Corps«), nije mogla da pruži duži otpor. Ustvari, odbrana britanske kolonije bila je vezana za odbranu Džibutija i morala je delom biti osigurana francuskim trupama. 5 aprila zaузeli su Italijani Hargeizu i malo pristanište Zeilu, a 6 aprila pala je i Oadvejna. 11 aprila savladan je tesnac Jugardan, glavna linija odbrane Berbere, te je i glavni grad ove kolonije pao 17 aprila 1940. Trupe i materijal su bez većih gubitaka evakuisani pomoću britanske flote koja se bila usidrila pred Berberom.

b) Britanski protivnapad

Od avgusta do novembra britanske trupe su pripremale svoju protivofanzivu. Pojačanja su pristizala iz Južne Afrike u Keniju, i iz Egipta u Sudan. General Vevel, koji je koordinirao operacije u Istočnoj Africi sa operacijama u Libiji, odvojio je, čim je to situacija do-

zvolila, od svojih vlastitih trupa u Egiptu pojačanja za Eritreju.

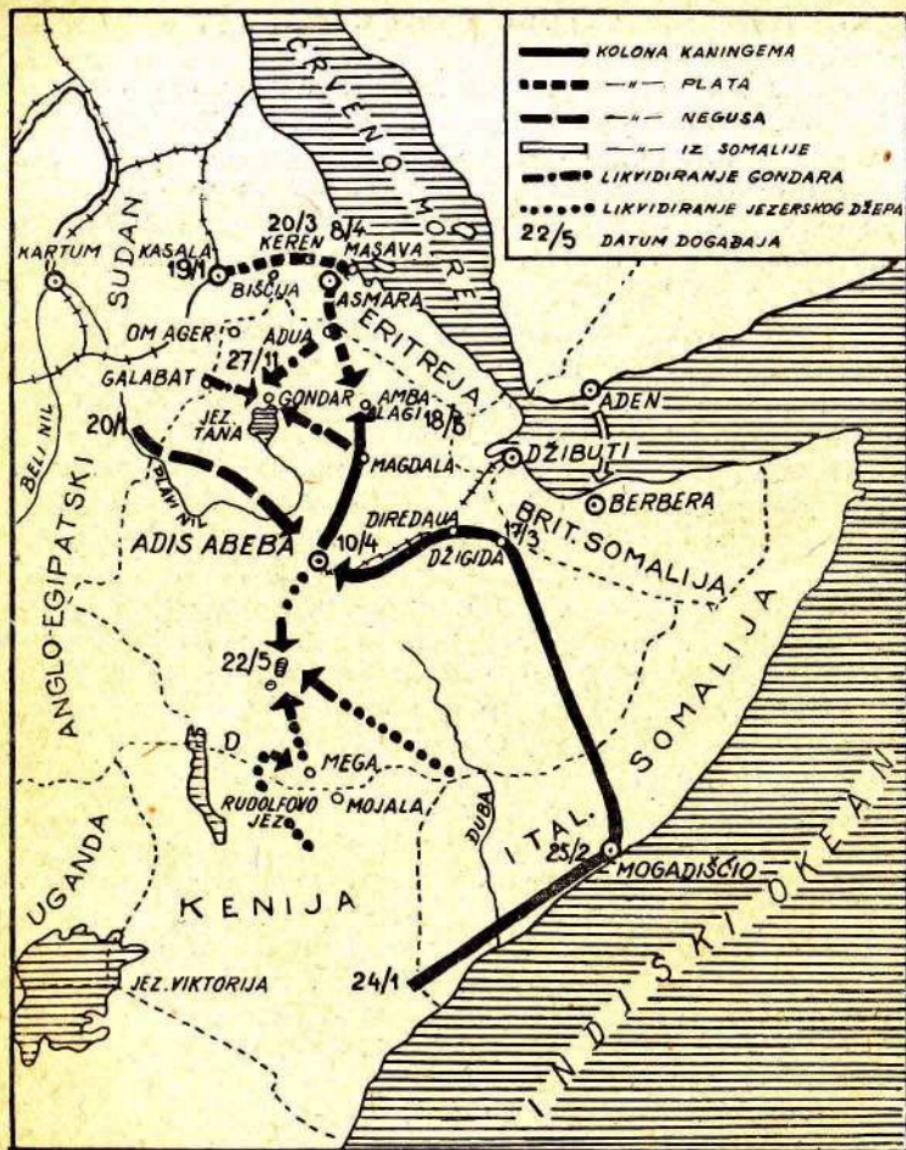
Britanske snage bile su podeljene u dve grupe: na severnom otseku, pod komandom generala Plata, bile su trupe iz Anglo-egipatskog Sudana, koje su u početku imale 1 diviziju od 3 brigade, a od decembra meseca od 4 brigade. One su imale da nadiru sa severa i zapada ka Adis Abebi, pošto u svom prvom naletu savladaju italijanski otpor u Eritreji.

Trupe južnog otseka, pod komandom generala Cunninghama (Cunningham), dejstvovalle su iz Kenije i Sudana u pravcu severa u cilju oslobođenja Britanske Somalije, a potom su imale da nadiru ka Adis Abebi.

Operacije su se razvijale veoma povoljno uprkos velike brojne nadmoćnosti Italijana. General Plat je stupio u dejstvo 6 novembra 1940. Već 11 novembra bio je povraćen Galabat, a 23 novembra i Metama. Međutim, general Plat mogao je da razvije svoju ofanzivu tek u decembru, pošto mu je Vevel, posle pobeđe kod Sidi Baranija u Libiji, poslao 4 indisku diviziju i jednu četu teških tenkova. Italijani, pobeđeni u Libiji, prešli su u odbranu u Istočnoj Africi. Oni su evakuisali granična utvrđenja i povukli se na svoju glavnu odbranbenu liniju u Eritreji, koja je obeležena velikim utvrđenjima Barentu i Agordat i naseljenim mestima Keren, Bišćija i Ajkota. General Plat povratio je 18 januara 1941 Kasalu, prešao granicu 19-og, a 22-og je car Haile Selasije, u pratnji rasa Kasa, ušao svećano u svoju zemlju gde ga je dočekao jedan visoki dostojanstvenik etiopiske crkve. Posle trodnevne bitke italijanske snage su se morale povući na Keren. Keru i Ajkota su zauzeti 23-ćeg, a Bišćija, na železničkoj pruzi za Masaua, 26 januara.

28 januara 1941 je otpočeo napad na utvrđenja Agordat i Barentu. Prvo je palo 1, a drugo 2-og februara, posle čega je preduzeto gonjenje na Keren. Italijanski gubici bili su već znatni; Englezi su zarobili 3.500 vojnika i preko 100 topova.

Borba za Keren bila je teža zbog prirodno izvanredno jakog položaja citadele. Opsadu su izvodile indiske i francuske trupe (marševski bataljon br. 3 majora Garbe-

Skica 4. — Operacije u Istočnoj Africi (1940 — 1941)

ja) i ona je trajala do 26 marta 1941. Pobeda je bila odlučujuća, ali je stala mnogo žrtava. 31 marta pala je Asmara, a 8 aprila ušli su prvi Francuzi pod komandom

kapetana Sent Ilera u Masauu. Time je osvajanje Italijanske Somalije bilo završeno; zarobljeno je 41.000 italijanskih vojnika, od kojih su 10.000 zarobile slobodne francuske trupe.

Za ovo vreme su južnoafričke trupe generala Kaninhema, u jačini od 3 divizije, prešle granicu Kenije i Južne Somalije da bi jednovremeno napali Južnu Etiopiju i Italijansku Somaliju.

U Južnoj Etiopiji je jednom drugostepenom operacijom postignuto opkoljavanje italijanskih trupa pod generalom Gazerom, severno od jezera u predelu Gala — Sidamo, gde su belgiske trupe pod generalom Žilijerom zarobile 15.000 Italijana.

Što se tiče glavne kolone, ona je izvela jedan od najbržih marševa u istoriji. Južnoafrikanci, prešavši 24. januara englesko-italijansku granicu kod El Ejboja, zauzeli su 13. februara Kismaju, prešli reku Džubu 16.-og i 25. februara ušli u Mogadišcio, glavni grad Somalije. 30.000 Italijana je ubijeno ili zarobljeno. Nadirući na sever forsiranim maršem kroz pustinjsku oblast, Nigeriska kolona doprla je 17. marta 1941 do Džidžige, preko hiljadu kilometara udaljene od Mogadišcija, presecajući time povlačenje italijanskih trupa koje su držale Berberu. Zatim, skrećući na zapad, duž pruge Džibuti — Adis Abeba, Kaninhem je došao 25. marta u Harar, a 29.-og u Direduuu. 10. aprila ušao je u Adis Abebu u isto vreme kada i kolona etiopskih patriota koji su, pošavši iz Sudana 20. januara, bili u pratnji Haila Selasija.

Posle oslobođenja Adis Abebe Italijani su se povukli u planinske predele koji su se na severu naslanjali na planine Eritreje, a na jugu na jezero Tana — egiptski vodovod. 26. aprila, posle ozbiljnog dvonеделjnog otpora, zauzet je Desije, a vice-kralj Etiopije, vojvoda od Aoste, koji se bio zatvorio u citadelu Amba Alagi napadan jednovremeno sa juga i severa, kapitulirao je 18. maja 1941 sa 18.000 vojnika i 5 generala. Englezi su mu odali vojničke počasti. Osvajanje ovih teritorija u pravom smislu reči bilo je završeno.

c) Likvidiranje bastiona Gondar

Od ovog trenutka Italijani su imali u Etiopiji samo još trupe generala Nazija, pomoćnika vojvode od Aoste i vojnog komandanta Amhare, čiji je štab bio u Gondaru sa 58.000 vojnika, od kojih je bilo 40.000 urođenika. Engleske trupe i etiopske patriote napale su redvi sa svih strana. Do 1. oktobra 1941 general Nazi bio je primoran da napusti celu južnu obalu jezera Tana i da prikupi svoje preostale trupe, oko 24.000 ljudi, u krug oko Gondara u poluprečniku od 30 km. On se borio vrlo hrabro, ali je 23. novembra pao redvi Kulkaber, na putu Debra — Tabor — Gondar i, najzad, 27. novembra, pala je i sama citadela Gondar, sedam meseci posle pada Adis Abebe.

Italijansko carstvo u Istočnoj Africi bilo je potpuno srušeno. Armija od 300.000 vojnika i ogromne količine raznih potreba, koje je tamo Musolini bio nagomilao, bili su sada u potpunosti u britanskim rukama. Britanci, blagodareći svojoj savršenoj organizaciji i vrednosti svojih trupa, mogli su, i pored velike brojne nadmoćnosti neprijatelja, da izvojuju jednu sjajnu pobedu i da potpuno oslobode od neprijateljskih pretenzija put za Suec preko Crvenog Mora.

OPERACIJE NA SREDNjem ISTOKU

(april—avgust 1941)

Nemiri na Srednjem Istoku: događaji u Iraku, Siriji i Iranu

Pošto je pitanje u Istočnoj Africi bilo rešeno, borba se prenела na Srednji Istok, gde su Nemci imali trojaki cilj: dokopati se petrolejskih izvora, predvojiti Britansku Imperiju i sprečiti svaki saobraćaj u ovom delu sveta između SSSR-a i Engleske. Mala Azija je bila preplavljena nemačkim agentima, i ubrzo su izbili neredi.

Pobuna Rašid Alije

3 aprila 1941 u Bagdadu je izveo državni udar i uzeo vlast Rašid Ali, bivši președnik Iračke vlade. Potpomog-

nut od panarapskih agitatora i velikog jerusalimskog muftije, on je pokušao da izigra Engleze, praveći se da će poštovati anglo-irački ugovor od 1931 godine, pa je zatim, iznenada, 2 maja 1941, dao signal za pobunu.

14 maja ateriralo je 30 nemačkih aviona u Iraku, spuštajući se prethodno u Siriji. Englezi su energično reagovali, ugušili pobunu i povratili izgubljene aerodrome. Nijedan od arapskih suverena nije intervenisao u korist Rašid Alije koga su i njegovi vlastiti ministri jedan za drugim napustili. 30 maja 1941 i sâm je pobegao, a engleske trupe su ušle u Bagdad.

Događaji u Siriji (od 8 juna do 14 jula 1941)

Posle neuspela Rašid Alije Sirija je za Nemce dobila isti značaj kao i Irak. Korišćenje siriskih pristaništa, železnica i aerodroma bilo im je neophodno za prodiranje u Malu Aziju i sprovođenje svoje politike u njoj. U maju, posle susreta Hitlera i Darlana u Berhtesgadenu, nemački avioni nadletali su teritoriju Sirije i spustili se na neke njene aerodrome. Na reagiranje Engleske nije se dugo čekalo i, 8 juna, britanske i degolističke trupe, dovedene iz Palestine, napale su na Siriju »da bi je sprečili da postane nemačka baza za operacije«.

Napad je poveden iz Palestine na sever, u tri glavne kolone. Jedna je išla obalom od Sen Žan d' Akra na Bejrut; druga, istočno od planine Hermon, polazeći od Deraje ka Kisveji i Damasku i, najzad, treća kolona koja je bila u sredini i nadirala preko Rajaka.

U isto vreme, polazeći iz Iraka, jedna kolona nadirala je duž naftovoda, pravcem na Homs, preko Palmire, dok je jedna druga kolona išla uz Eufrat ka Dir ez zoru. Najzad, sasvim na severu, indiske trupe marševale su duž turske granice ka Alepu.

Francuski general Denc (Dentz), koji je imao oko 33.000 vojnika, slabo opremljenih i rđavo naoružanih sa malo avijacije, bio je organizovao svoju glavnu odbranu na liniji: Kisve — Merjajun — Jezim — Sidon. Merjajun na centru bio je ključ odbrane. No, kako su ovaj grad australiske trupe zauzele 11 juna, general Denc je 15 juna otpočeo ogorčen protivnapad i povratio grad.

Tako su se na ovom otseku razvile ogorčene borbe koje su trajale sve do 24 juna 1941. Međutim, prva kolona je napredovala duž morske obale uz podršku engleske flote i dospela 15 juna do Sidona, dok je desno, posle nedelju dana teških borbi, pao 21 juna grad Damask.

Tada su trupe vlade iz Višija prenele svoju odbranu na drugu liniju odbrane, koja je bila postavljena na reci Damuru i štitila Bejrut. Za vreme dok su australiske trupe napredovale duž obale, a u planinama Anti Libana, u rejonu Džebel Mazara, koji gospodari putem Bejrut — Damask, vodile teške odbrambene borbe, kolona, koja je upućena iz Abukemala duž naftovoda, nije se usudila da pređe Palmiru a da je ne zauzme, mada je posada grada bila sasvim slaba (150 legionara). Palmira se održala do 3. jula i tek je toga dana engleska kolona produžila u pravcu glavnog saobraćajnog čvora Homsa ne nailazeći više ni na kakav otpor. Ceo odbrambeni položaj generala Denca bio je ugrožen mogućnošću obilaska sa severa.

S druge strane, 7. jula su Australijanci prešli reku Damur i došli blizu Bejruta. 9. jula su bili na 8 km od grada. General Denc je tada zatražio primirje i, 14. jula, potpisana je konvencija u Sen Žan d' Akru.

Saveznici su okupirali celu zemlju i time definitivno osujetili nemačke namere da se dokopaju nafte i strategiskih pozicija na Srednjem Istoku.

Vojna uprava u Siriji pripala je Slobodnoj Francuskoj, a general Katru (Catroux), koji je od početka operacije objavio da će Francuska dati Siriji i Libanu nezavisnost saobrazno ugovoru od 1936, dobio je upravu nad njima.

Okupacija Irana (Persije)

(od 25—29 avgusta 1941)

Kada se, avgusta 1941, nemačka bujica razlila po ruskim ravnicama, za Saveznike su se postavljala dva problema: prvi je bio snabdevanje Rusije, a drugi obezbeđenje Srednjeg Istoka i Indiskog Carstva.

Za rešenje ova dva problema, pitanje Irana (Persije) bilo je glavno. Za doturanje potreba SSSR-u, bila je

transiransko-kaspiska železnička pruga, iako nije imala neki veliki kapacitet, jedina koja je mogla da primi robu koja dolazi bilo iz Sirije ili Iraka, bilo iz Persiskog Zaliva. S druge strane, za obezbeđenje Srednjeg Istoka, Afrike i Indije, bilo je neophodno, ma kako bili dobri odnosi sa Turskom, da se uspostavi neprekidan front od Sredozemlja do Indije. Najzad, i ruski plan je predviđao odbranu petrolejskih izvora Bakua po svaku cenu, pa čak ako bi Nemci dospeli i do Kaspiskog Mora, odbranu bi nastavila Transkavkaska armija. Ovu bi armiju mogle da snabdevaju i podržavaju jedino engleske snage koje bi bile u Iranu sa zadatkom da brane, u najgorem slučaju — ako bi Nemci zauzeli Baku — petrolejska polja Mosula, Abadanu i Bahreina, koja su neophodna britanskoj floti.

Zbog svih ovih razloga Iran je bio veoma važna figura na šahovskoj tabli anglo-ruske strategije na Istoku. Stoga je Saveznicima bilo teško da u ovoj zemlji trpe aktivnost osovinskih agenata kao i simpatije šaha Riza Kana za fašističke režime. Isto tako, Englezi, koji su tek bili ugušili pobunu Rašid Alije u Iraku, bojali su se da Nemci ne pripreme i u Iranu sličnu eksploziju koja bi bila uperena protiv agenata Anglo-persiske kompanije. Svi neprijatelji Engleske na Srednjem Istoku sa velikim jerusalimskim muftijom na čelu bili su pobegli u Teheran. Izvestan broj vrlo podozrivilih nemačkih »stručnjaka« prešao je iz Turske i nastanio se u ovoj zemlji. Engleska i ruska vlada donele su odluku da pređu u akciju.

One su 5 avgusta uputile notu šahu zahtevajući da se proteraju nemački agenti. Ne dobivši nikakve sati-sfakcije, Rusija je, pozivajući se na saveznički ugovor sa Iranom iz 1921, koji joj je davao pravo da interveniše u slučaju da Iran ne bude u mogućnosti da sâm brani svoju neutralnost, posela severni deo zemlje, dok su Englezi to isto učinili sa južnim delom. Obe države su izjavile da nemaju nikakvih teritorijalnih ambicija i da je okupacija samo privremena.

Operacija je trajala svega četiri dana. Na severu je general Novikov uputio dve mehanizovane kolone: prva se spuštala duž Kaspiskog Jezera od Lenkorana na pristanište Pahlevu, dok se druga, upućena od Djulfe na

Araksu, blizu turske granice, spuštala na Urmiju i Tabriz.

Na jugu je general Kvajnen (Quinan) postupio na isti način. Jedna se kolona, uz sadejstvo mornarice, do-kopala pristaništa na južnoj obali, među njima Bender Šapura, polazne tačke Transiranske pruge, i uputila na Ahvaz, centar petrolejskih polja koji je zauzet 28 avgusta, posle kraće akcije padobranaca.

Dalje na severu, jedna druga i značajnija snaga posla je iz oblasti Bagdada u dve kolone, od kojih se jedna uputila na Kermanšah, a druga na Teheran. Južna kolona zauzela je petrolejska polja kod Naftišara i Džilana, dok je severna kolona prošla klisuru Pajtak, koju je branilo 5.000 Persijanaca i 29 avgusta se približila Kermanšahu. Šah je tada zatražio primirje. No, Saveznici su produžili sa pokretima, zauzeli 29 avgusta Kermanšah, a 30-og Kazvin.

Prvo spajanje snaga izvršeno je u Senehu, a najvažnije u Kazvinu. Šah je odbio da pristane na uslove Saveznika: odlazak nemačkog ambasadora i zatvaranje poslanstva satelitskih zemalja. Posle petnaest dana, pošto su Nemci još uvek bili u Teheranu, Saveznici su zahtevali potpunu promenu iranske politike. 16 septembra šah je odlučio da abdicira u korist svoga sina Muhameda Rize Pahlevija. Tada su otpočeli pregovori za anglo-rusko-iranski pakt da bi se izbegli neredi u zemlji.

Posle okupacije Irana reorganizovana je engleska komanda na Srednjem Istoku, General ser Klad Okinlek bio je vrhovni komandant ovoga ratišta. On je imao pod svojom komandom u Libiji 8 armiju generala Kaninghe-ma, u Siriji i Palestini 9 armiju generala ser Henri M. Vilsona i, najzad, u Iraku i Iranu 10 armiju generala Kvajnena. General Okinlek imao je na svom desnom boku trupe Indiskog Carstva pod komandom generala Vevela.

Ova logična i snažna organizacija omogućila je Saveznicima da izbegnu sve teškoće na ovom tako važnom ratištu svetske strategije. Pristaništa u Persiskom Zalivu: Abadan, Bender — Šapur, Bušir, bila su modernizovana. Kolski put je izgrađen između Bušira i Teherana. Transiranska pruga, remekdelo Rize Kana, iznova je potpuno

snabdevena lokomotivama i vagonima. Pruga za snabdevanje Rusije sa juga funkcionsala je punim kapacitetom.

Najzad, a to nije bila najmanja korist ove kratko-trajne operacije, prisustvo ovako jakih snaga sprečilo je u Turskoj da profašistička stranka prevagne u korist Nemačke u trenutku kada je Nemačka ređala pobedu za pobedom dok su Saveznici mogli izgledati izgubljenim.

Na taj način, u trenutku kada su Hitlerove armije nadirale ka Moskvi i Lenjingradu, Anglo-Saksonci su uspeli da uspostave situaciju na celom Sredozemlju i Srednjem Istoku. Otada je pitanje Istočne Afrike bilo rešeno i Crveno More oslobođeno. Kopnena veza između Indije i Egipta bila je osigurana i, što je još važnije, značajan put za snabdevanje Rusije bio je otvoren. Petrolej iz Mosula, Abadana i Bahrejna bio je zaštićen, a opasnost udaljena od Indije.

Na svetskoj šahovskoj tabli ovi su rezultati od kaptalne važnosti, mada svetska javnost, zaslepljena nemačkim sjajnim pobedama, nije to uvek mogla jasno da shvati. Britanska strategija, nadmoćnija u ovom pravcu od Hitlerove strategije, znala je da učini neophodan napor tamo gde ga je trebalo učiniti.

G L A V A VI

SILE OSOVINE OSVAJAJU BALKAN

ITALIJANSKI NAPAD NA GRČKU

Italijanski poslanik u Atini, Graci, predao je 28. oktobra 1940., u 3.00 časa, generalu Metaksasu Musolinijev ultimatum.

U ultimatumu se Grčka optuživala da je dozvolila britanskoj floti da se služi grčkim lukama, a britanskoj obaveštajnoj službi (Intelligence Service) da se nastani u zemlji. Stoga, da bi bila sigurna u jelinsku neutralnost, Italija je tražila da okupira i drži za vreme trajanja rata Krf, Krit, Epir i pristanište Pirej.

General Metaksas je odbio ultimatum i naredio opštu mobilizaciju, ali su već u 5.30 časova istoga dana italijanske trupe prešle preko albanske granice i sa 9 i 11 armijom osvojile deo grčke teritorije.

Prema italijanskim snagama bile su minimalne grčke snage: manje od 100.000 vojnika, jedva 150 aviona, 1 krstarica, 21 torpiljarka i 6 podmornica. Ali grčka vojska, dobro vođena i boreći se hrabro na planinskom terenu koji je ona odlično poznavala, uspela je, posle prvog povlačenja koje je usledilo zbog iznenađenja, da Italijanima priredi teške poraze.

Albanski front, idući od mora do jugoslovenske granice, bio je podeljen na tri glavna otseka.

Na jugu, epirska brda obezbeđivala su put Santi Karanti — Valona. Na centru, doline Vojuše i Semena vodile su za Berat. Najzad, na severu, nalaze se dominirajući masiv Pinda od 2.150 m visine i stešnjena dolina

Škumbe koja vodi iz oblasti Ohridskog i Prespanskog Jezera i iz Korče za Tirantu i Drač.

Od početka operacija Grci su pružili sjajan otpor u planinama Epira gde su Italijani napadali sa 2 divizije na pravcu Janjine. U isto vreme, italijanska avijacija je u više navrata napadala Solun, Patras, Pirej i druge grčke gradove, pri čemu je jedino uspela da ubije nekoliko građana.

Ali, već od 2 novembra 1940 »evzoni« su prodrli na desnom krilu fronta u Albaniju gde su na juriš zauzeli vrh Pisoderi na putu za Korču. Istog dana je engleski general-major Gembajer Peri (Gambier Parry) došao sa Srednjeg Istoka u Atinu da bi koordinirao izvođenje odbrane sa jednim odredom britanskog vazduhoplovstva pod komandom vazduhoplovnog komodora*) Albijaka (Albiac).

Pošto su završili svoju mobilizaciju, Grci su 10 novembra 1940 prešli odlučno u protivofanzivu. U masivu Pinda oni su opkolili i uništili 3 italijansku alpisku diviziju pri čemu su zarobili 4.500 vojnika. Engleski avioni učestvovali su u operacijama. 11 novembra engleski avioni su u pristaništu Taranto ozbiljno oštetili italijanske brodove *Littorio* i *Cavaur*.

Uprkos pojačanja koje je dobio general Šodu, komandant italijanskih snaga u Albaniji, i koncentracije 400 fašističkih aviona, Grci su uspešno razvijali svoju ofanzivu u sledeća tri glavna pravca: ka Santi Karanti, ka Argirokastru i ka Premeti i Valoni. Veštom demonstracijom uspeo je general Papagos, vrhovni komandant grčke vojske, da obmane Italijane o tačnom pravcu svoga napada i da 22 novembra ovладa Korčom.

Italijani su preduzeli povlačenje na celom frontu u pravcu Argirokastra, tako da su Grci 24 novembra zauzeli Moskopolje, a 30 novembra 1940 Pojiadets, zarobivši 8.000 vojnika. 4 decembra Grci su zauzeli Premeti, a 5 decembra i Santi Karanti. Najzad, 8 decembra Grci su ušli u Argirokastro. Ali, težak planinski teren, užasno nevreme,

*) Komodor je čin u mornarici između kapetana bojnog broda i kontra-admirala. U nekim vojskama ovaj čin postoji i u vazduhoplovstvu. — Prim. prev.

kao i italijanski otpor nisu im dozvolili da eksplatišu svoju pobedu. Njihov pokret ka Valoni bio je spor. Tek 23 decembra oni su izbili na Kimaru, na sredini puta između Santi Karanti i Valone. Na svom desnom krilu Grci su prešli masiv Trebisine i izbili iz Klisure pred Tepeleni, poslednju liniju italijanske odbrane pred Valonom, pri čemu su zarobili 1.000 vojnika.

29 januara 1941 umro je general Metaksas, pretsednik grčke vlade, na čije je mesto došao Korizis. Grčka ofanziva generala Papagosa zaustavljena je u februaru rđavim vremenom i otporom italijanskih snaga u Albaniji.

Pred takvim jednim porazom koji ga je činio smesnim, Musolini je pokušao da nanelektriše svoje trupe. General Soda, vrhovni komandant u Albaniji bio je »limogé« (smenjen*) od strane prvog načelnika italijanskog Generalštaba, generala Kavalera (Cavallero). 9 marta 1941 Italijani su otpočeli svoju protivofanzivu sa 7 divizija na planini Trebisini, ali su posle osam dana morali da stanu. 5 italijanskih divizija bilo je desetkovano i dezorganizovano.

Tada je Hitler odlučio da pritekne u pomoć svome kompanjonu.

RAT NA BALKANU

(od 6—30 aprila 1941)

1. — Prethodni događaji

Pred italijanskim porazima i novim stavom Sjedinjenih Država neke evropske države pokušale su da se oslobole lanaca kojima ih je Nemačka bila vezala.

a) U Francuskoj: 13 decembra 1940 maršal Peten je zatvorio Lavala i na njegovo mesto postavio Pjera Etijena Flandena (Pierre-Etienne Flandin). Novi pretsednik pokušao je da se ogluši o politiku saradnje svoga prethodnika, ali su Nemci pokazali zube i primorali Flandena da

*) Za vreme Prvog svetskog rata Žofr je svoje smenjene komandante upućivao u grad Limož, te je tako stvoren izraz »limože«, što znači da je dotični komandant smenjen sa svog položaja zbog nekog neuspela. — Prim. prev.

potpiše, 20 decembra, sporazum o industriskoj saradnji između Francuske i Rajha. Američki ambasador u Višiju, admirал Lih (Leahy), nastojao je neposrednim i čestim kontaktom sa maršalom Petenom da parališe nemački uticaj. Njegov glavni cilj bio je da spreči predavanje Nemačkoj flote, kolonija i francuskih baza. Ovi pregovori su produženi dugim razgovorima između ambasadora SAD i admirala Darlana koji je bio potpredsednik vlade, i koga je maršal Peten bio označio kao svoga eventualnog naslednika. Razni događaji počeli su sve više da komplikuju situaciju, kao što su bili: tajlandski napad na Indokinu za kojim je usledila njegova okupacija jednog dela teritorije u Kambodži i Laosu.

(b) U Istočnoj Evropi: Diplomatska i vojna akcija koju je Rajh sprovodio imala je jedan jedini cilj: potčinjavanje balkanskih država i njihovo neutralisanje s obzirom na prestojeći rat protiv Sovjetskog Saveza.

U januaru 1941, koristeći se nereditma u Rumuniji koje je izazvala »Gvozdena garda«, Nemci su izvršili potpunu okupaciju zemlje i zaposeli važne strategiske tačke.

Mesec dana docnije, uprkos rusofilstva bugarskog naroda, kralj Boris je popustio i potpisao Trojni pakt i 1 marta 1941 nemačke oružane snage su ušle u zemlju. Okrećući se tada na Jugoslaviju, Hitler je računao da će i tu postići iste uspehe. 13 februara 1941 predsednik jugoslovenske vlade Dragiša Cvetković i njegov ministar spoljnih poslova Cincarmarković pozvati su u Berhtesgaden, gde im je stavljen do znanja nemački ultimatum. 20 marta i Beograd*) je pristao na uslove Rajha, a 25 marta su punomoćnici princa Pavla potpisali u Beču pristupanje svoje zemlje Trojnom paktu. Na ovu vest, iznenadena, s negodovanjem je skočila cela Jugoslavija. Noću 26/27 marta, posle državnog udara (»coup d'état«), brižljivo pripremljenog i izведенog bez krvi, vlada je oborenata, ministri pohapšeni, a princ Pavle svrgnut sa vlasti. Kralj Petar II dao je generalu Simoviću mandat za obravaranje vlade neprijateljski raspoložene prema Nemcima.

*) Misli se na vladu Cvetkovića. — Prim. prev.

5 aprila zaključen je između SSSR-a i Jugoslavije pakt o prijateljstvu i nenapadanju.

(C) Zakon o zajmu i najmu u Sjedinjenim Državama: Rešen da od SAD napravi »arsenal demokratija«, predsednik Ruzvelt izneo je u januaru pred Kongres projekt »Zakona o zajmu i najmu«, koji mu je davao pravo da izrađuje potreban ratni materijal za svaku vladu ili zemlju čiju je odbranu smatrao bitnom za bezbednost Sjedinjenih Država. Diskusija zakona bila je žučna. Lord Halifaks, ambasador Velike Britanije, činio je mnogobrojne oštре prigovore zbog odugovlačenja diskusije tako da je predsednik najzad javno izjavio da će svako odlaganje u izglasavanju zakona dovesti u pitanje blagovremeno ukazivanje pomoći Engleskoj od strane Sjedinjenih Država. U početku marta zakon je izglasan dvotrećinskom većinom; njega je odobrilo preko 75% javnog mnenja. 15 marta 1941 Ruzvelt je u svom sjajnom govoru, koji je imao velikog odjeka, precizirao smisao zakona čiji je cilj da organizuje totalni napor demokratija u smislu konačne pobjede.

Na taj način, Nemačka je bila pobeđena na diplomatskom polju. Ona je morala odmah da reagira i pre svega da dovrši osvajanje Jugoistočne Evrope pre nego što se okreće na Rusiju.

6 aprila 1941, u zoru, Hitler je napao Jugoslaviju i Grčku koja je odbila da mu ustupi Solun i Patras. I tako je otpočeo novi munjeviti rat.

2. — Nemački ciljevi i operacije (od 6 — 30 aprila 1941)

Nemačka Vrhovna komanda, koja se već bila odlučila za rat protiv Rusije, htela je pre napada na Istok da osigura svoju pozadinu likvidirajući i poslednji neprijateljski mostobran na kontinentu, kao i da osvoji vazduhoplovne i pomorske baze u istočnom delu Sredozemlja u cilju groženja celom britanskom Srednjem Istoku i radi držanja Turske na lancu.

Rat na Balkanu pretstavlja jednu od najinteresantnijih i najznačajnijih faza Drugog svetskog rata. Tu su se

prvi put videle nemačke tenkovske divizije kako dejstvuju na planinskom zemljištu na kome će neprijateljski otpor biti lakši, a veza sa avijacijom pretstavljati velike teškoće. Stoga se moglo očekivati da će munjeviti rat ovog puta »tinjati« i da će Englezi imati vremena da priteknu upomoć svojim Saveznicima.

Obostrane snage

Prema Hitlerovoj izjavi, za početak operacija bila je spremna 21 nemačka divizija, dok je 11 drugih divizija bilo u opstojoj rezervi.

4 motorizovane divizije, među kojima i elitna divizija SS »Adolf Hitler«, i 6 tenkovskih divizija obrazovalo je udarni malj koji je imao da smrvi neprijatelja. Italijani su, sa svoje strane, upotrebili 2 armiju koja je imala 3 pešadiške, 2 motorizovane i 2 tenkovske divizije.

Nemačko vazduhoplovstvo (Luftwaffe), pod ličnom komandom maršala Geringa, bilo je podeljeno u dve grupe, pod komandom generala Lera (Löhr) i Rihthofena (Richthofen). Pojačano italijanskom avijacijom i grupama nemačke avijacije iz Italije, ono je i ovog puta odigralo glavnu ulogu.

Protiv ovako jakih snaga Jugosloveni su imali samo 28 pešadiških i 3 konjičke divizije, slabo vazduhoplovstvo i beznačajnu protivavionsku odbranu.

U trenutku napada, dakle, u vreme kada je nemačka koncentracija bila gotova, jugoslovenska mobilizacija bila je još u toku. Od 1.800.000 obveznika samo je 250.000 ljudi pod zastavom. Ovaj se broj docnije, u toku izvođenja operacija, povećavao, ali nije prešao broj 650.000. Ustvari, da se ne bi provocirali Nemci, opšta mobilizacija nije ni objavljena. Nedostajala je oprema; zemlja nije bila spremna za rat.

Strategiski razvoj

Još od početka operacija video se da je situacija za Jugoslovene očajna i da su na njihovoj strani bile, sem njihove legendarne hrabrosti, jedino terenske teškoće i teškoće u snabdevanju. Stvarno, Jugoslavija je bila opko-

ljena sa svih strana. Na severnom frontu, iza Juliskih Alpa — u južnim delovima Austrije i Mađarske, bila je 2 nemačka armija pod komandom generala von Vajksa, pojačana mađarskim jedinicama postavljenim između Dunava i Tise. Italijanska 2 armija, pod komandom generala Ambrozija, potpomognuta posadom Zadra, držala je italijansko-slovenački front. U Albaniji su 9 armija (general Bivoli) i 11 armija (general Đelozo) ugrožavale oblast makedonskih jezera. Najzad, i najopasnija, bila je 12 nemačka armija generala von Lista²⁰) grupisana na bugarsko-srpskoj granici, koja je imala da »udari nož u leđa«.^{20a)}

Raspored jugoslovenskih snaga na dan 6 aprila 1941 godine

Protiv ovako jakih i dobro organizovanih snaga, jugoslovenske snage, još u toku mobilizacije, imale su oko 28 pešadijskih i 3 konjičke divizije i 16 odreda*), ovako raspoređenih:

I grupa armija (4 i 7 armija) sa 5 pešadijskih i 1 konjičkom divizijom i 4 odreda, držala je front prema Mađarskoj, Austriji i Italiji, od Donjeg Miholjca do Karlobaga (zap. od Gospića).

II grupa armija (1 i 2 armija) sa 4 pešadijske i 1 konjičkom divizijom i 6 posadnih pukova u utvrđenjima držala je front prema Rumuniji i Mađarskoj, od Begejskog kanala do Donjeg Miholjca.

III grupa armija (3 armija i trupe 3 armiske oblasti) sa ukupno 8 pešadijskih divizija i 2 odreda držala je front prema Albaniji, Grčkoj i Južnoj Bugarskoj od Belasice do Krive Palanke.

²⁰) 12 armija imala je 3 korpusa: na severu — fon Klajsta, na centru — fon Štumea i na jugu — korpus generala Bema (Boehme).

^{20a)} Po želji pisca, na kraju knjige ovog izdanja, unet je poseban piščev članak o Beogradskoj operaciji. — Prim. red.

*) Redakcija je, na molbu pisca, ispravila izvesne podatke o jačini i početnom rasporedu bivših jugoslovenskih snaga. — Prim. red.

Snage neposredno pod Vrhovnom komandom:

— 5 armija sa 4 pešadijske divizije i 2 odreda držala je severni deo fronta prema Bugarskoj i južni prema Rumuniji, od sela Žeravino do sela Brnjice na Dunavu.

— 6 armija sa 2 pešadijske i 1 konjičkom divizijom i 5 odreda držala je front prema Rumuniji od Dunava do Begejskog kanala, a glavnim snagama bila je raspoređena u oblasti Beograda.

— Trupe primorske armiske oblasti, sa 1 pešadiskom divizijom prema Zadru, posadnim trupama Boke Kotor-ske i Šibenika i 2 odreda, držale su primorski front od Karlobaga do reke Bojane.

— Strategiska rezerva: 4 divizije u centralnom rasporedu. Štab Vrhovne komande — Koviljača.

U južnom delu Albanije, između Otrantskog Kanala i Prespanskog Jezera, grčka vojska (17 divizija) držala je već od ranije svoje položaje. Na otseku od Florine do Soluna grčke trupe su potpomognute engleskim ekspedicionim snagama u jačini oko 57.000 ljudi pod komandom generala ser Henri Mejtlend Vilsona (Henry Maitland Wilson). U strategiskom pogledu upućivanje ovih snaga u Grčku bilo je pogrešno, jer su one bile isuviše slabe da bi mogle spasti Balkan od nacističkog porobljavanja. Međutim, njihovo upućivanje u Grčku oslabilo je Vevelovu armiju što je omogućilo Romelu da uspe sa svojom protivofanzivom od 24 marta 1941 u Kirenajki. Ali britanska vlada nije htela da napusti svoje Saveznike, hrabre grčke i jugoslovenske narode. Politički i moralno, pak, slanje ser Henri M. Vilsona u Grčku ipak je bilo opravdano.

Najzad, na delu fronta u Trakiji general Papagos je držao Metaksasovu liniju sa 4 divizije.

Nemački plan za napad na Jugoslaviju i Grčku

(Skica 5 na str. 108)

Nemački strategiski razvoj jasno izražava nemački plan za rat na Balkanu: cilj je bio uništenje jugoslovenske i grčke vojske i potpuno okupiranje Balkanskog Poluostrva.

U orografskom pogledu, Jugoslavija je, sem ravnica u severnom delu (oblast donjeg toka Drave, Save i Dunava), planinska i teže prohodna zemlja, koja ima jedinu komunikaciju u pravcu sever-jug Moravsko-vardarskom dolinom kojom ide i železnička pruga Beograd-Solun, preko Niša i Skoplja, strategiskih tačaka prvoklasne važnosti.

Nemački plan je obuhvatao:

a) koncentrična dejstva na Beograd, izvođena jednovremeno sa severozapada armijom fon Vajksa, sa severa mađarskim trupama i grupacijom iz Rumunije, i sa juga jednim od korpusa fon Lista (Krajstov korpus);

b) dejstva sa istoka na zapad ka Skoplju, poverena korpusu generala fon Štumea, upućenom iz rejona Sofije, koji je imao da odvoji južne od severnih jugoslovenskih snaga, a pošto ovu prvu fazu završi, da skrene na jug, u pravcu Bitolja i Florine, u cilju otsecanja Grka od Engleza;

c) najzad, dejstva sa severa na jug, dolinom Vardara ka Solunu, izvođena desnim krilom Bemovog korpusa koji je bio razvijen u Bugarskoj duž granice Trakije.

Za vreme izvođenja ovih glavnih operacija Italijani su imali, polazeći od Juliskih Alpa, da okupiraju dalmatinske prevoje i maršuju u susret svojim snagama upućenim iz Severne Albanije.

Kao što se vidi, glavni nemački adut bila su 3 mehanizovana korpusa maršala fon Lista u Bugarskoj, koji su imali da u klici unište svaki jugoslovenski pokušaj otpora.

Koncentričan napad na Beograd

Prvi napad došao je iz vazduha. 6 i 7 aprila jugoslovenska prestonica, mada proglašena otvorenim gradom, izdržala je strahovita bombardovanja koja su među civilnim stanovništvom pričinila na hiljade žrtava. Ali, ni ovaj manevr zastrašivanja nije uspeo da primora kraljevsku vladu da zatraži mir.

Napad sa severa. — 9 aprila su 3 pešadijske divizije nadirale iz rejona Temišvara ka Beogradu. 10 aprila one

su dospele do Pančeva i Zemuna. 12 aprila je jedan mlađ kapetan, esesovac, prešao Dunav sa 9 vojnika i njemu je žandarmerija položila oružje, jer Beograd, pošto je bio proglašen »otvorenim gradom«, nije ni imao posadnih trupa. Za to vreme Mađari su bez ozbiljnijih borbi zauzeli svoju nekadašnju teritoriju koja se sa juga graničila Dravom i Dunavom, a sa istoka Tisom.

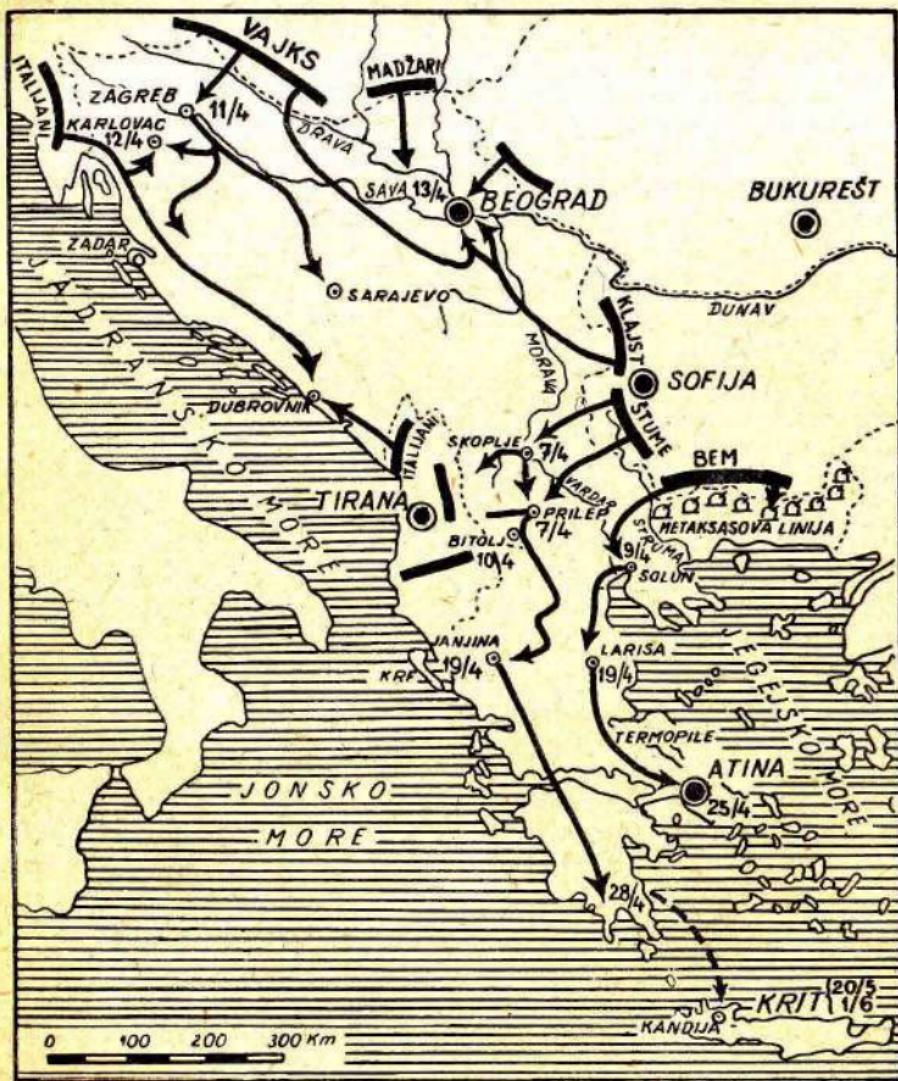
Napad sa juga. — Generalu fon Klajstu, komandantu centralnog korpusa 12 armije, pripao je ovaj delikatan i od prvaklasne važnosti zadatak. Polazna osnovica Klajstovog korpusa bila je prostorija Sofija—Nišavska dolina sa koje je jedini planinski put, upotrebljiv i za vozila, prelazio srpsko-bugarsku granicu.

Da ne bi otkrio svoj plan, fon Klajst je otpočeo napad dva dana docnije od drugih korpusa. Na taj način, pažnja neprijatelja bila je privučena na druge, već jako ugrožene otseke. 8 aprila fon Klajst je otpočeo svoje pokrete ka severu. On je dospeo do Pirotu ne naišavši na jači otpor.

9 aprila su njegove jedinice ušle u relativno široku dolinu Morave i zauzele Niš, na 80 km od Pirotu. Jedna srpska divizija skinuta je sa Albanskog fronta i upućena ka Nišu. Ovo zadocnelo pojačanje bilo je bes ciljno. Nadirući pravo na sever ka Beogradu, Klajst je 10 aprila zauzeo Jagodinu i Kragujevac bez jačih borbi. Na ozbiljniji otpor naišao je tek 12 aprila kod Avale, koja zatvara južne prilaze prestonici. Borbe su vodene trideset i šest časova, ali je težina bombi nemackih »Štuka« pretegla u korist napadača. Sutradan su Klajstove tenkovske kolone našle u Beogradu jedinice koje su bile došle sa severa.

Napad sa zapada i manevar kroz Hrvatsku. — Treći iznenadan udarac zadao je 1 korpus 2 armije generala fon Vajksa koji je pošao iz Mađarske, nadirao dolinama Drave i Save u pravcu Beograda, pa se zatim podelio u dve kolone kojima je zauzeo Valjevo i Obrenovac. Posle izvršenog pregrupisavanja, ove dve kolone su se postavile na začelje armije fon Klajsta i za njim ušle u prestonicu.

Najzad, čim je ovaj rat otpočeo, 2 korpus armije fon Vajksa (jedna tenkovska i nekoliko pešadijskih divizija)

Skica 5. — Operacije na Balkanu i Kritu
(od 6 aprila do 1 juna 1941)

prešao je hrvatsko-slovenačka brda na pravcu železničke pruge Budimpešta—Trst. 10 aprila zauzet je Zagreb. 12 aprila pali su Sisak i Bihać, kao i Karlovac na Kupi, gde su se Nemci spojili sa Italijanima koji su dolazili preko

Juliskih Alpa. Jugoslovenske trupe na severozapadu bile su opkoljene.

Uloga Italijana

Razvijajući pozadi Juliskih Alpa 5 pešadiskih i 2 tenkovske divizije i u Albaniji 2 armije, Italijani su bez velikih teškoća okupirali dalmatinsku obalu. 12 aprila stigli su do Otočca, 14-og u Knin, 16-og u Mostar, gde je bilo nešto malo borbe, a 17 aprila zauzeli su Dubrovnik.

Sa svoje strane Jugosloveni su na Albanskom frontu bili preduzeli napad u pravcu Drača, ali ih je pad Skoplja primorao da stanu.

Proboj na centru

Došavši potajno u Bugarsku, korpus generala fon Štumea imao je 2 tenkovske, 1 brdske, 1 motorizovanu SS i 1 pešadisku diviziju. Koristeći iznenađenje, on je iz rejona koji se nalazio između Sofije i doline Strumice krenuo ka Vardarskoj dolini, glavnom strategiskom putu za operacije protiv Grčke. Da bi izbili na Vardar, Nemci su koristili dva paralelna pravca.

a) *Severna kolona*, sastavljena od tenkovskih i SS divizije, prošla je kroz Kumanovo i Skoplje. Ogorčene borbe su se odigrale na prevoju kod Stracina koji je pređen tek posle četvorochasovne borbe protiv jednog jugoslovenskog pešadiskog puka. 7 aprila tenkovi su otvorili put i u 17.00 časova prethodnice su izbile na Vardar. Geringove »Štuke« smrvile su svaki otpor, tako da je Skoplje palo iste večeri. Za dva dana tenkovi su prešli 100 km pravog planinskog zemljišta.

b) *Južna kolona*, sastavljena od pešadiskih i brdskih divizija, prošla je kroz Štip i Veles. Ova kolona bila je nešto malo zadržana na srpsko-bugarskoj granici u tesnaku kod Carevog Sela. Ali je 7 aprila, u 10.30 časova, put bio raščišćen. U toku dana mehanizovana prethodnica se probila kroz raspored jednog jugoslovenskog puka i došigla Veles.

8 aprila su tenkovi generala Štumea dospeli sa svojim osiguravajućim delovima do Kačanika, Tetova i Koteljana.

Istoga dana je prethodnica južne kolone dostigla Prilep, dok su pešadijski delovi zaostali čitave desetine kilometara. Motorizovani delovi hteli su da iskoriste brzinu svoga kretanja da bi ovladali prevojima i tesnacima koji su im otvarali put za Grčku. Bitoljski prevoj takođe je pao u nemačke ruke, i Nemci su uspostavili vezu sa italijanskim snagama u Albaniji na obala Ohridskog Jezera. 4 jugoslovenske divizije bile su uništene. Veliki broj vojnika pao je u nemačko ropsstvo, a zaplenjen je i znatan ratni materijal. Posle četiri dana od početka operacija, 10 aprila, Nemci su objavili spisak oslobođenih gradova: Skoplje, Zagreb, Niš, Jagodina, Kragujevac, Pančevo, Zemun. Međutim, najznačajniji događaj bio je pojava prethodnice SS divizije u Florini, na grčkoj teritoriji, jer je to pretstavljalо direktnu opasnost za engleski Ekspedicionalni korpus. Time je već otpočeo rat i protiv Grčke.

Borbe u Trakiji i marš na Solun

General Bem, Austrijanac, kome je maršal List postavio Solun kao cilj, imao je 1 tenkovsku i 3 pešadijske divizije koncentrisane u okolini Dojrana.

Zemljiste je bilo veoma oskudno u dobrim putevima, a Grci su bili izgradili od 1938—39 duž bugarske granice veoma jaku odbrambenu liniju koja je nazvana »Metaksasova linija«. Branjena trupama rešenim da istraju do kraja, linija je u stvari bila neosvojiva frontalnim napadom.

Ne mogući da preduzme frontalni napad protiv ovog zida, Bem je pokusao da ga obide. On je preneo težište svoga napada na Rupelski tesnac, na zapadnom kraju Metaksasove linije, a preuzeo je u isto vreme obuhvatni manevr pomoću tenkova koji su imali da prođu zapadno klišurom Strumice, a potom da skrenu na jug u pravcu Soluna.

6 aprila je jedan planinski puk, potpomognut artiljerijom i »Štukama«, zauzeo na prepad prva utvrđenja u Rupelskom tesnacu, ali je odmah bio zaustavljen. Izlo-

žen neprekidnom bombardovanju »Štuka« i artiljerije, kao i napadima bacača plamena, jedan grčki bataljon davao je otpor iz modernih fortifikacijskih objekata, pravih kopnenih oklopnača. Po cenu velikih gubitaka Bemovi vojnici su osvajali svaku stopu zemljišta pri čemu su morali da neutrališu i najmanji zaklon u kome je neprijatelj mogao da prikrije delove svoje odbrane.

Ali, za ovo vreme tenkovi su izveli odlučujući manevr. Prešavši Strumički tesnac uz velike teškoće, prouzrokovane više rđavim stanjem puta nego otporom neprijatelja, tenkovi su dospeli 8 aprila do Dojrana u dolini Vardara. Nažalost, postojao je još jedan međuprostor od oko šezdeset kilometara između engleskih ekspedicionalih snaga i grčkih trupa na Metaksasovoj liniji. Bemovi tenkovi projurili su kroz ovaj otvor i udarili na Solun koji je sledećeg dana pao. Kao i Mažinovljeva linija, zaobiđena je i Metaksasova linija. General Papagos, vrhovni komandant englesko-grčkih trupa, predao se sa 4 divizije.

Slom Jugoslavije

17 aprila 1941 jugoslovenske trupe, opkoljene sa svih strana, prestale su sa davanjem otpora. 18 aprila je mladi kralj uspeo da pobegne kod Saveznika, — gde je izjavio da će se njegova zemlja boriti do konačne pobeđe — a generali su imali da potpišu primirje, dok se jedna grupa hrabrih vojnika, pod komandom pukovnika Draže Mihajlovića, povukla u šumu da organizuje gerilu*).

Hitler je odmah podelio zemlju. Hrvatska je sa »kvislom« Antonom Pavelićem postala naziv nezavisna. Madarska je dobila Bačku, Bugari Makedoniju, a Italija Sloveniju. Ostatak zemlje okupirale su nemačke i italijanske trupe koje su tu bile u neprekidnoj opasnosti.

Operacije u Grčkoj

Zauzevši Solun, dolinu Vardara i Bitoljski otvor, Nemci su odmah preduzeli dalje operacije protiv Grčke.

*) Ovo pokazuje da pisac nije raspolagao svim potrebnim podacima o početku borbe naših naroda protiv okupatora. — Prim. red.

Oni su imali pred sobom Grke u Južnoj Albaniji i Engleze postavljene na veoma jaku liniju koja je išla od Vevije (jugoistočno od Florine) ka Katerini u Solunskom Zalivu. Britanske ekspedicione snage sastojale su se iz 1 novozelandske divizije na desnom krilu fronta i 1 australiske divizije i 1 tenkovskog puka na centru. Na levom krilu su 2 grčke divizije držale prevoj Pinda.

Plan generala Mejtlend Vilsona

Posle sloma Jugoslavije, general Wilson nije se više nadoao da će održati neprekidan front. Zato je sastavio plan za postepeno povlačenje snaga ka obali i pristaništima Južne Grčke. Izvođenje ovakvog plana bilo je olakšano mogućnošću lakog zaprečavanja ono malo postojećih puteva za neprijateljsko nadiranje, i postojanjem velikog broja građevinskih objekata, naročito mostova, čije će pravovremeno rušenje sprečavati gonjenje u stopu.

Na taj način, operacije u Grčkoj sastojaće se dakle u nizu borbi za odbranu jedinih prelaza i u postepenom povlačenju, pri čemu će se napadaču nanositi veliki gubici uz što veću štednju života branilaca.

Borbe za Larisu

Da bi sprečio da bude zaobiđen, general Wilson je prvo naslonio svoje desno krilo na masiv Olimpa, koji štiti ravnicu Tesalije, a svoje levo krilo na jaku tačku Vevi, koja štiti raskrsnicu kod Kožana. Ogorčene borbe trajale su kod toga mesta od 10 do 13 aprila kada je Vevi pao. Englezi su tada preneli odbranu na prevoje koji vode za Larisu.

13 aprila Nemci su jakim snagama preduzeli jednovremen napad na tri prevoja. Nemački tenkovi, nadirući od Velesa u Jugoslaviji, čim je zauzet Vevi, preduzeli su napad na Kožane koje su čvrsto držali engleski tenkovi. Tako je došlo do borbe tenkova protiv tenkova, ali, pošto je Englezima nestalo municije i goriva, Kožani su zauzeti 14 aprila gotovo bez borbe.

14 aprila su Nemci izbili pred Serviju i pokušali da pređu reku Alijakmon. Ali, kako je prvi frontalni napad

propao, general fon Štume je odlučio da preduzme jedan širok obilazni manevr sa zapada, pravcem preko Gravena — Kalambaka — Trikale i Larise. Tenkovska divizija »Adolf Hitler«, pristigla iz Velesa, držana u rezervi posle proboga srpskog fronta, preduzela je pokret 15 aprila i, pošto je prešla reku Alijakmon preko pontonskog mosta, izbila je 19 aprila u ravnicu Kalambake. Na taj način, položaj kod Olimpa bio je običen sa zapada, a isto tako i sa istoka, jer su Bemove trupe uspele posle dvodnevnih ogorčenih borbi da pređu prevoje i 19 aprila dostignu ovaj ključni grad. Englezi su, međutim, 18 aprila pod dejstvom »Štuka« povukli svoje glavne snage i zaposeli novu liniju odbrane na slavnom Termopilskom Klanцу.

Ali, ovo povlačenje je omogućilo Nemcima da pokažu gipkost svojih manevara i da postignu nov značajan uspeh. Kako je daleki obilazak, koji je preduzela SS divizija »Adolf Hitler«, da bi se sa istoka dokopala Larise, bio besciljan, jer je varoš pala pred frontalnim napadom, general fon Stume je izveo sa svojim tenkovima brzi pokret udesno i udario pravo na zapad u pozadinu grčkih trupa u Albaniji.

Prelazeći masiv Pinda preko prevoja Zigosa, koji nije bio branjen, došle su nemačke SS trupe 19 aprila do Janjine i zauzele je. Grčke trupe iz Albanije, u beznađenoj situaciji, predale su se 24 aprila. Uostalom, tek 23 aprila su se grčka vlada i kralj avionom prebacili na Krit u cilju nastavljanja borbe. Pošto je izvršila svoj zadatak, divizija »Adolf Hitler« ponovo je promenila pravac kretanja i produžila pravo na jug ka Korintskom Zalivu.

Završni napad

Ako je nemačko komandovanje moglo biti zadovoljno ovakvim razvojem događaja, general Vilson, sa svoje strane, može se reći, takođe je potpuno uspeo u svom odbranbenom planu. Savezničke zaštitnice držale su pet dana Larisu i omogućile uredno povlačenje glavnih snaga. Termopilski Klanac, ograničen sa zapada strmim planinama, a sa istoka baruštinama i Egejskim Morem,

ogorčeno je branjen tri dana od strane Novozelandjana koji su se najzad povukli u toku noći 23/24 aprila na liniju Teba — Šalsi, jer im je pretila opasnost da budu opkoljeni od snaga koje su nadirale od Janjine ka Korintskom Zalivu. Međutim, njihov otpor omogućio je evakuaciju trupa preko pristaništa Atike i Peloponeza.

Za ovo vreme dogadaji su se pretili. 26 aprila je divizija »Adolf Hitler« prešla preko Korintskog Zaliva i zauzela Patras, dok su nemački padobranci zauzeli Korintski Zemljouz i time presekli komunikacije sa Peloponezom. Istoga dana zauzeta je i Teba. Sutradan, 25 aprila, pala je Atina, a 28 aprila Nemci su dostigli i najjužniji deo Moreje.

3 maja je admirал Kaninghem objavio da je britanska flota uspela da evakuiše 45.000 savezničkih vojnika pri čemu je izgubila samo 2 razarača i 4 transportna broda.

Ova evakuacija, kojoj je srećom išao u prilog čitav niz noći bez mesečine, bila je jedna od najtežih, jer je ovde nemačka avijacija, uprkos zalaganja britanskih »Gladijatora« i »Harikena«, bila gospodar neba. Ona je neprestano bombardovala engleske kolone koje su se kretale ka pristaništima Pireju, Nauplion, Raftisu i južnim obalama Moreje.

Tako su posle 27 dana završene operacije na Balkanu. Iako su Britanci izgubili 14.000 ljudi i teško naoružanje, ovaj novi »munjeviti rat« skupo je stao Nemcima.

Da bi se postigao postavljeni cilj, sada je bilo potrebno zauzeti i Krit.

OSVAJANJE KRITA

(od 20—31 maja 1941)

Strategiski položaj Krita vrlo je važan. On gospodari prilazima Jegejskom Moru i predstavlja idealnu bazu na putu između Sicilije i Sirije. Okupiran od strane Engleza, mogao bi poslužiti kao operacijska osnovica za dejstvo protiv Grčke; okupiran od strane sila Osovine, postao bi operacijska osnovica protiv Kipra, Sirije, Egipta i severnoafričke obale.

Njegove strme planine jako su otežavale vojne operacije. Ispunjen, uglavnom, planinskim masivima, ima samo malo ravnog zemljišta, a njegova putna mreža je sasvim slaba. Ona se sastoji iz jednog jedinog boljeg puta koji vodi duž cele severne obale i pored koga su Englezi za vreme svoje šestomesečne okupacije izgradili 3 aerodroma; kod Malema, Retimuona i Kandije. Jedino upotrebljivo pristanište je La Sude, na severnoj obali.

Kritska operacija je interesantna, jer predstavlja jedinstven vojnički poduhvat te vrste. To je bila vazdušna победа koju su izvojivale male padobranske jedinice bez pomoći artiljerije, bez transportnih sredstava, koje su raspolagale veoma malim brojem suvozemnih ili pomorskih komunikacija i bile potpomognute jedino avijacijom. Istina, sudsud u ove operacije visila je o koncu, ali se, ipak, na kraju može reći da je nemačko vazduhoplovstvo osvojilo Krit uprkos britanske mornarice.

U trenutku napada brojno stanje britanskih trupa na Kritu iznosilo je oko 32.000 ljudi, od kojih 15.000 Engleza, 15.000 Australijanaca i Novozelandjana, evakuisanih iz Grčke, čemu treba dodati još 2.000 pomorskih pešaka. Odbrana ostrva bila je pod komandom novozelandskog generala Frejberga.

Sa nemačke strane bio je određen maršal Gering da rukovodi ovom operacijom. General Ler (Löhr), komandant 4 vazdušne flote imao je da izvodi taktički deo operacije. Komandanti »odreda sa specijalnim zadacima« bili su vazduhoplovni generali Študent i Rihthofen. Alpiske trupe, koje su uzele važnog učešća u ovoj operaciji, bile su pod komandom generala Ringla, Austrijanca.

20 maja 1941, prvi dan napada, spušteno je 3.000 padobranaca iznad zaliva La Sude²¹⁾.

Britanske trupe, od kojih se jedna divizija nalazila na ostrvu još od kraja 1940 godine, bile su slabo opremljene, a naročito im je nedostajala protivavionska artiljerija. Jedinice evakuisane iz Grčke takođe nisu bile

²¹⁾ Ukupan broj spuštenih padobranaca na razne objekte na ostrvu penje se do 6.000. Odlučnu borbu izvela su 2 alpiska puka i »odred za gonjenje« uz sadejstvo padobranaca.

bolje naoružane, te su više ometale odbranu nego što su je pomagale.

Nemci su bili snažno potpomognuti avijacijom Rihtofena, koja je izvojevala nadmoćnost u vazduhu, pošto je bila prethodno zauzela na jugu Grčke šest važnih aerodroma: dva u okolini Atine, a po jedan kod Argosa, Sparte i na ostrvima Melos i Skarpanto. Sa druge strane rastojanje koje je odvajalo Krit od britanskih baza u Severnoj Africi iznosilo je 650 km. Prema tome, ostrvo je bilo van dometa lovaca. Ova činjenica je potpuno paralizovala englesku avijaciju stacioniranu na Kritu koja nije imala vazdušnu zaštitu dok su nemački lovci bili preplavili nebo.

Stvarno, iznenađenja nije bilo. Još od 12 maja nemačka avijacija je neprestano bombardovala sve britanske instalacije na ostrvu, a vršeni su takođe i izviđački letovi u cilju fotografisanja i izviđanja svih detalja na zemljištu.

Operacija je otpočela snažnim bombardovanjem iz obrusavanja praćenim mitraljiranjem iz niskog leta od strane lovaca. Zatim su »Junkersi 52«, u pratinji »Štuka«, spuštali padobrance u uzastopnim talasima od po 600 ljudi. Jedrilice su bile takođe upotrebljene za prenos trupa i materijala.

Ključ za osvajanje Krita bio je u zauzimanju aerodroma. Stoga se i borba na zemlji uglavnom vodila oko vazduhoplovnih terena kod Maleme, Retimnona i Kanadije i, najzad, kod prestonice Kaneje. Oko 1.500 ljudi bilo je spušteno na svaki od ovih ciljeva. Prvi časovi napada bili su za napadače najkritičniji, jer su rasuti padobranci, ne znajući opštu situaciju, pretrpeli veoma teške gubitke.

21 maja, međutim, oni su uspeli da ovladaju aerodromom kod Maleme. Ali je ovaj aerodrom bio neupotrebljiv, pošto su britanske trupe bile stalno na dominirajućim položajima oko aerodroma koji su im omogućavali da ga drže pod vatrom svoje artiljerije. Pa ipak, nemačko komandovanje je odlučilo da pošto-poto dovede pojačanja u pešadiji. »Junkersi 52« počeli su da ateriraju na pisti po podne 21 maja, pod neprekidnom vatrom britanske

artiljerije, i uspeli su uprkos ogromnih gubitaka da iskrcaju jedan bataljon alpiske pešadije. Ovaj bataljon imao je za zadatak da likvidira artiljeriju koja je ugrožavala pistu kod Maleme. Njegovo nadiranje potpomagale su »Štuke« bombardovanjem iz obrušavanja. 23 maja ujutru vazduhoplovni teren kod Maleme bio je potpuno u rukama Nemaca. Ovo je bila odlučujuća faza ove operacije.

Dobivši pojačanja, Nemci su preduzeli obuhvatni pokret na jug u cilju opkoljavanja britanskih trupa koje su branile Kaneju. Po podne 27 maja varoš je morala biti napuštena, a britanske trupe su se pod zaklonom noći povukle ka jugoistoku.

Osvajanje severne obale

Nemci su potom formirali kod Maleme jedan »goneći odred«, sastavljen od novoiskrcanih snaga, koji je krenuo iz Platanijasa 28 maja u 3.30 časova i za dva dana očistio celu severnu obalu Krita, sve do Neopolisa, odbacivši britanske trupe južno od Neos Koriona.

Gonjenje na jug

Za ovo vreme britanske trupe, koje su evakuisele Kaneju, uputile su se ka Spakosu, na južnoj obali, da bi se ukrcale. Posle ogorčene dvodnevne borbe 85 nemački alpiški puk ovlađao je južnom obalom od Vraskosa do Lutra. 1 juna 1941 u 20.00 časova operacija za zauzimanje Krita bila je završena.

Borbe na moru

Borbe na moru jasno su pokazale da se pomorske snage bez zaštite avijacije ne mogu same odbraniti od jakе avijacije.

Još od prvih napada padobranaca, 20 maja, engleske pomorske snage su se bojale velikog iskrcavanja nemačkih trupa i uputile su jedinice iz Sredozemne flote da patroliraju duž severne obale. Pošto su 22 maja potopile jedan konvoj od tridesetak manjih neprijateljskih brodova, koji je obezbedivao samo jedan razarač, britanski bro-

dovi su bili posle nekoliko časova napadnuti od strane nemačkih »Štuka«. Borba je bila žestoka, a gubici ogromni. Uprkos manevrovanju britanskih brodova, potopljeno je 2 krstarice — *Gloucester* i *Fiđi* — i 4 razarača.

Od tога momenta admirал Kaningham nije htio da rizikuje veće jedinice svoje flote, te se engleska mornarica zadovoljavala traženjem novih konvoja trupa, dok se međutim Nemci nisu više konvojima ni koristili. Britanski brodovi su se tada uputili ka malim zalivima južne obale da bi evakuisali što je moguće veći broj trupa. I uspeli su da ukrcaju otprilike polovinu, što čini oko petnaestak hiljada ljudi.

Gubici

Britanski gubici izneli su koje poginulih, ranjenih ili nestalih oko 15.000 ljudi. Nemački gubici su bili oko 10.000 ljudi, kojima treba dodati 250 transportnih aviona za prevoz trupa i 180 lovaca i bombardera.

Na taj način, Kritska operacija bila je jedna od najskupljih operacija za obe strane.

Pouke

Kritska operacija je izvanredan primer sadejstva kopnenih i vazdušnih snaga. Ovakvo sadejstvo ostvareno je jedinstvom komandovanja. Pošto je uspeh zavisio prvenstveno od avijacije, sve su angažovane snage bile stavljene pod komandu generala avijacije Lera (Löhr).

U strategiskom pogledu, Kritska operacija je pokazala: apsolutnu potrebu za vazduhoplovnom zaštitom savremene flote; velike mogućnosti borbene avijacije u bici; granice mogućnosti invazije izvršene samo iz vazduha (objekat mora biti manjeg prostranstva i u dometu dejstva lovačke avijacije); presudan značaj aerodroma u amfibiskim operacijama.

U pogledu postignutog uspeha, zauzimanje Krita od strane Nemaca dalo je silama Osovine savršenu zaštitu Balkanskog Poluostrva i omogućilo im je da ugrožavaju položaj Engleza u istočnom delu Sredozemlja.

POSLEDICE NEMAČKIH POBEDA

Reagiranje Sjedinjenih Država

Sjajne nemačke pobeđe na Bliskom Istoku impresionirale su američko javno mnenje. Izolacionisti su ojačali. Još uvek je bilo 80% stanovništva protiv upućivanja ekspedicione snaga u Evropu. Međutim, Ruzvelt je doneo odluku, 26 aprila 1941, da organizuje vazduhoplovne baze na Grenlandu i objavio je da će flota Sjedinjenih Američkih Država ubuduće patrolirati do na 1.000 milja (1.852 km) od američke obale.

Posle ekonomskog sporazuma potписанog 6 maja 1941 od strane vlade u Višiju i Japana u pogledu Indokine i pred podmorničkom opasnošću koja je na Atlantiku postajala sve veća, pretdsednik Sjedinjenih Država je proglašio »stanje krajnje nacionalne opasnosti«. Ovaj zakon mu je dao pravo kontrole po svima pitanjima vojnim, ekonomskim, industrijskim i socijalnim. On je proširio sistem pomorskog patroliranja na Južni Atlantik i označio Dakar, Azorska Ostrva, ostrva Kap Verta, Grenland i Island kao teritorije od interesa za nacionalnu odbranu Sjedinjenih Država.

Pored toga, svojim govorima i veštrom propagandom pretdsednik je produžio da objašnjava svome narodu, koji je bio za mir, koliko bi velika opasnost zapretila Americi od nemačke pobeđe, čiji su se izgledi ozbiljno povećavali. Tako je, blagodareći Ruzveltu, evolucija američkog javnog mnenja nastavljena lagano ali sigurno.

Iluzije Nemačke

Brze pobeđe postignute na Balkanu pomoću tenkovskih jedinica, i osvajanje Krita pojačali su kod Hitlera veru u nepobedivost nemačke oružane sile. Ubeđen u slabost Crvene armije i žudeći da ispuni obećanja koja je dao svome narodu u *Majn Kampf-u*, Hitler je odlučio da sruši Rusiju pre nego što Anglo-Saksonci budu u stanju da ga u tome ometu.

Ali će njegove iluzije biti kratkog veka. Faza »mujevitog rata« za njega je bila završena.

GLAVA VII

RAT NA MORU

BITKA ZA ATLANTIK I BITKA ZA SREDOZEMLJE

Posledice kapitulacije Francuske (jun 1940)

Katastrofa kod Denkerka i kapitulacija Francuske brzo su izmenile u korist neprijatelja činioce problema »nadmoćnosti na moru«.

Evakuacija Denkerka sama za sebe pretstavlja tražićnu epizodu za britansku mornaricu koja je izgubila 70 razarača za vreme ovih katastrofalnih dana. Ona je izgubila još mnogo više otkada je Francuska, preplavljenā nemačkim tenkovskim divizijama, bila primorana da se privremeno povuče iz borbe, a njena flota prestala da se bori na strani svog britanskog saveznika.

Plašeći se da francuska flota ne bude predata Hitleru, predsednik Čerčil je poslao 3 jula 1940 pred Mers el Kebir, gde je bila koncentrisana francuska Sredozemna flota, jednu eskadru sa zadatkom da privoli francuske brodove da podu za Englesku ili Martinik. Na odbijanje admirala Žansula (Gensoul), engleski brodovi su otvorili vatru pri čemu su potopili ili oštetili većinu velikih francuskih ratnih brodova (*Bretagne, Provence, Dunkerque*) i posadama naneli osetne gubitke (1.300 mrtvih).

8 jula je bojni brod *Richelieu* torpedovan i ozbiljno oštećen u pristaništu Dakar. Istoga dana je admiral Godfroj (Godfroy) zaključio u Aleksandriji sa admiralom Kaninghamom sporazum o demobilizaciji svoje eskadre

(bojni brod *Lorraine*, 4 krstarice, 3 torpiljarke i 1 podmornica). Najzad, francuske ratne brodove, koji su ostali u engleskim pristaništima, uzela je britanska flota (bojne brodove *Paris* i *Courbet*, 9 torpiljarki, 10 izviđačkih brodova i 4 podmornice).

Ovi tragični događaji, koji su povećali zategnutost francusko-britanskih odnosa, pothranili su antienglesku kampanju pristalica »saradnje« sa Nemačkom.

Britanska flota, međutim, iako oslobođena jednog mogućeg ozbiljnog protivnika, bila je lišena francuskih pomorskih baza u Lamanšu, na Atlantiku i u Severnoj Africi koje su predstavljale dragocenu garanciju za bezbednost njenih konvoja.

Gusarski rat (»Guerre de course«)

(oktobar 1940 — februar 1941)

To je bio trenutak koji je neprijatelj izabrao da istakne na počasno mesto »gusarski rat« za koji je nemačka mornarica imala naročite naklonosti. Koristeći francuske baze i pristaništa, od kojih su neka bila i van rejona dejstva britanske avijacije, nemački »gusari« postavili su zasede savezničkim konvojima kako u Severnom tako i u Južnom Atlantiku, i otpočeli novu fazu »bitke za Atlantik«.

Džepni bojni brod *Admiral Scheer* prvi je isplovio oktobra 1940 i u pratnji krstarice *Hipper* napadao bez prestanka savezničke konvoje i brodove, dok se nije, februara 1941, vratio u svoju bazu, kada su isplovili brodovi *Scharnhorst* i *Gneisenau*. Od februara do maja 1941 ova dva nemačka gusara uspela su da izigravaju budnost razarača britanske flote, ali su bili primorani da se vrate u pomorsku bazu Brest radi opravke. Njih su u »lovu na konvoje« zamenili *Bismarck* (35.000 tona) i *Prinz Eugen*, koji su, manje srećni od svojih prethodnika, bili odmah napadnuti od strane britanske flote. Bojni brodovi *Hood* i *Prince of Wales* prvi su, 24. maja, napali *Bismarck*-a između Islanda i Grenlanda. Bojni brod *Hood*, pogoden odmah na početku, eksplodirao je 27. maja. Posle besomučne trke po ogromnom okeanu engleski bojni brod je osvećen.

Smrtno pogoden vazdušnim torpedom britanske pomorske avijacije, *Bismarck* je potopljen na nekoliko stotina milja ispred Bresta od strane razarača *Dorsetshire-a*.

Srećniji, *Prinz Eugen* je uspeo da se u pristaništu Bresta pridruži *Gneisenau-u* i *Scharnhorstu*.

Iskustvo sa *Bismarck-om* pokazalo je Nemcima da je upotreba samo nadmoćnih brodova nedovoljna da ozbiljno ugrozi savezničko snabdevanje. Od početka rata do juna 1941 potopljeno je samo 700.000 tona savezničkog brodovlja od strane nadmoćnih gusara. Ovi su, ne baš ohrabrujući, rezultati možda posledica štetne taktike koju su Nemci upotrebljavali, a koja se sastojala u neobezbeđivanju brodova za vreme izvršavanja njihovih dalekih zadataka.

Početak velike nemačke podmorničke ofanzive

(od februara do decembra 1941)

Bilo kako bilo, Hitler je u svome govoru od 24 februara 1941, kojim je htio da podigne nemački moral, objavio da će podmornički rat ponovo početi, i to u »kolosalnim« razmerama i da će se saveznički konvoji istopiti u napadima njegovih podmornica.

I zaista, nemačka mornarica je bila iskoristila proteku zima da znatno poveća podmorničku flotu. Za nekoliko meseci broj njenih podmornica (koji je na početku rata iznosio 55) bio je popet na 200. Nemačka brodogradilišta izbacivala su mesečno po 15 podmornica. Bazirajući na Brest, Lorijan, La Palis i Bordo, daleko od udara engleske avijacije, nemačke podmornice su bile u stanju da se bespōstedno bace u borbu protiv savezničkog saobraćaja na moru.

Početkom marta 1941, primenjujući novu taktiku borbe (napad u čopor ili »gomili vukova«), nemačke podmornice su otpočele veliku ofanzivu koja je bila strah i trepet za savezničke konvoje.

U aprilu 1941 je potopljeno 560.000 tona savezničkog brodovlja. U mesecu maju, koji je dotada bio »najskuplji« za sve vreme rata, poslato je na morsko dno 658.000 tona.

U ovom momentu izgledalo je da je ishod bitke za Atlantik bio vrlo ozbiljno doveden u pitanje, a u vezi sa njim i ishod samog rata. Uprkos ustupanja Velikoj Britaniji 50 torpiljarki od strane Sjedinjenih Država i izgradnje 200 korveta (namenjenih za obezbeđenje konvoja) u brodogradilištima Engleske i Kanade, kao i uprkos činjenice da je američka flota preuzeila zaštitu jednog dela Atlantskog Okeana, situacija se nije ništa poboljšala. Tek kada su Nemci bili primorani da pozovu dobar deo svojih podmornica u Finski Zaliv i Barencovo More da bi olakšali svoje operacije protiv Rusije (krajem 1941), za savezničke konvoje nastao je period izvesnog olakšanja. Od juna do oktobra 1941 bilo je potopljeno samo 750.000 tona. Pa ipak, Saveznici su izgubili 1941 godine 4,398.000 tona trgovačkog brodovlja, dok su 1940 izgubili 4,407.000 tona, a 1939 godine 810.000 tona.

Ako se ovo stanje uporedi sa stanjem 1914—18, moglo bi se zaključiti da je ovo ipak mnogo snošljivije, jer je čak i 658.000 potopljenih tona u maju mesecu bilo daleko manje od 843.000 potopljenih tona u aprilu 1917 godine. U samoj stvari, Saveznici su ovoga puta bili izloženi daleko većoj opasnosti. Zbog slabog kapaciteta svojih brodogradilišta Englezi su gubili više brodova nego što su ih mogli izgrađivati, dok su Nemci pravili više podmornica nego što su gubili. Kapacitet anglo-američkih brodogradilišta, koji je 1940 godine iznosio 1,219.000 tona, bio je 1941 godine popet samo na 1,984.000 tona (što znači na manje od polovine gubitaka). Pored toga, nacisti su uspevali da izgrađuju oko 20 podmornica mesečno, dok su ih izgubili samo 9 u 1939, 22 u 1940 i 35 u 1941, tj. svega 66 podmornica od početka rata.

Na taj način »bitka za Atlantik«, koja je zaista bila odlučujuća operacija po ishod rata, bila je ozbiljno dovedena u pitanje. Saveznici su to savršeno shvatili i preduzeli nužne mere: s jedne strane, povećali su novogradnju, a sa druge, razvili su odbrambena sredstva.

Pa ipak, i pored svih napora, prva polovina 1942 bila je još uvek tragična. Tek je uvođenjem aviona u bitku konačno okrenuto kolo sreće.

BITKA ZA SREDOZEMLJE (1940 — 42)

**Sredozemlje, francusko-britansko jezero
(septembar 1939 — jun 1940)**

U početku rata je privremena neutralnost Italije činila Sredozemlje »francusko-britanskim jezerom« u kome je saveznički pomorski saobraćaj bio gotovo van svake opasnosti. Nemački brodovi u početku neprijateljstva mogli su da se sklanjaju jedino u italijanska i španska pristaništa, te je tako, za vreme velikog broja meseci, nacistička zastava bila potpuno isčezla iz Sredozemlja.

**Kapitulacija Francuske i njene posledice
(jun — novembar 1940)**

Kapitulacija Francuske, čije su reperkusije bile tako teške za bitku na Atlantiku, imala je katastrofalne posledice za Veliku Britaniju na Sredozemlju, jer su se one udvostručile ulaskom Italije u rat.

Iz dana u dan neprijatelj je dobijao čitav niz pomoćnih i vazdušnih baza duž celog puta od Gibraltara do Egipta. Istim udarcem bilo je jako ugroženo i snabdevanje savezničkih snaga na Srednjem Istoku.

Musolini je raspolagao sa 6 bojnih brodova, 19 krstarica i vrlo velikim brojem razarača i podmornica, kojima je britanska Sredozemna flota pod komandom admirala Katinghema mogla da suprotstavi samo 4 bojna broda, 1 nosač aviona i 7 krstarica. Sem toga, nastupila je i opasnost od bombardera baziranih na Sardiniji i Siciliji što je upućivanje engleskih konvoja u Sredozemlje učinilo veoma pogibeljnim. Na taj su način za snabdevanje trupa u Egiptu i Srednjem Istoku engleski konvoji morali da prolaze oko Rta Dobre Nade što je skoro udesetostručilo dužinu puta. Najzad, trebalo je po svaku cenu snabdevati i Maltu, izloženu neprekidnim napadima osovinske avijacije.

**Bitka kod Taranta
(11 novembra 1940)**

Prvi pomorski susreti do kojih je došlo prilikom prolaza konvoja (9. jula kod Punte Stila i 19. jula kod

Kap Spada) bili su nerešene borbe. Zato je admiral Kanninghem, komandant britanske Sredozemne flote, odlučio da avijacijom napadne italijansku flotu na sidrištu. 11 novembra 1940 aparati sa nosača aviona *Illustrious* bombardovali su u dva talasa usidrene brodove i pristanišne uređaje Taranta. Samo u toku ove operacije bila su izbačena iz stroja 3 bojna broda, *Littorio*, *Cavour* i *Duilio*, i 2 krstarice, dok su hidroavionska baza i skladište pogonskog materijala jako oštećeni.

Intervencija nemačke avijacije (novembar 1940 — decembar 1941)

Posle uništenja jednog dela italijanske flote u Tarantu, Nemci su odlučili da intervenišu sa svojom avijacijom na Sredozemlju. Ova se intervencija ispoljila prvi put 10 januara 1941 u napadu na jedan saveznički konvoj. Napad je izvršen sa oko 40 nemačkih bombardera »Ju 87« uz podršku italijanskih bombardera.

U toku ovoga napada bili su teško oštećeni brodovi *Illustrious* i *Gloucester*, dok je *Southampton* potopljen. Otada će Nemci, blagodareći bombarderskoj floti od oko 300 aparata, smeštenoj na Siciliji, sprečavati savezničkim konvojima da prolaze kroz uzani prolaz između Tunisa i Sicilije. Ovu bombardersku flotu sačinjavao je 10 nemački vazduhoplovni korpus koji je bio postavljen na aerodromima: Katanija, Komizo, Trapani, Palermo i Ređo na Kalabriji. Komandant je bio general Gajsler. U mesecu decembru upućen je u Rim maršal Keselring kao vrhovni komandant svih nemačkih snaga na Sredozemlju. On je tada dobio, kao pojačanje, i 2 nemački vazduhoplovni korpus.

U martu 1941 odlučila je italijanska flota pod komandom admirala Jakino (Jachino), da isplovi i pokuša da presretne konvoj sa engleskim pojačanjima koia su bila upućena za Grčku. Admiral Kanninghem, pošto je uputio u napad aparate sa nosača aviona *Formidable*, koji su torpedovali bojni brod *Littorio* i primorali ga da uspori plovidbu, mogao je da rasporedi svoje jedinice tako da spreči prilaz neprijateljskoj eskadri koja se sa-

stojala iz 3 bojna broda i 11 razarača. Do borbe je došlo u toku noći 28/29 marta u visini rta Matapan i, blagodareći naročito upotrebi radara, italijanska flota je pretrpela potpun poraz, u kome su joj 3 krstarice potopljene i 1 bojni brod oštećen.

Pobednici italijanske flote, engleski mornari, morali su da se poklone pred moći nemačke avijacije. Nemačko osvajanje Grčke i Krita (u proleće 1941) još je više pogoršalo situaciju Engleza koji su za vreme bitke za Krit izgubili 3 krstarice i 3 torpiljarki. Neprijatelj je, pak, raspolagao otada vazdušnim bazama sa kojih je mogao da zadaje najžešće udarce britanskoj floti.

Borba za snabdevanje Malte postala je na taj način izvanredno teška. Od 6 do 11 maja, od 20 do 27 jula, od 4 septembra do 1 oktobra, dolazili su veliki konvoji i, po cenu teških gubitaka, savladali pomorsko-vazdušnu obranu neprijatelja.

13 novembra, međutim, *Ark-Royal*, nosač aviona od 23.000 tona, bio je jače oštećen istočno od Gibraltara, a zatim potopljen. 25 novembra je potopljen *Barham* u vodama Soluna. U toku noći 17/18 decembra italijanska oruđa prodiru u zaliv Aleksandrije i jače štete bojne brodove *Valiant* i *Queen-Elizabeth*. To su bila dva pilotirana torpeda čiji su komandanti bili poručnik bojnog broda Durante de la Pene i kapetan pomorske inžinjerije Markalja (Marcaglia). Treći torpedo (kapetana Martelota) potopio je jedan brod-cisternu. Ove torpede dovela je podmornica *Seiré* do blizu ulaza u luku. 21 decembra je krstarica *Neptune* potopljena od mine prema Tripolisu.

Na taj način, na kraju 1941 godine, situacija britanske flote na Sredozemlju bila je ozbiljno ugrožena. Snabdevanje trupa, koje su u Libiji vodile teške borbe, postavljalo je svakim danom sve teži problem. Englezi nisu imali više od 3 krstarice u Istočnom Sredozemlju,²²⁾ a gubitak aerodroma od Bengazija do El Alamejna značio je da je avijacija u nemogućnosti da štiti konvoje.

Ali, svojom poznatom upornošću, Anglo-Saksonci će 1942 godine otpočeti popravljanje situacije.

²²⁾ Nařad, Dido i Euryalus.

DRUGI DEO

**POSLEDNJE POBEDE
SILA OSOVINE**

(od 22 juna 1941 do 12 novembra 1942)

GLAVA VIII

RAT PROTIV RUSIJE

Uzroci sukoba

U aprilu 1939 zaključili su Nemačka i SSSR Pakt o nenapadanju na deset godina koji je dopunjeno sporazumima o ekonomskoj saradnji. U toku skoro dve godine, izgledali su srdačni odnosi između dve zemlje i pokušaj Engleske da se zbliži sa Rusijom, obeležen slanjem ser Staforda Kripsa u Moskvu, u julu 1940, izgledao je uzaludan.

Međutim, i pored te prividne srdačnosti, Rajh se pripremao za rat protiv Sovjeta, a i oni, sa svoje strane, nisu imali nikakvih iluzija o namerama Nemačke.

U Hitlerovom mozgu je pakt sa Rusijom bio samo primirje. On je uvek smatrao da se u Evropi ne može dozvoliti postojanje jedne tako opasne vojne sile i zemlje tako bogate sirovinama koje su potrebne Nemačkoj, kao što su: rude Urala, nafta Bakua i žito Ukrajine.

I zaista, Hitler je, čim je uvideo da su propali njegovi predlozi Engleskoj za mir, smislio sledeći plan: pobediti Rusiju pre nego što američka pomoć omogući Čerčilu da pokuša invaziju Evrope, i borbu protiv Moskve pretstaviti svetu kao sveti pohod civilizovanog Zapada protiv komunističkog varvarstva.

U novembru 1940, veran svojoj uobičajenoj politici, Hitler je predložio Sovjetskom Savezu da pristupi Trojnom paktu. Molotov, pozvan u Berlin, izbegao je da ode тамо. Već otada bilo je jasno da će sukob sigurno izbiti i, u januaru 1941, Samner Vels je u Vašingtonu obavestio

sovjetskog ambasadora Umanskog da će nemački napad otpočeti u junu mesecu. Postupajući po Hitlerovom načinu, Staljin je preduzeo mere da se obezbedi sa Dalekog Istoka da bi izbegao rat na dva fronta i, 13 aprila, Molotov i Macuoka potpisali su u Moskvi ugovor o rusko-japanskoj neutralnosti sa važnošću od deset godina. Pošto je u februaru postavio Žukova za načelnika Glavnog generalštaba, Staljin je u maju 1941 zvanično uzeo vlast u svoje ruke i postao pretdsednik Saveta narodnih komesara.

Međutim, Hitler se još uvek nadao da će neutralisati Anglo-Saksonce. Rudolf Hes je na još i danas nerazjašnjen način pobegao noću na lovačkom avionu i spustio se 11 maja 1941 u Škotskoj, noseći sledeće predloge: Engleska će sačuvati svoje carstvo, osim nekih teritorija u Africi, pod uslovom da Nemačkoj ostavi slobodne ruke u Evropi da bi vodila borbu protiv boljševizma. Pored toga, Hitler je zahtevao Čerčilovu ostavku. Ovi predlozi nisu ni uzmmani u obzir, a Hes je zatvoreni. Ovaj neuspeh nije izmenio nemačke planove. Staljin je uzalud prekinuo diplomatske odnose sa zemljama koje je okupirala nemačka oružana sila: Belgijom, Norveškom, Jugoslavijom i Grčkom. 18. juna Hitler je zaključio sa Turskom pakt priateljstva i nenapadanja, koji je očevidno bio uperen protiv Sovjetskog Saveza.

22. juna 1941, pošto je Rusija odbila preterane nemačke zahteve koji su se odnosili na sovjetske poljoprivredne i industrijske izvore, nemačka vojska je prešla granicu i otpočela svoj antiboljševički pohod.

Čerčil je odmah izjavio da je engleska vlada odlučila da pruži Rusiji svaku moguću pomoć, dok su neutralci bili poljuljani. Španija je objavila da se nalazi u stanju »moralne zaraćenosti«; Danska i Francuska prekinule su odnose sa Moskvom; Švedska je dozvolila prolaz preko svoje teritorije jednoj nemačkoj diviziji iz Norveške za Finsku. Gotovo svuda stvaraju se »Legije protiv boljševizma«. U Sjedinjenim Državama mišljenje je bilo podeđeno. Izolacionisti su udvojili napore i ideja o nemešanju je sve više uzimala maha. Pa ipak, Ruzvelt je zvanično osudio nemačku agresiju, zadržao sebi pravo da snabdeva

Sovjetski Savez i skinuo ograničenja sa ruskih fondova u Sjedinjenim Državama.

10 jula je Čerčil potpisao englesko-ruski sporazum o zajedničkoj akciji — »pravi ugovor o savezu« — kome su ubrzo usledili rusko-poljski i rusko-čehoslovački pakt koji su predviđali potpunu saradnju između potpisnika. Bugarski kralj Boris, sa svoje strane, i pored pritiska Nemačke, odbio je da prekine diplomatske odnose sa Moskvom. Pred nemačkom opasnošću, i pored straha, otvorenije su istupili izvesni pokreti otpora.

Nemački plan

Ako su Nemci bili potcenili jačinu neprijateljskog otpora, oni su zaista brižljivo bili proučili problem »ruskog prostora« i sastavili takozvani »plan osetljive tačke« (»point névralgique«). Oni su znali da će njihov front, ukoliko više budu napredovali, morati da se širi, jer je Evropa samo jedan istaknuti deo Evroazije.

Ali, umesto da primeni šemu bitke kod Kane i da preduzme široko obuhvatni pokret radi opkoljavanja ruskih armija, koristeći naročito bočni položaj, koji joj je pružala okupacija Rumunije, nemačka Vrhovna komanda vojske¹⁾ je smislila jednu vrstu »ekonomske strategije«.

Njen je cilj bio da dostigne liniju paralelnu polaznom frontu Memel — Konstanca, i to na udaljenju oko 1.000 km u dubini neprijateljske teritorije. Ova linija, obeležena jezerom Onjega, Moskvom, Voronježom i Kaspijskim Jezerom, zahvatala je teritoriju sa preko 100 miliona stanovnika, 90% proizvodnje uglja i nafte Evropske Rusije, 80% gvožđa, 80% ratne industrije sa dva velika centra (Lenjingradom i Moskvom) i bogatom Ukrajinom. Gubitak ovoga dela teritorije za Sovjetsku Rusiju bi značio potpun poraz i politički i vojnički. Međutim, na lični Hitlerov zahtev, nemačka strategija u ratu protiv Rusije težila je da kombinuje što je moguće brže marševe

¹⁾ Ober Kommando des Heeres, ili skraćeno OKH (francuski: Commandement suprême de l'Armée de terre), bio je naziv za nemačku Vrhovnu komandu suvozemne vojske u Drugom svetskom ratu. — Prim. prev.

unapred u pravcu tri glavna geografsko-strategiska cilja: Lenjingrad, Moskva i Harkov, sa opkoljavajućim bitkama za uništavanje Crvene armije.

Hitler, kome je rat u Finskoj dao sasvim pogrešnu preftavu o vrednosti Crvene armije, verovao je da će se neprijatelj pri prvom sudaru srušiti. 22 juna on je u poverenju rekao princu Karlu fon Virtembergu: »Kroz dve ili tri nedelje biće u Moskvi; zauzeće Ukrajinu i Kavkaz. Međutim, ovoga puta, »munjeviti rat« je podbacio za malo, ali je ipak podbacio.

Podela i grupisanje snaga

(Skica 6 na str. 135)

Ne računajući Finski front, koji je iznosio 1.300 km i na kome su Rusi imali 15 pešadijskih i 3 konjičke divizije i 3 tenkovske brigade, Crvena armija, raspoređena na Zapadnom frontu od Baltičkog do Crnog Mora, imala je 3 grupe armija (Vorošilov, Timošenko, Buđoni), koje su imale u prvoj liniji: 150 pešadijskih divizija, 54 tenkovske brigade, svaka po 200 tenkova, i oko 6.000 aviona. Blizu 300 novih divizija imalo je da bude mobilisano u toku šest meseci posle nemačkog napada.

Nemci su, takođe, podelili svoje snage, s obzirom na svoju »geografsku strategiju«, u 3 grupe armija:

Prva, u oblasti Baltika, pod komandom maršala fon Leba (Leeb), imala je armije: Kihlerovu (18-tu), Bušovu (16-tu), Hepnerovu tenkovsku grupu (4-tu) i vazdušnu flotu generala Kelera. Cilj ove grupe armija bio je Lenjingrad.

Druga, severno od Pripjata, pod komandom maršala fon Boka (Bock), imala je armije: Klugeovu (4-tu), Strausovu (9-tu), Vajksovu (2-gu), tenkovske: Guderijanovu (2-gu), i Hotovu (3-éu), i Keselringovu vazdušnu flotu. Njen cilj je bio Moskva.

Treća, južno od Pripjata, pod komandom maršala fon Rundšteta, imala je armije: Štulpnagelovu (17-tu), Rajhenauovu (6-tu), tenkovsku Klajstovu (1-vu), i vazdušnu flotu fon Lebovu. Njen cilj je bio Kijev i Harkov.

Rumunske snage generala Antoneska, potpomognute od strane 11 nemačke armije fon Šuberta i jedne mađarske armije, potpomagale su akciju ove grupe armija.

Ukupno, Nemci su razvili na Istočnom frontu 180 divizija, od kojih je bilo 20 tenkovskih, svaka od po 350 tenkova, i 3 vazdušne flote sa ukupno 3.200 aviona.

Granična bitka

(od 22 juna — 10 jula 1941)

Dok su Rusi očekivali udar iz Rumunije u svoj levi bok, nemački glavni napad bio je upravljen severno od Pripjata. Tenkovske snage su jurnule punom brzinom obilazeći tačke otpora. Polazeći iz Istočne Pruske, fon Leb je udario klin u pravcu Kovna i Dinaburga i odbacio tučene ruske trupe u pravcu Zapadne Litvanije. Fon Bok, sa svoje strane, polazeći od Brest-Litovska, koji je zauzet 23 juna, izvršio je spajanje severno od Minska sa fon Lebovim desnim krilom. Već 1. jula bile su dve sovjetske armije opkoljene između Bjalistoka i Minska. Nemci tvrde da su zarobili 324.000 vojnika i da su zaplenili 3.300 tenkova i 1.800 topova.²⁾

4. jula je fon Leb izbio na Dvinu, istočnu granicu Letonije, i zauzeo Rigu. Fon Bok, zadržan skoro nedelju dana pred Berezinom, uspeo je da pređe tu prepreku 8. jula, a njegove prethodnice su dostigle gornji Dnjepar na pri-lazima Staljinovoј liniji.

Fon Rundštet je, sa svoje strane, jako napredovao na pravcu južno od močvari Pripjata; 4. jula zauzeo je Lavov i Zločov. Nemačko-rumunske snage, dolazeći iz Moldavije, prešle su Prut i zauzele Černovic. Mađarske trupe, stupivši u rat 24. juna, prodirale su kroz Karpatе, ali je ne-mačko nadiranje bilo zaustavljenо 6. jula pred Žitomirom.

Dok je nemačko napredovanje za 20 dana iznelo 350 km u pravcu Lenjingrada i 400 km u pravcu Moskve, do-tle je u pravcu Kijeva iznelo samo 200 km.

²⁾ Sve cifre koje je objavila nemačka propaganda bile su prirodno, znatno preterane.

Uostalom, nikakav odlučujući rezultat nije bio postignut. Suprotno Francuzima, čija je teritorija mala a prestonica na svega 200 km od granice, Rusi su mogli da izbegnu opkoljavanje povlačeći se toliko brzo koliko je to bilo nužno. Teritorijalni dobici Rusa iz 1939 godine isturili su liniju prvog kontakta sa neprijateljem na preko 400 km ispred njihove Mažinovljeve linije, tj. ispred Staljinove linije. Prema tome, za Ruse je bilo glavno da nanose što je moguće veće gubitke neprijatelju i da se povlače na svoju utvrđenu liniju bez preteranih gubitaka u živoj sili.

Nemačke tenkovske snage, sa svoje strane, jurile su napred duž glavnih železničkih pruga ne obzirući se na utvrđene tačke i, pretičući delove Crvene armije, kao i u Francuskoj, unosile pometnju u njihovu pozadinu verujući da motorizovanim divizijama, koje su nastupale za njima, ostavljaju neprijatelja bez zaštite i mogućnosti za dalji otpor.

Ali, od svega toga nije bilo ništa. Opkoljene snage Crvene armije nisu se predavale. Naprotiv, one su svojim tenkovima preduzimale napad protiv mase nemačke pešadije koja je kuljala pozadi čeličnih klinova, koje su pretstavljeni neprijateljski tenkovi, prisiljavajući ove da se vraćaju nazad i tako se izlože napadu snaga iz rezerve.

Sem toga, kad god su bili u mogućnosti, Rusi su preduzimali protivnapade raspoloživim snagama i nikada se nisu priznavali pobeđenim. Ovako radeći, oni su često uspevali da probiju vatreni obruč koji je stezao njihove opkoljene divizije. Isto tako, Rusi su vrlo često, napadajući u bokove nemačke tenkovske snage, koje su bile izbačene daleko unapred i razvučene po dubini, uspevali da ih unište. Najzad, primenjujući taktiku »paljenja zemlje«, oni su lišili Nemce mnogobrojnih bogatstava koja su oni tako žarko želeli da dobiju.

*

Ovaj veličanstveni ruski otpor, koji nije prezao ni pred kakvim žrtvama bio je signal*) za čitav talas pobuna

*) Ustanak u Jugoslaviji bio je još od ranije pripreman pod rukovodstvom KPJ. — Prim. red.

tava. Azovsko More je bilo dostignuto, a Krim otsečen. Budonijeve armije bile su poražene, mada je veliki njihov deo uspeo da izbegne hitlerovskom obuhvatu. Uvek preuveličavajući svoje pobeđe, nemačka Vrhovna komanda oružane sile objavila je zarobljavanje 675.000 vojnika, 880 tenkova i 3.720 topova. Posle ove sjajne pobeđe Nemci su bili udaljeni od svoga cilja samo još 300 km.

Opkoljavanje Lenjingrada

(od 2 — 8 septembra 1941)

Iako su Nemci 13 jula objavili da je Lenjingrad ozbiljno ugrožen, odmah su morali uvideti da su njihove izjave bile preterane. Tek 5 avgusta uspeo je fon Buš da kod Tapsa preseće železničku prugu Lenjingrad—Talin, čime je ustvari otsečena Estonija. Ruska armija u Estoniji davala je ogorčen otpor još čitav mesec dana, naročito u oblasti Talina, koji su Nemci zauzeli tek 28 avgusta, posle četvorodnevног veoma teškog bombardovanja artiljerijom i avijacijom, i ogorčenih pešadijskih borbi po ulicama grada.

Ovaj herojski otpor besumnje je spasao Lenjingrad, koji je fon Leb napadao sa svih strana, a u kome je maršal Vorošilov raspalio narod da se bori do smrti. Idući od Pskova ka severozapadu, Nemci su 25 avgusta ušli u Lugu, dok su na južnom sektoru istoga dana prodrli u Novgorod na Volkovu i nadirali u pravcu severa duž toka reke. Na zapadu, dolazeći od Talina, pošto su zauzeli Narvu i Kingisep, Nemci su prešli reku Narvu. Najzad, na severu, Finci su 31 avgusta zauzeli Viborg.

Fon Leb je 2 septembra probio odbranbenu liniju Luga — Volkov, severno od Luge, i situacija je postala ozbiljna. Malo-pomalo. Rusi su potisnuti na spoljnju liniju gradskih utvrđenja. Najzad, Nemci su 8 septembra, uz potpomaganje čitavog oblaka »Štuka«, prešli Nevu nadirući sa juga i ušli u Šliselburg.

Od ovoga trenutka Lenjingrad je bio opkoljen sa svih strana i otpočela je opsada grada.

Neuspela Timošenkova protivofanziva na centru

Bitka kod Brjanska

(od 1—12 oktobra 1941)

Dok je vođena bitka kod Kijeva, Timošenko je pokušao da iskoristi prebacivanje Guderijanovih tenkovskih divizija na jug da bi izveo snažan napad u vidu klešta u pravcu Smolenska. Ovaj protivnapad imao je za cilj da na istoriskom putu od Smolenska*) zaustavi nadiranje na Moskvu, kao i da olakša pritisak na Lenjingrad i Kijev. On je htio da dezorganizuje nemački front koji još nije bio istinski povezan.

Pošto je izveo snažnu diverziju u pravcu Jarčeva, na reci Vopu, 50 km istočno od Smolenska, Timošenko je 2 septembra otpočeo svoju ofanzivu na frontu od 500 km, između Valdaje i Brjanska. 8 septembra je zauzeo Jelniju. Pred ovakvom opasnošću, Nemci su brzo reagirali. Oni su u toku celog septembra davali ogorčen otpor pred Smolenskom i, čim je manevr za opkoljavanje Buđonijevih snaga pozadi Kijeva bio završen, naredili su Guderijanovim tenkovskim divizijama da ponovo jurnu na sever. Južna armija iz grupe armija fon Boka izvela je ovaj veoma težak pokret u najkraćem vremenu, okrenula na sever i došla u oblast Brjanska, odakle je preduzela napad u južni bok Timošenkovićih snaga. Otpočet 1 oktobra 1941, ovaj napad se razvijao čitavu nedelju dana i, 8 oktobra, zauzećem Orela od strane nemačkih tenkovskih snaga, uprkos dva ruska protivnapada, odlučena je pobeda. Timošenku je tada bila ugrožena pozadina, a sa juga je put za Moskvu bio otvoren. Stoga su se Ruši povukli na spoljnu liniju odbrane grada, a Nemci su pokušavali da ih opkole oko Brjanska i Vjazme, koji su pali 12 i 13 oktobra.

15 oktobra 1941 Hitler je rastrubio novu pobedu koja je govorila o 500.000 zarobljenika i pretskazivao po-

*) Tim pravcem nadirao je 1812 godine Napoleon ka Moskvi.
— Prim. prev.

četak »poslednje velike odlučujuće bitke u toj godini«.
Otpočeo je direktni napad na Moskvu. *12 X 1941*

Operacije na ostalim delovima fronta

Iako manje efektne, operacije na jugu nisu bile ništa manje važne. Polazeći sa svoje osnovice na Dnjepru, Nemci su u vidu krakova klešta izveli pokrete za jedan novi obuhvatni manevar oko 9 i 18 sovjetske armije. Nadirući duž obale Azovskog Mora, oni su 6. oktobra dostigli Berđansk i Mariupolj, zatim, nadirući na sever, presekli otstupnicu trupama koje su se povlačile u basen Donjeca. Generali fon Klajst i Dimitresku objavili su zarobljavanje 64.000 vojnika.

16. oktobra 1941 evakuisan je »jež« kod Odese bez ruskih gubitaka. Rumunija je kao nagradu dobila Transdnjestriju.* Nemci su 18. oktobra doprli do Taganroga i ugrozili Rostov. Najzad, na krajnjem severu fronta, Finci su 30. septembra zauzeli Petrozavodsk, glavni grad ruske Kareliske oblasti. Ali se Leningrad još uvek držao.

Prvi napad na Moskvu

(od 15. oktobra do 16. novembra 1941)

Odmah po završetku bitke kod Vjazme i Brjanska, Moskva je postala prvi neposredni cilj nemačkih armija. Zaista, Moskva nije samo glavni grad Sovjetskog Saveza, simbol jedne neprijateljske sile koju treba uništiti, već je još u vojnom pogledu strategiski centar prvog reda. Sedam glavnih puteva i nekoliko železničkih pruga stiču se u nju, a njene mnogobrojne fabrike čine je glavnom zvezdom sovjetskog sveta.

Fon Bok je za ovaj odlučujući napad raspolagao sa 2 armije, 9.-om severno od puta Smolensk—Moskva i 4.-om južno, kojima su sadejstvovale 3 tenkovske armije. Ali je već bilo dockan za nemačku vojsku, neopremljenu

*) Oblast između Buga i Dnjestra koju su Nemci zajedno sa Besarabijom bili dali 1941 godine Rumunima, a koju su Sovjeti povratili 1944/45 godine. — Prim. prev.

za rusku zimu, jer su kiše otpočele 4. oktobra, a za njima je došao sneg.

Već 18. oktobra jasno se videlo da Moskvi preti opasnost od opkoljavanja. Dok je Timošenko, onako kako je mogao, povlačio gro svojih snaga na odbrambene linije Moskve, dotle su tenkovske snage generala Hota 16. oktobra dostigle grad Kalinjin, na 180 km severoistočno od Moskve, a Hepnerove tenkovske snage bile na prilazima Možajska, blizu Borodina, na 80 km od Moskve. 20. oktobra je ove snage jedan ruski protivnapad za izvesno vreme odbacio 25 km unazad. Ali su Nemci, zaustavljeni za jedan trenutak, ponovo preduzeli napad u pravcu Tule i Kaluge i nastojali da načnu spoljna utvrđenja za odbranu Moskve koja su se prostirala do Možajska i Malojaroslaveca, na 100 km od Moskve i 50 km jugoistočno od Možajska.

19. oktobra Staljin je objavio »da će se Moskva braniti do poslednje kapi krvi svojih branilaca« i proglašio opsadno stanje, poverivši sudbinu grada generalu Žukovu, tadašnjem načelniku Generalštaba vojske, dok je general-potpukovnik Artemjev bio određen da obezbedi neposrednu odbranu varoši. Ubrzo posle toga Žukov je primio pod svoju komandu ceo Severni front, a Timošenko Južni. Maršal Vorošilov i general Buđoni bili su smenjeni sa svojih dužnosti i određeni da vrše obuku novih ruskih snaga koje su bile u toku formiranja. Šapošnikov je postavljen za načelnika Generalštaba vojske.

Celokupno stanovništvo Moskve bilo je mobilisano za odbranu. Formirano je 4 divizije komunista. I ljudi i žene kopali su rovove. Poslednjih dana oktobra, nadirući sve sporije i sporije, došle su nacističke tenkovske snage do na 60 km ispred grada, i tu su zaustavljene ogorčenim protivnapadima na mestu gde se susreću reka Nora i put za Malojaroslavec. Sovjetska odbrana se učvršćuje na celom frontu, a Nemci navode rđavo vreme da bi opravdali zastoj u svom napredovanju. Oni su prenestili težišta svojih napada i preneli ih: na severoistok od Moskve, na pravac Ržev—Volokolamsk, i na jug, gde je Guderijan dospeo u predgrađe Tule.

Posle tri nedelje svakodnevnih napada, za vreme kojih je nemačko vazduhoplovstvo bombardovalo Moskvu i danju i noću, nemačka ofanziva je zastala. Ne mogavši da zauzme Tulu i da preseče železničku prugu jugoistočno od Moskve, Guderian je napao severnije ka Serpukovu, na položaje na reci Oki, gde je bio zaustavljen jakim protivnapadima. Tada je već očevidno da nemački elan malaksava i da se postepeno uspostavlja ravnoteža snaga, pošto su ruska pojačanja neprestano pristizala, a vreme postajalo svakim danom sve gore.

Pa ipak, Nemci su na ostalim delovima fronta postigli izvesne uspehe. Zauzeli su Kursk i Harkov 25. oktobra, zauzeli su Krim i napredovali ka basenu Donjeca. 20. oktobra je italijanski korpus generala Mesea zauzeo Stalino.

Na severu je fon Leb 9. novembra, iznenadnim prodorom na istok, svojim tenkovima na prepad zauzeo Tihvin na železničkoj pruzi za Vologdu, 100 km istočno od Volkova, i to uprkos žestokih sovjetskih napada. Nemci su se održali u Šliselburgu.

Drugi napad

(od 16. novembra do 5. decembra 1941)

I tako, mada je bliska odbrana grada na više tačaka bila probijena, nemačka klešta ipak nisu mogla da se zatvore pozadi Moskve. Nemački generali, pretrpevši teške gubitke (777 tenkova i 55.000 ljudi), hteli su da se povuku u zimski raspored, ali je Hitler odbio da obustavi operacije da ne bi priznao neuspeh. Vrhovna komanda oružane sile pripremala je novu ofanzivu. Polazeći od činjenice da je frontalni napad na Moskvu osuđen na neuspeh, ona je pripremala obuhvatni manevar za dvostruko opkoljavanje grada.

Nemački plan

(Skica 7 na str. 145)

Polazeći sa svojih polaznih položaja ešeloniranih od Kalinjina do Tule, Nemci su hteli masom svoje pešadije,

da izvrše neprekidan frontalni pritisak na centar, dok su tenkovske kolone, upućene sa severa i juga, imale da presek u puteve za Jaroslav i Rjazanj, a potom da se spoje kod Orjehova, na 80 km istočno od Moskve, na putu za Gorki.

16 novembra 1941 otpočela je ofanziva pod komandom generala fon Boka sa 48 pešadijskih, 12 tenkovskih i 5 motorizovanih divizija, ovako podeljenih:

Severni otsek (general Štraus): 4 tenkovske, 2 motorizovane i 18 pešadijskih divizija; tenkovske divizije obrazovale su 3 tenkovsku armiju pod komandom generala Hota.

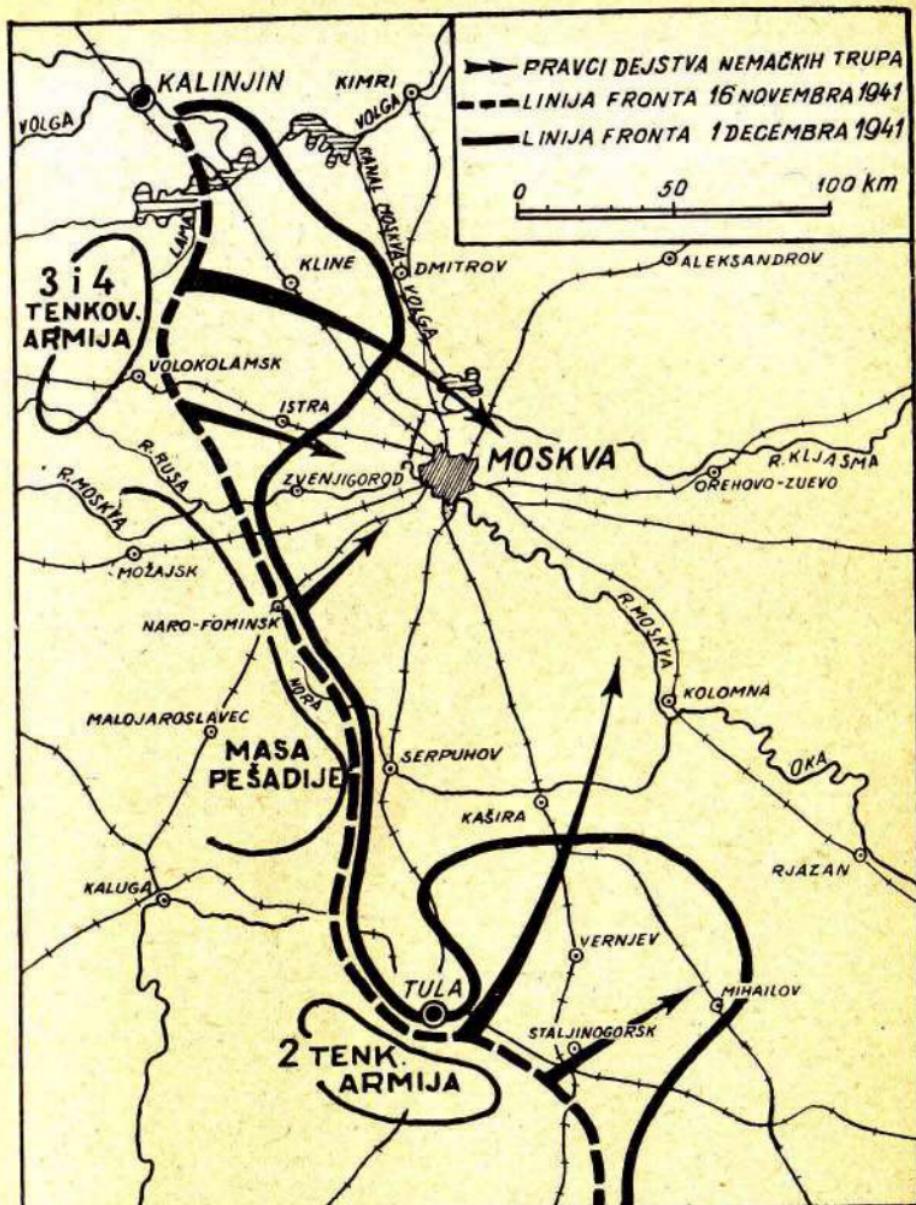
Srednji otsek (general fon Kluge): 4 tenkovske, 1 motorizovana i 24 pešadijske divizije; tenkovske divizije obrazovale su 4 tenkovsku armiju pod komandom generala Hepnera.

Južni otsek (general fon Vajks): 4 tenkovske, 2 motorizovane i 6 pešadijskih divizija; tenkovske divizije obrazovale su 2 tenkovsku armiju pod komandom generala Guderijana.

Ruske snage, pojačane trupama pristiglim iz Sibira, imale su 7 armija i 1 konjički korpus. Ruski gubici u tenkovima bili su teški, ali su već bili pristigli prvi tenkovi »T 34«, koji su bili bolji od nemačkih tenkova.

Nemci su jednovremeno otpočeli napad u pravcu Kalinjina i duž puta za Ržev ka jugu. Posle sedmodnevnih borbi zauzet je Klin, 60 km severno od Moskve. Da bi izbegao obuhvat, Žukov se povukao pod borbom do Krasnaje Poljane, svega 35 km severno od Moskve. Situacija glavnog grada izgledala je očajna. Fabrike iz Tule, gde sa sibirskim divizijama celokupno stanovništvo učestvuje u bici, bile su evakuiseane u pozadinu. Više nemačkih napada sa pravaca od Orela, Bjelova i Serpuhova propalo je. Znatno više na jug, Guderijanovi tenkovi dostigli su Jelec, na 150 km istočno od Orela.

Severno od Tule 3 tenkovske i 2 pešadijske divizije dostigle su do Košira, na 30 km istočno od Serpuhova, a 90 km južno od Moskve, zatim su povrnule u jugoistočnom pravcu da bi opkolile Tulu i napale je sa svih strana. Ali grad je odbio sve napade.

Skica 7.— Bitka za Moskvu

Međutim, zapadno od Moskve bio je stalan pritisak od Malojaroslaveca na Naro — Fominsk na reci Nari. Ogorčene borbe odigrale su se na putu Smolensk — Mo-

skva. 4 decembra Nemci su zauzeli Zvenigorod, na 30 km zapadno od Moskve. Situacija je bila više nego očajna. Većina administrativnih nadleštava bila je evakuisana za Kujbišev, na oko 800 km istočno od Moskve. Ali Staljin, koji je bio ostao u Moskvi, izdao je svojim trupama zapovest da se bore do kraja. Sem toga, Žukov je 1 decembra dobio 3 sveže armije sa Volge, Urala, iz Kubana i Sibira, što je činilo 47 pešadijskih divizija, 36 brigada, 10 brigada NKVD*), 12 tenkovskih divizija, mnogobrojna protivtenkovska oruđa i odlične jurišne avione (»Stormovike«) i lovce »JAK«. Prema tome, imao je mogućnosti da izvrši protivnapad.

Rusko preotimanje Rostova

Dok su Rusi na severu morali da evakuišu Hango, na finskoj obali, Nemci su na jugu, 16 novembra 1941, zauzeli Kerč i ceo istočni deo Krima. 22 novembra pao je na prepad Rostov na Donu, kao i Tihvin, pred napadom koji je izvodio fon Klajst sa 2 tenkovske i 6 motorizovanih divizija potpomognutih avijacijom pod komandom generala Ritera fon Grajma. Zauzeće Rostova otvorilo je nemačkom komandovanju nove perspektive ka Kavkazu i Kaspiskoj Oblasti koji su izgledali sasvim blizu.

Ali, 29 novembra Rusi su odneli svoju prvu veliku pobedu nad Nemcima. I zaista, odbijajući napade fon Rundštetove armije, Timošenko je 29 novembra povratio Rostov posle jedne sjajne opkoljavajuće operacije koju su izveli: general Lopatin, napadajući na zapad; general Remisov koji je, pošto je 28 novembra prešao Don, udario na jug, i general Hartonov, koji je udario sa severoistoka i noću 28/29 novembra probio severnu odbranu grada. Posle trodnevnih teških borbi Nemci su se povukli ka Taganrogu, ostavivši na bojištu 5.000 mrtvih.*

Na frontu kod Moskve, gde je tada već padaо sneg i bila nastala jaka hladnoća, nemačke trupe, slabo opremljene za surovu rusku zimu, preduzele su 5 decembra svoj poslednji besomučni napad na spoljne linije odbrane grada Moskve. Ali, zaledeno ulje prikovalo je nemačke

*) Narodni komesarijat unutrašnjih dela. — Prim. prev.

tenkove i avione za zemlju, dok su ruske mašine, bolje podešene za ovakve uslove, produžile da funkcionišu. Nada na uspeh promenila je svoj tabor. Još od 6 decembra Rusi su sa manjim snagama vršili neprekidne protivnapade koji su uznemiravali već iznemoglog i ledenom hladnoćom demoralisanog neprijatelja.

8 decembra je Hitler bio primoran da objavi da je zbog vremena obustavljena ofanziva na Istočnom frontu. Otada, kao i njegov slavni prethodnik Napoleon, Hitler je bio izgubio igru.

Ali tada, kada je Hitler računao da će moći da prezimi na dostignutim linijama, ruski protivnapadi počeli su da pričinjavaju nemačkim trupama sve teža i teža iskušenja.

Uostalom, Hitler je, uprkos svoje oholosti, uvideo da je igra rđavo započeta. Stoga je preuzeo ispitivanja mogućnosti za zaključenje mira sa Engleskom, ali su svi pokušaji ostali bez uspeha. On je u Berlinu sazvao evropsku konferenciju kojoj su prisustvovali sve zemlje potpisnice Pakta protiv Kominterne (25 novembra 1941). Ova konferencija ostala je isto tako bez uspeha kao i ponude za mir, jer su neutralne zemlje odbile da na njoj prisustvuju, čime su dokazale svoju sumnju u nemačku pobedu. Engleska, sa svoje strane, objavila je rat Finskoj, Mađarskoj i Rumuniji, pokazujući ovim gestom svoj iskren stav u odnosu na antiboljševičku kampanju koju je vodila Nemačka.

Prva ruska protivofanziva

(od 6—31 decembra 1941)

Nema sumnje da su Nemci računali da će biti u Moskvi pre zime 1941/42 godine, a Gebelsov apel od 20 decembra za skupljanje toplog odela za trupe, po kome se vidi da nemačka Vrhovna komanda oružane sile nije predviđala poziciski rat na Istočnom frontu u zimskom periodu, jasno je dokazivao krah nemačke ofanzive pred Moskvom.

Ruska protivofanziva otpočela je na severu stvarno 6 decembra, a od 8 decembra, posle ponovljenih napada,

trupe generała Mereckova preotele su od Nemaca važno mesto Tihvin, na železničkoj pruzi za Vologdu, na 165 km istočno od Lenjingrada, koje su Nemci držali već mesec dana. Neprijatelj je, pod komandom generala Šmita, ostavio na terenu 7.000 mrtvih.

Sledećeg dana general Kostjenko povratio je Jelec, istočno od Orela, a na centru, u momentu kada je Moskva bila direktno ugrožena od 50 nemačkih divizija, otpočela je sovjetska protivofanziva protiv oba neprijateljska ispuštenja, stvorena severno i južno od Moskve. Severno od Moskve odigrale su se ogorčene borbe za Gorki i Kačušku; Krasnaja Poljana bila je opkoljena i povraćena, a njena posada uništena. Najzad, dalje na severu, trupe generała Vlasova, prodirući kroz predeo sa gustom šumom, uspele su da pređu Solnehogorsk i da 10 decembra opkole Klin. Generali Leljušenko i Kuznecov operisali su severno od generała Vlasova; prvi je, potiskujući 1 tenkovsku i 2 motorizovane divizije, povratio Rogačevo, dok je drugi oslobođio Jakhromu i gonio 2 nemačke tenkovske i 1 pešadišku diviziju u oblasti Kлина. Najzad, trupe generała Rokosovskog, goneći u stopu neprijatelja, povratile su, 11 decembra, mesto Istru, na 45 km od predgrađa Moskve. Ove operacije, kojima su neprijateljske snage odbačene na svoje prvo bitne polazne položaje, otklonile su opasnost koja je ugrožavala severni bok fronta pred Moskvom.

Neprijateljsko ispuštenje južno od grada likvidirao je 1-ji gardijski konjički korpus generala Belova, koji je operisao od Kašira i povratio Venev i Staljinogorsk, a general Bondarev je 13 decembra povratio Mihailov i Jepifan.

Zbog ovih neuspeha Hitler je smenio komandanta nemačkog Srednjeg otseka, maršala fon Boka, a na njegovo mesto postavio fon Klugea, bivšeg komandanta 4-te armije. Posle nekoliko dana bio je vrhovni komandant vojske maršal fon Brauhić, takođe smenjen, a za njim su otišli u penziju i Rundštet, i Guderian i Hepner.

Uprkos drakonskim mera, nemački moral je znatno opao. Novi pozivi u vojsku bili su sve češći, što je dovelo do krize u radnoj snazi. Zato je voćstvo Rajha odlučilo

da vrbuje strane radnike po okupiranim zemljama, ali su dobrovoljci bili retki, te je Berlin smislio masovna deportiranja. Ruski uspesi povratili su nadu okupiranim narodima, a satelitima Osovine dali su snage da se odupru Hitlerovim zahtevima. U Mađarskoj se regent Horti nije mnogo žurio sa slanjem svojih trupa na Istočni front. U Rumuniji su neki generali podneli ostavke da ne bi vodili svoje ljudе u borbu protiv Rusa. Bugarski kralj je izvrdao Hitlerov poziv da objavi rat Sovjetskom Savezu.

Međutim, rusko napredovanje se nastavilo, i ceo severni deo fronta, od Kalinjina do južno od Orela, bio je u pokretu. Prodirući svojim masama preko puta za Jelec i ka pruzi Tula — Orel, Rusi su 14 decembra povratili Uzlovaju, na 38 km jugoistočno od Tule, i Jasnu Poljanu, Tolstojev kraj, 16 km južnije. Oblast Tule je takođe povraćena i opasnost za Moskvу sa juga bila je otklonjena.

Severno od Moskve, posle trodnevne ogorčene borbe po snegу, povraćen je 15 decembra Klin; a zatim i Kalinjin, prвoklasna strategiska tačka u koju je 16 decembra ušao general Konjev.

Nemci su branili svaku stopu, ali nisu mogli da spreče ulazak Rusa u Visokaju, na pruzi Ržev — Toržok. Borili su se očajno kod Ruse, važne strategiske tačke na 70 km od Moskve, ali ju je povratio general Govorov istoga dana kada je povraćen i Kalinjin. 23 decembra povraćen je i Volokolamsk, na liniji Moskva — Ržev.

Na jugozapadu od Moskve Rusi su postepeno likvidirali i neprijateljsko ispuštenje fronta kod Tule. Pošto je oslobođen Narfominsk, krajnja tačka nemačkog napredovanja, Crvena armija je odbila Guderijanove snage koje su, posle besomučnih borbi, morale da napuste Kalugu 30 decembra 1941 da ne bi u njoj bile opkoljene. 31 decembra je gubitak Kozelska obeležio kraj jednog većeg poraza za Nemce. Za vreme od dvadeset i četiri dana protivofanzive, sovjetske armije su prešle na izvensnim pravcima preko 200 km. Nemci su izgubili pred Moskvom 70.000 ljudi, 1.500 tenkova i 2.000 topova. Međutim, iako je ruska protivofanziva krajem 1941 godine potpuno poremetila smele planove nemačke Vrhovne komande oružane sile, opasnost za Ruse je i dalje posto-

jala. Nemci su još uvek držali jake položaje pred Moskvom i, mada su bili tučeni kod Kaluge i njihovo povlačenje na izvesnim tačkama bilo brzo, njihov je otpor ostao, uopšte uzev, čvrst i organizovan, i pored njihove bedne zimske opreme. Hitler je, istina, odbio da preduzme novo »povlačenje iz Rusije«, i zasnivao je svoju odbranu na obrazovanju izvesnog broja utvrđenih rejona ili »ježeva« snažno organizovanih za odbranu i sa jakim posadama, postavljenih na prirodno veoma jakim odbrambenim položajima, sa dobrom komunikacijama za vezu sa pozadinom. Sem toga, u slučaju potrebe, ovi utvrđeni rejoni mogli su se snabdevati i vazdušnim putem blagodareći nemačkoj nadmoćnosti u vazduhu.

Na dan 1 januara 1942 išla je linija fronta od Šliselburga na reku Volkov i dalje ovom rekom i železničkom prugom Čudovo — Volkovstrost do Iljmenskog Jezera. Zatim je linija prolazila između Toržoka i Kalinjina, potom istočno od Možajska i Malojaroslaveca da bi zaokrenula ka zapadu iza Kaluge i Korelska, a odatle ka istoku preko Bjeleva, zatim na jug, prolazeći zapadno od Verhove, istočno od Kurska, Harkova i Stalina, da bi izbila na Azovsko More zapadno od Taganroga.

Najzad, na Krimu, posada Sevastopolja, opsednuta od početka novembra, držala se još uvek. Štaviše, 30 decembra, trupe generala Perušina i Lvova, uz sadejstvo Crnomorske flote, prešle su moreuz kod Kerča i povratile Kerč i Feodosiju.

Na taj se način 1941 godine, koja je trebala da pokaže uspeh plana za nemačku dominaciju u Evropi, završila strahovitim Hitlerovim porazima. Posle Bitke za Englesku, Bitka za Moskvu je označila veliki preokret Drugog svetskog rata.

Posledice događaja u Rusiji: kraj američke neutralnosti

Čim je Hitler otpočeo »napad na Istok«, ministar spoljnih poslova Sjedinjenih Američkih Država, Samner Vels, zvanično je osudio novu nacističku agresiju, a predsednik Ruzvelt je izjavio da se Zakon o neutralnosti neće odnositi na novi sukob.

Američki državnici, daleko od toga da budu uvučeni u »antiboljševički pohod«, shvatili su neophodnost da po svaku cenu podrže Saveznike u započetoj borbi na život i smrt. Američke trupe su 6 jula 1941 smenile engleske trupe na Islandu. 21. jula je Kongres povećao trajanje vojnog roka koje je u septembru 1940 bilo utvrđeno na godinu dana. Najzad, u avgustu, prilikom svoga susreta na Atlantiku, na bojnom brodu *Prince of Wales*, Ruzvelt i Čerčil su utancačili jedan sporazum koji je uskladio engleske i američke ciljeve i, 14. avgusta, potpisali istoriski dokument, danas poznat pod imenom »Atlantska povelja« (*Charte de l' Atlantique*). Ovaj dokument, koji je imao da služi kao baza za uspostavljanje budućeg mira, izazvao je kod Saveznika, pa čak i kod neutralnih država, veliko zadovoljstvo. Da bi ovaj dokument bio zvanično priznat i od ostalih Saveznika, 24. septembra 1941 potpisale su ga u Londonu sledeće zemlje: Belgija, Čehoslovačka, Grčka, Slobodna Francuska, Luksemburg, Holandija, Norveška, Poljska, SSSR i Jugoslavija, te je na taj način postao program Ujedinjenih nacija. Atlantska povelja bila je dobro pripremljena i u Sjedinjenim Državama gde je napad na SSSR ostavio dubok utisak. Američko patroliranje na Atlantiku pojačano je vazdušnim patroliranjem, a broj savezničkih potopljenih brodova smanjio se za dve trećine. Pošto su 4. septembra nemačke podmornice napale američki ratni brod *Greer* (»Grir«), predsednik Ruzvelt je nagovestio ukidanje Zakona o neutralnosti (»Neutrality Act«).

29. septembra je održana u Moskvi Trojna konferencija na kojoj se pretstavnik predsednika Ruzvelta, Hari man, sastao sa Molotovom i lordom Biverbrukom, predstavnikom Čerčila.

Uprkos žestokim prigovora izolacionista, Ruzvelt je odbio da se ne meša u evropska pitanja, i, 9. oktobra 1941, zatražio od Kongresa da ukine Zakon o neutralnosti. 13. novembra je Kongres izglasao predloge za izmenu i dopunu Zakona, koji su dozvoljavali da se i američki trgovački brodovi mogu naoružati i prenositi materijal u pristaništa zaraćenih zemalja. U isto vreme, Predsednik

je pojačao odbranu Američkog kontinenta potpisujući sporazum sa Meksikom i holandskom vladom, koja je dozvolila privremeno posedanje Holandske Gujane od strane američkih trupa.

Tako su, uoči japanske agresije, Sjedinjene Države već bile na putu postepene intervencije blagodareći proncljivosti svojih državnika, ali je njihovo javno mnenje još bilo podeljeno. Zemlja je htela po svaku cenu da izbegne stupanje u rat.

Ali, grom iz Perl Harbora gurnuće ih u rat strmoglavce. Sem toga, on je izazvao reakciju, koja se ispoljila u ogorčenoj samoodbrani, i ostvario potpuno jedinstvo naroda velike zapadne demokratije.

GLAVA IX

PRVA RUSKA ZIMSKA PROTIVOFANZIVA 1941/42

(Skica 8 na str. 157)

U drami koju je pretstavljaо rat na Istoku nije bilo odmora. Tek što je nemačka bujica bila zadržana, Rusi su prešli u napad. Oni su iskoristili svoju veliku brojnu nadmoćnost, lakše podnošenje hladnoće i okolnost što su Nemci imali slabu zimsku opremu i što nisu mogli da upotrebe tenkove i avione. U početku su to bili samo pojedinačni i povremeni protivnapadi izvedeni na međusobno udaljenim otsecima i manjim snagama, koje su po sopstvenoj inicijativi uz nemiravale neprijatelja, koga je zima bila paralisala, i malo-pomalo osvajale teren otklanjajući korak po korak smrtnu opasnost.

No, ruski napadi su ubrzo prerasli u opštu zimsku protivofanzivu. I dok su se Nemci nadali da će moći da zauzmu pogodan zimski raspored i da uz ekonomičnu odbranu pomoću dobro utvrđenih »ježeva« čekaju kraj zimske sezone da bi opet nastavili svoju ofanzivu, za Staljina i Šapošnikova je, naprotiv, glavno bilo da napadaju bez predaha, uprkos vremenskim i terenskim teškoćama, da bi razbili obuhvat Moskve i da bi rastrojili nemačku zimsku liniju, nadirući na severu u pravcu Smolenska, a na jugu ka basenu Donjeca.

U ovoj drugoj fazi, ciljevi Žukova i Timošenka bili su isključivo strategiski obuhvati nemačkih armija, te su njihovi manevri bili smišljeni po onom klasičnom načinu koji su Nemci uspešno primenjivali prethodne godine. Kada su Rusi otpočeli dejstva, oni su pokazali pravo majstorstvo u upotrebi i komandovanju snaga koje je izne-

nadilo čak i njihove neprijatelje. Nemci su morali da upotrebe sve svoje rezerve da bi se održali.

Na frontu Lenjingrada manevar se sastojao u pokušajima da se slomi gvozdeni obruč koji je stezao grad. Lenjingrad, pak, blagodareći svom »životnom putu«, železničkoj pruzi sagrađenoj preko zaledenog Ladoškog Jezera, ostao je u vezi sa ostalim delom Rusije, te je mogao za sve vreme zime da dobija životne namirnice i municiju. Ali, otpor »ježa« kod Šliselburga sprečio je potpun uspeh ovog manevra, koji je, ipak, imao za rezultat odbacivanje Nemaca na zapad od Volhova.

Ustvari, nemačka zimska linija: Šliselburg — Novgorod — Staraja Rusa — Ržev — Gžatsk — Vjazma — Orel — Kursk — Bjelgorod — Harkov — Lozovaja — Stalino — Taganrog, sa svojim odbranbenim sistemom potpuno autonomnih otpornih tačaka, nije mogla biti organizovana pre kraja januara 1942, i za vreme tronedeljne borbe na otvorenom polju, gde su nemački tenkovi bili skoro van svakog dejstva, ruske trupe su uspele da steknu znatna preim秉stva.

Otklanjanje opasnosti od Moskve

U toku januara 1942 prvi cilj Crvene armije bio je »bastion« kod Možajska na putu za Vjazmu, koji je ona jednovremeno napadala sa severoistoka, istoka i juga. Pošto je Malojaroslavec, na 90 km jugozapadno od Moskve, pao još 2 januara u ruke Rusa, oni su nadirali u severozapadnom pravcu uz reku Protvu i 3 januara zauzeli Borovsk, 20 km severno, dok su sa istočnog pravca 13 januara dospeli do Dorohova, na 16 km zapadno od Možajska. Sporim ali upornim napredovanjem Rusi su uspeli da povrate jedno za drugim veoma jaka odbranbena utvrđenja Možajska.

Pošto su padobranci svojim smelim napadom zauzeli Medin, na 35 km zapadno od Malojaroslaveca, sovjetske trupe su koncentrično napale iz ovoga grada i Borovska na Verežu, na 15 km južno od Možajska, dok su druge trupe nadirale od Ruze, 15 km severno, na nemački »jež«. Možajsk je zauzet 20 januara, i to posle poslednjeg i tako

brzog napredovanja da Nemci nisu imali vremena ni da ga zapale. Istoga dana povraćena je Vereja i Moskva je počela slobodnije da diše.

Dok se razvijao frontalni napad na Možajsk, rusko komandovanje je preduzelo dva jednovremena napada severno i južno od Moskve, oba upravljena na Smolensk. Prvi, upućen od Valdajske Gore (između Iljmenskog Jezera i Kalinjina), bio je upravljen duž železničke pruge Velikije Luki — Vitepsk, dok je drugi, upućen iz oblasti Tula — Kaluga u pravcu Roslavlja, bio upravljen sa juga direktno na Smolensk. Čim su ovi napadi odmakli, omogućili su Rusima da obidu sa severa i juga čuveni centralni trougao »ježeva« Ržev — Gžatsk — Vjazma, koji je bio skoro potpuno opkoljen, ali je, ipak, uspeo da se odupre svima napadima.

Napad na Smolensk sa severa

1 januara 1942 Rusi su povratili Staricu, na sredokraći između Kalinjina i Rževa. 9 januara, pod zaštitom diverzionog napada severno od Iljmenskog Jezera, armije general-potpukovnika Purkajeva i general-pukovnika Jermenka prešle su u ofanzivu sa Valdajske Gore, južno od Iljmenskog Jezera.

Oba ruska generala udarila su u isto vreme pravcem na zapad, južno od Ostahova i Selijarova. Posle napredovanja od 23 km brzo su pale u ruske ruke železničke stanice Peno, Andreapol i Toropec na liniji Bogoložje — Velikije Luki. Posle Pena, Toropec je očišćen 20 januara. U međuvremenu su sovjetske trupe proširile otpor na Holmu.

Na taj je način, 23 januara, trougao, čija su temena bila Velikije Luki, Bogoložje i Moskva, bio sav oslobođen. No, po nesreći, na sredini osnovice ovog trougla, »jež« kod Rževa, iako otsečen sa zapada kao i sa severa i istoka, ostao je u nemačkim rukama. Otpor njegove posade jako je usporio sovjetski manevar. Međutim, od 9—22 januara, prema ruskim izveštajima, oslobođeno je 2.000 naseljenih mesta, ubijeno 17.000, a zarobljeno više stotina nemačkih vojnika.

Ruski napad, zadržan na jugu, oživeo je na severu gde je postigao značajne taktičke uspehe, opkoljavajući u »ježu« Staraja Rusa deo 16 nemačke armije pod komandom generala fon Buša. Napad je otpočeo još 15 januara. Bio je potpomognut dejstvom partizana, koji su znatno pomogli generala Kuroškina dajući mu dragocene podatke o rasporedu neprijateljskih snaga, ometajući nemački saobraćaj i vršeći napade na neprijateljsku požadinu. U drugoj polovini februara opkoljavanje je bilo potpuno, a 25 januara izvršen je opšti juriš. Posle krvavih borbi juriš je odbijen. Blagodareći nadmoćnosti nemačkog vazduhoplovstva, posada, koja je jedno vreme bila primorana da se hrani svojim konjima, snabdevana je »vazdušnim vozovima« transportnih aviona »Junkers 52«. Mesec mart 1942 prošao je u veoma teškim napadima i protivnapadima, ali su Nemci uspeli da dovuku pojačanja, te je već početkom aprila opsada morala da se prekine.

»Jež« Staraja Rusa održao se, ali je Nemci stao teških žrtava.

Napad na Smolensk sa juga

Čim su oslobodili Medin, Rusi su preuzeli napad u pravcu Roslavlja da bi udarili klin između odbrane Vjazme i odbrane Orela, i da bi privezali nemačke rezerve.

Polazeći iz rejona Kaluge, Rusi su prešli železničku prugu Moskva — Brjansk južno od Ugre, 7 januara 1942 oslobodili Mešovsk, a 9 januara, povraćajući Serpejsk i Mozalsk, dospeli na manje od 20 km od puta za Rosavlј. Ali, naišli su na otpor kod železničkog čvora Sukinića, koji gospodari putevima od Tule za Kalugu, Brjansk i Smolensk. Mada su uspeli da ga opkole i da prodru čak do Kirova, 55 km zapadnije, Rusi su bili zadržani pred tim gradom sve do 28 januara 1942.

U toku februara ruska ofanziva je skrenula na sever i doprla do Dorogobuja, na Dnjepru, 70 km od Vjazme, na liniji Vjazma — Smolensk, presecajući skoro potpuno snabdevanje Vjazme.

Međutim, sama Vjazma nije mogla biti preoteta, jer je, kao i Ržev i Gžatsk, odolela svima jurišima. Istaknuta

Skica 8.— Prva ruska zimska protivofanziva 1941/42

pretstraža Vjazme ka jugu, Juknov, na putu Moskva — Roslavlj, bila je poprište krvavih borbi koje su skupo stale obe protivničke strane. Kada je 5 marta 1942 pala ona je bila već dobro odigrala svoju ulogu spoljne odbrane Vjazme.

Frontalni pritisak

U cilju presecanja odbranbenog trougla Ržev, Gžatsk, Vjazma, Rusi su izvršili smeо prodor između Rževa i Gžatska. Oni su 10 marta 1942 kod Sočevke presekli put Ržev — Vjazma, opkoljavajući ustvari Ržev sa svih strana. Tada su se Nemci povukli gotovo potpuno u svoje »ježeve«, a ruski partizani su mogli slobodno da izvode rejdove po celoj oblasti, prodirući čak i u Belorusiju, u oblast Véliza na Dvini, 70 km severoistočno od Vitepska.

Ruska taktika uznemiravanja nastavljena je sve do topljenja snega, kada su Nemci doveli pojačanja, te je Žukov povukao svoje partizanske odrede istočno od linije Ržev — Gžatsk — Vjazma.

Timošenkov zimski napad na jug

Operacije na jugu mogu se podeliti na dve taktičke različite oblasti: na operacije u Ukrajini i na Krimu.

Timošenkovo preotimanje Rostova obeležilo je važan preokret u operacijama na Istočnom frontu. Pa ipak, Rusi su tek krajem januara 1942 izvršili u Ukrajini nov skok unapred. 27 januara su trupe general-majora Gorodnjanskoga i general-potpukovnika Rjabiševa izvršile napad i prepadom zauzele grad Lozovaju, važan železnički čvor na 100 km južno od Harkova. U isto vreme palo je i Barvenkovo, 50 km istočno, na železničkoj pruzi za Donjec, a posle nekoliko dana i Berestovoja, 58 km zapadno od Mariopola. Najzad, 1 februara, povraćena je Gavrilovka, između Lozovaje i Barvenkova. Sudbina Taganroga i Mariopola izgledala je jednog trenutka rešena, ali se nemačka odbrana i ovde takođe dobro držala. Glavna odbranbena linija nije se mogla nigde načeti.

Operacije na Krimu

Operacije na Krimu vođene su cele zime oko najvažnijeg strategiskog objekta — Sevastopolja. Jedino ovlađivanje ovim gradom moglo je Nemcima da osigura gospodarenje Crnim Morem.

29 decembra 1941 zauzele su Kerč trupe Kavkaskog fronta general-potpukovnika Kozlova, pošto je general Lvov uspeo, 26 decembra, da pređe moreuz a general-major Pervušin da se iskrca, 29 decembra, kod Feodosije da bi preduzeo, zapadno od Kerča, napad u bok. Ruske snage su tada počele da prodiru ka centru Krimskog Poluostrva. Ova diverzija uneškoliko je omogućila opsade-nom Sevastopolju da malo predahne.

U isto vreme, druge sovjetske trupe su se iskrcale u Evpatoriji, 60 km severno od tvrđave, ozbiljno ugrožavajući nemačke posadne trupe.

Pa ipak, ovaj pokušaj za oslobođenje Sevastopolja završio se neuspehom. 19 januara 1942 Nemci su objavili da su od 10 do 13 januara opkolili ruske trupe kod Evpatorije, posle višednevnih borbi povratili Feodosiju i zarobili 5.000 vojnika. Rusi su se tada povukli na poluostrvo Kerč gde su u toku marta 1942 pojačali svoje snage na 200.000 ljudi. No, i ovaj napor bio je užalusan, jer ih je general fon Manštajn napao sa obe strane poluostrva uz jako potpomaganje avijacije i uspeo da ih, 11 maja 1942, opcoli, a 15 maja da preotme Kerč. Nemci su objavili zarobljavanje 150.000 vojnika i uništenje 19 pešadijskih divizija i 7 tenkovskih brigada.

15 maja 1942 samo je još Sevastopolj davao otpor.

Operacije na krajnjem severu

Da bismo završili ovaj pregled ruskih zimskih ofanziva, treba pomenuti i ruske pokušaje da povrate kontrolu nad murmanskom železničkom prugom. S obzirom da su se Finci, koji nisu ispoljavali nikakve ofanzivne namere otkako su povratili svoje granice iz 1939 godine, dobro držali, saveznički materijal je i dalje dostavljan

obilaznom železničkom prugom Murmansk — Soroka — Arhangelsk, koju su Rusi uspeli da zadrže u svojoj vlasti za sve vreme.

* * *

Najzad, početkom maja 1942, kada je otpočelo ota-panje snega, konstatovalo se da Rusi nisu mogli ozbiljno načeti glavnu liniju odbrane nemačkih ježeva; ali, oni su uspeli da udalje neposrednu opasnost od Moskve, da namuče nemačke trupe, da povrate znatan deo teritorije, i, najzad, da nanesu hitlerovcima ogromne gubitke.

Nemci su se još nadali da će se sa nastankom lepog vremena povratiti i njihova opšta nadmoćnost. Ali od toga nije bilo ništa. Operacije u 1942 godini biće daleko manjih razmera od onih iz 1941 godine i završiće se po-razom nacista.

STANJ U 05. APRIL (velike godine 1942.)
OFANZIVI RASPREDJENI (W. M. 1941.)

GLAVA X

OPERACIJE U LIBIJI

(od 18 novembra 1941 do 3 septembra 1942)

(Za geografsku orijentaciju vidi skicu 13 na str. 252)

I — Druga ofanziva i povlačenje

(od 18 novembra 1941 do 7 februara 1942)

Posle Vevelovog prodiranja u Kirenajku i Romelove protivofanzive, linija fronta se stabilizovala na egiapskoj granici, na utvrđenoj liniji Solum — Sidi Omar. Obe su strane težile da se što je moguće brže pojačaju u cilju preduzimanja nove ofanzive.

Međutim, Hitler, napavši Rusiju smatrao je Libiju drugostepenim ratištem, gde mu je jedini cilj bio da pomogne Italijane da spasu čast i da spreči Engleze da se dočepaju Francuske Severne Afrike. On nije video, srećom za Saveznike, da put za Suec i Siriju vodi na izvore nafte kod Mosula i Abadana. Za njega je sva nafta starog sveta bila u Bakuu. U toku cele 1940 godine on je propustio jedinstvenu priliku da se bez ikakvog rizika dokopa cele afričke obale od Kazablanke do Sueca i da prodre do granice Indije. U to vreme nijedna armija i nijedan tenk nisu štitili ni Aleksandriju ni Mosul. Nekoliko tenkovskih divizija, prebačenih u Tunis, bilo bi dovoljno da Hitleru osiguraju veoma jak položaj. Ali, on je propustio tu priliku. Sad, pošto je otpočeo napad na SSSR, on nije više bio u stanju da Romelu uputi neophodna pojačanja: ruski bezdan gutao je sve. Zima se bližila, a Moskva se još uvek držala. Romel je morao da se snalazi

samo sa svojim »Afričkim korpusom« i saveznicima Italijanima, tj. sa svega: 2 nemačke tenkovske divizije (15-ta i 21-va), 90 lakovom divizijom*), tenkovskom divizijom »Arijete« i 6 pešadijskih divizija. Nemačke tenkovske divizije imale su po 160 tenkova »Mark-III« sa topom 75 mm, te je ukupno bilo 412 tenkova koje je podržavalo 194 protivtenkovska oruđa i blizu 900 aviona.

Protiv ove snage Englezi su imali, pod komandom generala Kaninghema, pobedioca u Abisiniji, 2 korpusa (13-ti i 30-ti) sa svega $3\frac{1}{2}$ pešadijske divizije — nešto malo brojno jačih od nemačkih divizija — i $1\frac{1}{2}$ tenkovskom divizijom. Ovim snagama treba dodati i one koje su još uvek držale Tobruk i koje su bile doturom pojačanja pomoću flote potpuno popunjene, te su ukupno iznosile tridesetak hiljada ljudi (70-ta divizija, 1 poljski puk i 1 tenkovska brigada).

Na taj način, Englezi su imali 455 tenkova protiv 412 osovinskih, ali su engleski tenkovi bili mnogo slabiji od onih »Mark-III«, jer su bili efikasni samo na otstojanjima do 800 m, dok su tenkovi »Mark-III«, svojim topom u kupoli, dejstvovali efikasno i preko 1.500 m. Pored toga, Englezi su bili naročito slabi u protivtenkovskim oruđima: 72 topa prema 194.

Da bi se parirale ove osetne slabosti britanske vazduhoplovne snage pod vazduhoplovnim vice-maršalom Koninghemom (Coningham) bile su znatno pojačane. Sem toga, admiral Kaninghem (Cunningham) je svojom dalekometnom brodskom artiljerijom duž cele obale potpomagao svoga brata**), komandanta 8 britanske armije. Kada je sve bilo dobro pripremljeno i procenjeno, general Okinlek (Auchinleck), vrhovni komandant svih snaga, odlučio je da pokuša da uništi neprijateljske snage obilaskom fronta. Manevar se sastojao u prodiranju sa juga u Romelovu pozadinu, dok bi posada Tobruka izvršila ispad na severu. Kada se izvrši spajanje snaga kod Sidi

* Nemačke snage u sastavu »Afričkog korpusa« bile su 15 i 21 tenkovska i 90 laka divizija. — Prim. prev.

** Misli se na Ser Alan Gordon Cunningham-a koji je komandovao 8 britanskom armijom. — Prim. prev.

Rezega, onda će se u pravcu istoka preduzeti koncentričan napad na neprijateljske snage, koje će se postepeno odbaciti ka moru u pravcu Bardije.

Za ovo vreme uputila bi se jedna kolona iz oaze Džarabuba kroz pustinju u pravcu oaze Džalo da bi ometala Romelove saobraćajne veze sa Adžedabijom i El Ageilom u oblasti zaliva Sirta (Syrte).

Strm položaj kod Sidi Rezega bio je, dakle, ključ bitke. Čitave nedelje pre početka operacija britansko vazduhoplovstvo bombardovalo je sva pristaništa u kojima se ukrcavao materijal za Libiju: Napulj, Brindizi, kao i pristaništa na Siciliji. Pored toga, svi su aerodromi gotovo svake noći zasipani bombama, a isto tako Tripolis i Bengazi. Poslednjih dana težište je preneto na neposrednu pozadinu bojišta, na Gazalu, Bardiju, Tmimi i Berknu.

Najzad, uoči početka napada, jedan odred »komanda-sa«, pod komandom potpukovnika Kijesa (Keyes), sina admirala iz rata 1914—18 godine, prodro je u neprijateljske linije čak do štaba generala Romela i zauzeo ga. Nemački general imao je za svoj spas da zahvali samo putom slučaju što je te večeri bio otsutan.

Napad na Sidi Rezeg

Bilo kako bilo, kada je 18 novembra 1941 uveče otpočeo napad, iznenađenje je kod neprijatelja bilo potpuno. 7 tenkovska divizija prodirala je u pravcu severozapada od Fora Madalene (60 km južno od Sidi Omara), gde se bila tajno prikupila. Za ovo vreme, 13 korpus je prešao bodljikave žice južno od Sidi Omara i povrnuo na sever da bi obuhvatio diviziju »Savana« koja je držala utvrđenu liniju. Do prvog i veoma oštrog sukoba došlo je između engleske 22 tenkovske brigade i italijanske tenkovske divizije »Arijete«. Englezi, iznenađeni, pretrpeli su teške gubitke i povukli se. Međutim, aerodrom kod Sidi Rezega bio je zauzet 20 novembra, a u isto vreme je i posada Tobruka izvršila snažan ispad.

U ovom trenutku Romel je izvršio snažan protivnapad. On je uputio 21 tenkovsku diviziju na Sidi Rezeg

koji je bio povraćen 21 novembra 1941. Za ovo vreme je posada Tobruka slomila otpor neprijatelja i prodrla duž obale do Gambuta i Bardije. Najzad, 4 indiska divizija, koja je bila uspela da se dokopa Sidi Omara, obišla je diviziju »Arijete« i, prodirući na sever, otsekla je od pozadine.

Četvrtog dana borbe na bojištu je vladao strašan nedređ. U pustinji i peščanim burama, u kvadratu čije su strane bile duge po 100 km, odigralo se mnoštvo posebnih sudara. Izgledalo je kao da je general Kaninghem potpuno izgubio kontrolu nad operacijama: njegove tenkovske jedinice bile su rasturene u više grupa: jedne pred Sidi Rezegom, druge kod El Gobija, a treće kod Gambuta.

U tom je trenutku Romel prvi pristupio prikupljanju svih svojih tenkovskih snaga, te se moglo očekivati da će se sručiti redom na svaku od rasturenih engleskih brigada.

Srećom, ovaj smeli Romelov plan pokazao se neostvarljiv. Pošto je prikupio sve svoje tenkovske snage, Romel je odlučno udario na istok sa ciljem da pređe granicu Egipta i preseče komunikacije i snabdevanje 8 armije.

Ova veoma smela operacija nije uspela zbog dejstva britanskog vazduhoplovstva, koje je neprekidno napadalo nemačke tenkovske snage i primoralo ih da se cepaju i rasturaju, kao i zbog teškoća u snabdevanju samih Romelovih snaga. Najzad, engleske linije snabdevanja isle su, uglavnom, duž obale, železničkom prugom za Tobruk, te su bile uspešno zaštićene artiljerijom sa ratnih brodova. Konačno, izgubivši mnogo svojih tenkova a ne postigavši skoro ništa Romel je morao da se povuče. Ostvartvo njegovih tenkova na bojnom polju odmah se osetilo: Sidi Rezeg su povratili Južnoafrikanci, a spajanje sa trupama iz Tobruka izvršeno je kod El Dude.

27 novembra 1941 general Riči (Ritchie) je od generala Kaninghema, preuzeo komandu nad 8 armijom. Uprkos teškim gubitakama, situacija se mogla smatrati povoljnom.

Borba oko koridora

(od 27 novembra do 7 decembra 1941)

General Romel pokušao je tada da preseče koridor koji je spajao Tobruk sa ostatkom 8 armije. 28 novembra je masovan napad između El Dude i Sidi Rezega bio odbijen protivnapadom koji je blagovremeno izveo Riči u levi bok neprijateljskih tenkovskih snaga. Za ovo vreme nastavljeno je energično čišćenje bojnog polja na kome su bile opkoljene neprijateljske posade u Bardiji, Gambuti, Halfaji, Solumu, kao i trupe koje su držale liniju odbrane.

Da bi presekao liniju El Duda—Sidi Rezeg, Romel je ponovo izvodio napade u toku dva dana. 1 septembra 1941 uspeo je da sa 15 tenkovskom divizijom po ceni teških gubitaka povrati Sidi Rezeg. Ali su Englezi tada već bili znatno proširili koridor ka istoku, te je ovaj nemački napor ostao uzaludan.

Romel se tvrdoglavu držao još nekoliko dana u trouglu: El Duda—El Adem—El Sobi. Ali su njegovi gubici bili sve teži, a snabdevanje sve slabije pristizalo, jer je engleska kolona, upućena iz Džarabuba, 29 novembra zauzela Džalo i patrolirala u oblasti Bengazija i Adžedabije presrećući mnogobrojne konvoje. U više mahova su nemački tenkovi morali da se snabdevaju pomoću aviona.

Romelovo povlačenje

(od 7 — 31 decembra 1941)

U ovakvoj situaciji Romel je doneo energičnu odluku: da se što je moguće brže otkači od neprijatelja, za čije je teške gubitke znao, i da ga odvuci daleko od njegovih baza za snabdevanje, da bi zatim prešao u napad u željenom trenutku pod povoljnijim uslovima.

Englezi su nadirali što su mogli brže za Nemcima koji su se povlačili, a od 13 decembra vođene su čitava tri dana i tri noći teške borbe jugozapadno od Gazale. Uprkos želje generala Ričija da obide neprijatelja i da ga prisili na borbu, nije mu uspelo da ponovo uhvati dodir sa Romelom koji se, posle više zaštitničkih borbi, povukao u oblast El Ageile.

Englesko nadiranje bilo je brzo: 19 decembra zauzeti su Derna i Mekili, 21-og Siren i Apolonija i, najzad, 24 decembra »kraljevski dragoni« ponovo su ušli u Bengazi. Gonjenje je nastavljeno do El Ageile, gde su Nemci, utvrđeni na liniji El Ageila—Marada, pružali jak otpor počev od kraja januara 1942. Zamorena, a usto i da bi se reorganizovala, 8 armija je morala da obustavi svoje napade.

Savlađivanje posada u pozadini fronta bilo je, međutim, završeno. General Šmit se 2 januara predao generalu Vilijersu u Bardiji sa 7.000 ljudi. Solum je pao 12 januara i, najzad, 16 januara, posle teškog četvorodnevnog bombardovanja, predala se i posada prevoja Halfaja sa 2 italijanska generala.

Ponovno osvajanje Kirenajke donelo je Englezima 36.000 zarobljenika i više pristaništa za snabdevanje, ali je držanje te oblasti bilo kratkotrajno.

Romelov protivnapad

(od 21 januara do 7 februara 1942)

Dok se u Kirenajki reorganizovala 8 armija, čiji je komunikacijski pravac postao duži za više od 400 km, došlo je Romel, koji je za toliko bio skratio svoje komunikacije, dobio preko Tripolisa jaka pojačanja i prvi bio gotov da ponovo otpočne dejstva.

21 januara su 3 jake nemačke kolone prešle u napad u pravcu severa i 22-og dospele do Adžedabije. Tu su se podelile u dva dela, i jednim delom produžile nadiranje ka Bengaziju, a drugim na Msus. Čim je izvideo jačinu Romelovih snaga, general Okinlek je odlučio da se povuče na liniju Gazala — Bir Hakejm koja je imala to preim秉stvo što je ostavljala Englezima pristanište Tobruk. Zato je on, čim je naredio povlačenje na ovu blagovremeno pripremljenu liniju, na nju uputio i svoja pojačanja. Romel je 29 januara 1942 ponovo zauzeo Bengazi, a 2 februara Barse. Sada ni on nije mogao da zaobiđe britanske trupe koje su mu u Msusu pružile veoma jak otpor. Najzad, 7 februara, 8 armija se utvrdila na liniji u visini Gazale, na kojoj je odbila sve neprijateljske napade.

Posle toga došlo je do zastoja u operacijama za više meseci.

Rezultati operacija

Na kraju krajeva, rezultat ovog drugog pohoda ipak je bio povoljan za Engleze. Oni su povratili Tobruk, naučili da upotrebljavaju tenkovske divizije, a naročito uvideli u čemu su slabi: u tenkovima, protivtenkovskim oruđima, u jedinicama za opravku ratnog materijala na bojnom polju i u radiosredstvima veze. Oni su, što je glavno, pokazali svetu da mogu pobediti Nemce pa čak i onda kada ovima komanduje jedan Romel.

II. — Od Bir Hakejma do El Alamejna

(od 7 februara do 3 septembra 1942)

General Riči je, posle neuspeha svoje ofanzive, utvrdio svoju armiju pozadi linije Gazala—Bir Hakejm, na 200 km zapadno od egipatske granice.

Položaj se protezao od zaliva Bamba na jug oko 70 km i bio obezbeđen širokim minskim poljima. Ovako izabran položaj štitio je Tobruk preko koga se vršilo njegovo snabdевање. Zemljište je bilo pogodno za odbranu, ali je nudilo mogućnost velikog obuhvatnog manevra sa juga, pošto je tle ovog dela Kirenajke dovoljno tvrdo, te je omogućavalo lako kretanje tenkova i kamiona. »Libijska pustinja«, rekao je docnije jedan nemački general, »bila je raj za taktičare, ali pakao za izvršiocu«. Obostrane snage bile su približno jednake: svaka strana imala je oko 100.000 ljudi. Englezi su imali izvesnu brojnu i vazduhoplovnu nadmoćnost, dok su Nemci imali bolje tenkove (»Mark-IV« sa topom 88 mm, zatim, tenkove »Škoda«, francuske »Somua« sa topom 75 mm i »Reno 35«). Nemački protivavionski top 88 mm, upotrebljen kao protivtenkovski, pokazao se kao smrtonosno oruđe, dok su se »Štuke« i »Meseršmiti« uspešno borili za nadmoćnost u vazduhu sa »Spitfajerima« i »Harikenima«.

Italijansko-nemačke snage imale su: »Afrički korpus« (15 i 21 tenkovska i 90 laka divizija) i 20 italijanski

korpus (tenkovska divizija »Arijete« i motorizovana divizija »Trieste«), 6 italijanskih pešadiskih divizija i 550 tenkova.

Britanska 8 armija imala je 1 i 2 južnoafričku diviziju⁴), 50 pešadisku i jednu indisku diviziju, jednu brigadu Slobodne Francuske i nekoliko samostalnih pukova.

Za vreme od tri meseca stalno su se vodile borbe patrola i bespoštredni vazdušni rat u cilju da se izvojuje nadmoćnost i neprijatelj spreči da dovodi pojačanja. U istom cilju zauzimani su najbolji položaji u »ničoj zemlji« (»no man's land«) koja je razdvajala obostrana minjska polja.

Kraj februara obeležen je Romelovim putovanjem za Berlin gde se video sa Hitlerom, kao i veličanstvenim rejdом francuskih snaga pod komandom generala Leklera, koje su pošle iz oblasti Čada, prešle masiv Tibestiјa i, posle puta od 1.500 km prodrle preko 200 km u dubinu italijanske teritorije. One su napale italijanske posade Fesana, iznenadile garnizone Teđerija, El Gatrunga i Uig el Kebira, a 3 marta bombardovale Murzuk lakin bombarderima iz grupe »Bretanja«.

U toku poslednje sedmice meseca maja, kada su se i sami pripremali za ofanzivu, Englezi su po izvesnim znacima razumeli da će Romel preduzeti napad. I zaista, već mesec dana na Maltu su neprekidno vršena masovna bombardovanja. I pored budnosti engleskih pomorskih snaga, na čije je čelo bio došao pobednik sa ušća reke La Plate, ser Henri Hervud (Henry Harwood), koji je smenio Andreju Kaninhema (Andrew Cunningham), mnogi su neprijateljski brodovi dospeli u Tripoliš i Bengazi i preneli pojačanja u ljudstvu, tenkovima i municiji. General Riči, obavešten o ovim pokretima od svoje avijacije, preduzeo je bombardovanje svih neprijateljskih istaknutih aerodroma i čekao napad.

Dva glavna oslonca njegove odbrane bila su Gazala, na severu, gde je bila postavljena 1 južnoafrička divizija, i Bir Hakejm, na jugu, koji su držale snage Slobodne

⁴) 2-га јујноафричка divizija (general Kloper) sačinjavala je posadu Tobruka.

Francuske pod komandom generala Keniga. Kao snage za izvođenje manevra, Riči je držao u pozadini 2 tenkovske divizije.

Bitka kod Bir Hakejma

(od 27 maja do 16 juna 1942)

Romelov se plan sastojao iz tri frontalna napada na celu širinu položaja, i njih su imale da izvedu italijanske trupe, i to: na Gazalu, Bir Hakejm i na centar, dok bi snage nemačkog »Afričkog korpusa« sa oko 350 tenkova izvršile širok obuhvat sa juga i jurnule preko El Adema pravo na Tobruk, napadajući s leđa sve britanske snage. Iskrcavanje na obalu, između Gazale i Tobruka, trebalo je da upotpuni i okonča ovu operaciju.

Još prvog dana bitke, koja je otpočela 27 maja 1942, ovaj je plan potpuno osujećen. Italijanski frontalni napadi bili su svuda odbijeni. Iskrcavanje je, takođe, propalo. Što se tiče »Afričkog korpusa«, on je bio zaustavljen pred El Ademom od strane britanskih tenkovskih snaga, i to u vrlo teškoj situaciji po njegovo dalje snabdevanje.

28 maja Romel je došao na jednu smelu i genijalnu ideju. On je doneo odluku da proseče jedan prolaz kroz britanski oklop napadajući ga italijanskim snagama sa fronta na Rotunda — Sinjali, dok je sa svojim snagama prodirao na zapad udarajući iz pozadine. U ovom svom poduhvatu Nemci su uspeli, iako po cenu teških gubitaka, da ubrzo otvore uzak prolaz kroz britanska minska polja, čime je bio rešen i problem neprijateljskog snabdevanja.

Posle toga, Romel je sasredio sav svoj napor na Bir Hakejm, stub odbrane na jugu, koji je bio potpuno izolovan. U međuvremenu na centru se odigravala, pred »Kneževskim mostom«⁵⁾, ogorčena borba tenkova.

Da bi se popravila situacija, bilo je potrebno da se preseće nemački »hodnik«. General Riči je 2 i 4 juna izveo više protivnapada, ali je, nažalost, rasturio svoje snage, umesto da ih sve koncentriše na jednu tačku. Ro-

⁵⁾ Naziv koji je 8 armija dala raskrsnici puteva od Tamara za El Adem (Trajg Kapuco) i od Bir Hakejma za Akromu.

mel je odbio sve te napade uništavajući veći broj engleskih tenkova, i povećavajući sve više centralni »kazan«.

Bitka je nastavljena, ogorčeno, sve do 10 juna, kada je general Riči, ne mogući da pojača posadu Bir Hakejma, koja je već petnaest dana stalno odbijala napade, odlučio da je povuče. Ona je uspela da izvrši povlačenje, ali p
cenu ozbiljnih gubitaka.

Osloboden toga trna na svom boku, Romel je sasradio napore na El Adem i Akromu, teško bombardujući britanske položaje uz pomoć svojih »Štuka«. Malo-pomalo topila se 8 britanska armija. Ona je 13 juna 1942 imala samo 70 upotrebljivih tenkova. Položaju kod Gazale pretila je opasnost da bude obiđen. Zato je 16 juna general Riči naredio povlačenje. Istoga dana napuštena je Gazala, a sutradan El Adem i Sidi Rezeg. General Okinlek, vrhovni komandant, odlučio je da drži Tobruk, čija je posada, dobro snabdevana, brojala 30.000 ljudi i koja će docnije moći da odigra ulogu mostobrana u britanskoj protivofanzivi.

Pad Tobruka

(21 juna 1942)

Došavši pred Tobruk 19 juna, posle širokog obilaska sa istoka, Romel je odmah preuzeo masovan napad koji je potpuno iznenadio branionca.

Primenjujući klasičan metod za napad na uske frontove (»Schwerpunkt«), on je izvršio masovno bombardovanje pomoću »Štuka« i koncentrisao na 5 km fronta vatru svoje artiljerije, pod čijom su zaštitom pioniri očistili minska polja, prosekli prepreke od žice i postavili mostove preko protivtenkovskih rovova. Tenkovi su uleteli u brešu potiskujući indiski bataljon koji je branio taj otsek i prodrli su u grad. Tenkovi, koji su pokušali sa protivnapadom, bili su uništeni ili otsečeni pre nego što su mogli i da se razviju. Uprkos valjanog otpora trupa na pojedinim otsecima, južnoafrički general Kloper (Klopper) i posada, opkoljeni sa svih strana, predali su se 21 juna. Romel je zarobio 30.000 vojnika, dobio pristanište

u potpuno ispravnom stanju, kao i ogromnu količinu municije i svih ostalih potreba što mu je omogućilo da produži gonjenje.

Brzi pad Tobruka imao je veliki odjek u Evropi. Čerčil je ovim povodom održao svoj veličanstveni govor posle koga mu je Donji dom ponovo izglasao puno poverenje. Ali baš ova brzina nije dala generalu Ričiju potrebno vreme da zauzme jake odbrambene položaje na egipatskoj granici, na liniji Solum — Halfaja. Zato je odlučio da nastavi povlačenje do Marsa Matruha, verujući da će zaštitničkim borbama i bombardovanjem iz vazduha uspeti da dobije desetak dana vremena.

Ali je Romel, uprkos gubitaka koje mu je englesko vazduhoplovstvo nanelo, htio da iskoristi do kraja svoje preim秉tvo. On se bacio svom brzinom u gonjenje 8 armije, 24. juna prešao egipatsku granicu i 25. juna ponovo uspostavio dodir sa britanskim snagama na 50 km zapadno od Matruha. General Okinlek, odlučio je tada da smeni generala Ričija i da lično preuzme komandu nad 8 armijom.

26. juna došlo je do nove noćne borbe tenkova pred položajima Matruha. Nemačka motorizovana divizija, sa ostacima tenkovskih snaga, kao i 150 — 200 tenkova »Mark-IV«, uspela je još jednom da izvojuje uspeh. General Okinlek, ne hoteći da rizikuje uništenje 8 armije, naredio je povlačenje na položaje kod El Alamejna, koji su pretstavlјali poslednju liniju odbrane Egipta. Sve je izgledalo izgubljeno, a nemačka propaganda već je govorila o nacističkom ulasku u Kairo. Musolini je bio naručio specijalnu uniformu za paradu, koja bi se tom prilikom održala.

Neuspех Nemaca pred El Alamejnom

(od 1. jula do 3. septembra 1942)

U samoj stvari, situacija nije bila tako strašna kako je to izgledalo. Ni u jednom trenutku povlačenje 8 armije nije ličilo na obezglavljeni bekstvo. 8 armija, pojačana jednom novozelandskom brigadom i potpomognuta jakom avijacijom, zaposela je front od 65 km na uzanom zem-

ljouzu kod El Alamejna između obale Sredozemnog Mora i slane uvale El Katara, koja je neprohodna za tenkove i koja se ne može obići sa juga, s obzirom na stvor zemljišta i udaljenost koju bi trebalo savladati.

Položaj kod El Alamejna imao je kratak komunikacijski pravac, pojačanja i snabdevanje na domaku, a prirodno je bio jak, te se, prema tome, mogao zauzeti samo frontalnim napadima. Romel, čiji se komunikacijski pravac bio strahovito produžio, a koji je htio potpunu i što bržu pobedu, nije dugo oklevao sa pokušajem proboga. Već 1 jula 1942. on je otpočeo žestoki napad koji je posle četvorodnevnih borbi bio konačno odbijen. Za vreme ovih napada Okinlek je pokazao izvanredan taktički smisao preduzimajući u željenom trenutku jak protivnapad protiv neprijateljskih tenkovskih snaga koje su bile napravile brešu u položaju.

U toku celog jula nizali su se naizmenično napadi i protivnapadi bez ikakvih rezultata. Englezi su bili već dovoljno pojačani. Njihov je front držalo 8 divizija protiv kojih je neprijatelj imao samo 7 koje su već bile vrlo iznurenje. Britansko vazduhoplovstvo imalo je otada absolutnu nadmoćnost u vazduhu. Tako su Romelovi besomučni napadi, naročito ovaj od 12. jula na brdo Tel el Ejsa i onaj od 15. jula na brdo Ruvejsat, bili svakog puta propraćeni ne manje energičnim protivnapadima Anglosaksonaca.

21. jula je general Okinlek, sa svoje strane, dao signal za prelazak u opštu ofanzivu. Posle strahovite artiljeriske pripreme neuobičajene jačine, napad je trajao 5 dana. Iako je na kraju ipak bio zaustavljen od strane nemačke protivtenkovske artiljerije i minskih polja i nije mogao da postigne neke veće rezultate, on je celom svetu pokazao da je Romel izgubio inicijativu.

Montgomeri preuzima komandu i odbija Romela

Prošao je mesec dana relativnog mira u toku koga je predsednik Čerčil, po povratku iz Moskve, izvršio promene u komandovanju.

General Aleksander, heroj povlačenja kod Denkerka i iz Burme, postavljen je umesto generala Okinleka za

vrhovnog komandanta na Sredozemlju, a general Montgomeri postao je komandant 8 armije, pošto je general Got, koga je Čerčil bio prvo postavio, poginuo u avionu na putu za preuzimanje komande.

Odmah po prijemu komande, 30 avgusta 1942, Montgomeri je imao da odbija nov besomučan Romelov pokušaj da se probije u pravcu Nila. Napad je bio izведен sa 600 tenkova, na način sličan kao i u bici kod Bir Hakejma. Plan je bio veoma sličan: demonstracije na severu, a masovan napad s juga. Znajući da su Delta i dolina Nila obezbeđene čitavom jednom armijom koja je držana u rezervi, Montgomeri je slabim snagama poseo južni otsek, a svoje tenkovske snage zadržao u pozadini, postavljajući tako Romelu klopu u koju je ovaj i upao.

Pošto je sa Italijanima početkom noći 30/31 avgusta preduzeo napad na plato Ruvejsat, Romel je, u blizini uvale El Katara, u ponoć udario sa celim »Afričkim korpusom«, tj. sa oko 600 tenkova, od kojih 550 nemačkih. Englezi su odmah izvršili protivnapad svojim tenkovima i to jednovremeno i u desni i u levi bok njegove napadne kolone. Romel se tada okrenuo u pravcu severa, ali se najzad ipak morao zaustaviti, neprestano bombardovan, kako avijacijom tako i artiljerijom. Posle tri dana bitke, ne uspevši da probije položaj, Romel je prikupio svoje tenkove severno od Crnih Brežuljaka (Collines Noires), kao da je htio da izazove Montgomeriju da pređe u napad i tako omogući sebi da mu nanese teške gubitke. Ali je Montgomeri pazio dobro da ne učini takvu grešku. On se zadovoljio nastavljanjem bombardovanja za uznemiranje, i, najzad, 3. septembra, Romel se, izgubivši 300 tenkova, povukao pod zaklonom dimne zavese i ponovo poseo svoje položaje pozadi minskih polja.

Na taj način, marš na Kairo je konačno propao. Ili, još tačnije, marš za Tunis imao je da otpočne. Strategiski, on je bio pripremljen dejstvom britanskog vazduhoplovstva pod komandom vazduhoplovnog maršala A. V. Tedera (A. W. Tedder) i 9 američkog vazduhoplovnog korpusa generala Lujisa Brerton (Lewis Brerton), koji su neprekidno tukli luke preko kojih je Romel snabdevan: Tripolis, Bengazi i Tobruk.

GLAVA XI

JAPANSKA AGRESIJA I »LOV MREŽOM« (»COUP DE FILET«) NA PACIFIKU

Uvreme dok su 7 decembra 1941 još japanski opuno-moćnici vodili pregovore sa predstavnicima Sjedinjenih Država u Vašingtonu uveravajući ih u savršeno dobru volju svoje zemlje i nadu da će doći do mirnog rešenja spornog pitanja, Japanci su izveli mučki prepad, bez objave rata, na prikupljenu američku flotu u luci Perl Harbor na Havajskim Ostrvima.

Tako je otpočela amfibiska operacija koja je bila brižljivo pripremljena, a čiji je cilj bio uspostavljanje japanske hegemonije na celoj Istočnoj hemisferi. Sundska Ostrva i Australija bili su cilj br. 1, čije je osvajanje trebalo da omogući stvaranje »Aziske sfere prosperiteta« pod okriljem Carstva Izlazećeg Sunca.

Istina, već više godina vodila se u Japanu oko svete ličnosti cara potajna i vatrena borba u okviru vojne klike koja je bila uspela da »urazumi« civile »osam porodica«.

Suvozemci su se suprotstavljali pomorcima.

Plan suvozemaca predviđao je osvajanje kontinenta. I on je prvi počeo da se sprovodi: još 1931 godine izvršena je invazija Mandžurijske, a 1937 godine invazija Kine. Posle prvih sjajnih uspeha, suvozemci su trijumfovali. Ali, malo-pomalo, kineski otpor, nesposobnost Japanske armije da konačno savlada Čang Kaj Šeku, kao ni da čvrsto zaposedne ogromnu osvojenu teritoriju, pretrpljeni gubići, ogromna uložena sredstva bez sigurno postignutih rezultata, umanjili su poverenje koje su oni uživali i omo-

gućili su pomorcima da ponovo podnesu mikadu svoj plan o pomorskim osvajanjima.

Ovaj plan, koji je stupio u dejstvo 1941 godine, težio je uglavnom da osigura Japanu, s jedne strane, Holandsku Indiju i Malaju, zbog sirovina koje one imaju, a sa druge strane, Australiju, koja je trebala da posluži Japancima kao kolonija za naseljavanje svog viška stanovništva.

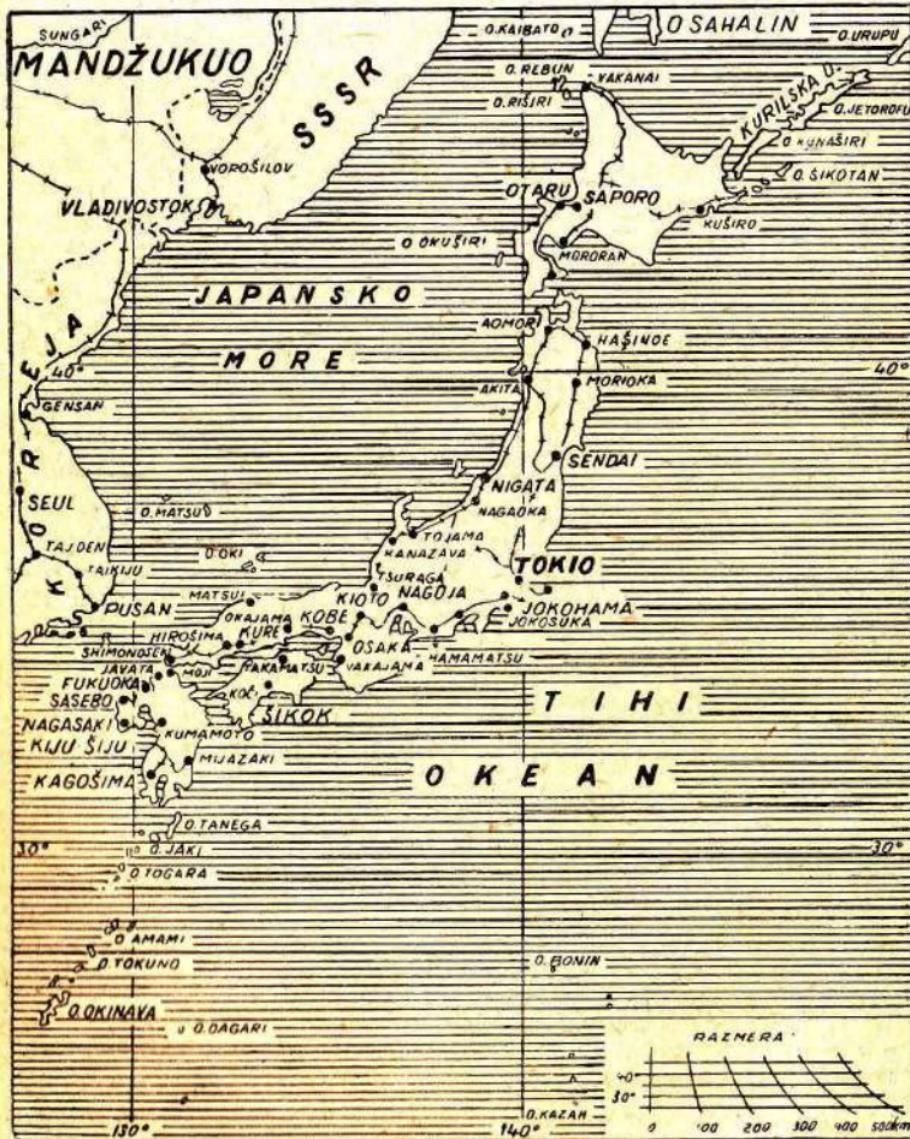
Istina, treba imati u vidu da Japanci mogu živeti samo u pojasu umerene klime. Za njih je isuviše hladno u Mandžuriji i na Hokaidu. Na ekvatoru je, pak, za njih suviše toplo, te postaju žrtve mnogobrojnih bolestina. Najzad, na Severnoj hemisferi su oblasti Kine sa umerenom klimom već prenaseljene. Jedini predeo istočnog sveta, koji je u isto vreme sa umerenom klimom, prirodno bogat a nenaseljen, bila je Australija. U planu japanskih pomoraca ovo »veliko« ostrvo bilo je glavni cilj koji bi omogućio za više desetina godina rasterećenje metropole od prenaseljenosti, kao i da se na Južnoj hemisferi, osnuje još jedno Carstvo Izlazećeg Sunca.

Strpljivo, smelo i do u sitnice tačno, Japanci su pripremali svoj napad. Besumnje, u vreme Denkerka oni se nisu osećali dovoljno spremni da napadnu Anglo-Saksonce. Međutim, sigurno je da su tada propustili jednu povoljnu priliku. Ali, čim su sporazumom sa SSSR-om obezbedili svoju pozadinu, i završili izradu ogromnog ratnog materijala neophodnog za ostvarenje svoga plana, oni su otpočeli svoju ofanzivu, ne obzirući se ni na postojeće ugovore ni na međunarodna pravila.

Prvo je izvršena agresija na Indokinu.

Jula 1941 zamenio je admirал Tojoda ministra spoljnih poslova Macuoku, i, pod izgovorom da spreče anglo-američki napad na francusku koloniju, 40.000 japanskih vojnika prodrlo je na prepad u Južnu Indokinu, zaliv Kam Ranh i zauzelo Sajgon. 24. jula je Ruzvelt reagirao izjavom da je ovaj akt postavio životni problem nacionalne bezbednosti Sjedinjenih Država i da je svršeno sa politikom smirivanja prema Japanu. Japan je, međutim, ubrzao svoju ekonomsku mobilizaciju, prešao na strogu

ratnu autarkiju i počeo pripreme za napad na Burmu osvajajući mirnim putem Sijam. 26 avgusta 1941 Ruzvelt je reagirao slanjem američke vojne misije u Kinu. Japanci su se pravili kao da žele da pregovaraju sa Sjedi-

Skica 9.— Položaj Japana

njenim Državama, te je princ Konoje poslao pretdsedniku Ruzveltu svoju ličnu, ljubaznu i miroljubivu poruku.

Princ Konoje bio je odmah napadnut od strane vojne klike i smenjen 18. oktobra 1941., a na njegovo je mesto došao general Tojo, pristalica rata.

Da bi kamuflirao poslednje pripreme i uspavao protivnika, Tojo je hitno poslao u Vašington izvanrednog poslanika Kuruzu, uglavnom ovlašćenog da reši sva nerešena pitanja.

I, za vreme dok su ovi pregovori vođeni, Japan je izvršio napad.

Poprište borbe

Poprište otpočete borbe između Saveznika i Japana obuhvatalo je, uglavnom, Tih Okean i ostrva koja su posejana po njemu.

Ogromnost prostranstva

Tih ili Veliki Okean ima površinu od 171 milion kvadratnih kilometara, što čini više od četvrtine površine Zemljine kugle. Na njegovim krajnjim granicama, na istoku i zapadu, nalaze se dve zaraćene nacije: Sjedinjene Države i Japan, koje su razdvojene ogromnim razdaljinama.

Ma koje vojište bilo izabранo, jedna ili druga od zaraćenih strana — ako ne obe — imaće preterano duge komunikaciske linije, što će je prisiliti na upotrebu ogromnog broja plovnih sredstava. Da navedemo jedan primer: otstojanje od San Franciska do Solomonskih ostrva iznosi 9.500 km, što odgovara otstojanju od Bordoa do Buenos Ajresa.

Ako se zamisle teškoće koje bi Francuska imala kad bi morala čak u Argentinu da transportuje i snabdeva jednu armiju od više stotina hiljada ljudi, angažovanu u teškim operacijama, dobiće se prestavka jednog od glavnih problema rata na Pacifiku.

Značaj baza

U ovom ogromnom Okeanu pomorske i vazduhoplovne baze dobijaju prvakanski značaj. Malo-pomalo, rat na

(1) Pacifiku postao je pre svega borba za aerodrome. Izvesna koralska ostrva, kao što su, naprimjer, Maršalska, veoma su pogodna za smeštaj ovakvih baza. Na njima je lako izraditi piste za uzletanje, pošto su obično sa ravnom površinom i okružuju jezero »lagunu« (lagone) koje obično nudi dobar zaklon kako brodovima tako i hidroavionima.

(2) Druga ostrva, vulkanskog porekla, pretstavljaju mnogo manje pogodno zemljište. Solomonska Ostrva, Nova Britanija, Nova Gvineja, imaju vrlo visoka brda, neispitane predele, guste džungle i vrlo retke puteve.

Operacije su se odigravale, uglavnom, duž obala, a aerodromi su bili predmet ogorčenih borbi.

Operaciske zone na Pacifiku

U pogledu izvođenja operacija Tihi Okean se može podeliti na četiri operaciske zone, razgraničene 180-tim podnevkom i polutarom.

Severoistočna zona zahvata, sem Severne Amerike, Havajska ili Sendvička Ostrva, koja se sa Perl Harborom ubrajaju u najvažniju američku bazu.

No, van ovog arhipelaga, Tihi Okean je prazan, i ceo ovaj ogroman voden prostor od manjeg je značaja za operacije. Isto tako, i Jugoistočna zona, koja ima, južno od polutara, veliki deo Polineziskih Ostrva, naročito francuske posede u Okeaniji (Markiska, Gambijer, Tuamotu, Tubuaj i Društvena Ostrva), i ostrva Samoa. Ova je zona ostala izvan sfere rata. No, ona je, međutim, važna, jer su konvoji koji idu iz Amerike za Australiju dobili na Tahitim i Apijama pogodna sidrišta.

Severozapadna zona zahvata Japan, Kinu, Indokinu, Filipine, severni deo Sundskih Ostrva i Mikroneziju. Ova zona pretstavlja pozornicu prvih japanskih uspeha i pobedosne američke protivofanzive.

Jugozapadna zona, najzad, bila je poprište najžešćih borbi. Ona zahvata južni deo Sundskih Ostrva, među kojima Javu, Novu Gvineju, Melaneziju (Nove Hebride, Novu Kaledoniju, Solomonska Ostrva i Ostrva Fidži) kao i Novi Zeland i Australiju. Ova je zona bila glavni cilj japanskih operacija uopšte.

GEOGRAFSKI POLOŽAJ ZARAĆENIH STRANA

Japanske baze i položaji

Krajem novembra 1941 broj japanskih polaznih baza za napad bio je veliki, a njihov raspored veoma prikupljen.

Glavne baze u Japanu bile su: Paramuširo (na Kurilskim ostrvima), Sasebo, Jokohama, Hirošima i Kurej (na glavnim ostrvima); Tajvan na Formozi, a Šangaj, Venhov, Svatov, Amoj i Kanton u Kini.

Na samom Pacifiku Japan je imao sledeća ostrva: Marijanska (od kojih su Sjedinjene Države držale ostrvo Guam), Maršalska, Karolinska i Palao.

Na taj način, japanski raspored baza imao je oblik džinovskog slova »L«, čija je visina duga 3.000 km, polazila od Japana (ostrvo Honšu) pa išla preko Boninskih, Magelanovih, Vulkanskih i Marijanskih Ostrva, izbijala na ostrvo Gaferit u Karolinškim Ostrvima. Na ovoj vertikali glavna je baza bila Sajpan.

Horizontalni krak polazio je od ostrva Paloa pa se preko Karolinških Ostrva završavao na Maršalskim Ostrvima. Na njemu su bile sledeće važnije japanske baze: Babeltuap na ostrvima Palau, Jap, Truk (japanski Perl Harbor), Oroluk, Ponape i Kusaj na Karolinškim Ostrvima, kao i Džaluit na Maršalskim Ostrvima.

Sem ovih ostrvskih poseda, koje su Japanci dobili 1919 godine od Društva naroda, oni su dolaskom u Indokinu krajem 1940 godine, na osnovu postignutog sporazuma sa vladom u Višiju, dobili glavni adut. Francuska Indokina sa svojim bazama Kamranh i Sajgon zaista je veličanstveno postavljena da posluži kao otskočna daska za preuzimanje napada na Južnu Kinu, Malaju, Sijam i Burmu, Borneo i, najzad, Filipine.

Sjedinjene Američke Države

Protiv ovako čvrsto povezanog japanskog sistema, Sjedinjene Države su imale samo jednu veoma tanku — u vidu konca — komunikacijsku liniju koja je vodila od Havajskih do Filipinskih Ostrva, oslanjajući se na baze:

Midvej, Vejk, Guam i, najzad, Kanite i Davao. No, ako je Midvej mogao da se brani sa Havaja, ostrvo Vejk je, naprotiv, bilo sasvim usamljeno na Tihom Okeanu, a Guam okružen japanskim bazama Mikronezije. Najzad, Filipini su bili u isto vreme ugroženi od Formoze sa severa, od Paloa i Marijanskih Ostrva sa istoka, i, najzad, od Indokine sa zapada.

Sem linije Havaji — Filipini, Sjedinjene Države su imale i deo Ostrva Samoa.

U samim Sjedinjenim Državama bile su najvažnije polazne baze: San Francisko, San Dijego i Sitl (Seattle), na 4.000 km od Perl Harbora. Vankuver u Kanadi, Dač Harbor (Dutch Harbor) na Aleutima i »zona Panamskog kanala« upotpunjavale su odbranbeni sistem Pacifika.

U jugozapadnoj zoni Pacifika uporišta Anglo-Saksonaca izgledala su veoma čvrsta.

Ona su zahvatala:

— u prvom redu Britansku Malaju sa velikom bazom Singapurom, izvanredno snabdevenim, kako u pomorskom i kopnenom, tako i u vazduhoplovnom smislu, koji je gospodario putem za Holandsku Indiju i onim za Kinesko More;

— Australiju, masivan i prazan kontinent, veliki skoro kao Evropa, a naseljen jedva nešto više od Belgije, ali vojnički veoma slab, s Port Darwinom, u pokrajini Arnhema prema Timorskem Moru, kao glavnom bazom na Pacifiku;

— Novi Zeland, na 2.000 km jugoistočno od Australije, sa izvanrednim lukama Wellingtonom i Oklandom (Auckland);

— nemačke kolonije, preuzete na upravu 1919 godine, koje su obuhvatale: istočni deo Nove Gvineje, sa bazama Port Morezbi na jugu, i Lae na severu; Novu Britaniju i Novu Irsku, sa dobro opremljenim pristaništem Rabaul; Salomonska i Santa Kruz Ostrva, brdovita i pusta, sa prirodno zaklonjenim bazama, ali bez ijednog uređenog pristaništa; Gilbertova Ostrva, sa Taravom (Tara-wa) i ostrvom Nauru; ostrva Viti, sa odličnim pristaništem Suva; ostrva Tonga i Samoa sa bazom Apija; i, najzad,

— Nove Hebride, sa bazom Port Vila, koji su francusko-britanski kondominijum.

Holandija

Holandjani su imali Holandsku Indiju, koja sačinjava veći deo Ostrvske Indije. Sa površinom od 2 miliona kvadratnih kilometara i 51 milionom stanovnika Holandska Indija pretstavljala je izvanrednu oblast za eksploraciju, bogatu sirovinama prvakasne važnosti, kao što su: kaučuk, kalaj, nafta, kinin i dr.

Glavna ostrva su: Sumatra, sa bazom Sabang i gradom Palembang; Java, sa značajnom pomorskom bazom Surabaja i velikim gradovima: Batavija, Surakarta i Bandung; Borneo, ostrvo bogato naftom, sa glavnim izvorima: Balikpapan, Bandžermasin i Brunaj; Celebes, sa glavnim gradom Makasar; grupa Molučkih Ostrva sa bazom Ambojna i Ternata; i, najzad, ostrvo Timor, sa gradom Dili, naspram Australije.

Holandsku Indiju branila je jedna holandska eskadra i nekoliko aviona. Ona je naročito računala na zaštitu svojih moćnih suseda.*)

Francuska

Najzad, general de Gol mogao je, takođe, da stavi Saveznicima na raspoloženje francuske kolonije na Pacifiku: Novu Kaledoniju, koja je štitila Australiju sa severoistoka i čije je pristanište Numea služilo kao baza američkoj floti i američkim trupama; Društvena Ostrva (Iles de la Société), gde je luka Papet (Papeete) služila kao relejna stanica američkim konvojima za snabdevanje.

Na taj način izgledalo je, na prvi pogled, da je saveznički položaj u jugozapadnom delu Pacifika takav da su oni u stanju da se odupru japanskim snagama. Mnogo se računalo na jačinu velikih baza: Hongkong, a naročito na Singapur, da će omogućiti Anglo-Saksorcima da priteknu u pomoć Filipinima i Holandskoj Indiji. Međutim,

*) Misli se na Britansku Imperiju i Sjedinjene Američke Države. — Prim. prev.

nažalost, borbe u Evropi primorale su Engleze da povuku izvesne snage i oslabe odbranu svojih dominiona.

Obostrane snage

Odmah treba istaći da Japanci nikad nisu angažovali brojno preterano jake snage. Veoma tačno obavešteni o jačini svojih protivnika, oni su se zadovoljavali da budu svuda samo »manje slabi« (»moins faibles«) od njih.

Smatra se da su Japanci za osvajanje svog ogromnog carstva upotrebili najviše 200.000 vojnika, od kojih je 80.000 bilo prikupljeno u Indokini, manje od 1.000 aviona i celu ratnu flotu koja se sastojala od 10 nosača aviona i 13 bojnih brodova.

Ali je japanska taktika bila zaista savršena. Svakom su iskrcavanju prethodila izviđanja pomoću aviona i podmornica, kao i intenzivno bombardovanje aerodroma u blizini kojih je uvek birano mesto za iskrcavanje. Desant je izvođen sa jako nadmoćnjim snagama, koje su koristile specijalne desantne brodove i izlazile na kopno sa svojom artiljerijom i tenkovima, pod zaštitom krstarica i razarača.

Čim bi se dokopali kopna, Japanci su jurišali na najbliži aerodrom, upotrebljavajući češće i vazdušnodesantne trupe. Jednom zauzet aerodrom, odmah je postajao moćna vazdušna baza koja je omogućavala da se nastavi dalje osvajanje.

Japanci su nastupali sa ostrva na ostrvo praveći skoke od po nekoliko stotina kilometara. Oni su se korišteli što je moguće manje svojim nosačima aviona, čiju su osetljivost poznavali.

U pogledu kopnene taktike, njihova taktika infiltracije činila je po džunglama Malaje i Holandske Indije prava čuda. Vrednost njihovih trupa i nižeg starešinskog kadra bila je neosporna. Međutim, japansko više komandovanje pokazalo se znatno slabije od savezničkog. Čim bi izgubili brojnu i materijalnu nadmoćnost, Japanci bi neprestano doživljavali poraze, naročito u vazduhu i na moru.

U početku sukoba, međutim, Japanci su izgledali apsolutno nepobedivi. To je bilo zbog toga što su im Saveznici sve u svemu bili na celom prostranstvu Pacifika suprotstavili najviše do 100.000 dobro obučenih i moderno naoružanih vojnika, jedva 600 aviona i skoro ništavne pomorske snage. Australiske i novozelandske snage borile su se tada u Libiji. Holandani, izuzev njihove male flote, koja se pod komandom admirala Helfriha sjajno pokazala, imali su na svojim ostrvima samo policiske jedinice. Na Filipinima se armija, koju je Makartur bio počeо da stvara, svodila još samo na nekoliko hiljada ljudi. Američki Senat bio je odbio kredite neophodne za preduzimanje utvrđivanja ostrva Guam. Englezi su u Hongkongu imali samo 12.000 slabo opremljenih vojnika. Jedino je velika tvrđava Singapur bila branjena posadom od 70.000 ljudi, ali je bila bez podrške iz vazduha, a naročito su joj nedostajale utvrđenja na severnoj strani.

Prema tome, kada se uzme u obzir slabost Saveznika na celom Pacifiku jasno je što je japanski »munjeviti rat« mogao da postigne izvanredne rezultate, i to, takoreći, bez boja.

Ali on, ipak, nije postigao svoj cilj.

JAPANSKA OFANZIVA

Decembra 1941: Perl Harbor, napad na Filipine i zauzeće Hongkonga

7 decembra 1941 japanske pomorske snage, pod komandom admirala Nagumoa, izvršile su, bez objave rata, prepad od 7.55 do 9.45 časova na bazu Perl Harbor (na Havajskim Ostrvima) u kojoj se nalazila prikupljena američka flota za Pacifik. 424 japanska bombardera (među kojima je bilo i torpednih, kao i za bombardovanje iz obrušavanja) uzletelo je sa 6 nosača aviona i potopilo ili jače oštetilo 5 bojnih brodova, 2 laka krstarice, 1 brod-metu, 1 brod-radionicu i 3 razarača. Sem ovih, lakše su oštećeni: 3 bojna broda, 1 laka krstarica i 1 snabdevač hidroaviona, a 177 američkih aviona je uništeno, dok su pristanišni uređaji i vojni aerodromi na ostrvu razoreni.

Japanci su izgubili samo 27 aviona i 6 džepnih podmornica.

Ovim grubim udarcem američki ratni brodovi su bili isključeni iz učešća u početnim fazama rata na Pacifiku. Srećom, blagodareći jednom izuzetno povoljnom slučaju, 2 nosača aviona iz flote na Pacifiku — *Lexington* i *Enterprise* — koji se nisu bili zatekli u Perl Harboru, izbegli su sudbinu većine ratnih brodova, te su docnije omogućili Sjedinjenim Američkim Državama da organizuju odbranu Australije.

Međutim, 7 decembra su japanski bombarderi izvršili napade i na Manilu, Singapur i Hongkong uz iskrcavanje japanskih snaga kod Kote Baru, na severoistoku Malaje. Na ostrvu Midveju je američka pomorska pešadija odbila japanske pokušaje iskrcavanja. U Šangaju su japanske trupe preuzele kontrolu međunarodnih koncesija i potopili britansku topovnjaču *Petrel*.

Pod valom uzbudjenja i gnjeva došlo je do trenutnog potpunog ujedinjenja u Severnoameričkim Državama. Kongres je 8 decembra jednodušno, sem jednog jedinog glasa, izglasao rat protiv Japana, čemu je prethodila engleska vlada koja je agresoru objavila rat čim se čulo za događaj kod Perl Harbora. Slobodna Francuska učinila je to isto. Nemačka i Italija objavile su rat Sjedinjenim Državama i sa Japanom potpisale pakt kojim se sve tri sile obavezuju da ne zaključuju zasebna primirja.

8 decembra su japanske snage prešle iz Francuske Indokine u Tajland i počele da prodiru ka Bangkoku. Novi transporti japanskih trupa iskrcavani su na zemljouzu Kra, kod Singore i u Patni, pristaništima koja su postala glavne japanske baze u pozadini za osvajanje Malaje. U isto vreme, otpočeo je napad iz vazduha i sa mora na Hongkong.

9 decembra su japanske snage zauzele severna Gilbertova Ostrva, na 2.800 km jugozapadno od Havajskih Ostrva. One su ušle u Bangkok ne ispalivši ni jednog metka, a u isto vreme su se iskrcale na Luzonu otpočinjući osvajanje Filipina.

10 decembra 1941 dogodio se jedan strašan, neočekivan udar na ovom ratištu. Japanski torpedni i bombar-

derski avioni za bombardovanje sa velike visine u isto su vreme potopili britanske bojne brodove *Prince of Wales* (»Princa od Velsa«) i *Repulse* (»Ripals«), eliminisući na taj način i britansku flotu Dalekog Istoka kao što su eliminisali i američku. Od toga momenta Japanci su imali mogućnost da dalje sprovode svoj grandiozni plan ekspanzije. Oni su se istoga dana iskrcale na Guam, veliku američku bazu na Marijanskim Ostrvima, koja se nalazi na 2.500 km istočno od Manile.

Događaji su se zatim nizali sve brže. 11 decembra vlade Japana i Tajlanda potpisale su sporazum o defanzivnom i ofanzivnom savezu. 12 decembra iskrcale su se japanske trupe južno od Luzona. 14 decembra pao je Guam i odmah je otpočeo napad na Holandsku Indiju. 16 decembra iskrcale su se japanske trupe u Saravaku i na severnoj obali ostrva Bornea. 18 decembra iskrcale su se na ostrvo Hongkong. 20 decembra je došao red i na Mindanao na Filipinima. 23 decembra su Japanci zauzeli ostrvo Vejk, na 3.700 km zapadno od Havaja, dok su u isto vreme njihovi bombarderi napali Rangun, glavni grad Burme. Najzad, 1941 godina je tragično završena za Saveznike 25 decembra kapitulacijom Hongkonga. Engleska tvrđava Hongkong u Južnoj Kini, najveće pristanište na svetu po tonaži, izdržalo je jedva sedamnaest dana.

Za dvadeset dana Japanci su:

- eliminisali dve velike savezničke flote na Pacifiku;
- osvojili Sijam i ostrva: Gilbertova, Guam, Vejk i Hongkong;
- otpočeli osvajanje Malaje, Filipina i Bornea.

Posledice japanskih pobeda

Japanske pobeđe omogućile su Nemačkoj da predahne, što je njoj bilo toliko potrebno. One su tako pogodile anglosaksonski prestiž, ali je sama ozbiljnost opasnosti još više učvrstila jedinstvo i povezala volje, te je Ruzvelt dobio puna ovlašćenja. Čerčil se sastao u Vašingtonu sa pretdsednikom Sjedinjenih Država sa kojim je postavio osnovne smernice politike saradnje kojoj se pridružila

Čang Kaj Šekova Kina. U isto vreme, u Vašingtonu je obrazovan Mešoviti komitet načelnika generalštabova (»Combined Chiefs of Staff«, »Comité mixte des chefs d'Etat-Majors«).⁶⁾

Pošto su proučili opštu ratnu situaciju, Čerčil i Ruzvelt su odlučili da prenesu težište rata na Nemačku, a na Pacifiku da ostanu privremeno u defanzivi. Ovo je bila odluka koja će imati velike posledice.

1 januara 1942 stvoren je savez Ujedinjenih nacija, potpisani od 26 nacija, koje su se obavezale da upotrebe sve svoje izvore protiv Osovine i da nijedna neće zaključiti zasebno primirje. Sa druge strane, Sjedinjene Države su preduzele mere da privuku u svoj tabor i države Latinske Amerike, koje se još nisu bile izjasnile. Konferencija, održana 15 januara 1942 u Rio de Žaneiru, potvrdila je realnost panameričke solidarnosti. Sve prisutne države, sem Čilea i Argentine, odlučile su da prekinu veze sa Osovinom i da stave svoje ekonomске izvore na raspoređenje Ujedinjenim nacijama.

Jačanje ratnih napora Sjedinjenih Američkih Država

I tako, dok se Hitler nadao da će ozbiljnost situacije na Dalekom Istoku navesti Sjedinjene Države da zanemare događaje u Evropi, prvi Ruzvelтов proglašenje stavilo do znanja da su Sjedinjene Države odlučile da vode rat na svima frontovima, a ne samo protiv Japana. Budžet za 1942 godinu predviđao je ogromne svote za naoružanje: 60.000 aviona, 45.000 tenkova i 8 miliona tona brodskog prostora bilo je predviđeno za tu godinu. 125.000 aviona, 75.000 tenkova i 10.000.000 tona brodskog prostora za sledeću godinu. Da bi se obezbedilo upravljanje ovom silnom proizvodnjom, obrazovani su: Ratni savet za raspodelu radne snage (*War Labour Board, Conseil de la Main-d'oeuvre de guerre*) i Ratni savet za industrisku proizvodnju (*War*

⁶⁾ Mešoviti komitet načelnika generalštabova upočetku su sačinjavali, sa američke strane: generali Maršal i Arnold i admirali King i Stark; sa engleske strane: maršal ser Džon Dil, admiral Litl (Little), vazduhoplovni maršal Haris i general-potpukovnik Vemis (Wemyss).

Production Board, Conseil de la Production de guerre). Pored toga, nametnuta su stroga ograničenja industriji, a mobilizacija je ubrzana: krajem 1942 godine već je bilo u jedinicama 4 miliona vojnika.

Januar 1942: osvajanje Filipina i Bornea

Međutim, japanska plima se širila i dalje.

2 januara Japanci su ušli u Manilu, prestonicu Filipina, i zauzeli pomorsku bazu Kavitu (Cavite). General Makartur se povukao na poluostrvo Batan.

7 januara Japanci su se iskrcali na severnu obalu Celebesa, u Holandskoj Indiji, i na severnu obalu Tarakanu, malog ali naftom bogatog ostrva, prema severoistočnoj obali Bornea.

11 januara japanske trupe su ušle u Kualu Lumpur, prestonicu Federacije Malajskih Država.

16 januara su japanski avioni, uzletevši sa jednog nosača aviona, dvaputa bombardovali Rabaul, nekadašnju prestonicu nemačke Nove Gvineje i strategiski ključ u Bizmarkovom Arhipelagu (Nova Britanija).

18 januara, padom Tanoja, otpočela je invazija Burme u kojoj su Englezi imali snage jačine svega 2 divizije, sastavljene od Indijaca, Burmanaca i 2 engleska bataljona.

Opijken uspesima, Japan je potpisao istoga dana novi vojni pakt sa Nemačkom i Italijom.

22 januara otpočelo je iskrcavanje kod Rabaula i na severna Solomonska Ostrva. Rabaul je docnije postao glavna japanska baza na Južnom Pacifiku. Okupacijom Solomonskih Ostrva već se grozilo Australiji.

Od 22 januara do 2 februara 1942 došlo je do nekoliko pomorskih sukoba u Makasarskom Moreuzu. Japanski transporti, u pratnji ratnih brodova, prenosili su okupacione trupe i pojačanja do pojedinih tačaka na jugu Bornea i Celebesa. Za vreme transportovanja oni su bili u više mahova napadani od strane holandskih i američkih bombardera i američkih razarača koji su uspeli da potope 15 a oštete 22 japanska transportna broda.

24 januara su japanske snage produžile sa napadom na Borneo. One su se iskrcale kod Balikpapana, velikog petrolejskog centra, i kod Kendarija, važne holandske vazdušne baze, koja je postala i glavna japanska baza na Sundskim Ostrvima.

U isto vreme, otpočeta je i invazija Nove Gvineje. Japanske amfibiske snage iskrcale su se kod Lae, prestonice ovog ostrva. Istoga dana je Tajland objavio rat Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama.

Najzad, 30 januara, Japanci su zauzeli Ambognu, posle Surabaje, najvažniju pomorsku bazu Holandske Indije, i Mulmejn u Burmi.

Krajem drugog meseca od početka ove dalekosežne ofanzive, japanska plima se nezadrživo širila pred paralizanim i nemoćnim protivnicima:

Zaista, januar mesec je doneo:

— okupaciju Malaje (sem Singapura), Filipina (sem Batana), Bornea, Celebesa i Nove Britanije;
— invaziju Burme, Nove Gvineje i Solomonskih Ostrva.

Na taj način su Japanci u svojoj ofanzivi prodrli do na 6.000 km od Japana.

Februar 1942: pad Singapura, zauzeće Sumatre i napad na Javu

Dok su 3 februara japanski bombarderi napadali Port Morezbi, prestonicu Papuanije, dotle su se japanske snage 9 februara iskrcale kod Gasmate, na južnoj obali Nove Britanije. U Burmi je pređena reka Saluen, a 10 februara zauzet je Martaban.

Opkoljavanje Jave nastavljeno je invazijom Sumatre. 14 februara su japanski padobranci zauzeli Palembang, petrolejski centar na jugu ostrva.

15 februara 1942 bio je za Englesku dan narodne žalosti. Singapur je, napadnut od strane trupa koje su uspele da se probiju kroz džunglu Malaje, koja je inače važila za neprohodnu, bio primoran da kapitulira. 70.000 britanskih vojnika palo je u ropstvo.

Ne uspavljajući se ovako sjajnim uspehom, Japanci su nastavili sa opkoljavanjem Jave. Oni su se 20 februara iskrcali kod Balija i Timora, dok su u Burmi Englezi evakuisali Rangun.

23 februara su Japanci potvrdili svoju nadmoćnost na moru bombardovanjem kaliforniske obale koje je izvršila jedna podmornica. 27 februara, u toku jednog susreta između japanskih i savezničkih eskadri u vodama Jave, Saveznici su, pod komandom holandskog admirala Dorman-a (Doorman), izgubili 5 krstarica i 6 razarača. Njihove poslednje pomorske snage bile su uništene.

Najzad, 28 februara, otpočeo je napad na Javu, najbogatije ostrvo u Holandskoj Indiji. Japanske snage su se nasilno iskrcale na tri tačke na obali.

I tako, 1 marta 1942 još se nije primećivao nikakav znak slabljenja japanske ofanzive. Pad Singapura, koji je nagoveštavao i pad Jave, odjeknuo je tužno u svim anglosaksonskim srcima.

Mart 1942: invazija Jave i Burme i ugrožavanje Nove Gvineje

Predviđajući brz poraz, Holandani su još 2 marta otpočeli sa uništavanjem Surabaje, njihovog najvažnijeg vojnog arsenala na ostrvima Holandske Indije. I zaista, 5 marta su Japanci ušli u Bataviju. Oni su 9 marta zauzeli Bandung čime je i borba za Javu bila završena.

Produžavajući svoje napore ka Australiji, Japanci su nastavili sa osvajanjem Nove Gvineje, toga poslednjeg bedema velikog dominiona (Australije). Oni su 8 marta iskrcali vrlo jake snage kod Laea i Salamaua.

Na severnom delu ratišta pala je Burma. Japanske trupe su ušle 8 marta u Rangun i time presekle čuveni Burmanski put, glavnu arteriju za snabdevanje Slobodne Kine. General Aleksander preuzeo je mučno povlačenje ka granicama Indije.

9 marta, međutim, Saveznici su, blagodareći svojoj avijaciji, zabeležili svoj prvi uspeh u defanzivi: američki bombarderi napali su i oštetili najmanje 20 japanskih ratnih brodova i transporata prikupljenih u vodama Laea

i Salamaua, koji su se pripremali da izvrše napad na Port Morezbi da bi završili okupaciju Nove Gvineje. Ova je pobeda za dva meseca odložila sproveđenje u delo neprijateljskog plana za nadiranje na jug na ovom otseku.

17 marta general Makartur, veliki američki komandant, oputovao je sa ostrva Koredžidora, koje se još uvek držalo, i došao u Australiju da preuzme komandu nad savezničkim snagama. Međutim, pred ozbiljnošću situacije general Blamej, sa delom australiskih ekspedicionalnih snaga, napustio je 27 marta Srednji Istok na povratku za Australiju.

April 1942: kraj japanske plime

Početkom meseca, 5 aprila, obeležen je napadom japanskih bombardera na Kolumbo kojom je prilikom od strane britanskih lovaca »Harikena« oboren 27 japanskih aviona.

Međutim, britanska mornarica pretrpela je nove gubitke: 6 aprila objavljeno je da su 2 britanske krstarice, *Dorsetshire* i *Cornwall*, potopljene od strane japanskih torpednih aviona u Indiskom Okeanu. 11 aprila bio je britanski nosač aviona *Hermes* takođe žrtva japanskih torpednih aviona.

Iako je 9 aprila 1942 herojska posada Batana od 37.000 ljudi podlegla brojnijem neprijatelju, saveznički otpor počeo je da jača. Avioni, brodovi i trupe pristizali su na ovo ratište u sve većem broju.

13 aprila američki bombarderi, sa baza u Australiji, izvršili su napad na Filipine, koristeći se jednim tajnim aerodromom koji se nalazio na ostrvu Mindanao. 18 aprila, najzad, Amerikanci su saznali za jednu radosnu vest: 16 američkih srednjih bombardera tipa »Mičel B 25«, pod komandom generala Dulitla (Doolittle), poletelo je sa nosača aviona *Hornet* i bombardovalo Tokio. To je bio prvi neposredan udarac koji je zadat neprijateljskim snagama. Dalje, 26 aprila objavljeno je da su američke trupe već pristigle na Novu Kaledoniju.

Krajem meseca aprila zabeležen je pad Lašija, krajnje tačke na jugu čuvenog Burmanskog puta. Otada je

bilo nemoguće održavati saobraćaj sa Čung Kingom, sem avionom, jer je budući »Put preko Assama« (»Route d'Assam«) bio presečen pre nego što je i bio gotov. Kineske trupe, pod komandom američkog generala Džozefa Stilvela (Joseph Stilwell), morale su se zadovoljiti odbra-nom granice Junana.

Maj i juni 1942: poslednji japanski uspesi i prvi porazi

U maju i junu 1942 Japanci su odneli svoje poslednje važnije pobeđe. Završili su potpuno osvajanje Burme i Filipina.

U Burmi su Japanci 2 maja ušli u Mandalej, 3-eg u Bhamo, 7-og u Akjab i 11-og u Tenžijueh u Junanu.

Na Filipinima je Koredžidor kapitulirao 6 maja. Tu su Japanci zarobili generała Vejnrajta (Wainwright) i 11.000 američkih vojnika.

30 maja su japanske podmornice bombardovale Di-jego Suarez i Sidnej, a 20 juna Vankuver. Najzad, 14 ju-na, Japanci su izvršili poslednje iskrcavanje na zapadnim Aleutskim Ostrvima.

Ali, saveznička protivofanziva već se bila ispoljila kako na moru, tako i u vazduhu. 7 i 8 maja bijena je bitka u Koralskom Moru.

Američki avioni, uzletevši sa 2 nosača aviona, Lexington-a i Yorktown-a, kao i sa suvozemnih baza, napali su jaku japansku flotu za invaziju u Lujzijadskom Arhipelagu. Japanski nosač aviona Shoho je potopljen, a Shokaku zapaljen. Amerikanci su izgubili nosač aviona Lexington, dok je Yorktown, oštećen, bio primoran da se povuče iz bitke, ali je bilo zaustavljenno japansko nadiranje na jug, koje je imalo za cilj da zauzimanjem Port Morezbija, Nove Kaledonije, ostrva Samoa i Fiđi proširi »Odbranbeni luk«. To je bio prvi japanski vazdušno-po-morski neuspeh. To je, takođe, bila i prva »pomorska bitka« novog tipa, u kojoj su nosači aviona odigrali glavnu ulogu, a u kojoj opet »nadvodni brodovi nisu izmenjali ni po jedan metak«.⁷⁾

⁷⁾ Navedene reči su admirala Kinga.

Bitka kod Midveja

Japanski pokušaj, izvršen od 3 do 5 juna, da se do-kopa strategiski važnog ostrva Midveja, koje se nalazi na 1.300 milja severozapadno od Havajskih Ostrva, potpuno je propao. Američki avioni, uzletevši sa nosača aviona i aerodroma na samom ostrvu, postigli su još jedan uspeh. Japanski gubici su bili vrlo teški: 4 nosača aviona potopljeno (*Akagi, Kaga, Soryu, Hiryu*); 2 bojna broda oštećeno, od kojih 1 teško; 1 teška krstarica potopljena a 3 oštećene; 1 laka krstarica oštećena; 4 transportna ili trgovacka broda sa ukrcanim trupama pogodjeni bombama; 250 japanskih aviona oboren.

U ovoj akciji Amerikanci su izgubili 1 nosač aviona — *Yorktown*. Kao i u bici u Koralskom Moru, ratni brodovi nisu dolazili u dodir. Rezultati su postignuti isključivo pomoću vazduhoplovstva. Kod brojno podjednakih vazduhoplovnih snaga (po 300 aparata sa svake strane), američka avijacija dokazala je svoju kvalitativnu nadmoćnost.

Vazdušno-pomorska nadmoćnost na Srednjem Pacifiku promenila je tabor.

Kraj ofanzive (jul — avgust 1942)

Ovi porazi, koji su snažno odjeknuli, osetno su smanjili japansku moć, dok je moć Saveznika neprestano rasla. Bazirane u Australiji i Novoj Kaledoniji anglo-saksonske snage bile su u stanju da otpočnu svoju protivofanzivu.

Poslednji japanski napor bio je uperen na Novu Gvineju: Port Morezbi je napadnut i sa suva i sa mora. Iskrcavši se 21. jula kod Gona, Japanci su ušli u džunglu Planina Owen Stenli pokušavajući da ponove svoj raniji podvig kod Singapura.

Ali u tome nisu uspeli. Posle jednog strahovito napornog marša, ometani napadima iz vazduha i potpuno iscrpeni, njihovi istaknuti delovi su stigli, početkom septembra, do Joribave, svega na 45 km od Port Morezbija. Ali, oni nisu uspeli da pređu ovu tačku.

Isto tako, 31 avgusta, posle petodnevnih ogorčenih borbi, propao je i napad sa mora na Milna Bej, glavnu strategisku tačku koja je štitila Port Morezbi na jugoistočnom kraju Papuanije (jugoistočni deo Nove Gvineje).

Saveznička protivofanziva bila je već otpočela. Japanska ofanzivna akcija završena je na Solomonskim Ostrvima gde, i pored teških gubitaka i krajnjih napora, nije uspela da protera američku pomorsku pešadiju (»Marines«⁸).

Posledice japanske agresije na Indiskom Okeanu: Madagaskar i Indija

Da bi sprečili Japance da kontrolišu ceo Indiski Okean, Englezi su se 5 maja 1942 iskrcali u glavnom ratnom pristaništu na Madagaskaru, Dijego Suarezu, koje se preдалo posle dvodnevnog otpora.

Posle četvoromesečnog perioda uzalud vođenih pregovora, Britanci su se ponovo iskrcali, 10 septembra, na celoj zapadnoj obali ostrva i preduzeli njegovo potpuno osvajanje. Posle prividnog francuskog otpora koji je trajao do 5 novembra 1942, Englezi su završili okupiranje Madagaskara nad kojim je administrativna uprava odmah predala Slobodnoj Francuskoj koja se borila na strani Saveznika i kojoj se 28 novembra u celosti pridružilo i ostrvo Ujedinjenja (Réunion).

Japansko napredovanje je u isto vreme bilo dovelo u pitanje i sigurnost Indije. Pokušavajući da konačno reši to pitanje, ser Staford Krips je marta 1942 oputovao za Delhi sa planom po kome se Indiskoj Uniji daje rang i statut dominiona. Ali su Indusi tražili potpunu samostalnost, te su pregovori propali. Pa, ipak, da ne bi slabili saveznički ratni napor, nacionalistički šefovi su dali izjave lojalnosti. Ali indiski Kongres, sazvan početkom avgusta u Bombaju, tražio je povlačenje Engleza iz Indije, pa je u tom cilju pozvao narod na masovne manifestacije građanske neposlušnosti, zbog čega je 9 avgusta 1942 vice-kralj Indije naredio hapšenje svih vođa Kongresa, me-

⁸⁾ Francuski: Fusiliers-marins = pomorski strelnici ili pomorska pešadija.

đu kojima i Gandija i Nehrua. Posle nekih nereda, a pred opasnošću koja preti od neprijatelja, ubrzo je uspostavljen mir i ratni napor Indije nije prestajao da raste.

Na taj način, opasnost od Japana izazvala je u svima britanskim posedima Dalekog Istoka energično reagovanje i odluku da se pristupi odbrani, koja je Anglo-Saksoncima omogućila, mada su bili jako ugroženi, da podignu neoborivu branu ispred dve ključne zemlje Britanske Imperije: Indije i Australije.

GLAVA XII

OPERACIJE U RUSIJI (1942)

Pripreme za drugu nemačku ofanzivu i pitanje Drugog fronta

U toku proleća 1942 godine obe zaraćene strane bile su u Evropi relativno mirne i užurbano pripremale operacije, koje su imale da budu preduzete u toku leta.

U aprilu je Hitler na osnovu jedne odluke koju je Gering podneo Rajhstagu pojačao svoju vlast. Nacistička partija uzela je u svoje ruke sva važnija mesta u nemačkom državnom aparatu: Himler, Borman i Saukel zauzeli su važne položaje, a Hitler je 6 maja dao puna ovlašćenja novostvorenom »Vrhovnom savetu za naoružanje«, na čijem je čelu stajao Šper. U isto vreme sarski industrijalac Rešling nimenovan je za pretsednika »Vrhovnog saveta za čelik« čija je nadležnost bila da rešava sve probleme iz oblasti teške industrije.

U Evropi je počelo da vri. Čehoslovačka je divljački kažnjena za ubistvo gaulajtera Hajdriha. Hitler je Francuskoj nametnuo Lavala, a u Italiji Gestapo je pojačao kontrolu. Fon Rundštet je bio postavljen za vrhovnog komandanta svih snaga na Zapadu sa zadatkom da spreči moguće iskrcavanje, jer su 28 marta 1942 Englezi uspeli da kod Sen Nazera iskrcaju jedan odred komandosa koji je zaprečio jedan veliki brodogradilišni uređaj u Penhotetu.

Anglo-Amerikanci su stvorili Mešoviti savet za sirovine i proizvodnju, kao i Mešoviti savet za snabdevanje. Ovi organi imali su da usklade izvore i proizvodnju život-

nih namirnica Saveznika i da na taj način još više učvrste veze koje ih ujedinjuju.

SSSR, sa svoje strane, zahtevao je efikasniju pomoć. S obzirom da se do tada pomoći Saveznika SSSR-u sastojala jedino u masovnom bombardovanju Rura, Litvinov je u svom govoru, održanom u Filadelfiji, tražio otvaranje Drugog fronta. 11. juna 1942 zaključen je anglo-ruski savez, a isto tako i rusko-američki ugovor, poznat pod imenom »Ugovor o zajmu i najmu« (»Prêt-Bail«, »Lend-Lease«) kojim je osigurano snabdevanje Rusije od strane SAD.

Ideja o Drugom frontu bila je usvojena, ali je njen ostvarenje izgledalo daleko. Iako su Čerčil i Ruzvelt u Vašingtonu odlučili da najesen preduzmu veliku vojnu ekspediciju u Severnu Afriku, ne može se poreći da je Sovjetski Savez skoro sâm imao da izdrži udar celokupne nemačke oružane sile.

Timošenkova preventivna ofanziva na Harkov (od 12. maja do 14. juna 1942) i nemačka letnja ofanziva (od 28. juna do 12. novembra 1942)

Mada je Ruska zimska ofanziva uspela da oslabi nemačku oružanu silu i da povrati skoro deseti deo izgubljene teritorije, ceo je svet sa zabrinutošću očekivao novu Hitlerovu letnju ofanzivu. Istina je da su vojnici Velikog Rajha strahovito propatili u toku protekle zime, ali je tačno i to da su uprkos svega nacisti uspeli putem masovnih rekvizicija i vrbovanja stranih radnika da povećaju svoj industriski i vojni potencijal.

I tako, čim je, još u aprilu mesecu, sovjetska Vrhovna komanda dobila pouzdane podatke o koncentraciji neprijateljskih trupa u oblasti Harkov—Kursk—Orel, odlučila je da preduzme preventivnu ofanzivu sa glavnim ciljem da dobije u vremenu. Zaista, trebalo je uspeti da se dočeka i nova zima, a da Rusija ne bude pobedena. A u 1943 godini već će doći do izražaja kako saveznička pomoć, tako i povećanje ruskog vojnog potencijala. Zato je trebalo po svaku cenu izdržati dotle. U tom je cilju, 12. maja 1942, maršal Timošenko sa 43 divizije preuzeo na-

pad južno od Harkova. Njegov je plan bio: opkoljavanje Južne grupe nemačkih armija i oslobođenje Donjeckog basena. U tom trenutku front je išao od Bjelgoroda, prolazio oko 80 km istočno od Harkova na Volčansk i Kupjansk, da bi se potom povio u pravcu jugozapada do Lozovaje, železničke raskrsnice Harkov—Krim i Poltava—Rostov, a odatle se povijao na istok ka Donjecu, severno od Slavjanska.

Rusi su izveli dva jednovremena napada: jedan frontalni, polazeći sa linije Volčansk—Kupjansk, koji je imao da priveže nemačke rezerve, a drugi južno od Harkova, koji je imao da proširi izbočinu kod Lozovaje, prodre na zapad ka Poltavi i na jugozapad ka Dnjepropetrovskom, sa ciljem da razbije nemačke snage pod komandom fon Boka.

Rusi su bili veoma marljivo pripremili ovu ofanzivu. Snažna motorizovana artiljerija potpomagala je nove teške tenkove »KV 1« (»Klim Vorošilov«) od 43 tone sa topom 75 mm u kupoli. Sveže snage, upućene na Harkov, specijalno obučene, potpomagala je ruska avijacija koja je bila tada u stanju da se bori sa nemačkom avijacijom za nadmoćnost u vazduhu.

U početku je ofanziva brzo napredovala i zabijena su dva klina u nemački odbranbeni raspored.

Severno, Rusi su doprli do spoljne linije odbrane Harkova, prešli gornji tok Dnjepra kod Čugujeva i ugrozili železničku prugu Harkov — Bjelgorod. Nemačke tenkovske divizije, 15, 16 i 17, pod komandom generala fon Paulusa, prešle su tada u protivnapad, ali su bile zaustavljene od strane ruske artiljerije. Snage su bile ujednačene, a borba veoma ogorčena. Harkov je bio skoro opkoljen, ali su u tom trenutku nemačke rezerve stupile u dejstvo. Izvanredni nemački protivtenkovski topovi 88 mm već su 17 maja pred gradom zaustavili ruske tenkove. Ali, zaustavljeni frontalno, ofanziva se razvijala na jugoistoku. 19 maja 1942 Rusi su bili na prilazima Krasnograda i nadirali od Lozovaje u pravcu jugoistoka. Otvor u ne-

mačkim linijama postajao je sve veći, tako da je fon Bokova situacija bila kritična: put za Dnjepar izgledao je otvoren.

Koristeći se rasporedom Rusa, čije je napredovanje udubilo front u vidu prsta od rukavice upravljenog na zapad, Nemci su prikupili znatne tenkovske snage na južnom boku, između Slavjanska i Lozovaje, i otpočeli napad na sever, opštim pravcem ka Izjumu na Donjecu da bi opkolili sve Timošenkove snage koje su prešle na zapadnu obalu reke.

~~Timošenko, možda, nije bio dovoljno obezbedio svoj levi bok. Pa ipak, Nemci su pretrpeli teške gubitke pre nego što su uspeli, sa svoje strane, da zabiju klin u ruski raspored. I tako su Nemci uspeli tek posle osmodnevnih borbi, 27 maja, da izbjiju na Donjec, severozapadno od Izjuma. Ovim su manevrom bile gotovo potpuno opkoljene ruske snage koje su se nalazile kod Lozovaje i Krasnograda, te su morale da se povuku istočno od Donjeca. Rusi su priznali da su izgubili 70.000 vojnika koji su pali u nemačko ropsstvo. Nemci, međutim, preuveličavajući kao i uvek svoje uspehe, objavili su da su uništili tri ruske armije i zarobili 240.000 vojnika.~~

No, Nemci su hteli da eksploatišu ovaj taktički uspeh i da preotmu Rusima položaje koje su oni bili osvojili istočno od Harkova. Tako je došlo do druge bitke koja je otpočela 10 juna i u kojoj je, u pravcu Kupjanska, fon Bok bio upotrebio 8 pešadijskih i 4 tenkovske divizije.

Nemci su zaposeli Donjec od Čugujeva do ušća pritoke Oskola, i produžili nadiranje u pravcu Kupjanska koji su uspeli da zauzmu 24 juna. Da bi izbegao opkoljavanje, Timošenko je morao ponovo da se povuče. Istina, njegova smela ofanziva je propala, i on je bio taktički tučen. No, Timošenko je uspeo da odloži najmanje za mesec dana početak Druge letnje nemačke ofanzive. Iako su ruski gubici bili veliki, a Nemci uspeli, najzad, da zauzmu svoje polazne položaje istočno od Harkova, verovatno je da je vreme dobijeno od strane pobeđenog kod Izjuma na kraju krajeva spaslo opštu situaciju na Istočnom frontu.

Pad Sevastopolja

(3 jula 1942)

Pre otpočinjanja svoje letnje velike ofanzive fon Boku je bilo apsolutno potrebno da se oslobodi opasnosti na svom desnom boku, koju je pretstavljala tvrđava Sevastopolj, omogućavajući ruskoj Crnomorskoj floti da ugrožava svako dalje nemačko napredovanje ka Kavkazu.

Stoga je već 2 juna 1942 fon Manštajn otpočeo napad na spoljne položaje »najjače tvrđave na svetu«.

Grad Sevastopolj bio je obezbeden sa 19 modernih forova, uklesanih u steni i znatno ojačanih, pored više stotina blokhauza i bunkera, kao i ogromnih minskih polja. Njegova posada brojala je 125.000 ljudi pod komandom generala Petrova, a potpomagala ju je Crnomorska flota vice-armirala Oktjabrskog. Za osvajanje ove tvrđave Manštajn je upotrebio preko 200.000 vojnika, mnogobrojnu opsadnu artiljeriju i celokupnu vazdušnu flotu von Rihthofena. Rusi su bili veoma slabi u vazduhoplovstvu; imali su samo jedan aerodrom koji je bio brzo neutralisan.

Prema uobičajenom nemačkom metodu, centralni napad otpočet je na veoma uskom delu fronta, posle izvršenog bombardovanja iz vazduha i sa zemlje, sa 6 pešadijskih divizija uz podršku teških tenkova, bacača plamena i mase »Štuka«.

Posle sedmodnevног napora otvorena je breša na spoljnoj liniji forova. 17. juna pao je for »Maksim Gorki« a Nemci su izbili na severnu obalu zaliva Savernej i time skoro razdvojili sovjetsku odbranu. Rusi su tada pokušali da pomognu posadu tvrđave i da smanje nemački pritisak diverzionim iskrčavanjem kod Evpatorije, Jalte, Kerča, pa čak i Mariopola, na Azovskom Moru. Manštajn je stvarno bio primoran da odvaja snage za borbu protiv tih ruskih trupa, ali je ipak mogao da nastavi svoj glavni napad.

Zauzeće pristaništa dozvolilo je Nemcima da postave artiljeriju tako da tuče unutrašnje forove. 28. juna pao je Jukerman. Sutradan je po padu mraka jedan jači nemački odred prešao zaliv sa 120 brzih čamaca i pomogao trupe koje su napadale sa juga. For Malakov je pao. Stavljeni

pod unakrsnu vatru, Rusi su otpočeli evakuaciju grada koja je završena 3. jula. 70.000 vojnika uspelo je da se povuče na jug i istok, ali, nažalost, nisu mogli da budu ponovo ukrcani i pali su neprijatelju u ruke. Međutim, Crnomorska flota, netaknuta, uspela je da se povuče u Novorosijsk.

Sevastopolj je izdržao opsadu od 250 dana i njegovo zauzeće stalo je neprijatelja teških žrtava. Za vreme od dvadeset i pet dana nemačka artiljerija izbacila je na forove 30.000 tona granata, dok je Rihthofenova avijacija, napravila 25.000 poleta i bacila 125.000 teških bombi, što je približno odgovaralo količini bombi koju je britansko vazduhoplovstvo bacilo od početka rata do tog vremena na Nemačku.

Otpor Sevastopolja, kao i Timošenkova protivofanzi-va, privezujući ogromne nemačke snage, doprineli su slabljenju jačine Hitlerovog udara na južni deo Istočnog fronta.

Nemačka letnja ofanziva. Strategiski plan

(Skica 10 na str. 203)

Ometeni u svojim planovima Timošenkovom preventivnom ofanzivom, Nemci su otpočeli sa napadom tek 28. juna 1942., tj. još docnije nego 1941. godine.

Nemačka Vrhovna komanda oružane sile imala je za cilj da obuhvati Moskvu sa istoka jednim zaista džinovskim manevrom čije su etape približno trebale da budu ove: nasilni prelaz Doma između Voronježa i krivine te reke kod Kasalinskaje prema Staljingradu, zatim povijanje glavnih snaga na sever, nadiranje uz Volgu do Kujbiševa i, najzad, marš na Moskvu u pravcu severozapada, prisiljavajući ruske armije na bitku sa obrnutim frontom.

Za vreme ove glavne operacije, druge nemačke snage imale su da dejствуju u jugoistočnom pravcu — ka Kavkazu i oblasti Bakua. Krajem septembra ruske armije su trebale da budu razbijene, Moskva otsećena od Urala, a Kavkaz od ostalog dela Rusije. Time je Hitlerova pobeda u Evropi imala da bude osigurana.

Da bi izveo ovaj vrtoglav plan, Hitler je prikupio na Istočnom frontu 240 divizija od kojih je bilo: 179 nemačkih, 22 rumunske, 14 finskih, 13 mađarskih, 10 italijanskih, 1 španska i 1 slovačka, koje su bile podržavane avijacijom od 2.500 aviona.

Pred ovako masovnim napadom, plan Rusa, koji su oni uspeli da ostvare, sastojao se u sledećem: pre svega, održati Voronjež kao strategiski pivo i sprečiti obuhvat Moskve sa istoka. Južno od Dona povlačiti se braneći svaku stopu, ako bude potrebno, sve do Kaspiskog Mora, ali po svaku cenu izbegavati opkoljavanja. Zatim, uspostaviti front na liniji Voronjež — Astrahan, severno i južno na padinama Kavkaza, s tim da se oblast Baku brani jednom posebnom armijom koja bi se, po potrebi, snabdevala preko Persiskog Zaliva i Irana (Persije). Najzad, dolaskom zime, čim to bude bilo moguće, ponovo preći u ofanzivu sa novim armijama formiranim u pozadini.

Ma koliko da su bili iznenađujući uspesi nemačke vojske 1942 godine, Rusi su na kraju krajeva savršeno uspeli u izvođenju ovog svog defanzivnog plana. Oni su uspeli da spreče neprijatelja da izbije na Kaspisko More i uspeli su, za sve vreme, da sačuvaju vezu sa Kavkazom pomoću novosagrađene železničke pruge Astrahan — Kizlijar. Naročito su uspeli da izbegnu prelaz preko Dona, skrećući nemačku ofanzivu u pravcu jugoistoka, koja je od tog trenutka, ne mogući da postigne veće rezultate, bila osuđena na krajnji poraz.

Taktika napada i odbrane

Nemačka taktika, u odnosu na taktiku iz 1941 godine, evoluirala je. Namesto metoda probaja na uskom frontu (*Schwerpunkt*), došao je metod napada na širokom frontu kome je prethodila »pokretna koncentracija« snaga koja je omogućavala da se lakše prikrije pravi strategiski plan. Najzad, i sastav samih napadnih kolona pretrpeo je znatne promene.

Nemačka Vrhovna komanda oružane sile primenila je sada taktiku »oklopnih pesnica« (*poings blindés*) ili

»Motpulk«, pri čemu su tenkovske jedinice, obrazujući trougao ili karu, vodile za sobom sve ostale potrebne snage: samohodnu artiljeriju, motorizovanu pešadiju, protivtenkovsku i protivavionsku odbranu, municiju, snabdevanje i, najzad, pokretne radionice za opravku. Avijacija je neposredno pratila i snabdevala ceo sastav.

»Oklopne pesnice« su napredovale krećući se međusobom paralelno, izbegavajući pritom jake otporne tačke koje su ostavljene pozadnjim jedinicama da ih one likvidiraju. Suprotno taktičkom grupisanju iz 1941 godine, ovo novo grupisanje snaga je bilo takoreći neosetljivo prema napadima sa bokova. Na taj način je i »strategija praznog prostora«, koju su Rusi primenjivali prethodne godine, bila osuđena na neuspeh.

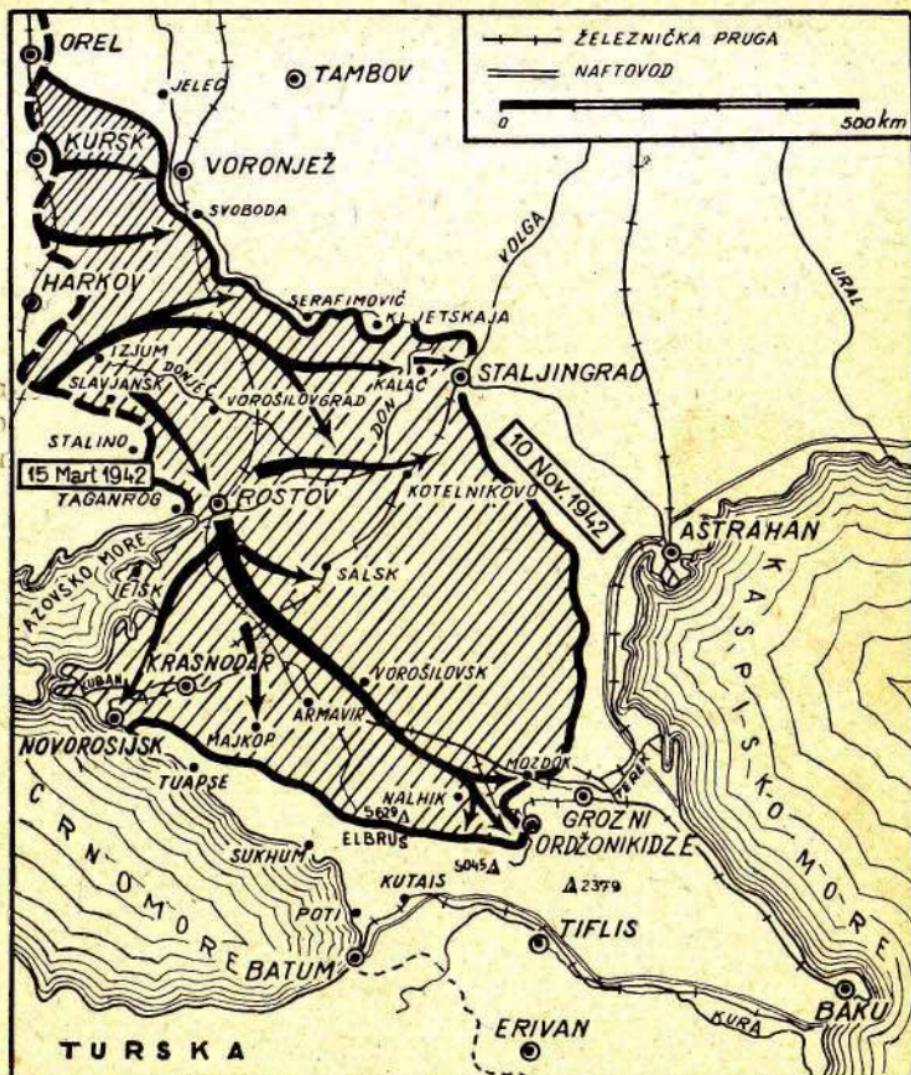
Ali, pred ovim novim metodima rata sovjetski generali su primenili jednu veoma prostu a efikasnu odbranu. Vraćajući se starim ruskim metodima, oni su »davali prostor za vreme«. Iako su preduzimali protivnapade svojim tenkovima svaki put kad su im glavne snage bile u zaklonu, pozadi nekog jakog utvrđenog položaja, i, vešto koristeći sve prirodne prepreke, ogorčeno branili važne tačke, izabrane sa naročitom pažnjom (raskrsnice železničkih linija, gradove pretvorene u »ježeve«, itd.), oni su umeli da izbegavaju opkoljavajuće bitke, tako da je nemačka ofanziva u više mahova udarala u vetar.

Najzad, uspevši da se održe na gornjem Donu, Rusi su skrenuli nemačku bujicu u pravcu juga.

Napad 28. juna 1942

Maršal fon Bok preuzeo je napad na 210 km fronta (od Kurska do Izjuma) sa 55 pešadijskih i oko 15 tenkovskih divizija i 1.200 aviona. Napad je izveden u pravcu istoka, u 3 kolone, čiji je prvi cilj bio izbijanje na železničku prugu Moskva — Rostov kod Jelca, Kastornaje i Valukija.

Prva kolona (fon Vajksa), koju su sačinjavale 2 armija, 2 tenkovska armija i Mađarska armija, dejstvovala je opštim pravcem od Kurska na Voronjež, duž železničke

Skica 10.— Nemačko prodiranje ka Kavkazu

pruge, i, posle višednevnih borbi, uspela da se dokopa raskrsnice Kastornaje. Voronjež je dostignut 7 jula, ali ga nemačke trupe nisu nikada uspele potpuno da zauzmu, što je bio njihov prvi i najznačajniji neuspeh.

Druga kolona, međutim, koju su sačinjavale 6 armija (fon Paulusa) i 4 tenkovska armija (fon Hota), dejstvo-

vala je opštim pravcem od Bjelgoroda na Svobodu, dok je treća kolona (17 armija i 1 tenkovska armija fon Klajsta) dejstvovala od Kupjanska na Rosoš, izbijajući na Don u stopu za sovjetskim trupama koje su se povlačile posle herojskog otpora kod Rosoša.

Ruske divizije vodile su višednevne borbe na desnoj obali Dona, izbegavajući opkoljavanje, tako da su 8. jula 1942. Nemci mogli da se pohvale samo sa 88.000 zarobljenika. Ova je cifra govorila mnogo, ako se pomisli na fantastične cifre iz prošlogodišnjih izveštaja.

11. jula dovedena je na Don i 8. italijanska armija (*Armir*) pod komandom generala Gariboldija.

Mada je fon Bok bio uspeo da na izvesnim mestima pređe Don i obrazuje nekoliko malih mostobrana, on nikada nije uspeo da ih spoji ni proširi. I tako je ova ofanziva skrenula na jugoistok.

Ofanziva u pravcu jugoistoka

Rusi su se tada povukli pozadi Dona kao prepreke, ustupajući Nemcima teritoriju na kojoj su bili primenili takтику »paljenja zemlje« (»terre brûlée«), ali su spasli trupe.

Obilazeći sa severa rusku utvrđenu liniju Slavjansk — Taganrog, nemačka ofanziva se proširila na jug. Polazeći od Izjuma i Slavjanska, ona se kanalisala između Donjeca i Dona, postižući za nekoliko dana zapanjujući uspeh.

13. jula je duž Dona dostignut Bogučar, a 17. jula su Nemci objavili da su presekli železničku prugu Donjec — Staljingrad. U ovo vreme ni Nemci ni Rusi nisu znali šta će ovo ime docnije značiti za buduće generacije. Istoga dana pao je Lisičansk (na Donu, 80 km južno od Izjuma), a posle dva dana Rusi su evakuisali veliko industrisku naselje Vorošilovgrad. Zaista je to bila munjevita eksplatacija u stilu iz 1941. godine.

Levo su 2 motorizovane armije prodirale duž Dona ka Staljingradu. Na centru su se 3 armije spuštale preko basena Dona; najzad, desno je još 1 armija nadirala pravo na Rostov.

21 jula Nemci su objavili da su preduzeli napad na Rostov sa severa, severoistoka i zapada. Malo-pomalo, ruski otpor se učvrstio na severu oslanjajući se na usećene doline kroz koje teku pritoke Dona pravcem sever-jug. Tako je nemačka bujica, nedovoljno čvrsto upravljana, sve više skretala ka jugu, tražeći mesto prelaza da bi se razlila ka petrolejskim poljima Kavkaza.

25 jula se armija fon Klajsta posle četvorodnevnih borbi dokopala Rostova blagodareći ogromnoj koncentraciji artiljerije i »Štuka«, kao i upotrebi dimnih zavesa i bacača plamena.

Iako su ruske armije i ovog puta izbegle opkoljavanje, vrata za Kavkaz bila su otvorena.

Nemačke snage, konačno upravljenе na jugoistok, prodirale su ka Bakuu. Ruski diverzionalni protivnapadi, izvođeni od početka nemačke ofanzive na raznim tačkama fronta: kod Rrževa, Lenjingrada, Brjanska, Orela i Voronježa, izgleda nisu umanjili njenu žestinu. Oni su ipak primorali nemačku Vrhovnu komandu da prebaci 22 divizije iz okupiranih zemalja na Zapadu na Istočni front.

Ukupno uzevši, situacija za Ruse bila je veoma kritična; slobodan svet je drhtao, a potreba za anglo-američkom pomoći postajala je sve nužnija. To su Majske u Londonu, a Litvinov u Vašingtonu izložili savezničkim komandama. Uostalom, u ovome su oni bili podržani i od javnog mnenja obe ove zemlje. Dok je Čerčil bio u Moskvi da bi Staljinu objasnio razloge svoje neaktivnosti, od 12—15 avgusta 1942 održana je i Moskovska konferencija na kojoj je učestvovao lični pretstavnik Ruzveltov, Harriman. Pretstavnici tri sile saglasili su se u pogledu predviđenih mera za Afrički i Istočni front, kao i docnije za Drugi front.

19 avgusta 1942 izведен je napad na Dijep od strane britanskih, kanadskih, američkih i francuskih komandosa. Ova akcija dala je dragocene podatke Generalštabu koji je pripremao planove za docnije otvaranje Drugog fronta.

Ovaj pohod na Dijep bio je samo jedan mali doprinos zapadnih sila džinovskoj borbi koja je tada vođena. Srećom, Rusi su uspeli da se sami spasu. »Kora od pomorandže«, na kojoj su se okliznuli Nemci, bio je njihov pokušaj

da opkole ruske snage u luku Dona, i on je doveo do bitke za iznuravanje kod Staljingrada.

Uvod u bitku kod Staljingrada

Činjenica da su se Rusi čvrsto držali duž Dona predstavljala je za nemačke armije latentnu opasnost od protivnapada. Stoga se fon Bok odlučio da preduzme džinovsko opkoljavanje zaostalih ruskih armija u luku reke. Severno, nemačka tenkovska armija generala Paulusa trebala je da pređe Don na delu njegove izbočine, kod Kletskaje, i da izbije na Volgu severno od Staljingrada, dok je južno, grupacija generala Švedlera, pošto pređe reku između Rostova i Cimljanska, imala da nadire duž železničke pruge Krasnodar — Staljingrad i da izbije na Volgu južno od grada. Ova džinovska operacija imala je da obezbedi ofanzivu ka Kavkazu i pripremi nadiranje uz Volgu ka Saratovu i Kujbiševu.

Ali ruski otpor učinio je da ovaj smeli plan propadne. Nemci, koji su dотле nadirali rekordnom brzinom i prešli od 19—25 jula 200 km, naišli su sada na organizovan otpor u kome je artiljerija igrala glavnu ulogu. Paulus je bio potpuno zaustavljen pred Kletskajom, gde je vođena tronedenljna bitka iznuravanja oko mostobrana koji su Rusi održali u unutrašnjoj krivini Dona, između Kletskaje i Kalača. 27. jula fon Bok je bio primoran da pozove u pomoć celokupnu fon Rihthofenovu vazdušnu flotu. 7 avgusta Nemci su, posle sedamnaest uzastopnih tenkovskih napada, uspeli da zabiju klin u rusku odbranu kod Kletskaje, a 12 avgusta otpočeli su sa opkoljavanjem i uništavanjem u rejonu zapadno od Kalača 62 ruske armije generala Čujkova, posle čega su objavili da su zarobili 57.000 vojnika i uništili 1.000 tenkova. Ali su Rusi, prebačeni na istočnu obalu Dona kod Kalača, preduzeli već 14 avgusta 1942 protivnapad kod Kletskaje gde su uspeli uprkos svih nemačkih napora da očuvaju svoj mostobran na desnoj obali. Na taj način, nemačke snage su i ovoga puta bile zaustavljene u nadiranju na sever.

Paulusova armija, međutim, uspela je da pređe Don kod Kalača i da nadire preko usijane, zaprašene i bezvod-

ne stepu ka kolenu Volge kod Staljingrada. Za ovo je vreme, na desnom krilu, Švedlerova armija, koja je još 22. jula uspela da iznenada pređe Don kod Cimljanska, bila zaustavljena između kolena reke i železničke pruge Krasnodar — Staljingrad koju su Rusi uspešno branili.

Ruski tenkovi su izvanredno dejstvovali u odbrani, dok je crvena avijacija počela da se uspešno bori sa Nemcima za nadmoćnost u vazduhu. Ruski jurišni avioni, »Stormovici«, naoružani prvim raketnim bombama, brže su rušili nemačke pontonske mostove nego što su Nemci uspevali da ih podižu.

Nemački pokušaji da u svojim gumenim čamcima pređu ovako široku reku sa strmim obalama i vrlo brzim tokom pretrpeli su neuspeh uz teške gubitke koje je nаносила crvena artiljerija tukući tok reke uzdužnom vatrom. Stoga je tek 6. avgusta dostignuta železnička pruga kod Koteljnikova.

Ali, vreme dobiveno na ovaj način omogućilo je Rusima da prikupe nove snage u oblasti Staljingrada. Dalji nemački napadi duž železničke pruge, mada potpomognuti spuštanjem padobranaca, nailazili su na sve veću nasrtljivost Sovjeta. Nemački poduhvat za brzo opkoljavanje Staljingrada propao je. Malo-pomalo i protiv svoje volje nemačke snage su dovedene u situaciju od koje su trebale najviše da se plaše: da prime dugu i skupu bitku za iznuravanje u kojoj će konačno izgubiti inicijativu.

Prodiranje ka Kavkazu

Zaustavljena u pravcu severa, nemačka bujica se izlila zapanjujućom brzinom ka jugu. Posle zauzeća Rostova, 23. jula, Klajst je uspeo da ovlada ruskim utvrđenjima u blizini gradova Olginska, Balajska i Azova i da uputi tenkovske snage u pravcu Kavkaza. 31. jula je rejd nemačkih tenkova presekao kod Salska železničku prugu Krasnodar — Staljingrad, tako da su otada branioci Kavkaza bili potpuno otsečeni.

Dok je Klajst sa jednom tenkovskom kolonom nadirao ka severu da bi savladao i poslednji otpor kod Vorošilovgrada, u basenu Donjeca, što mu je i uspelo 2. avgusta,

Rusi su otpočeli vrlo brzo ali uredno povlačenje, zadajući, s vremena na vreme, neprijatelju svojim zaštitnicama »udarce pesnicom« da bi mu usporili gonjenje. Tako su se borili pred Tihorecom koji su morali napustiti, pošto su ih Nemci obišli sa juga. Nemačke tenkovske snage su tada bez otpora nadirale duž železničke pruge za Baku, dostižući 4 avgusta Vorošilovsk, posle napredovanja od 360 km za osam dana. U isto vreme jedna nacistička kolona nadirala je od Rostova na jug, u pravcu Kubanskog basena, da bi otvorila put Majnštajnovoj armiji koja se pripremala da pređe moreuz kod Kerča da bi napala Novorosijsk. 20 avgusta Rusi su morali napustiti Krasnodar i ceo Kuban. Nemci su, nastavljajući svoje napredovanje, opseli Novorosijsk, koji je pao 10 septembra i iz njega isterali rusku flotu, koja se sklonila u Tuapsu iz koje nije nikada mogla biti izbačena.

16 avgusta Nemci su zauzeli petrolejska polja kod Majkopa, na severnim padinama Zapadnog Kavkaza, ali su ih zatekli u plamenu. Rusi su bili evakuisali sve upotrebljive instalacije, pa zapalili izvore.

Međutim, tenkovska kolona, koja je bila zauzela Vorošilovsk, nastavila je svoj marš. Ona je 10 avgusta zauzela Pjatigorsk, a Rusi su se povukli pozadi reke Terek.

Ukoliko je vreme više odmicalo, za Nemce su počele da se gomilaju teškoće. Njihovi komunikacijski pravci su se do krajnosti izdužili. Ako je od Rura do Rostova imalo 3.000 km, imalo je još 1.330 km od Rostova do Bakua. Međutim, samo su petrolejski izvori Bakua interesovali Nemce, pošto su oni kod Majkopa proizvodili svega 5%, a oni kod Groznog 16,6% od celokupne proizvodnje nalazišta na Apšeronском Poluostrvu. Pored toga, od Novorosijskog do Groznoga imalo je da se pređe još skoro 400 km. Međutim, izvori Bakua bili su zaštićeni sa mim Kavkazom. Sem obalskog puta od Derbenta, jedini put koji je prelazio preko kavkaske barijere bio je onaj od Ordžonikidzea za Tiflis, preko prevoja Kazbeka visokog 2.381 m.

Zadatak je bio, dakle, vrlo težak za nemačke trupe iznurene nizom besomučnih napada. Snabdevanje je slabo

pristizalo; gorivo je nedostajalo, a ruski otpor je rastao ukoliko je zemljište postajalo sve više planinsko i onemogućavalo manevrovanje tenkova.

U kavkaskim planinama borba je bila divlja i surovija no igde na drugom mestu. Nemačke alpiske trupe uzalud su pobile svoju zastavu sa kukastim krstom na Elbrusu, kada su ih svuda zaustavljeni ruski topovi, a da nisu postigle odlučujuće rezultate.

U toku avgusta i septembra 1942 nemačko napredovanje je bilo znatno usporeno uprkos dolaska u pomoć na Don 3-će rumunske armije. Staljingrad je takođe počeo da igra ulogu veštački izazvanog čira koji, prikiva i apsorbuje nemačke rezerve. Ruska Kavkaska armija uspela je da održi liniju Tereka, tako da Nemci nisu mogli doći sa severa do petrolejskih polja kod Groznoga. Oni su tada pokušali da sa juga obidu planine Samankul i da se probiju dolinom Sunše do Groznoga. Ali je i ovaj pokušaj propao, tako da su se krajem leta još uvek nalazili na liniji Tereka.

Nemački pohod na petrolejske izvore Bakua bio je propao. Saobraćajna veza između Astrahana i Bakua mogla je biti održana, a čuveni naftovod Čapajeva nije prestajao da funkcioniše. Naprotiv, nemačke trupe su se iscrple ne postigavši nikakve rezultate u stepama zemlje Kalmika i Kirgiza.

One su bile zrele za poraz.

GLAVA XIII

BITKA KOD STALJINGRADA

(Skica 11 na str. 216)

Bitka kod Staljingrada, sa bitkom kod El Alamejna, označava konačan preokret u Drugom svetskom ratu. Kao što je to general Ditmar prvi put preko radija priznao, 15 februara 1943, »ono što smo obično mi drugima priređivali, sada se to nama dogodilo. Bili smo opkoljeni, napadani sa svih strana, pritešnjeni na malom prostoru i raskomadani na delove«.

Započeta herojskim otporom »Crvenog Verdena«, bitka kod Staljingrada je završena zaista strahovitim porazom nacista: od početka rata prvi put je jedan nemački maršal, fon Paulus, kapitulirao na otvorenom polju! Staljingrad je obeležio vrhunac Hitlerove ofanzive. Od ovog će trenutka Rusi, koji su preuzeli inicijativu, vratiti Nemce — sem nekoliko trenutnih uzmicanja na uskim otsecima fronta — sve do Berlina!

Strategiski okvir bitke

Bitka kod Staljingrada pretstavlja tu osobenost što je, za razliku od bitke kod Verdena, otpočela donekle spontano, bez naročite želje jedne ili druge Vrhovne komande. Istina, nemačko komandovanje je želelo da, za vreme prodiranja svojih trupa ka Kavkazu, sebi obezbedi levi bok, te je zbog toga moralo i da prodre do Kaspiskog Mora. Jedan takav front, koji je bilo teško održati posle neuspeha kod Voronježa, imao bi bar jedno preim秉stvo — naslanjao bi se na dve vodene prepreke, Don i Volgu,

koje su bile relativno luke za odbranu. Nemačka Vrhovna komanda mogla bi tada da preduzme prodiranje ka Bakuu, pošto glavni cilj, opkoljavanje Moskve sa juga, nije mogao da se postigne. Prema tome, zauzimanje Staljingrada trebalo je, po nemačkom planu, da bude samo jedna epizoda.

Ruski plan, koji je predviđao odbranu Bakua pomoću Kavkaske armije, koja bi se snabdevala preko Persiskog Zaliva i Irana, ako bi bila otsečena od ostalih snaga, pridavao je Staljingradu samo ulogu jednog vrlo dobrog odbranbenog položaja prema neprijateljskom boku, kakav je bio i Voronjež.

Što je Staljingradska bitka postala najveća bitka ovoga rata ima pre da se pripše nekoj vrsti slučajnosti. I Nemci i Rusi, malo-pomalo, upotrebili su u njoj milione ljudi, a otpor grada postao je simbol. Nemci su dozvolili da budu »uvučeni« u ovu džinovsku igru, dok njihov pravilno shvaćen interes nije im nalagao upornost, pošto se bitke za iznuravanje uvek završavaju povoljno za onu stranu koja raspolaže brojno jačim snagama.

Nemačka oružana sila mogla je da pobedi Ruse — i ona je to znala — samo primenom strategije ogromnih obuhvata i bitaka u »kazanima«. Međutim, veština sovjetske Vrhovne komande i jeste u tome što je uspela da uvuče nemačku oružanu silu u dugu i skupu borbu da bi joj najzad, primenom njenih sopstvenih metoda iste strategije opkoljavanja, priredila žestoki poraz.

Taktički okvir bitke

Bitka je otpočela u zažarenoj i prašnjavoj pustinji letnje stepa da bi se završila po ledenoj hladnoći i blatu ruske zime. Ona je bila strahovito iskušenje za borce, naročito za Nemce, opkoljene i bez zimske odeće i snabdevanja. Ona se, uglavnom, odigrala u pojasu od 60 km širine, koji odvaja krivinu Dona od krivine Volge, na blago brežuljkastom i skoro pustom zemljištu, bez drveća pa i žbunja, bez vode, ispresecanom oko sto metara dubokim jarugama, koje se stalno blago penje da bi se strmo spustilo na desnu obalu Volge.

Bitka se dalje vodila i u samoj varoši, koja se prostire po desnoj obali velike ruske reke na dužini od oko 32 km. Staljingrad je moderna varoš, sa širokim bulevarama i naročito mnogobrojnim blokovima raznih fabrika, veoma solidno građenih od betona, kao i sa prostranim podzemnim prostorijama koje su odlično poslužile branioecu. Svi ovi blokovi zgrada bili su zaista pretvoreni u tvrđave, a bulevari preprečeni ogromnim barikadama, tako da su se Nemci morali boriti za svaku kuću, svaki sprat, pa čak i za svako odeljenje!

Faze bitke

Bitka kod Staljingrada počela je 28 jula 1942, a završila se 2 februara 1943, te se može podeliti u četiri glavne faze:

- napori Nemaca da izvrše opkoljavanje (od 28 jula do 16 septembra 1942);
- opsada Staljingrada (od 16 septembra do 19 novembra 1942);
- ruska protivofanziva i opkoljavanje 6 nemačke armije (od 19 do 23 novembra 1942); i
- neuspeh upućenih nemačkih pojačanja i agonija 6 armije (od 23 novembra 1942 do 2 februara 1943).

I. — Napori fon Boka da izvrši opkoljavanje

(od 28 jula do 16 septembra 1942)

Prvi nemački pokušaj da se manevrom zauzme Staljingrad izведен je 28 jula kada su fon Bokovi tenkovi iznenada prešli Don, između Nikolajevska i Cimljanska, i pokušali da prodiranjem uz levu obalu reke u pravcu Volge opkole sveruske snage koje su se nalazile između Dona i Volge. Oni su bili zaustavljeni pred Cimljanskom od Rusa koji su tada prvi put upotrebili svoje specijalne protivtenkovske puške, koje su posluživala dva borca i koje su se upotrebljavale samo na vrlo kratkim otstojanjima.

Pošto je pokušaj iznenadnog opkoljavanja bio propao, fon Bok se odlučio da pređe Don prema Staljingradu

i obrazuje mostobran iz koga bi mogao jednovremeno da obide varoš sa severa i juga.

23 avgusta bila je desna obala Dona potpuno očišćena od Rusa, sem dva mala mostobrana — kod Serafimovića i Kletskaje — koji su docnije omogućili protivofanzivu velikih razmara.

Međutim, Don je pređen i, korak po korak, kroz suvu i prašnjavu stepu, — u kojoj su oba protivnika primenjivala požare, a Rusi svaku jarugu i svaki brežuljak bili pretvorili u citadele — nemačke tenkovske divizije su prodirale ka Volgi, severno u pravcu Dubovke, a južno u pravcu Krasnoarmejskog.

Ali minsko polja, ruska artiljerija, samoubilački bataljoni, kozaci koji su bocama zapaljive tečnosti napadali tenkove posle ludačkih juriša, zatim, puštanje na nemačke tenkove pasa-vučjaka sa bombama o vratu, ukopavanje ruskih tenkova po jarugama, spontano dizanje čitave armije radnika da brane Staljinov grad, učinili su da propadne i drugi pokušaj manevra. Zaista, zalogaj je bio tvrd i trebalo je raditi oprezno i energično.

Stoga je 28 avgusta preduzet masovan napad od 10 divizija, koji je probio odbranu kod Vertijačija i izbio na Volgu kod Rinoka i Erzovke, severno od Staljingrada.

Od 5 do 9 septembra fon Paulus je, nadirući sa jugozapada, pokušao da se probije u pozadinu ruskih trupa koje su branile zapadni otsek. On je preduzeo napad na nekoliko kilometara fronta sa 1 tenkovskom i 5 pešadijskih divizija uz podršku 100 »Štuka«. Pa ipak, svuda je bio odbijen. Ali, 11 septembra fon Klajst je uspeo, sa svoje strane, da izbije na Volgu u rejonu Krasnoarmejska, južno od Staljingrada. Pred ponovljenim udarima »mot-pulks«-a koji su napredovali na zapadu kao i na jugu, Rusi su bili primorani da povuku svoj front. Opsada Staljingrada koji su branile 62 i 64 armija bila je otpočela.

II. — Opsada Staljingrada

(od 16 septembra do 19 novembra 1942)

Malo-pomalo, maršal fon Bok je angažovao u ovoj bici Moloha mnogo veće snage nego što je to htelo, tako

da su one dostigle broj od 600.000 ljudi, 1.500 aviona i 1.200 jurišnih tenkova. To je već bila jedna krupna strategiska greška, jer, Nemci bi mnogo bolje učinili da su, uz pomoć ovih elitnih trupa, maršovali na Grozni i Baku.

Staljingrad je već bio postao simbol ruskog otpora. Hitler je htio da ga zauzme po svaku cenu. Nemci su morali da se pomire sa tim da vrše opsadu. 17. septembra u zoru oni su uspeli da prođu do prvih predgrađa na severozapadu grada. Ali su Rusi već 18. septembra preduzeli protivnapad između Dona i Volge. Pošto je na severu obrazovao zapreku istok — zapad, između krivine Dona i Dubovke, fon Bok je udvostručio svoje napade u svima pravcima. Tako je došlo do višenedeljnih ogorčenih borbi po ulicama i podrumima u kojima su Nemci samo nešto malo napredovali, i to po cenu strahovitih gubitaka. 28. septembra, međutim, oni su dospeli do fabrike »Crveni oktobar«, na krajnjem zapadnom delu varoši.

Da bi olakšao situaciju grada, Staljin je preuzeo ofanzivne diverzije pred Rževom i Lenjingradom.

1. oktobra, posle jednog Hitlerovog govora u kome je rekao da će Staljingrad biti zauzet, preduzet je novi napad retke žestine, izveden na uskom frontu i uz snažnu pomoć vazduhoplovstva, čiji je jedini rezultat bio da ostavi na kaldrmi grada 2 tenkovske i 2 pešadijske divizije. Ali su nacisti uspeli da zauzmu Orlovku, na 8 km od Volge, i situacija Rusa bila je sve gora, uprkos njihove neuporedivе hrabrosti i istrajnosti.

Već otada, od 4 do 18. oktobra, nemački masovni napadi su udvojeni. Cilj je bio da se svuda izbjije na Volgu. 4, 5, 14 i 18. oktobra, uprkos heroizmu 13 gardijske divizije, koja je vršila protivnapade na bokove klinova, Nemci su uspeli da se dokopaju fabrike traktora »Đeržinski« i da prođu u ruševine grada do Crvene barikade koju su branili radnici, ljudi, žene i deca grada.

18. oktobra je vreme došlo u pomoć braniocima: pala je kiša i pretvorila bojište u strahovito jezero blata. Sa severa i zapada pomereno je težište bitke ka jugu. Nedelja od 1 do 7. novembra videla je još čitav niz strašnih napada na fabriku »Crveni oktobar«, ali neprijatelj nije postigao odlučne rezultate. Sve veća i veća hladnoća počela

je da smeta, naročito Nemcima koji su bili slabo opremljeni za zimsko ratovanje. Iako je reka nosila sante leda i snabdevanje ruskih trupa bilo teško, inžinjeri i mornari činili su čuda. Stezali su se zubi i borba je nastavljena u paklu plamena, dima i čelika. Fabrike municije, postavljene pod zemljom, nastavile su proizvodnju i Nemci su počeli da gube hrabrost.

Timošenko se, međutim, mobilišući svoje ogromne rezerve u ljudstvu, pripremao da pređe u napad protiv nemačkih snaga prilično smanjenih, pošto se tada računalo da je fon Bok bio izgubio 180.000 vojnika. Stoga je Staljin mogao 7 novembra 1942 da objavi početak sovjetske protivofanzive. Staljingrad je, blagodareći herojstvu svojih branilaca, izdržao do kraja.

III. — Ruska protivofanziva i opkoljavanje 6 nemačke armije

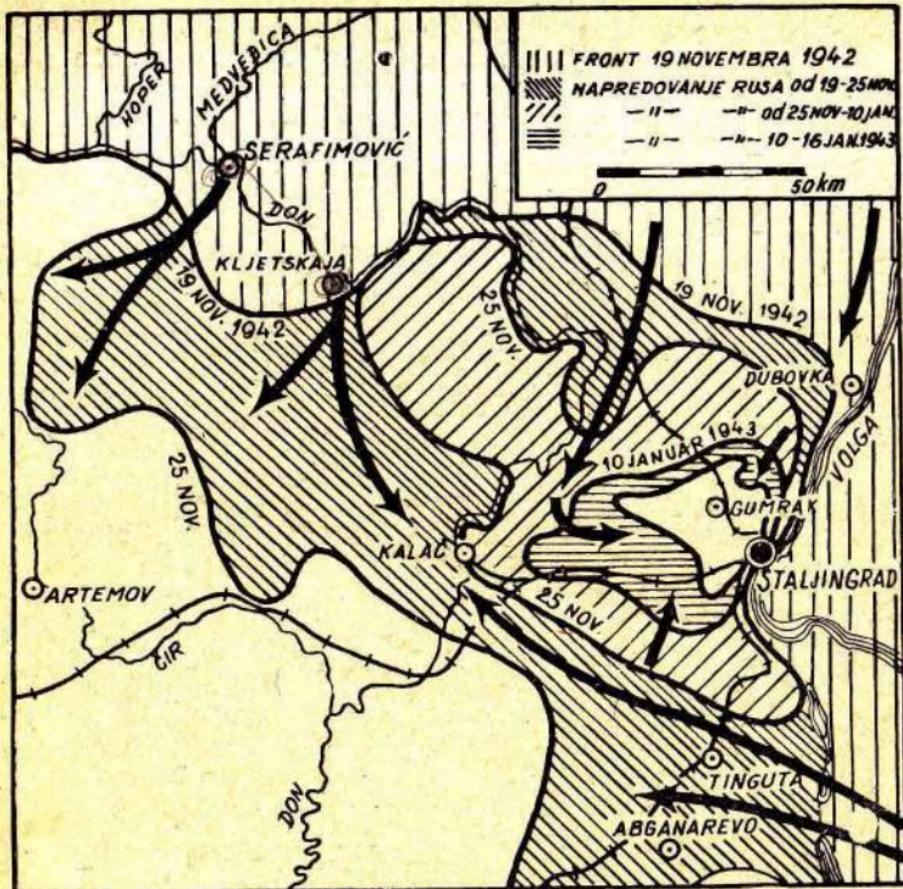
(od 19 — 23 novembra 1942)

Tako se nemački napad bio pretvorio u bitku za iznuravanje. Zaglibljujući se pred Staljingradom, nemačka vojska je izgubila igru i na Kavkazu, što je bila ogromna strategiska greška koja je proizišla iz grubog nepoznavanja snage neprijatelja. Naprotiv, ruska protivofanziva, detaljno pripremljena i raspolažući ogromnim sredstvima, postigla je u roku od četiri dana munjevite rezultate. Ona je dovela do preokreta situacije pre nego što su Nemci bili u stanju i da sagledaju veličinu opasnosti (skica 11).

Da bi oslobodio mučenički grad, Staljin je odlučio da jednovremeno napadne sa severozapada i juga, po dva konvergentna pravca koji se sekut kod grada Kalača, na Donu, 65 km zapadno od Staljingrada.

Raspored obostranih snaga na dan 19 novembra 1942 između Vrh Mamuna na Donu i Kalmičke ravnice (južno od Staljingrada) bio je sledeći:

Nemci: 8 italijanska armija generala Gariboldija (9 pešadijskih divizija); 3 rumunska armija generala Dumireska (8 pešadijskih, 2 tenkovske i 2 konjičke divizije); 6 nemačka armija (Paulusova) i 4 tenkovska armija generala Hota (14 pešadijskih, 3 tenkovske i 3 motorizovane divizije); rumunski 6 korpus i 4 konjički korpus generala

Skica 11. — Staljingradska bitka

Konstantineska Rezerva: 5 pešadiskih divizija. Ukupno: 36 pešadiskih, 5 tenkovskih, 3 motorizovane i 4 konjičke divizije i 4 vazdušna flota fon Rihthofena.

Rusi: Jugozapadni front (Vatutin): 21 armija, 5 tenkovska armija i jedan konjički korpus; Donski front (Rokosovski): 65, 24 i 66 armija; Staljingradski front (Jermenko): 62, 64, 57 i 51 armija.

General Vasiljevski imao je strategisko rukovođenje ruskom protivofanzivom.

Prvi protivnapad, opštim pravcem na jug, otpočeo je sa mostobranom koji su Rusi uspeli da održe na Donu, između Serafimovića i Kljetskaje.

Drugi protivnapad, pravcem na zapad, poveden je sa linije jezera Sarpe i Barmantsaka, jugoistočno od Staljigrada.

Prvi cilj ova ruska napada bio je da se iskoristi istaknuti položaj 6 nemačke armije u cilju opkoljavanja 22 divizije zbijene pred Staljingradom. No, opšti strategiski plan ruske Vrhovne komande ciljao je i mnogo dalje. Ona je težila ništa manje no da što pre dođe u Rostov i da tu preseče otstupnicu celoj nemačkoj grupi armija na Kavkazu. Korisno je da svaki strategiski plan uvek bude grandiozan i da ima daleke i važne ciljeve. I zaista, dok se jedna operacija uvek može smanjiti kada okolnosti i neprijateljski otpor primoraju vrhovno komandovanje da to učini, dotle je, obratno, gotovo nemoguće razviti jednu malu uspelu operaciju, jer će u poslednjem trenutku nedostajati za njeno izvođenje sredstva i planovi koji se ne mogu improvizovati.

Tajna je bila zaista vrlo dobro sačuvana, a Nemci, besumnje, zbog svoje oholosti i potcenjivanja strategiskih sposobnosti protivnika, nisu obraćali pažnju na pokrete Vasiljevskog. Stoga je prikupljanje trupa izvedeno bez teškoća, a naročito mostobran na Donu mogao je da se nagomila tenkovima i artiljerijom bez ikakvog reagiranja od strane neprijatelja.

Bilo kako bilo, oba ruska napada otpočela su 19 novembra 1942 strahovitom žestinom i potpuno su iznenadila Nemce. Na kraju trećeg dana bilo je završeno opkoljavanje Paulusove armije.

Kolone sa severa i istoka, pošto su potpuno probile nacističke linije na 30 km fronta, spojile su se kod Kalača, naterujući u bekstvo 15 nemačkih pešadijskih i 3 tenkovske divizije i zarobljavajući preko 60.000 nemačkih vojnika. Sve su komunikacije između Staljingrada i nemačke pozadine bile presečene, a Rusi su sada nastojali da prošire tako stvoreni hodnik.

Kolone sa severa prodirale su do Artemova na reci Čiri i spuštale se ka Donjecu, dok su se kolone sa istoka spuštale duž železničke pruge Staljingrad — Krasnodar i duž Dona ka Rostovu.

26 novembra 1942 prve trupe, poslate kao pojačanje, doprle su severno od Staljingrada do branioca ovoga grada. 6 nemačka armija i 4 tenkovska armija bile su opkoljene između Dona i Volge!

IV. — Manštajnov pokušaj oslobođenja i agonija 6 armije

Videći najzad opasnost, Nemci su naredili fon Paulusu da ostane na mestu, a Manštajnu da preduzme dva napada sa jugozapada u cilju razbijanja obruča.

Prvi napad, dobro snabdeven pomoću dve železničke pruge koje su vodile od Krasnodara i Vorošilovgrada na Staljingrad, otpočeo je 12 decembra 1942 duž obe železničke pruge, na širokom frontu od 100 km, od Cimle do Kotelnikova. Kolona iz Kotelnikova napredovala je do sela Verhnje Kumskaja i skoro je uspela da probije vatreni obruč koji je opkoljavao 6 armiju. Ali su Rusi, po strahovitoj mećavi i hladnoći, uspeli da odbiju neprijatelja naročito blagodareći udvojenoj liniji baterija svoje artillerije.

Drugi napad, koji je trebao da otpočne od Tormocina, pravcem uz Don, nije uspeo da se probije, jer su i Rusi bili prešli u ofanzivu u pravcu Milerovo—Tacinskaja.

Još jedan, poslednji pokušaj bio je preduzet na južnom sektoru u toku poslednje sedmice decembra 1942, ali je bio još mnogo lakše odbijen. Uprkos obećanju nemačkog radija, obećana armija nije stigla u pomoć. 6 armija bila je konačno osuđena na kapitulaciju. I tako je nemačka Vrhovna komanda, naređujući fon Paulusu da ostane pred Staljingradom, učinila jednu od svojih najstrašnijih grešaka. Bilo je prošlo ono vreme kada je jedna opkoljena nemačka armija mogla više meseci da se održi kao one kod Rževa i Staraja Ruse u toku zime 1941/42. Rusi su bili postigli, od prethodne godine, značajne uspehe i u strategiji i u materijalu.

Njihovi novi tenkovi bili su najmoćniji na svetu. Srednji »T-34«, težine 26 tona, naoružan 1 topom 76 mm i sa 2 mitraljeza; teški »Klim Vorošilov I«, težine 44 tone, sa oklopom do 10 sm debljine, i, najzad, »Klim Voroši-

lov II«, od 52 tone, naoružan topom 152 mm, sačinjavali su strahovitu skalu. Imali su široke gusenice i najsavršenije radiostanice.

Motorizovana artiljerija bila je razvijena do najvišeg stepena od strane Šapošnikova. Ona je mogla da prati tenkovske brigade u napadu i da im obezbeđuje osetljive bokove. Najzad, ruska avijacija je počela da osporava nadmoćnost u vazduhu nemačkom vazduhoplovstvu. »Stormovici«, avioni za obrušavanje, snabdeveni raketnim bombama, pokazali su se kao najstrašniji protivnici nemačkih tenkova.

U strategiskom pogledu, Rusi su se isticali plodonom širinom pogleda. Širokoj decentralizaciji grupa armija (frontova) pridruživala se savršena koordinacija u ruskoj Vrhovnoj komandi koja, gospodar svojih ogromnih rezervi, nije prestajala da zadaje duž celog fronta uza stopne udare u cilju sprečavanja Nemaca da rokiraju svoje snage sa mirnijih na aktivnije otseke.

Najzad, u taktičkom pogledu, Crvena armija se pokazala u najmanju ruku ravna nemačkoj vojsci. Ruski pioniri još od Staljingrada su počeli primenjivati »podvodne mostove« koji su potapani u vodu za dvadesetak santimetara i tako postajali nevidljivi, pa prema tome i nepovredivi od strane neprijateljske avijacije. Pored toga, konjanici, smučari i tenkisti izvodili su prave podvige po ledenoj stepskoj hladnoći. Najzad, ruski partizani u pozadini nemačkih trupa svojim akcijama postigli su da neprekidno vlada ozbiljna nesigurnost na neprijateljskim komunikacijama.

Nemačka Vrhovna komanda učinila je ogromnu grešku što je potcenila svoga protivnika.

Otada je 6 nemačkoj armiji, opkoljenoj na prostoriji koja je bivala sve manja i manja, bez potrebne zimske odeće, umirući od gladi i zime, pretstojaо tragičan kraj. Nemački transportni avioni »JU-52« za snabdevanje bili su često obarani pre no što su stizali do cilja. 8 januara 1943 su general-pukovnik Voronov, pretstavnik ruske Vrhovne komande, i general Rokosovski, komandant Donskog fronta, ponudili 6 armiji kapitulaciju sa ratnim počastima.

Nemci su odbili ovaj predlog. Još su se nadali da ih *Führer* nije zaboravio i verovali su u čudo. Paulus je avionom isao za Berlin kod Hitlera koji mu je dao maršalsku palicu i vratio ga svojim trupama.

Po nemačkom odbijanju kapitulacije, Rusi su od 9 januara 1943 otpočeli sa opštom ofanzivom za uništenje opkoljenih snaga. Oni su 13 januara dostigli reku Rasošku. 16 januara napredovali su 18—30 km i uništili 1.526 fortifikacijskih objekata ili položaja. 25 januara povraćene su: Crvena barikada i fabrike »Crveni oktobar« i »Đeržinski«; svi branioci su pobijeni ili zarobljeni.

Sutradan je 6 nemačka armija bila presečena na dvoje. I poslednji teren za spuštanje transporteru »JU-52« kod Gumraka bio je u ruskim rukama.

Najzad, 31 januara 1943, bilo je sasređeno bombardovanje na centar Staljingrada gde se nalazio Paulusov štab. To je bio početak svršetka. Maršal fon Paulus se predao, a posle dva dana, 2 februara, sve je bilo svršeno, pošto su Rusi slomili i poslednji otpor na severnom otseku Staljingrada.

Sovjetski izveštaji kažu da su nemačke trupe, opkoljene 23 novembra 1942, brojale 333.000 vojnika, od kojih je do 10 januara 1943 bilo 140.000 mrtvih od zadobijenih rana u borbi, gladi, hladnoće ili bolesti. Na taj način, 6 armija je brojala u početku napada, 10 januara 1943, oko 190.000 ljudi. 22 nemačka generala poslo je za maršalom Paulusom, komandantom 6 armije i 4 tenkovske armije, u zarobljeništvo, među kojima su bili: general-potpukovnik Smit, načelnik štaba; general-potpukovnik Šlemer, komandant 14 tenkovskog korpusa i general-potpukovnik fon Sajdlic (Seydlitz), komandant 51 korpusa koji je imao da postane šef Komiteta slobodne Nemačke.

Nemačka propaganda pokušala je da uzdigne herojstvo boraca i maršala Paulusa kod Staljingrada, i da objasni Hitlerovu strategisku grešku ponavljamajući kako je »kazan« 6 armije čitavih devet nedelja privezivao za sebe vrlo jake neprijateljske trupe.

Međutim, i sama je morala da objavi kraj »munjevitih ratova« i početak rata za iznuravanje. To je bilo priznanje da je Nemačka svoj pohod na Rusiju veoma skupo

platila. Po fabrikama je trebalo zameniti radnike koji su bili mobilisani za potrebe Istočnog fronta. Isto tako, princip obaveznog rada zamenio je dobrovoljni sistem.

Malo-pomalo, ta »sмена« radne snage postala je deportiranje; okupirane zemlje, ustvari, bile su zemlje robova. Pobune su izbijale, ali su one samo ubrzavale odvođenje stanovništva. Tako je Luksemburg, zbog toga što je na ove mere zakonitog nasilja odgovorio opštim štrajkom, bio stavljén pod specijalan režim terora. Luksemburžani su bili masovno deportirani.

Ali šta mari! Uprkos Hitlerovog terora, ceo je svet, ustvari, shvatio da je predaja Paulusove armije, ta nemačka »Kana«, označila konačan krah nemačkog pokušaja da zavlada svetom.

GLAVA XIV

RAT U KINI OD 1931 DO 1943

UVOD

Kinesko-japanski rat do septembra 1939

(Skica 12 na str. 224)

Kinesko-japanski sukob stvarno je otpočeo 1931 god. Posle incidenta u Mukdenu (kada su Kinezi uhapsili i pogubili jednog japanskog oficira, majora Nakamuru, koji je vršio »vojno rekognosciranje« u civilu), Japan je u toku noći 18/19 septembra 1931 upao u Mandžuriju, koju je već februara 1932 organizovao kao satelitsku državu pod imenom Mandžukuo. Čutanje velikih sila, kao i pasivno držanje Kine, dozvolili su Japanu da 1933 godine okupira još četiri oblasti Severoistočne Kine i da ih pripoji državi Mandžukuo: Ljaoning, Kirin, Hajlungkjang i Džehol.

Ne osećajući se još dosta jaki, Japanci su se privremeno zadržali na tome produžujući i dalje svoje pripreme. 3. oktobra 1935 Italija je napala Abisiniju (Etiopiju), a velike sile, apsorbovane ovim konfliktom, ostavile su postrani probleme Dalekog Istoka. Japanci su iskoristili ovu priliku i podržali »traženje« vlade provincije Peking da se priključi Mandžukuou. Pošto je Nankinška vlada ovo odbila, Japan je potražio povod da se umeša. Pružio mu ga je incident u Ljukučijaou. Japanci su izvodili vežbe noću 7/8 jula 1937 u okolini Ljukučijaoa, blizu mosta Marko Polo, u predgradu Pekinga. Kako je jedan njihov vojnik nestao, Japanci su zahtevali da izvrše pretres gra-

da. Pošto su Kinezi ovaj zahtev odbili, Japanci su otvorili vatru. Već koncentrisane trupe u Mandžuriji umarširale su u Kinu; rat je otpočeo.

Gradanski rat u Španiji bio je na svom vrhuncu, te su zapadne sile morale preći preko novog stanja u Kini. Sjedinjene Američke Države proglašile su još u maju 1937 svoju neutralnost. Japan je imao slobodne ruke i već od ovoga doba počeo da govori o uključivanju cele Kine u »sferu aziskog ko-prosperiteta«*), kao uvod u osvajanje sveta kako je predviđao čuveni »memoar Tanake«⁹⁾.

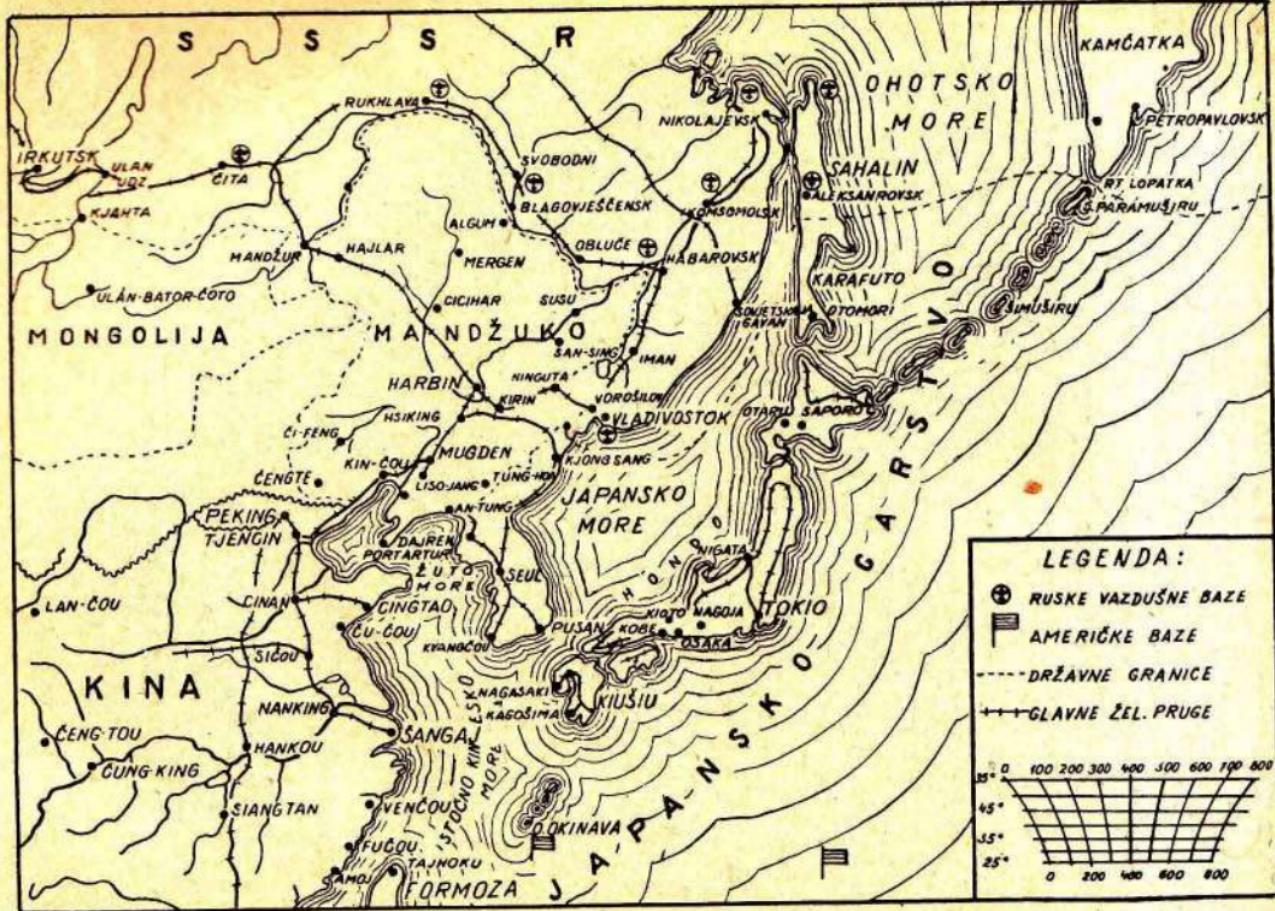
Čang Kaj Šek je pokušao da se suprotstavi Japanu, ali, uprkos njegovih napora prethodnih godina, on još nije bio uspeo da stvari jednu modernu armiju. Ustvari, on je imao samo pešadiju sa slabom artiljerijom, bez tenkova, sa ništavnom avijacijom i bez mornarice. S druge strane, japanska pešadija imala je četiri puta veću vatrenu moć od kineske pešadije. Sem toga, Kuomingtanška vlada imala je u to vreme deo svojih snaga prema komunističkoj zoni Severozapadne Kine, u kojoj je Jenan u oblasti Šensi postao glavni grad Mao Ce Tunga. Čang Kaj Šek je, međutim, imao u svojim rukama dva važna aduta: mnogo-brojnost svojih snaga i ogromno prostranstvo. On je imao samo da ustupa prostor da bi dobio u vremenu kako bi mogao, uz pomoć sa strane, da moderno opremi svoju armiju i jednog dana ponovo pređe u ofanzivu.

Japanci su odmah prodrili u severne oblasti; 8 jula zauzeli su Peking, a 30 jula 1937 Tjenčin. Oni su u staroj kineskoj prestonici postavili »privremenu vladu« koja je bila odana njihovoj stvari. Dalje na jugu, Kinezi su, posle herojskog otpora, bili prisiljeni, 12 novembra 1937, da napuste Šangaj. 13 decembra 1937 Japanci su, posle brzog napredovanja, ušli u Nanking, prestonicu nacionalne vlade koja se povukla u Hankou. Japanci su postavili u Nankingu »nezavisnu vladu«, koju su strogo kontrolisali,

*) Blagostanje ostvareno zajedničkom saradnjom naroda Azije, nesumnjivo pod »voćtvom« Japana. — Prim. red.

9) Japanski general Tanaka u svom Memoaru, podnetom Mikadu još 1927 godine, predviđao je da bi osvajanje Mandžurije trebalo da bude prva etapa u japanskom osvajanju sveta.

Skica 12.— Daleki Istok

a koja je inače pretendovala da pretstavlja »pravu Kinu«, saveznicu Japana.

Međutim, Kini je pristizao ratni materijal: preko Sin Kjanga i Kansua, na severozapad; železnicom kroz Jinan i preko Hongkonga, na jug. Preseći ove komunikacije za snabdevanje, bio je glavni cilj Japanaca.

Posle zauzeća Nankinga Japanci su se bacali na učvršćivanje svojih pozicija u pet osvojenih severoistočnih provincija: Hopej, Čahar, Suijuan, Šansi i Šantung, što je pretstavljalo težak zadatak, neprestano otežavan dejstvom gerilaca. Od januara do maja 1938 besnela je bitka duž železničke pruge za Lung—Haj, koja ide dolinom Žute Reke od Kajfenga do krvine, prolazeći kroz Lojang, i preko Sijanua vezuje Šansi. U aprilu 1938 Japanci su ponovo prešli u ofanzivu, ali su pretrpeli ozbiljan poraz kod Tajeršvanga u Šantungu. Ovaj kineski uspeh ipak nije sprečio spajanje armija sa severa i juga kod Hsu — Šua, važne strategiske tačke koja se nalazi na raskrsnici dve važne železničke pruge koje vode: jedna od Pekinga za Nanking i Šangaj, a druga od pristaništa Hojčona, pa se kod Kajfenga spaja sa prugom Peking — Hankou. Iako su u junu poplave Žute Reke trenutno zaustavile operacije, one su već u julu ponovo otpočele u pravcu Kjukjanga, na Jangceu, 200 km jugoistočno od Hankoua koji je bio neposredno ugrožen. Kjukjang je pao 26 jula 1938. U oktobru iste godine Japanci su zabeležili dva velika uspeha zauzimajući Kanton (21 oktobra) i Hankou (25 oktobra), na krajnijim tačkama glavne linije za snabdevanje kineskih armija. Čang Kaj Šek je tada preselio svoju vladu u Čungking, u provinciji Sečuan.

10 februara 1939 Japanci su se iskrcali na ostrvo Hajnan, čime su učinili svoj prvi korak ka potpunoj blokadi Kine sa mora. Kinezi su u aprilu 1939 pokušali da povedu ofanzivu ka Centralnoj Kini i Kantonu. Postignut rezultat, mada nije bio negativan, nije mnogo promenio situaciju, i Japanci su i dalje čvrsto držali svoje pozicije. Razvijajući svoj plan pomorske blokade započet 12 maja 1938 okupacijom Amoja, Japanci su 22 juna 1939 zauzeli Svatou. Istina, izradom Burmanskog puta, koji je dovršen decembra 1938, Kina je dobila nov put za snabdevanje,

ali je njegov kapacitet bio slab, te nije mogao u potpunosti da naknadi gubitak ostalih puteva.

U trenutku izbjijanja rata u Evropi situacija se bila skoro stabilizovala. Jedva bi se moglo govoriti o frontu: Japanci su se ograničili samo na okupiranje strategiskih tačaka i glavnih komunikacija. Linija krajnjeg napredovanja ustalila se na Žutoj Reci sve do Kajfenga, odakle je silazila na jug, duž železničke pruge, do na pedesetak kilometara južno od Hankoua, a dalje se povijala na jugoistok do Nančanga, južno od Kjukjanga da bi se opet pella na Šangaj. Sem toga, Japanci su držali Amoj, Svatou, Kanton i ostrvo Hajnan. Ali, oni još nisu imali potpuno u svojim rukama životnu arteriju Kine, veliku železničku prugu Hankou — Kanton.

OPERACIJE OD SEPTEMBRA DO DECEMBRA 1939

Prva bitka kod Čangša

(Koristiti i skicu 26 na str. 417)

Ostvarajući svoj plan osvajanja železničke pruge Hankou — Kanton, Japanci su 17 septembra 1939 preduzeli napad na Čangša, glavni grad Hunana i važnu stratešku tačku na železničkoj pruzi. Prva kolona, upućena od Nančanga, bila je napadnuta s boka, jednovremeno sa juga i severa, i primorana da se povuče. Kinezi su se na otseku Hankoua održali pet dana, od 19 do 23 septembra, na liniji reke Sing-Hjang, koja teče sa istoka na zapad i uliva se u jezero Tungting.

Japanci su, rešeni da stvar okončaju, nastavili svoju ofanzivu snažno potpomognuti sa mora i iz vazduha. Upućena kolona iz Tungčenga, na jugu Hopeja, 150 km južno od Hankoua, dospela je do Puikjanga, na 60 km južnije i 75 km istočnije od linije Kanton — Hankou. Druga kolona prešla je reku Sinjang i spustila se na jug, duž reke Milo. Na svima otsecima Kinezi su branili svaku stopu zemlje. 29 septembra 1939 japanske prethodnice dospele su do pred Čangša, ali su ih, 2 oktobra 1939, Kinezi svojim jakim protivnapadom vratili na polazne

položaje. Japanci su napustili igru. To je bio prvi veliki japanski poraz u Kini! Ova pobeda podigla je moral Čang Kaj Šekovih trupa.

Krah ofanzive u Kuangšiju

Želeći da preseku kinesku liniju za snabdevanje iz Francuske Indokine, Japanci su se iskrcali, 11 septembra 1939, kod Vangmuna, u blizini Kantona. 8 oktobra 1939 zauzeli su Šeki, u blizini Makaoa, a 15 novembra su se ponovo iskrcali kod Pakhoja, u Tonkinskom Zalivu, zapadno od poluostrva Lajčoua. Posle brzog nadiranja Japanci su zauzeli, 27 novembra 1939, Nanking u provinciji Kuangsi, na kraju puta koji vodi za Hanoj.

Ali, Kinezi su 21 decembra 1939 prešli u protivnapad. Oni su 31 decembra povratili strategiski prevoj Kulunkvan, a 4 januara 1940 dospeli do prilaza Kjutanga gde su zaplenili znatne količine ratnog materijala. U ovoj bici Kinezi su prvi put upotrebili motorizovane jedinice. Njihova победа udesetostručila im je poverenje, jer im je pokazala da su u stanju da tuku Japance savremenim načinom ratovanja.

Operacije u 1940 godini

I zato su, već u januaru 1940, Kinezi u Kuangšiju preduzeli nov napad, koji je 4 februara doveo do preotimanja Pinjanga, a 18 marta i Naninga, čime je put za snabdevanje iz Indokine bio ponovo otvoren.

U to vreme — 22 marta — došao je Vang Čing Vej na celo projapanske vlade u Nankingu, stari Čang Kaj Šekov drug iz borbe.

Gerilske borbe su nastavljene i agresivnost Kineza se povećala. Japanska okupacija se ograničila na veće gradove i železničke pruge. Po selima i provincijskim gradovima, čak i na većoj udaljenosti od granice okupirane teritorije, Nacionalna vlada je produžila da izdaje naređenja i skuplja porez. Svuda je spontano organizovana milicija koja je okupatoru zadavala velike teškoće.

Nesposobni da definitivno reše problem »kineskog incidenta«, Japanci su se zadovoljili obavljanjem službe

bezbednosti i snabdevanja, a provincije Severoistočne Kine pokušali su da organizuju i eksploratišu.

Međutim, posle lokalnih borbi koje su se odigrale aprila i maja 1940 u Centralnoj Kini, Japanci su početkom juna 1940 ponovo preduzeli ofanzivu duž reke Jangce-kjanga u cilju da se što je moguće više približe Čungkingu. Uprkos žestokog kineskog otpora, oni su 12. juna 1940 uspeli da se dokopaju Ičanga, rečnog pristaništa koje se nalazi na 400 km istočno od Čungkinga, a 250 km zapadno od Hankoua. Tu su odmah podigli aerodrome sa kojih su vršili mnogobrojna bombardovanja nove kineske prestonice ne postigavši nikakav strategiski rezultat.

Japan u Indokini

U vreme gornjih događaja slom Francuske bio je nesumnjiv. Japanci su iskoristili ovu okolnost da Francuskoj upute 14. juna 1940 »opomenu« da preko Indokine spreči provoz svake vrste ratnog materijala i snabdevanja za Kinu. Francuska je 15. juna pristala i dozvolila u svojoj velikoj koloniji na Dalekom Istoku prisustvo japanskih inspektora koji su imali da kontrolišu izvršenje »sporazuma«.

Pošto je i ovaj kopneni put za snabdevanje Kine na ovaj način bio presečen, Japanci su nastojali da pojačaju blokadu s mora. Oni su 15. jula 1940 pokušali da zaplaše britansku flotu zahtevajući od nje da evakuše tri pristaništa koja su bila ostala Kinezima: Fučou, Venčou i Ningpo. Ali su Englezzi to odbili. Japanci nisu mnogo navaljivali i zadovoljili su se iskrcavanjem, 22. jula, na ostrvu Santu, 80 km severoistočno od Fučoua, a zatim, 28. jula, kod Makunga i Svabua, oko 100 km istočno od Hongkonga. 10. avgusta još više je proširena blokada. Iako nisu bila okupirana, kineska pristaništa Venčou, Ningpo i Fučou stvarno su bila zatvorena i kontrolisana od strane Japana. Gušenje Kine bilo je otpočelo.

U međuvremenu, Francuska je kapitulirala, i već 5. avgusta 1940 Japan je zatražio, koristeći njenu slabost, pravo da u Indokini obrazuje svoje pomorske, kopnene i vazdušne baze, kao i olakšice za prevoz trupa železničkom

prugom Hanoj — Kunming. Jedinice japanske ratne mornarice pojavile su se pred Hajfongom, u Tonkinskom Zalivu. U Višiju je protestovao, u ime Kine, Velington Ku. Pregovori su odgovratičeni. 19 septembra 1940 Japan je htio da stvar prekrati i uputio je francuskim vlastima u Indokini ultimatum sa rokom od 72 časa. Ultimatum je primljen 22 septembra i u Hanoju je potpisana sporazum koji je davao Japanu:

1. — pravo da podigne tri vazdušne baze u Tonkinu i da tamo drži 6.000 vojnika za njihovo obezbeđenje;
2. — pravo prolaska kroz Indokinu japanskih trupa namenjenih za Kinu;
3. — dozvolu da drži svoje trupe u Hajfongu.

Izuvez gerilske aktivnosti, u periodu od avgusta do novembra 1940 nije bilo nikakvih važnijih vojnih operacija. Kinezima je na ovaj način bio presečen put snabdevanja preko Indokine, i oni su sa zadovoljstvom gledali na ponovno otvaranje Burmanskog puta od strane britanske vlade, jer je taj put pre tri meseca bio zatvoren na uporan zahtev Japana, u trenutku kada je Engleska bila privremeno u teškoj situaciji.

Puz

Kao što se vidi »kineski incident« se produžavao, a japanska vlada je počela da nalazi da on apsorbuje isuviše trupa i novaca. Stoga su Japanci 31. oktobra 1940, pod izgovorom »skraćivanja fronta«, počeli da evakuuišu južni deo provincije Kuangsi. Japanska Vrhovna komanda, oduštajući od invazije Jinana, objavila je 14. novembra 1940 evakuaciju svojih trupa iz jugozapadnog dela Kuangtunga, ostavljajući međutim jaku posadu u Kantonu. U decembru 1940 Japanci su ponovo pokušali da potpuno ovladaju železničkom prugom Hankou — Kanton, ali je ovaj pokušaj propao zbog kineskog otpora.

Operacije u 1941 godini

Od 1941 godine japanska strategija je imala dva osnovna cilja: prvo, ovladati u potpunosti velikim železničkim prugama Kine, naročito prugom Peking — Hankou — Kanton, i, drugo, strogom blokadom obale i povremenim ekspedicijama u »rižnicu« Kine za vreme žetve pri-

morati glađu vladu Čungkinga na predaju. Sama priroda akcija za postizanje ova dva cilja, uz neprekidno dejstvo kineskih gerilaca koje je primoralo Japance da upućuju razne kaznene ekspedicije, davala je utisak da su operacije u Kini potpuno nepovezane. Ovo utoliko pre što je Čang Kaj Šek, koji je smatrao Mao Ce Tunga opasnjim neprijateljem od Hirohita, objavio raspuštanje 4 armije koja je operisala na donjem toku Jangcea, pošto je ona prešla komunistima.

Posle bezuspešnog napada izvršenog krajem januara 1941 na Nanjang, u provinciji Honan, Japanci su se početkom marta iskrcali na više mesta na južnoj obali, naročito kod Pakhoja, Hompoa, Šuitunga i Lajičoua.

10 marta 1941, »pošto su uništili kineske baze za snabdevanje«, Japanci su evakuисали sve ove tačke i preneli svoje napore na okolinu Hongkonga da bi docnije bili u mogućnosti da napadnu veliku britansku bazu. Oni su u avgustu 1941 podigli svoju bazu u zalivu Bias, na 40 km severoistočno od Hongkonga. Prikuplјajući svoje snage u ovoj oblasti od prvoklasne važnosti, Japanci su 3 septembra evakuисали Fučou, koji su bili zauzeli 21 aprila, kao i celu obalu do Ningpoa.

U svojim operacijama za ovlađivanje železničkim prugama Japanci su 15 marta pretrpeli tešak poraz istočno od Čangša gde su izgubili 15.000 ljudi. Međutim, postigli su uspeh na pruzi za Lunghaj, duž Žute Reke, gde su 8 maja zauzeli grad Juanču, a 5 oktobra važan železnički čvor Čangčou.

Druga i treća bitka kod Čangša

17 septembra 1941 bila je preduzeta jača ofanziva na Čangšu, tačno dve godine posle prvog japanskog pokušaja (17 septembra 1939) da zauzmu ovu varoš. Japanci su imali otprilike 100.000 vojnika, jaku artiljeriju, jaku avijaciju, a i priličnu podršku s mora. Prodirući jednovremeno sa severozapada, severa i severoistoka, oni su uspeli 29 septembra da prodru u grad. 2 oktobra bili su primorani jakim kineskim protivnapadom da ga na-vrata-nos napuste. Kinezi su 8 oktobra doprli do prilaza

Jočoua, severno od Čangša, na obalama jezera Tuntinga koje je bilo polazna tačka japanskog napada.

Sve su ove lokalne operacije bile bez većeg zamaha, jer su Japanci pratili spoljnu političku situaciju i pripremali se da Sjedinjenim Državama zadadu odlučujući udarac. 18. oktobra je general Tojo smenio princa Konoja na položaju pretsednika vlade i uzeo portfelje ministra rata i unutrašnjih poslova. Ova promena bila je značajna sama po sebi. 7. decembra 1941 došlo je do napada na Perl Harbor. 8. decembra su Sjedinjene Države i Velika Britanija objavile rat Japanu; Kina više nije bila sama. Sa svoje strane, ona je 9. decembra objavila rat Japanu, kao i Nemačkoj i Italiji. Više nije bilo »kineskog incidenta«. Otada je i na ovom ratištu sukob ušao u okvire svetskog sukoba.

7. decembra 1941 Japanci su zauzeli međunarodnu zonu u Šangaju. 8. decembra su se iskricali u Tajlandu, na više tačaka u Sijamskom Zalivu. Kapitulacija ove zemlje, do koje je došlo malo docnije, imala je ozbiljnih posledica po Kinu, koja je otada mogla biti napadnuta sa juga i izgubiti i svoje poslednje linije za snabdevanje.

25. decembra 1941 pao je Hongkong, jedna od dve velike britanske tvrđave na Dalekom Istoku. Već 24. decembra ujutru Japanci su preduzeli svoj treći juriš na Čangša. Kinezi su se bili utvrđili u gradu u koji su Japanci prodrli tek u toku noći 31. decembra. Ali, Japanci nisu mogli da spreče pridolazak kineskih pojačanja i, 4. januara 1942, bili su i po treći put primorani da se povlače.

Operacije u 1942 godini

Međutim, jedna nova opasnost je zapretila Kini: 19. februara 1942 kineske snage došle su u dodir sa japanskim trupama na severnoj granici Tajlanda, u oblasti gornjeg Mekonga, kao i na burmansko-indokineskoj granici. Ali, ipak nije došlo do stvarne borbe. Jedino je 1.-va kineska armija uzela učešća u operacijama aziskog Jugistoka, sadejstvujući u Burmi indo-britanskim snagama.

Stvarno, od ofanzive u decembru 1941 na Čangša u Kini nije bilo operacija sve do maja 1942. Japanci su bili zauzeti operacijama u Burmi i na Pacifiku. Kinezi su,

sa svoje strane, koristili ovu okolnost za svoju reorganizaciju i popunu uz američku pomoć. 10 marta 1942 general-potpukovnik Stilvel postao je načelnik Čang Kaj Šekovog štaba. Sjedinjene Države pojačale su malu dobrovoljačku jednicu generala Šenoa (Chennault), »leteće tigrove« (»Tigres volants«), koja je postala 14 vazdušni korpus, snabdevan »linijom Bose«, koja je polazila od Bramaputre. Linija modernih vazduhoplovnih terena bila je organizovana između Čangša i Nankinga, kao i u provincijama Fukijen, Čekjang i Kjangsi. Stoga su Japanci i napali ove dve provincije da bi se samo dokopali američkih vazdušnih baza.

15 maja 1942 Japanci su preduzeli ofanzivu u primorsku provinciju Čekjang, južno od ušća reke Jangce-kjang. Oni su krenuli od Fenghua, Šaosinga, Sijaošana i Fujana na jug ili jugozapad od linije Hangčou — Ningpo. 17 maja 1942 zauzeli su Šuki, na granici Čekjanga i Kjangsija, a 1 juna otpočeli napad na Čuhsijen, najveću američku vazdušnu bazu.

Druga ofanziva u provinciji Kjangsi povedena je 31 maja 1942 od Nančanga u dve kolone koje su se 1 jula spojile sa kolonama iz Čekjanga.

Na taj su način Japanci ovladali celom železničkom prugom Kjangsi — Čekjang, ali, posle niza neokončanih operacija u kojima su obe strane, jedna za drugom, imale uspeha, Japanci su na kraju, 28 avgusta, evakuisali položaje koji su bili osvojili, naročito aerodrome kod Čuhsijena i Lišuija.

Istina je da su Japanci bili uveli u bitku jake snage, ali su oni prvi put protiv sebe imali nadmoćniju avijaciju, i to američku, koja je, ne prestajući sa bombardovanjem japanskih komunikacija i baza za snabdevanje, činila japansku situaciju sve nesigurnijom u samom srcu njihovog ogromnog oslobođenog prostranstva.

GLAVA XV

RAT NA MORU I U VAZDUHU

I.— RAT NA MORU

Bitka za Atlantik

Čim su Sjedinjene Države stupile u rat, nemačka mornarica je pokušala da zada smrtonosan udarac plovidi na Atlantskom Okeanu. U tom cilju ona je poslala svoje podmornice za daleka krstarenja, čiji je radius dejstva iznosio preko 10.000 km, da napadaju američke brodove u domaćim vodama. Nemačke podmornice, čija je brzina nad vodom iznosila 20 milja na čas, krstarile su čak i po tri pune nedelje ispred američkih pristaništa, koncentrišući svoje napade na »žiže« pomorskog saobraćaja, kao što su: Rt Hateras (Cap Hatteras), Florida, ušće Sen Lorana (Saint — Laurent) i Antilsko More (Mer des Antilles).

Početkom 1942 godine podmornice su imale znatne rezultate protiv američke ratne flote podeljene na dva okeana, a koja nije imala prateće brodove i uređaje za radiodetekciju podmornica (radar). Od maja do jula 1942 potopljeno je preko 100 američkih brodova, tako da se roba počela nagomilavati po pristaništima.

Sjedinjene Države preuzele su borbu sa metodom i odlučnošću koji su im svojstveni: proširiti sistem konvojiranja i na domaće vode, zavesti zamračenje (»black-out«) na celoj obali, stvoriti ogromne vazdušne i pomorske snage za odbranu. Malo-pomalo, Amerikanci su proterali nemačke podmornice ka obalama Južne Amerike i Zapadne

i Južne Afrike. Nemci, koji su od početka rata izgradili 460 podmornica videli su kako njihovi gubici rastu, tako da je druga polovina 1942 godine bila početak nove faze podmorničkog rata, faze koja će se završiti konačnom pobedom savezničkih mornarica.

Ukoliko su se smanjivali gubici u brodovima, utoliko je ubrzavana izgradnja pratećih brodova, pa je po američkim brodogradilištima dat prioritet izgradnji fregata koje su pravile čuda u toku »Bitke za Atlantik«. Sjedinjene Države, koje su 1941 godine imale 45 brodogradilišta, raspolagale su 1942 sa 64 brodogradilišta i izgradile 5,300.000 tona trgovačkog brodovlja u toku te godine, dok su Englezi izgubili 1,800.000 tona. Sem toga, Saveznici su povećali broj vazdušnih patrola i osigurali zaštitu konvoja pomoću aviona sa baza na Grenlandu i Islandu. Najzad, najefikasnije sredstvo, po rečima samog admirala Licova (Lützow), bilo je, van svake sumnje, pretvaranje velikog broja trgovačkih brodova u pomoćne nosače aviona.

I zaista, stupanje aviona u borbu protiv podmornica bilo je od presudnog značaja. Kako u pogledu pronalaženja neprijateljskih podmornica, tako i u pogledu njihovog uništavanja, avion je bio za savezničke flote neocenjiva pomoć i ubrzo je postao najstrašniji protivnik nemackih podmornica.

Malo-pomalo, pred tako moćnom savezničkom zaštitom nemačke podmornice su morale da postanu manje agresivne. U novembru 1942 krenula je ogromna armada iz Sjedinjenih Država i Engleske i mogla je bez smetnji da doplovi do Gibraltara i odatle do pristaništa Severne Afrike.

Uostalom, u isto vreme kada su konvoji dobili jaču zaštitu, nemačke podmorničke baze bile su izložene napadima, svakim danom sve žešćim, od strane savezničke avijacije. I tako je, krajem 1942, Bitka za Atlantik, iako još uvek teška, već bila prešla svoju kulminaciju. Nemačke podmornice morale su da odustanu od svojih napada u »čoporima« (»en meute«) i da se ponovo vrati na pojedinačna dejstva. Reke materijala i ljudstva, potreb-

nog za pripreme invazije Evrope, mogle su da teku preko Atlantskog Okeana bez gubitaka.

Britansko vazduhoplovstvo i mornarica pretrpeli su, međutim, znatan neuspeh kada su, noću 11/12 februara 1942, nemacki brodovi *Scharnhorst*, *Gneisenau* i *Prinz Eugen*, koji su pošli iz Bresta, uspeli da prođu kroz Lamanski kanal i da neometano, uprkos savezničke vazdušno-pomorske službe osmatranja i obezbeđenja, doplove do Nemačke.

Konvoji za Rusiju

Uporedo sa borbom koju su vodile savezničke mornarice da bi osigurale konvoje koji su odlazili za Englesku, odigravala se ne manje važna bitka i duž puta kojim su već od leta 1941 plovili konvoji sa ratnim materijalom namenjenim Rusiji. S obzirom da je put konvoja za Murmansk prolazio između obala Norveške, koje su držali Nemci, i severne oblasti večnog leda, Nemci su imali u bazama norveških fjordova znatne pomorske snage sastavljene od nadvodnih i podvodnih jedinica i vazdušnu flotu od preko 350 bombardera koja ih je potpomagala.

Uprkos jake zaštite konvoja, koja je često brojala do 70 ratnih brodova, vođene su veoma teške borbe, naročito za vreme perioda polarnog dana kada su se napadi redali skoro bez prekida po nekoliko dana. Iako su pojedini konvoji bili jače oštećeni (od marta do jula 1942 oni su izgubili 25% svoga efektiva), postignuti rezultati ipak su prosečno bili veoma zadovoljavajući, pošto je ukupno 90% teretnih brodova dospelo do cilja, a od juna 1941 do decembra 1942 uspelo je da doplovi u rusko pristanište 19 značajnih konvoja.

Iako su se gubici britanske mornarice u 1942 godini bili popeli na 2 krstarice i 10 razarača potopljenih i veliki broj eskortnih brodova izbačenih iz stroja, ipak je linija od životnog značaja za snabdevanje Rusije održana i preko nje su priticali na bojna polja talasi tenkova, aviona, a naročito kamiona, što je sve umnogome pomoglo Sovjetskom Savezu da odnese pobedu.

Bitka kod Malte

(januar-avgust 1942)

U početku 1942 godine britanska mornarica činila je očajne napore da bi povratila nadmoćnost na Sredozemnom Moru. Pre svega, trebalo je omogućiti konvojima trgovackih brodova da snabdevaju posadu na Malti i tako je, za vreme od više meseci, glavna pažnja u pomorskim akcijama na Sredozemnom Moru bila sasređena na dramatičnu borbu za postizanje ovoga cilja.

U januaru je uspeo jedan mali konvoj sa municijom da doplovi do Malte, ali u februaru nije bilo moguće obezbediti redovno snabdevanje ostrva.

U martu je došlo do jedne od najsajnijih akcija britanske flote. Jedan konvoj trgovackih brodova, koji je štitio nekoliko većih i manjih razarača i flotila, uspeo je da prođe uprkos napadu dve jake formacije italijanskih pomorskih snaga od 8 krstarica i bojnog broda *Littorio*. Nemačko vazduhoplovstvo došlo je da potpomogne akciju italijanskih jedinica, ali su engleski razarači i kontratorpiljeri uspeli da skrenu neprijateljske napade od konvoja do dolaska bojnih brodova 15 eskadre. U toku bitke je pogoden jednim torpedom bojni brod *Littorio*, a jedna krstarica potopljena.

U mecesu junu ponovljen je pokušaj i dva teretna broda su uspela da dospeju do pristaništa. Jedan nov konvoj, ploveći od Gibraltara, upravio se 10 avgusta ka Malti. Ovoga puta situacija je bila veoma ozbiljna i brodovi su morali proći po svaku cenu. Neposredno presretnut, konvoj je bio snažno napadnut od strane neprijateljskih pomorskih i vazdušnih snaga. 11 avgusta je britanski nosač aviona *Eagle* (Igl) bio torpedovan od strane jedne podmornice. 12 avgusta u 22.30 čas. je jedna italijanska vedeta torpedovala brod *Manchester*. Međutim, blagodareći veličanstvenoj intervenciji vazdušno-pomorskih snaga, 5 brodova je uspelo da se probije do Malte. Ostrvo je bilo spасено.

Britanska mornarica nije ograničila svoju aktivnost na Sredozemnom Moru samo na ovaj defanzivni zadatak. Engleske podmornice i pomorsko vazduhoplovstvo napa-

dali su na Romelove linije snabdevanja. U isto vreme su formacije krstarica i bojnih brodova preduzimale noćne napade u Sicilijanskom Kanalu. Ove kombinovane akcije mnogo su doprinele da se ubrza poraz nemačkog »Afričkog korpusa«.

Posle toga, uspesi 8 armije, postignuti u Libiji, i iskrcavanja Saveznika u Severnoj Africi, u novembru 1942, potpuno su izmenili situaciju i omogućili Saveznicima da ponovo ostvare nadmoćnost na Sredozemnom Moru.

II.— VAZDUŠNI RAT

Vazduhoplovne strategiske operacije u toku 1941 godine mogu se podeliti na dve potpuno različite faze, razdvojene nemačkim napadom na Rusiju.

Prva faza je prirodan nastavak operacija iz 1940 godine. Iako su Nemci i dalje imali nadmoćnost u vazduhu, pada u oči, međutim, porast snaga britanskog vazduhoplovstva, koje je već bilo dobilo prve američke avione. Bitka za Englesku bila je definitivno dobijena.

Od 22. juna 1941 težište vazdušnih borbi preneto je na Istok, čime je olakšana situacija na Zapadu. Ovo je omogućilo britanskoj bombarderskoj avijaciji da preduzme ofanzivu i pomogne kako je najbolje umela Sovjetskom Savezu, privezujući na Zapadu što je moguće više nemačkih lovaca.

Prva faza (od 1 januara do 21. juna 1941)

Pored Bitke za Englesku, koja je trajala sve do 10. maja 1941, Britansko vazduhoplovstvo nastavilo je sa pomaganjem grčkih snaga koje su se borile na tlu Albanije, dok je nemačko vazduhoplovstvo na Sredozemlju uzelo za cilj Maltu. Napadi na Nemačku uporno su nastavljeni, a Rur je postao neka vrsta nemačke Malte na suvu. 26. februara je Keln već pretrpeo svoj pedeset i treći napad. Berlin i Bremen su takođe napadnuti jakim formacijama.

11. marta 1941, uoči prolećne ofanzive, ministar vazduhoplovstva ser Arčibald Sinkler podneo je Skupštini sledeći bilans operacija.

U toku deset poslednjih meseci Nemci su izgubili 4.200 aviona, Italijani 1.100, a Englezi 1.800.

Britansko bombardersko vazduhoplovstvo, stavljeni pod komandu ser Artura Harisa (Sir Arthur Harris), izvršilo je:

- 260 napada na aerodrome i hidroavionske baze;
- 300 napada na dokove i pristanišna postrojenja;
- 410 napada na železničke pruge i druge komunikacije, i
- 630 napada na industrijske objekte.

Bombardersko vazduhoplovstvo je stalno pojačavano pilotima koji su pristizali iz dominiona: Kanade, Australije, Novog Zelanda, Rodezije, Južne Afrike, kao i američkim, norveškim, francuskim, belgiskim, holandskim, poljskim i češkim dobrovoljcima.

12 marta 1941 pokazali su jednovremeni napad na Hamburg, Bremen, Keln, Diseldorf, Berlin (2-3.000 mrtvih) i Gelzenkirchen da je otpočela prolećna ofanziva. Emden je bio prvi grad Rajha koji je 31 marta 1941 iskušio rušilačku moć novih eksplozivnih bombi. Avijacija obalske odbrane (Coastal Command) pokušala je da neprijatelju spreči pristup u vode Lamanša i Severnog Mora. Ona je u toku cele godine uz nemiravala 3 nemačka ratna broda koji su se bili sklonili u Brestu: *Gneisenau*, *Scharnhorst* i *Prinz Eugen*. U toku osam meseci izvršeno je protiv ovih brodova 2.000 poleta koji nisu uspeli da ih unište, ali su ih sprečili da isplode.

Počev od 7 aprila 1941 Engleska je intervenisala na Balkanu za vreme nemačke invazije Jugoslavije i Grčke.

U ovo je vreme Engleska vazdužnim putem dobila iz Amerike prve »Leteće tvrđave« tipa »Boing B-17C«. Sjedinjene Države, koje su prosečno proizvodile 1.000 — 1.200 aparata mesečno, slale su oko jednu trećinu tih aparatov Velikoj Britaniji.

U maju 1941 izvršena su snažna bombardovanja pristanišnih postrojenja Bremena i Hamburga, a zatim su, početkom juna, napadi britanskog vazduhoplovstva sasređeni na nemačka pristaništa i na Rur, koji je od 16 juna do 10 jula 1941 dobio 2.000 tona bombi. Pretsednik Čerčil je objavio da će nemački gradovi ubuduće biti izlo-

ženi znalački pripremljenim napadima koji će biti metodično sproveđeni. Keln je dobio preko 1.000 tona bombi, a Bremen preko 500.

Ovaj govor pretsednika Čerčila bio je uvod u drugu fazu koja je otpočela 21. juna 1941.

Druga faza (od 21. juna do 7. decembra 1941)

Već od kraja juna 1941 britanska Bombarderska komanda (*Bomber Command*) pojačala je svoje napade na Nemačku. Povlačenje nemačkih vazduhoplovnih eskadri sa Zapadnog fronta u momentu kada je britansko vazduhoplovstvo pojačalo svoj pritisak očevidno pokazuje poremećaj ravnoteže na vazduhu.

Kada je britanska vlada saznala za nemački napad na Sovjetski Savez, ona je obećala da će svim silama pomoći ovu zemlju sa kojom inače nije vezana nikakvim ugovorima, već samo »zvaničnim prijateljstvom«.

Druga faza je obeležena početkom *non-stop* ofanzive (napadima od 24 časa u 24 časa). Pristaništa na Lamanšu, fabrike Severne Francuske, Belgije, tvornice čelika, železničke pruge, usidreni brodovi u Roterdamu, Rur, železnički čvorovi Zapadne Nemačke (Ham, Bilefeld, Osna-brik) i fabrike sintetičnog goriva Lojna osetili su težinu bombi.

Napadi su krajem jula 1941 prošireni čak i na Finsku. Novi tipovi aviona sa većim radijusom dejstva, sa bombama povećane rušeće moći, opravdali su reči premijera Čerčila, koji je tvrdio da će se točak okrenuti.

Nemci, iznenađeni upočetku i dnevним napadima, morali su krajem 1941 godine da vrate iz Rusije više od polovine svojih lovaca i da ih upotrebe protiv Engleske.

Za vreme pohoda na Rusiju, u 1941 godini, Nemci su imali više od polovine svoga vazduhoplovstva na Istočnom frontu. Odbrana Rajha od anglo-američkih vazdušnih napada mobilisala je tako jake vazduhoplovne snage na Zapadu, da je nemačka vojska na Istoku, krajem 1943 godine, mogla računati na podršku samo 18% avijacije, što je značilo na svega 350 lovačkih aparata na frontu od 3.200 kilometara dužine!

U septembru 1941 ser A. Sinkler izvršio je procenu dotadašnje situacije i izjavio da su engleski lovci od početka prolećne ofanzive oborili 537 nemačkih lovaca, a izgubili svojih 352 aparata. On je objavio, takođe, pojavu novih lovačkih aparata »Kurtis P-40« i »Bell Aerkobra P-39« (»Bell Aircobra P-39«), kao i pojavu najvećeg bombardera na svetu »Daglas B-19«.

Britansko vazduhoplovstvo je od juna do decembra 1941 bacilo 20.000 tona bombi, a u oktobru 1941 dvaput više nego u oktobru 1940. Ono je u novembru i decembru 1941 za svoje ciljeve bilo naročito uzelo nemačku obalu, kao i pomorske baze u Francuskoj, dok je nemačko vazduhoplovstvo napadalo konvoje i britanska pristaništa. Rđavo vreme, koje je nastalo poslednjih nedelja 1941, ometalo je vazduhoplovne operacije.

Uoči 1942 godine, može se reći, počele su se izjednačavati vazduhoplovne snage. Prepad na ratnu luku Perl Harbor, 7 decembra 1941, bacio je na vagu i svu težinu američkih snaga, te je od toga trenutka nemačko vazduhoplovstvo prvo bilo neutralisano, a potom postepeno i uništeno.

Operacije u 1942 godini

Krajem 1941, kada je general Milh došao na čelo Uprave vazduhoplovne industrije Trećeg Rajha, nemačka proizvodnja iznosila je 850 aviona mesečno, od kojih je bilo 400 bombardera i 250 lovaca.

Tada su avioni bili još uvek oni isti sa kojima je nemačko vazduhoplovstvo ušlo u rat: »Meseršmit 109« i »110«, »Štuke«, »Hajnkel 111« i »Dornije 17«.

Ali, protiv kvalitativno savršenijih savezničkih modela i Nemci su bili primorani da otpočnu proizvodnju svojih novih tipova aviona: »FW 190«, »JU 288«, »Hajnkel 177«, ali je time smanjena proizvodnja zbog potrebe da se u potpunosti reorganizuje lanac fabrikacije i montiranja aviona.

Pred porastom savezničkih napada, Rajh je bio primoran na vazdušnu defanzivu, a program od 3.000 lovaca mesečno, koji je uspeo da ostvari Milh, Gering je najzad odobrio.

Da bi ostvarila ovaj program u 1942 godini, vazduhoplovna industrija je bila potpuno reorganizovana. Nemci su sproveli »rastresitu koncentraciju« na taj način što su stavili u zadatak svima fabrikama jedne oblasti da proizvode isti tip aviona, i to pod rukovodstvom jedne vodeće fabrike (*usine pilote*), koja je vršila montiranje aviona od gotovih delova izrađenih u tim fabrikama.

Otada je vazduhoplovna proizvodnja Rajha u 1942 godini neprestano rasla i prešla od 850 na 2.000 aparata mesečno. Srećom, protiv ovolikog povećanja nemačke moći Saveznici su bacili na vagu teg industrijske moći Sjedinjenih Država koje su brzo povećale svoj kapacitet proizvodnje prelazeći od 600 ratnih aviona mesečno u junu 1940 na 5.500 aviona u decembru 1942.

Osim toga, i britansko vazduhoplovstvo je takođe postiglo zнатне успеhe поcevši proizvodnju teških četvoromotornih bombardera tipa »Lanker« i »Halifaks«, koji su mogli da nose po nekoliko tona bombi čak do centra Nemačke.

Metode bombardovanja takođe su usavršene.

Noćni let po rđavom vremenu bio je za Bombardersku komandu¹⁰⁾ jedan od najtežih problema. Pa, ipak, britanski stručnjaci su uspeli da konstruišu jedan radioelektrični uređaj koji je omogućavao posadi aviona da sa tačnošću od 1.500 m u odnosu na cilj na zemlji može odrediti svoj položaj u svakom trenutku leta. Ovaj izum omogućio je masovne napade za »zasićavanje« ciljeva (*raids de saturation*), koji su od kraja 1942 godine paralisali nemačku industriju. Prvi veliki napad, u kome su upotrebljene nove sprave za navigaciju, bio je izведен u aprilu 1942 na Libek. Napad sa 1.000 bombardera na Keln bio je proba ove nove taktike u još većim razmerama. Efikasnost bombardovanja postala je udesetostručena, a gubici su, i pored svih napora nemačkih lovaca, smanjeni od 10% na 4%.

Ustvari, u početku rata Nemci su imali vrlo malo eskadrila noćnih lovaca, tako da je protivavionska odba-

¹⁰⁾ Nad njom je u februaru 1942 primio komandu maršal avijacije ser Artur Haris.

na preko šezdeset gradova počivala samo na dejstvu protivavionske artiljerije i baražima reflektora. Od 1941 godine Nemci su organizovali jedan lanac kontrolnih radio-stanica za noćne lovce koji se dijagonalno protezao preko Evrope, od Danske do Švajcarske. Paralelno ovom lancu postojao je i baraž protivavionskih reflektora za osvetljavanje neprijateljskih aviona radi olakšavanja dejstva sopstvenim noćnim lovcima. Ali taktika masovnih napada nadvladala je neprijateljsku odbranu.

Važnije vazdušne operacije u 1942 godini

U januaru i februaru 1942 britansko vazduhoplovstvo je produžilo sa bombardovanjem životnih centara Nemačke. Ono je izvodilo noćne napade na fabrike i železničke objekte Berlina, Libeka, Ahena, Minstera i Kelna.

U martu 1942 otpočela je nova faza koja je obelodala metodičan plan rušenja fabrika u Ruru, koje su bile izložene masovnom noćnom bombardovanju. Imena Diseldorf, Esen i Keln najčešće su pominjana u ratnim izveštajima. U okviru operativne pomoći Sovjetskom Savezu britanski bombarderi su 28 marta 1942 rastrojili u Libeku jednu nemačku eskadru koja se spremala za napad na Leningrad. Istoga dana oni su napali i fabrike Reno (Renault) u Bulonju — Bijankuru (kod Pariza). 30 maja 1942 Keln je za svega jedan i po čas dobio 2.700 tona bombi, što čini po 1 tonu na svaka 2 sekunda. Pričinjena šteta je ogromna. Fabrike hemiske industrije i mašina-alatljika bile su bukvalno uništene. 20.000 lica je poginulo. Kruševske fabrike u Esenu bile su takođe teško oštećene.

Dolazak američkih pojačanja

U toku leta 1942 prispeli su u Englesku prvi bombarderi sa američkim pilotima. Oni su obrazovali 8 vazduhoplovnu armiju koja je upočetku bila pod komandom general-potpukovnika Karla Spaca (Carl Spatz), a donekle pod general-potpukovnikom Ajre C. Ejkerom (Ira Clarence Eaker). Raspodeljene u 67 baza, »Tvrđave« su bile naoružane sa više topova i specijalnim nišanskim

spravama za bombardovanje. Pridolaskom novih efektiva, brzo se povećavao broj baza. U julu mesecu svaki je vazduhoplovni teren mogao da primi po 2.000 ljudi sa pogonskim gorivom, oruđima i municijom potrebnim za održavanje u stalnoj aktivnosti oko 50 »Tvrđava« ili »Liberatora«.

Dolazak i razmeštaj 8 američke vazduhoplovne armije nisu bili ometani od strane nemačkog vazduhoplovstva koje je bilo smanjilo svoju aktivnost nad Engleskom. Ono se ograničilo na nasilna izviđanja u cilju otkrivanja priprema za »drugi front« i na ograničena bombardovanja. Nasuprot tome, nemačko vazduhoplovstvo je bilo veoma aktivno u okviru operacija vođenih na Istočnom frontu.

Britansko vazduhoplovstvo nastavilo je sa rušenjem pristaništa na Severnom Moru. S druge strane, ono je nastavilo lov na lokomotive po okupiranim zemljama.

Amerikanci su se specijalizirali u preciznom dnevnom bombardovanju vršenom sa velikih visina, koje su oni svečano otpočeli 17 avgusta 1942 sa »Letećim tvrđavama« koje su bacile 18 tona bombi na železnička postrojenja u Ruanu. Oni su sadejstvovali sa britanskim vazduhoplovstvom pri nasilnom izviđanju kod Dijepa, koje su izveli 19 avgusta 1942 anglo-franko-kanadski komandosi. Ovaj uvod u iskrcavanje imao je za cilj da Saveznicima pribavi dragocene podatke za buduće operacije, kao i da dezorganizuje nemačko vazduhoplovstvo koje je za vreme tri dana bilo potpuno otsutno na zapadnom nebu. Saveznički bombarderi iskoristili su ovo zatišje za tučenje železničkog saobraćaja u Francuskoj, Belgiji i Holandiji.

Broj nasilnih izviđanja, koje je nemačko vazduhoplovstvo izvršilo na južnim obalama Velike Britanije u septembru 1942 godine, dokazao je da se točak okrenuo, jer su sada Nemci bili ti koji su se bojali »drugog fronta« u vidu iskrcavanja. Premijer Čerčil je objavio da je u pogledu vazduhoplovnih snaga sada postignuta jednakost između Engleske i Nemačke.

8 vazduhoplovna armija, danju, a britansko vazduhoplovstvo, noću, izvršili su mnogobrojna bombardovanja Rura, koja su bila značajna po svojoj koncentraciji u vremenu, po broju upotrebljenih aparata (po 500 bombardera

na Bremen i Diseldorf), kao i po težini bačenih bombi (bombe od 8.000 funti,^{*)} odnosno 3.265 kg). Za ovo vreme Rusi su izvodili svoje vazdušne napade na velika otstojanja — na rumunска petrolejska polja.

Na Sredozemlju je vazduhoplovstvo Osovine svakodnevno napadalo Maltu. U oktobru 1942 Saveznici su nastavili svoje naizmenične napada na ciljeve manje udaljene, ali ograničenim snagama i u pratnji lovaca. Nacistička propaganda optuživala je Englesku da je prva počela sa bombardovanjem civilnog stanovništva.

17. oktobra 1942 »Leteće tvrđave« bombardovale su po danu fabrike Krezo (Le Creusot), a ni neprijateljski loveci ni protivavionska artiljerija nisu intervenisali.

Krajem 1942 godine bombardovani su Milano, Čenova i Torino. Rđavo vreme ukočilo je operacije. S druge strane, savezničko iskrcavanje u Severnoj Africi zahtevalo je slanje 8 vazduhoplovne armije u Afriku. Tako je došlo do smanjenja teškog bombardovanja u Evropi sve do leta 1943 godine.

^{*)} 1 funta = 453 grama. — Prim. prev.